

VORE KIRKEGÅRDE

INDHOLDSFORTEGNELSE

N. F. S. Grundtvig: Påskeliljen, s. 1.

C. I. Scharling: Landets provster og vore kirkegårde, s. 2.

Vort nye hovede, s. 4.

C. I. Scharling: Martin Billeschou †, s. 5.

Will. Kristoffersen: Inntryk fra en studietur på danske kirkegårde i 1949, s. 5.

G. V. Walberg: Om transporter inom kyrkogårdarna, s. 9.

Mindedage for de faldne, s. 12.

TILLÆGET

Nye medlemmer, s. 1.

Kontingentindbetaling, s. 1.

Generalforsamling, s. 1.

Fra danske dagblade, s. 1.

Berigtigelse, s. 2.

Fra norske dagblade, s. 2.

Fra tidsskrifterne, s. 2.

Bog anmeldelser, s. 3.

Resolutioner, s. 3.

1

April 1950

Bind 17

HJORTSØS PLANTESKOLE SVEBØLLE

Telf. Viskinge 20

Specialitet: HÆKTHUJA i alle størrelser

Forlang tilbud

Den rigtige kirkegårdsprotokol

fås hos

Foreningen for Kirkegårdskultur,
Jomfrustien 16, Haderslev.

Pris kr. 45,00 pr. stk., kr. 88,00 pr. par.

Ved indmeldelse i foreningen opnås 10 pct. rabat.

Gravmonumenter

i største Udvalg til
de billigste Priser!

F. Jensen, Sten- og
Billedhugger,
Frederiksgade 6, Hillerød.
Telefon 52.

Købke's Reproduktionsanstalt

v. B. JOHANSEN

Klichéer for alle Formaal
i fineste Udførelse — —

Vestervoldgade 91, K. — Telf. Byen 7538

S. Jessens BUREAU

for Maskinskrivning
og Duplikering

Linnésgade 18^a . København K.
Telefon Byen 602

A/s Stenhuggeriet »NORDEN«

Havefliser

Omøgade 26 — Telefon Ryvang 238 og 3638

H. P. Hansen Glem & Søn

Stenhuggermestre

Jernbanegade, Roskilde

Tørvemuld og Tørvestrøelse

er uundværlig ved Anlæg og Vedligeholdelse af Haven. — Svær Jord opnaar den for Bakterielivet nødvendige Porøsitet og endvidere hæmmes Udtørring, hvilket er af særlig Betydning paa let Jord. — Anvend STORE VILDMOSES lyse og lette Kvalitet, der er garanteret fri for skadeligt Svovl.

Den med
»Vildgaasen«

STORE VILDMOSES TØRVEINDUSTRI A/S SULSTED ST.

Tlf.: Nørhalne 15 — Kontor i København: Telf.: Central 8300.
Lokal 217. Forhandlere anvises.

Fyns Granithuggeri

Telefon 1953 Kirkegaardsalléen 17, Odense Telefon 1953

Udfører alt Stenhuggerarbejde

VEDLIGEHOEDELSSES- OG NUMMERSKILTE TIL KIRKEGAARDE

DANSK METALÆTSEERI
H. BAADE
Raadmandsg. 58 — København N.
Tlf. Central 11881 — Taga 2495

DANSK PARAMENTHANDEL

Gothersgade 115 KØBENHAVN Telf. Byen 4558

Altersærkalke
Alterstager og Lys
Alterbeklædning
Grundtvigstager
Lysekroner

Messehageler
Præstekjoler
Præstekraver
Titusstager
m. m.

Brødrene Laursens Stenhuggeri

Nexo-Brudfliser

Glentevej 53 . Central 10442.

VORE KIRKEGÅRDE

UDGIVET AF FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

17. BIND ★ 1950—1953

128 sider i 12 hefter med 52 artikler o. l. og 236 illustrationer
foruden 80 tillægssider

Redaktør:
Havearkitekt *Johannes Tholle*

Redaktionsudvalg:
Arkitekt *C. E. Bauditz*
Stenhuggermester *Karl Hansen Glem*
Kyrkogårdsföreståndare, trädgårds-
arkitekt *G. V. Walberg*

Trykt i:
Nielsen & Møllers bogtrykkeri, Palæ-
stræde, Roskilde

Clichéer fra:
Købkes reproduktionsanstalt (B. Johan-
sen), V. Voldgade 91, København K.

Papir fra:
De forenede papirfabriker

Udgivet med tilskud fra:
Den danske præsteforening,
kirkeministeriet og
landbrugslotteriet

Titelvignet:
Jensenius

INDHOLDSFORTEGNELSE

* foran en linje betyder, at den pågældende artikel el. a. er illustreret.

Hovednumret

* <i>Beck, Axel</i> : Mindelunden i Ryvangen	s. 89
* <i>Bjørn, O.</i> , kirkegårdsinspektør: De engelske soldatergrave på Bispebjerg kirkegård ..	s. 22—23
* <i>Claesson, C.</i> , kyrkogårdsföreståndare, krigsgravsinsp.: The Cross of Sacrifice	s. 122—124
* <i>Fich, Aage</i> : En katafalkvogn	s. 98—99
— — Kirkegårdsfreden i fare?	s. 117
* <i>Flor, Kai</i> : Lene og blomsterne på bedstemors grav	s. 37
Fæ dør	s. 101
<i>Grabau, Karl</i> : Assistens kirkegård, København	s. 77
* — — Cimitière du Père-Lachaise	s. 113
<i>Grundtvig, N. F. S.</i> , †: Paaskeliljen	s. 1
<i>Hansen, Johs.</i> , landstingsmand, fhv. kirkeminister: Redaktionsjubilæum	s. 84
* — — — — — Ved formanden, biskop, dr. phil. C. I. Scharlings død	s. 71—73
* <i>Hilsøe, A.</i> , fuldmægtig: Et nyt blomsterbæger til gravsteder	s. 98
* — — — — — Hollandske kirkegårdsforhold	s. 111—112, 117—118
* — — — — — Når der udføres gravkastning i regnvejr	s. 56—57
* <i>Hoirup, Henning</i> , stiftsprovst, dr. theol.: Kirkelaagen	s. 121
* <i>Kristensen, K. L.</i> , †: I de dødes have	s. 49
* <i>Kristoffersen, William</i> , kirkegårdsgartn., senere kommunegartn.: Intryk fra en studie- tur på danske kirkegårde i 1949	s. 5—8, 17—21, 30—32, 42—45
* <i>Lawaetz, W. E. O.</i> , oberst, senere generalinspektør: Danske krigergrave i Sydslesvig og Holsten	s. 14—17, 33—34, 46—48
<i>Lund, Magnus</i> , skolebestyrer: Om de danske love om ligbrænding	s. 57—58
* — — — — — Svendborgs nye urnelund	s. 108—110, 119
* <i>Løwe, E.</i> , ministersekretær, stiftsfuldmægtig: Indrettelse af Mindelunden i Ryvangen ..	s. 61—71
<i>Noach, C. W.</i> , biskop: Kirkegårdskultur	s. 114—116
* <i>Qvist, E.</i> , stiftsgartner, senere blomsterhandler: Moderne ukrudtsbekæmpelse	s. 23—24
* <i>Raahauge-Askegaard, O.</i> , kirkegårdsinspektør: Rationel personalepolitik	s. 73—74
* <i>Rasmussen, Halfdan</i> : Muselmand	s. 13
* <i>Redaktionen</i> : En soldatergrav i Haderslev med faldne fra tre krige	s. 96—97
* — — — — — Et lille fuglebad	s. 21
— — — — — Foruddisponering for gravplads	s. 119—120
* — — — — — Irriterende gangføring	s. 35—36
* — — — — — Kirkegårdskonkurrencen 1951 i Örebro i Sverige	s. 78—84
— — — — — Kirkegårdenes formsprog	s. 102—104
— — — — — Mindedage for de faldne	s. 12
— — — — — Vort nye hovede	s. 4
* <i>Rønø, Hans</i> , kirkegårdsinspektør, havearkitekt: Kirkens have	s. 26—30
* <i>Sandberg, L.</i> , stadsgartner: Forsømte gravsteder — en tankeløshed	s. 104—105
* <i>Scharling, C. I.</i> , biskop, dr. phil., †: Landets provster og vore kirkegårde v. synet 1950 ..	s. 2—4
— — — — — Martin Billeschou, †	s. 5
* <i>Skrydstrup, Chr. Bech</i> , kirkegårdsinspektør: En billedhugger i grønt	s. 74—75
* — — — — — Kirkegårde under Ækvator	s. 85—87
<i>Tholle, Johannes</i> , havearkitekt: Litteratur om kirkegårdsforh. i de nordiske lande s. 76,	88, 99—100
— — — — — Kirkegårde på havebrugsudstilling	s. 110—111
* — — — — — Microflora og minderuner	s. 118—119
* — — — — — Om kirkegårdene i Karlskoga, Sverige,	s. 38—41, 50—56
* — — — — — Tempora mutantur	s. 124—127
* <i>Walberg, G. V.</i> , kyrkogårdsföreståndare, trädgårdsarkitekt: Kyrkogårdstävlingen i Lyng- by-Tårnbæk 1952 m. efterskr.	s. 90—96
* — — — — — Om transporter inom kyr- kogårdarna	s. 9—11
* <i>Westergaard, Torvald</i> , billedhugger: Omkring et gravmæle-svendestykke	s. 35
* <i>Vester-Marie-stenen</i>	s. 25
<i>Ørsted-Hansen, H. D.</i> , kirkegårdsinspektør: Beplantninger på nordamerikanske kirke- gårde	s. 36, 48, 59—60
— — — — — Service på vore kirkegårde	s. 127—128
* — — — — — The American Cemetery	s. 106—108

Tillægene

Berigtigelse	s. 2
Bog anmeldelser	s. 2, 7, 11, 20, 29, 38, 48, 56, 65, 72, 79
Foreningen for kirkegårds kultur	s. 1, 5, 9, 17, 25, 33, 45, 53, 61, 69, 77
Fra danske dagblade	s. 1, 5, 9, 18, 26, 35, 45, 53, 62, 69, 77
Fra finske dagblade	s. 6, 47
Fra norske dagblade	s. 2, 6, 10, 28, 37, 47, 55, 64, 70, 78
Fra svenske dagblade	s. 6, 10, 28, 37, 47, 55, 64, 71, 78
Fra tidsskrifterne	s. 2, 6, 10, 20, 29, 37, 47, 55, 64, 71, 78
Frederiksberg devaluerer sine kirkegårdsledere	s. 26
Föreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndare	s. 26
Havekunstnerisk kursus på Århus Universitet	s. 7
International havebrugsudstilling	s. 62
International ligbrændingskongres i København	s. 17
Kirkegården på teatret	s. 56
Kirkegårds konkurrence	s. 11
Kirkegårds møder	s. 11, 35, 69
Kongelig bygningsinspektør udtaler	s. 34
Landsbykirkegårde nu — og før	s. 45
Præsten ved graven	s. 77
Radioforedrag	s. 7
Resolutioner m. v.	s. 3, 8, 12, 32, 40, 50, 59, 66, 73, 80
Stockholm skifter kirkegårdsdirektør	s. 18
Tidsskriftet Blomster	s. 18
Æreskirkegård for koncentrationslejr fanger	s. 56

RETTELSER

<p>Hovednumret: S. 8, sp. 2, l. 24 står Sødermark, skal stå Søndermark.</p> <p>S. 34, fig. 78: Billedtexten korrigeret på s. 48.</p> <p>S. 43, fig. 104: Billedtexten korrigeret på tillægss. 26.</p> <p>S. 54 og 55: Billedtexterne angiver 1948, skal være 1949.</p>	<p>Tillægene: S. 3, sp. 1, l. 25 står Freby, skal stå Fredby.</p> <p>S. 22, sp. 1, l. 7 står funktioners, skal stå funktionærers.</p> <p>S. 27, sp. 1, l. 5 står Boch & Endmose, skal stå Bach & Engmose.</p>
--	---

Paaskeliljen

N. F. S. Grundtvig. †

(1817 — Uddrag)

Sig mig, Blomst! hvad vilst du her?
Bondeblomst fra Landsbyhave,
Uden Duft og Pragt og Skjær!
Hvem est du velkommen Gave?
Hvem mon, tænker du, har Lyst,
Dig at trykke ømt til Bryst?
Mener du, en Fugl tør vove
Sang om dig i Danmarks Skove?

Mener du, om Harpestræng
End jeg slog, med dig for Øje,
Nogen vil fra Blomstereng
Øre til de Toner høje!
Vedst du ej, at her i Havn
Est du kun et Øgenavn!
Mener du, at jeg har Vilje
Til at nævnes Paaskelilje!

Ja, du vedst, til hvem du kom,
Vær velkommen, Paaskeminde!
Du mit Hjertes Helligdom
Aldrig skal tillukket finde;
Tone skal med Højtidsklang
Over dig min bedste Sang,
Tone skal den i min Hytte;
Døve sig, hvo ej vil lytte!

Lever op i Sind og Hu,
Stander op af eders Grave,
Barnedage! følger nu
Med mig ud i Faders Have!
Lad mig, under Paaskesang,
Kirkeklokkens Højtidsklang,
Blomsten til mit Hjerte trykke,
Bryst og Hoved med den smykke!

Vinterblomst! du melder Vaar,
Fold dig ud i stille Kammer!
Ved Guds Værk og egne Kaar
Sig kun Verdens Daare skammer.
Spotter kun min ringe Dragt
Uden Glans og Farvepragt!
Selv jeg paa den sorte Tilje
Nævner mig en Paaskelilje!

Ej i liflig Sommerluft
Spired jeg paa Blomsterstade,
Ej saa fik jeg Rosens Duft,
Ikke Liljens Søverblade;
Under Vinterstorm og Regn
Sprang jeg frem i golde Egn;
Ved mit Syn kun *den* sig fryder,
som har kjær, hvad jeg *betyder*.

Bondeblomst! men er det sandt:
Har vi noget at betyde?
Er vor Prædiken ej Tant?
Kan de døde Graven bryde?
Stod *han* op, som Ordet gaar?
Mon *hans* Ord igjen opstaar?
Springer klart af gule Lagen
Livet frem med Paaskedagen?

Kan de døde ej opstaa,
Intet har vi at betyde,
Visne maa vi brat i Vraa,
Ingen Have skal vi pryde;
Glemmes skal vi under Muld,
Vil ej Voxet underfuld
Smelte, støbes i det dunkle
Og som Lys paa Graven funkle.

Paaskeblomst! en Draabe stærk
Drak jeg af dit gule Bæger,
Og som ved et Underværk
Den mig hæver, vederkvæger:
Svanevinge, Svanesang,
Synes mig, af *den* udsprang,
Vaagnende jeg ser de døde
I en Paaske-Morgenrøde.

Sværmer jeg? Ja, sværmer du?
Saga! over Tidens Bølger?
Dig det var, jeg kom i Hu,
Flyver kun, naar dig jeg følger.
Dronning over Gravens Folk!
Est ej du de dødes Tolk!
Jo, og hvis de ej opvækkes,
Skal med Spe dit Spir og brækkes.

O! hvor est du mig dog kjær,
Bondeblomst fra Landsbyhave!
Mer end Rosen est du værd,
Paaskeblomst paa Fædres Grave!
Du forkynder mig en Vaar,
Ja, et helligt Jubelaar,
Som hver ædel Blomst af Døde
Skal forklaret igjenføde.

Naar det sker, da skal man sande,
Du dit Liljenavn ej stjal,
Atter skal man plante, vande,
Pleje dig i højen Sal;
Glad man skal i Urtegaard
Se den Blomst, som melder Vaar,
Minder om den Morgenrøde,
Mennesket stod op af Døde.

Hvil da, Blomst! ved dette Bryst,
Som endnu dig barnlig mindes!
Del med mig den søde Trøst:
Verdens Spot skal overvindes!
Kan vi her ej Dagen naa,
Da det døde skal opstaa:
Nu, saa gaa vi glade heden
Og staa herlig op i Eden!

Dog, hvad siger jeg: opnaa?
Har ej jeg den Dag opnaaet!
Er, som en Kjærminde blaa,
Ikke dødt i mig opstaet!
Kalder Danmark mig ej Skjald,
Lytter til mit Tonefald!
Har ej Saga laant mig Tunge,
Saa og jeg som Fugl kan sjunge!

Landets Provster og vore Kirkegårde ved Synet 1950

Biskop, dr. phil. C. I. Scharling

Der er i det halve Århundrede, vi nu kan se tilbage på, sket en glædelig Udvikling i vore Kirkers og Kirkegårdes Tilstand.

Æren herfor tilkommer ikke mindst Menighedsrådene, der har det daglige Tilsyn såvel med Kirken som med Kirkegården, og som i første Række har Bestemmelsesretten med Hensyn til de økonomiske Ofre, der må bringes af den stedlige Befolkning til Vedligeholdelse, Udbedring og Forskønnelse af dette dyrebare Arvegodt. Men Menighedsrådene havde ikke kunnet røgte deres Hverv på fyldestgørende Måde, hvis de ikke havde mødt Støtte og Forståelse hos Befolkningen. Også her må man glædes over den voksende Interesse for, ja Kærlighed til det værdifulde Fælleseje, som Kirke og Kirkegård er i et Sogn — en Indstilling, som giver sig mange Udslag, bl. a. i frivillige Ofre. Har man deltaget i en Del af de festlige Sammenkomster, der sædvanlig afholdes, når et eller andet større Arbejde på dette Område er blevet fuldført, har man fået et stærkt Indtryk heraf.

For at denne gode Udvikling skal fortsættes og bære de rette Frugter, behøves der imidlertid stadig både Tilskyndelse og Vejledning. Og her hviler der et særligt Ansvar på Landets *Provster*. Vore Kirkelove giver både Ret og Pligt i så Henseende, og dette Hverv kommer særlig til Udførelse ved de Syn, som hvert tredje År skal afholdes over Kirker og Kirkegårde, og hvori Provsten og en af Provstiudvalget valgt bygningskyndig Mand deltager sammen med Menighedsrådet. Dette Syn, som ledes af Provsten, skal efter Regelen afholdes nu i den kommende Maj eller Juni Måned. Må det være mig tilladt som en, der i en Årrække selv har haft Provsteembedet

betroet, at sige lidt om Provsternes Forhold til *Kirkegårdene*.

Når Provsten kommer til dette Syn, vil det ganske naturligt være *Kirkebygningen* og dens indre og ydre Tilstand, der i første Række fanger hans Interesse. Det kan tage lang Tid at gennemgå Bygningen, indvendig og udvendig — fra Muren, Hvelvingerne, Tårnet til Inventaret, Bøgerne på Alteret m. v. Måske bliver der kun Tid til tilsidst at tage et kort Overblik over *Kirkegården*. Og dog må Provsten netop her have et vågent Øje; for ved Synet over Kirkebygningen har han den bygningskyndige Mand at holde sig til. Men en sådan sagkyndig Synsmand har han, i hvert Fald efter de nugældende Regler, ikke ved Synet over Kirkegården. Og netop her vil et eventuelt Forfald hurtigere gøre sig gældende.

I Lov om Kirkers og Kirkegårdes Vedligeholdelse af 30. Juni 1922 og den dertil knyttede kgl. Anordning af 10. Decbr. 1927 ang. Kirkegårde (som antagelig snart vil blive afløst af en ny kgl. Anordning) findes der forskellige Henvisninger til Tilsynet med Kirkegårdenes æstetiske Vedligeholdelse og Forskønnelse. Netop her må det kunne ventes, at Provsten er vågen overfor eventuelle Misgreb. Lad mig nævne tre Punkter.

1. Det er både en Pryd og et ærværdigt Minde fra Fortiden, når *de gamle Stendiger* om Kirkegården er bevaret. Stendiger er ellers ved at blive sjældne i vort Land, f. Eks. som Markskel; de fylder op, synes Folk, og grådige Hænder er ude efter Stenene for at bruge dem som Skærver på Vejene m. m. Også ved Kirkegårdene kan man, hvad jeg ved af Erfaring, komme ud for, at det lokale Tilsyn finder dem overflødige; det er da meget pænere og ordentligere med en

Mur af tilhugne Sten forbundet med Cement! Heldigvis har Loven en klar Bestemmelse i § 17, Stk. 3! »Ældre Stengærder om Kirkegården må ikke nedbrydes eller erstattes med andet Materiale uden Ministeriets Samtykke«. I 1937 har Kirkeministeriet i et Cirkulære, på Foranledning af *Danmarks Naturfredningsforening*, indskærpet denne Lovbestemmelse og udtalt, at Tilladelse til Fjernelse ikke vil kunne forventes, når ikke aldeles tvingende Grunde taler derfor, da de gamle Stengærder »sædvanlig stemmer smukt med selve Kirkens Arkitektur og det typisk danske Landskab«. Et Menighedsråd, der på egen Hånd havde erstattet et Stendig med en Kampestensmur, fik da også en Skrivelse med Ministeriets Misbilligelse. Men det er jo for sent, når Diget er væk; derfor gælder det for Synet, og det vil her især sige Provsten, at være på sin Post.

2. Et andet Punkt gælder *Beplantningen på Kirkegården*. Her giver Lovens § 21 en klar Bemyndigelse til Provstesynet, både når det gælder Bevarelsen af gamle Træer, og når det drejer sig om Nyplantning: »De på Kirkegården stående Træer kan kun borttages eller stevnes med Synets Tilladelse eller efter dettes Bestemmelse« (§ 21, Stk. 1). Der er her et Punkt, hvor de enkelte Gravstedsbrugeres Interesse ofte kommer i Konflikt med Helhedens Synspunkter, fordi store gamle Træer nødvendig bringer Skygge over Omgivelserne. Men hvor ofte er ikke en Kirkegård blevet berøvet hele sin Karakter, fordi man med hård Hånd har ryddet de gamle Træer langs Kirkegårdens Hegn eller i dens Alleer! Her trænges der til et vågent Øje fra en Instans, der er uafhængig af de rent lokale Hensyn og Interesser. Og her er en naturlig Opgave for Provsten, selvom han føler, at han, både når det gælder Spørgsmålet om gamle Træers Bevarelse og om en ny Beplantning, kan behøve gartnerisk sag-

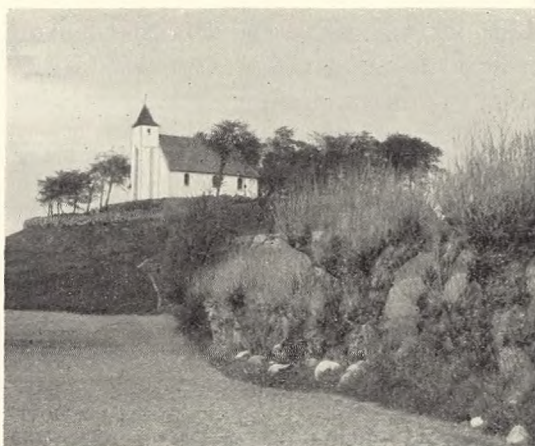

Fig. 1.
Stengærder i landskabet
og omkring kirke-
gården med trææk-
kerne. — Egens, Mols.
Foto: S. W.

kyndig Bistand for at træffe de rette Afgørelser.

3. Endelig et Ord om *Gravmælerne*. En Kirkegård præges jo i høj Grad af de Stene og Monumenter, der står på Gravstederne, både de gamle historiske og ofte både smukke og karakteristiske fra en Tid, da Stenmonumenterne var sjældnere, og de mangfoldige fra vor egen Tid, da der sættes en Gravsten på så at sige enhver Gravplads. Der er netop nu en udbredt Forståelse for, at vi trænger til en Højnelse af Gravmælekulturen.

Også her har Loven i § 26 lagt en Bemyndigelse og et Ansvar hen til Provstesynet (det af Provsten ledede Hvert-tredjears-syn), idet den siger: »Mindesmærker, der ved deres Størrelse eller Form vil virke skæmmende på Kirken eller Kirkegården, eller hvis Indskrifter må anses for upassende, må ikke anbringes og kan af Synet forlanges fjernet«. Videre siges det i samme Paragraf, at Synet skal påse, at sådanne Ligsten eller Mindesmærker, som enten kan tjene til Kirkegårdens Prydelse eller til at bevare Mindet om fortjente Mænd og Kvinder, ikke fjernes fra Kirkegården; efter den kgl. Anordning skal sådanne Monumenter, hvis det bliver nødvendigt at flytte dem, anbringes på et passende Sted på Kirkegården.

Det er således adskillige Beføjelser, ikke mindst angående Kirkegårdenes kulturelle

Side, der er henlagt til Provsterne som Ledere af det Syn, der netop skal afholdes i År. Foreningen for Kirkegårdskultur har jo sine Opgaver på samme Linie og ønsker gerne et Samarbejde med Provsterne såvel som med Menighedsrådene. Et af vore væsentligste Virkemidler er Udgivelsen af nærværende Tidsskrift »Vore Kirkegårde«, og da vi i Fremtiden venter at kunne glæde os ved et øget Tilskud gennem Kirkeministeriet, har vi besluttet at give alle Landets Provster et gratis Abonnement på dette Tidsskrift, hvoraf der netop begyndes et nyt Bind. Vi håber derigennem at kunne yde Provsterne en Håndsrækning til deres betydningsfulde Opgave som Værnere af de store Værdier, der knytter sig til vore Kirkegårde.

Vort nye hovede

Kloge folk plejer at sige, at man skal ikke gøre forandring for forandringens skyld, — et synspunkt, som dette blads redaktion gerne slutter sig til.

Når vi alligevel med dette første nummer af bind 17 bringer et nyt hovede, ja en ny forside, har dette sine nærliggende årsager, særligt 2.

Den ene er det, at dansk sprog har fået sin retskrivningsreform af 1948, der bl. a. har indført det svenske å i stedet for aa. Dette vil vi gerne vise i navnet Vore Kirkegårde, i kirkegårdskultur osv.

Dernæst har det navnlig i udlandet, hvor vi har et stadigt stigende antal medlemmer, været vanskeligt for læserne rent umiddelbart at indse, at når der på bladets forside har stået VORE KIRKEGAARDE, så var dette ikke 3, men kun 2 ord, der af typografisk dekorative årsager var delt i 3 linjer.

Disse 2 årsager har været de vigtigste motiver til at foranledige en ændring — en mindre bevilling har gjort den mulig. Og for at få det bedste og det rigtigste frem, har redaktionsudvalget bedt arkitekt m. a. a. *Willy Hansen* bringe forslag, idet man er bekendt med arkitektens indgående kendskab til og dygtige arbejde med typografiske ting og finesser. Fra dennes hånd foreligger da tegning og øvrige dispositioner til nærværende forside, hvortil vort trykkeri, firmaet *Nielsen & Møller* har ydet udmærket assistance.

Vi har altså søgt at avbøde visse vanskeligheder, — vi har også søgt at få noget mere praktisk og noget smukkere frem. Det er redaktionens håb, at vore læsere synes, at vi har haft held med os. Og dermed ønsker vi, at denne indgang til V. K.s bind 17 må love en frugtbar fremtid. —

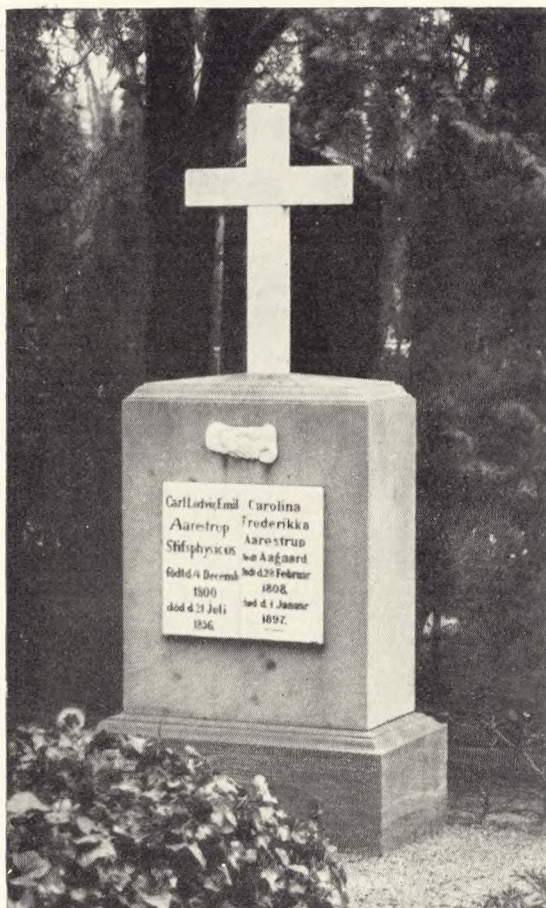

Fig. 2.
Aarestrups mindesten
fra 1830'erne.
Odense Assistens
kirkegård.

Martin Billeschou. †

Biskop, dr. phil. C. I. Scharling

Ved Stenhuggermester *Martin Billeschou's* pludselige Død har vor Forening mistet et skattet og interessert Medlem og Kirkegårdssagen en varm Ven. Billeschou var en særdeles dygtig og initiativrig Mand i sit Fag, Leder af den store Virksomhed i Esbjerg med Afdelinger i Vejle og Varde, Formand for sin Organisation. Han forbandt sin rent faglige Dygtighed med kunstneriske Evner, hvad adskillige smukke Mindesmærker bærer Vidne om. Og han var personlig et fint og ædelt Menneske, rede til at give og hjelpe, meget påskønnet af alle, med

hvem han havde Samarbejde. I vor Forenings Bestyrelse blev han indvalgt ved Årsmødet 1948 og kom således kun til at virke kort Tid som Bestyrelsesmedlem; men længe før havde vi haft Lejlighed til at lære hans varme Interesse for Foreningens Virksomhed at kende. Vi mindes, hvorledes han på et Årsmøde tog varmt til Orde for, at en Forening med et Formål som vort burde kunne vinde langt flere Medlemmer, og spontant støttede sine Udtalelser ved en betydelig Pengegave til Anvendelse for en Henvendelse fra Foreningen til Landets Menighedsråd.

Også fra *Foreningen for Kirkegårdskultur* skal der derfor lyde et: Ære være hans Minde.

Inntrykk fra en studietur på danske kirkegårder i 1949

Kirkegårdsgartner William Kristoffersen.

I. SJÆLLAND

»Norrønafolket det vil fare, det vil føre kraft til andre«.

Første linje i denne sang har sikkert sin riktighet, men den andre, passer ikke på norske kirkegårdsfolk som besøker Danmark. Til Danmark kommer vi norske for å søke kunnskap om kirkegårder, og for å hente kraft hos *levende* danske kirkegårdsfolk. Danmark er nemlig i den lykkelige situasjon at de har fullt opp av interesserte kirkegårdsfolk som ofrer all sin kraft på å skape de beste kirkegårder som skapes kan.

Sansen for vakre kirkegårder ser også ut til å være medfødt hos det danske folk. Denne del av kultur, tror jeg de får inn sammen med morsmelken. Danskene elsker sine kirkegårder, og forlanger at det sted, som gjemmer deres kjære, skal være preget av skjønnhet og harmoni.

Dette er et sikkert tegn på folkets høie kultur.

Det er lite en har å innvende mot de danske kirkegårder. Det eneste måtte være en noe overdreven bruk av planter, spesielt hekker, som det må bli kostbart å vedlikeholde. Det skal dog sies til danskenes ros, at både de bevilgende myndigheter og geistligheten er villig til å ofre noe for å skape vakre kirkegårder. Hvor langt anderledes stiller ikke dette seg hos oss i Norge, hvor alt for mange av de ansvarlige instanser nærmest ser ut til å betrakte kirkegården som et nødvendig onde.

Med stipend av Fondet for *Dansk-Norsk Samarbeid* fikk undertegnede i sommer anledning til å foreta en måneds studietur på danske kirkegårder.

Turen tok til i *København*, med et besøk hos Københavns Begravelsesvesen, hvor kontorsjef *Th. Rasmussen*, med ekte dansk elskverdighet la opp ruten for be-

Fig. 3.
Del af urnehallerne på
Bispebjerg kirkegård.
Foto:
Will. Kristoffersen.

Fig. 4.
Fællesgraven for
askeurner.
Bispebjerg kirkegård.
Foto:
Will. Kristoffersen.

Fig. 5.
Billedhugger Elos'
symbolske figur i urne-
haverne på Bispebjerg.
Under figuren er billed-
huggerens aske nedsat.
Foto: J. Th.

søket der i byen. Bispebjerg, Assistens og Vestre kirkegård ble besøkt. Alle tre har imponerende anlegg, som ble holt i en mønstergyldig orden.

På *Bispebjerg kirkegård* (av landskapsgartner *Edv. Glæsel*) var mye gjort for å skape gode og trivelige forhold på arbeidsplassen for funksjonærer og arbeidere. Her fantes lyse og venlige kontorrum med lettvent og oversiktlig kartotekføring over begravelser og kremasjoner, samt alle arbeidsutførelser vedrørende disse. En la spesielt merke til de gode opholdsrum for arbeiderne, med matsal, vaske og dusjrum, samt tørkeskap for klær.

Krematoriet med tilliggende kolumbarium og urnehage var svært vakkert (se fig. 3). Selv er jeg ingen tilhenger av kolumbarium, men på Bispebjerg er det hele enkelt og verdig. Fellesgraven (se fig. 4) er god, og her settes nu ned en mengde asker etter kremasjon. I urnehagen fins en vakker symbolsk figur »Oppstandelse« (se fig. 5) av billedhugger *Elo*. Den forestiller en ung kvinne som strekker armene mot himmelen. Rundt figuren er med god virkning plantet *thuja pyramidalis*.

Også gravplassen for falne politimenn, frihetskjemper (se V K. 16, pag. 123—26), samt engelske flyvere var smakfuldt anlagt.

Nær 50 % av alle døde i København blir nu kremert, og kirkegårdsfolk her var av den mening at kremasjonene tok knekken på kirkegårdenes økonomi. Anlegg og vedlikeholdelse av de små urnegrave skaffer ikke kirkegården den samme inntekt som gravsted med kiste plass.

Kirkegårdsinspektør *A. Falmer-Nielsen**) ved *Assistens kirkegård* er nettopp typen på en levende kirkegårds mann. Hans interesse for å ivareta og restaurere mange av de gamle gravmonumenter på denne kirkegård er et tydeligt bevis på det.

Flere av disse monumenter er de rene

*) Senere forflyttet til Vestre kirkegård (red. anm.).

kunstverk (se fig. 6—9) og er i sin tid (før folk fikk det for travelt til å arbeide) laget av kunstnere. Man skal være i beviddelse av kulturhistorisk sans for å forstå og kunne skjønne et slikt arbeid. Med sikker hånd har kirkegårdsinspektøren plassert de verdifulle gravmonumenter mellom gress, blomster og trær, og aldri har de vel passet bedre inn i anlegget end de nu gjør. På denne kirkegård ligger bl. a. eventyrdikteren *H. C. Andersen* begravet.

Vestre kirkegård (av profess. *H. J. Holm* og landskapsgartner *Glæsel*) er den største av Københavns kirkegårder. Her fins mange vakre partier. Imponerende er skråningen med *pinus montana* og de nedenforliggende urnegravsted, likeså anlegget med urnegrave rundt dammen. Meget tiltalende var et kvartal for større urnegrave. Gravenes størrelse var $1\frac{1}{2} \times 2$ mtr. De var tilsådd med gress og adskilt fra hverandre med betongfliser. Servitutene for disse grave var meget strenge. Monumentet var liggsten i en størrelse av $0,60 \times 0,85$ mtr. Det må ikke være polert, og en får ikke bruke hvit marmor eller sort granit. Bak monumentet var plantet ettårig blomster, og *berberis thunbergii* ga det hele en løs og ledig innramming. Alle grave i denne avdeling ble vedlikeholdt av kirkegården, og den som bygsler grav, må på forhånd betale for blomster og vedlikehold for hele bygsel-tiden (se fig. 11 pag. 8).

Trangen hos den enkelte til å hevde sin eiendomsrett, er i Danmark — etter min mening — sterkere tilstede end i Norge. Alikevel har danskene innført langt strengere servitutter på sine kirkegårder end tilfelle er i Norge. Dette kan jeg ikke forklare på annen måte, end at kirkegårdsvesenet i Danmark har publikums tillit. Denne *good will* hos publikum har de danske kirkegårdsfolk selv opparbeidet ved et målbevisst og energisk arbeide for en bedre kirkegårdskultur.

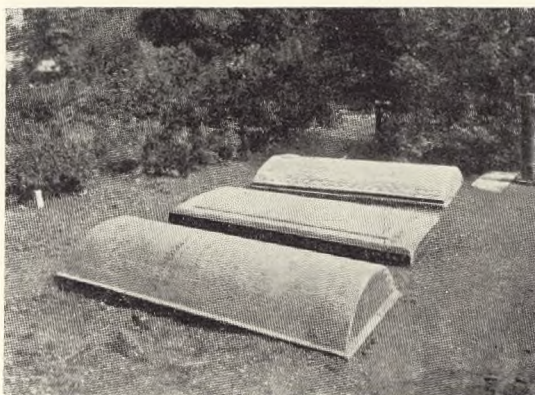

Fig. 6.
Gamle liggsten
på Assistens kirkegård.

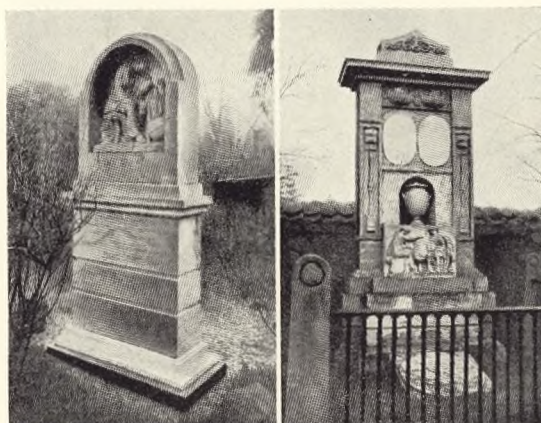

Fig. 7 og 8.
Gravmæler af
Johs. Wiedewelt
på Assistens kirkegård
med dødsårene hen-
holdsvis 1797 og 1796.

Fig. 9.
Mindesmærke med
portrætrelieffer
på Assistens;
fra venstre af
H. E. Freund (1830),
Johs. Wiedewelt (1793)
og *H. E. Freund* (1835).

Fig. 6—9. Geng. efter
gravminder fra
Københavns og
Frederiksberg kirke-
gårde, 1912.

Fig. 10.
Udsigt over del af
terrassekirkegården,
Vestre kgd.
Foto: J. Th.

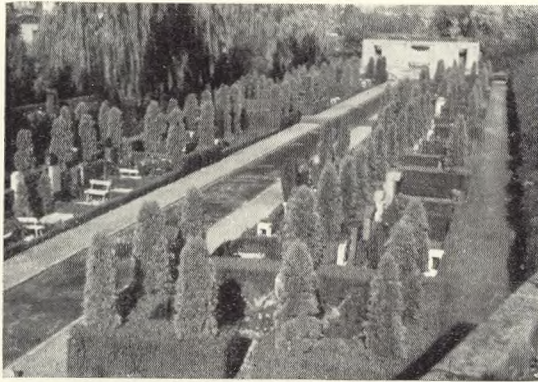

Fig. 11.
Del af urnehaveanlæg
med seroítutbelagte
gravsteder, Vestre.

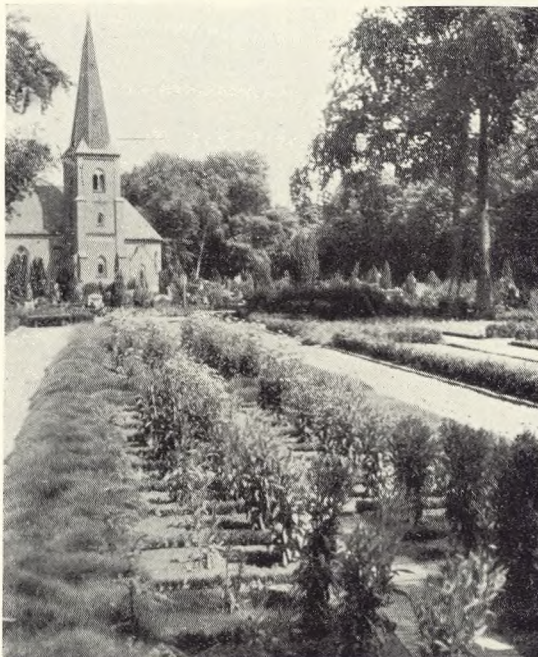

Fig. 12.
Blik over urnehaven
på Dragør kgd.
Foto: J. Th. 1949.

På Vestre kirkegård fins en rekke vakre allèer av bjerk, poppel, alm og avnbøk. Og her er mange vakre familiegravsted. Anleggsformene er tallrike som tonene i en symfoni. Her er noe for en hvers smak og økonomiske evne.

På kirkegården fins veksthus og benker som leverer alle utplantings og potteplanter, samt avskjærte blomster til samtlige av byens 5 kommunale kirkegårder. På samme måte hadde Bispebjerg planteskolen, som leverer det nødvendige av trær og busker.

Under og like etter krigen ble på Vestre kirkegård begravet cr. 10,000 tyskere. De ligger samlet og gravplassen er tilsådd med gress og beplantet med bjerketrær.

Fra 1948 er det meste av arbeidet ved Københavns kirkegårder blitt utført som akkordarbeid. Både arbeidere og ledere hørtes ut til å være tilfreds med denne ordning.

Da jeg sommeren 1946 var i Danmark, besøkte jeg *Mosaik* kirkegård, *Sødermark* kirkegård på Frederiksberg samt *Minnelunden i Ryvangen* og *Mariebjerg* kirkegård i Gentofte. Iår fant jeg derfor ikke å kunne avse tid til nye besøk på disse kirkegårder.

En søndags ettermiddag ble brukt til å bese *Dragør*, som viste seg å være et lite idyllisk bysamfund, noe en ikke skulle ha ventet å finne så nær storbyen. Den nylig utvidede kirkegård (av *Johannes Tholle*) lå vakkert til inne i bøskeskogen. Her var ikke fjernet flere trær end de som nødvendigvis måtte bort for gravplassens skyld (se fig. 12).

Roskilde kirkegårder (inspektør *Hans Rønø*) bød på gammelt og nytt i skjønn forening, og ellers var det interessant å bese Domkirken.

Om transporter inom kyrkogårdarna

Kyrkogårdsföreståndare, trädgårdsarkitekt G. V. Walberg

På varje kyrkogård, större eller mindre, får man alltid räkna med att transporter måste ske i större eller mindre omfattning. Ofta nog äro dessa av komplicerad beskaffenhet beroende på det skiftande material, som skall forslas och även av att vägarnas framkomstmöjligheter ställer speciella fordringar på transportmedlen. De vanligast förekommande transporterna utgöres av skräp och fyllnadsmaterial från gravarna, allt — jord, gödsel, grus, plattor, växter m. m. — som skall användas vid anläggning och plantering samt andra arbeten på kyrkogården. Dessutom måste man i viss utsträckning räkna med framkörning av gravvårdar och material för dessas uppsättning.

Vid dessa transporter kan användes manuell betjäning, hästar, motordrivna vagnar eller traktorer med tillhörande släpvagnar.

På mindre kyrkogårdar kan man i regel nöja sig med manuellt framförda transportdon för körslor inom kyrkogårdens område. Härtill bör då endast användas lätta och ändamålsenliga kärror och vagnar. Den av gammalt brukade enhjuliga skottkärran är fortfarande förträfflig för många olika ändamål. Endast sådana böra dock användas som äro försedda med kullagrade och gummidäcksförsedda hjul samt ha lastkorg av plåt. Denna senare kan givetvis variera med hänsyn till det material, som skall transporteras. Lätta vagnar med stålörnsstativ för uppbärande av lastflaket samt försedda med kullagrade hjul och gummidäck böra ej saknas på någon kyrkogård. Sådana vagnar kunna numera erhållas olika utföranden, lämpade för varierande transporter.

Om transporterna skola utföras med

Fig. 13.
Vogn til lette transporter.
Kan spændes efter en cykle.

Fig. 14.
Transportvogn til lettere forspand.

Fig. 15.
Transportvogn med sideffælle.

Fig. 16.
God model til let trillebør.

Fig. 17.
Traktoren »Belos« forsynet med sneplov.

Alle fotos:
G. V. Walberg.
Östra kgd., Malmö.

hästfordon måste även härvid beaktas, att dessa äro av ändamålsenligt utförande, varför man i första hand bör se till, att alla vagnar och kärror äro försedda med gummihjul (bildäck) samt vidare att de i viss omfattning äro tippbara.

Numera måste man nog anse hästfordon som föråldrade och utbyta dessa mot motorfordon av ett eller annat slag. Åtminstone på den större kyrkogården bör det genomföras en viss rationalisering, som rätt planlagd kan medföra stora fördelar både ekonomisk och praktiskt. Vid en sådan omläggning bör i första hand utrönas vilken typ av fordon som bäst lämpar sig i varje särskilt fall. Första frågan blir då huruvida det, skall anskaffas lastbilar, vilket innebär att den dragande och lastande enheten äro sammanförda i ett fordon, eller man skall skilja på dessa enheter och anskaffa Jeep eller traktor jämte mindre transportvagnar till dessa. I samband med framläggande av förslag till rationalisering av transporterna vid Kyrkogårdsförvaltningen i Malmö gjordes en grundig utredning av kostnaderna för: dels lastbil, dels Jeep + transportvagnar, dels traktor + transportvagnar. Av dessa kalkyler framgick följande.

lastbil + förare.....	7.86 kr./tim:
Jeep + transportavagn	
+ förare.....	7.60 - -
traktor + 6 transportvagnar	
+ förare.....	6.15 - -

Som synes blir traktorn billigast i driftskostnad. Detta beror främst på att skatt och försäkring är lägre än för något av de andra jämförda fordonen. Härtill kommer att traktorn är betydligt mångsidigare till sin användning.

I januari 1949 inköptes en traktor av Fergusons fabrikat, vilken i flera avseenden visade sig vara bäst lämpad för det avsedda ändamålet. Den är snabb och stark i förhållande till sin storlek samt synnerligen lättmanövrerad. Den drives med

bensin och är tack vare detta mycket tystgående samt är försedd med hydrualisk lyft, allt egenskaper, som måste beaktas vid körning inom en kyrkogård. Förutom traktor inköptes sex transportvagnar, som specialbyggts för ändamålet (fabrikat Rapid) enligt följande beskrivning:

Dimensioner:

fri flaklängd.....	2.600 m/m
fri flakbredd	1.300 m/m
sido- och gavelhäckhöjd (från flak)	300 m/m
flakhöjd från mark.....	570. m/m

Hjulutrustning:

4 st. 450 × 125 m/m (18 × 5")	
6 lagers luftgummihjul, kullagrade,	
hjulbredd	900 m/m
hjulavstånd	1.450 m/m

Utförande:

Ramverket är en helsvetsad stålkonstruktion, sido- och gavelhäckar av impregnerat trä, främre gaveln fast, övriga häckar avtagbara, flak av 1 1/4" impregnerat trä försedd med 2 m/m skyddsplåt (glansplåt); styrinrättning av biltyp (parallellstyrning); dragstång för såväl hand- som traktordrift, bromsinrättning av fullt effektiv typ och lämpligt utförande.

Vagnarna lasta 2.000 kg och äro i huvudsak avsedda för transporter inom Östra kyrkogården. 3—4 kunna samtidigt vara kopplade efter traktorn.

Fördelarna med denna transportutrustning äro bl. a. följande: *Traktorn* kan användas för transporter, för plöjning och jordbearbetning, för snöplogning och vid förekommande behov som stationär motor. De små och lättmanövrerade *vagnarna* kunna användas för alla slag av transporter såsom skräp, jord och gödsel jämte allt slags annat material. Traktorn kör fram vagnarna till platsen där ma-

terialeet skall lastas, avlämnar dem därstädes och utför under tiden, som lastningen utföres, annat arbete. Hämtar därefter de lastade vagnarna och avlämnar dem på anvisade platser för avlastning. Härigenom vinnes att traktorn aldrig behöver ha någon väntetid för lastning och lossning utan ständigt kan vara i arbete. Genom effektivt udnyttjande av traktorn kan man, jämfört med andra transportmedel, uppnå avsevärda besparingar. Dessutom ernås en god transport-service. Våra erfarenheter hava varit så goda, att vi under innevarande år skola anskaffa utterligare tre vagnar samt dessutom en större tippbar lastvagn avsedd för transporter utom kyrkogården.

Förutom Ferguson-traktorn har under de senaste åren inköpts en mindre tvåhjulig traktor av märket Belos. Denna är en synnarligen användbar och mångsidig liten dragare. Den användas här till följande arbeten: plöjning, hackning och luckring i plantskolan, genom tillkoppling av slättermaskins- eller gräsklippningsaggregat kan den användas ute på kyrkogården, och utför en man med denna maskin samma arbete som tidigare 3—4 liehuggare. Under vintern kan den förses med snöplog eller roterande borste och användas då för att hålla vägarna rena. Innevaranda år skall inköpas en mindre enhjulig motorhacka för rensning och luckring i plantskolan bland växter med små radavstånd. Den maskinella utrustningen består dessutom av en motorspruta på gummihjul. Denna kan dragas och betjänas av två man. En effektiv spruta är alldeles nödvändig för att på ett tillfredsställande sätt kunna bekämpa alla de växtsjukdomar och skadedjur, som dessvärre även uppträda inom kyrkogårdarna. Gräsklippningen av finare gräsmattor utföres med en liten och ändamålsenlig motorgräsklippare av märket Clio. Den lämpar sig synnerligen bra på kyrkogården med dess i allmänhet små gräs-

Fig. 18.
Traktoren »Belos» försynet med roterande plov.

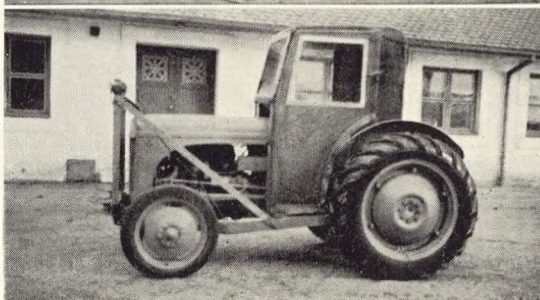

Fig. 19.
Traktor »Ferguson».

Fig. 18—19:
Fotos: G. V. W.

mattor på och mellan gravplatserna. För närvarande äro fem sådana motorgräsklippare i bruk på våra olika kyrkogårdar.

Det ovan anförda åsyftar att påvisa fördelarna av att ha rationella och effektiva transportmedel på kyrkogårdarna. Där förhållandena så motivera bör motorisering av transporterna genomföres. Den mänskliga arbetskraften skal sparas för andra uppgifter, vilka rikligt förekomma inom modern kyrkogårdsvård.

Fig. 20.
Der plöjes med »Ferguson»-traktoren.

Mindedage for de faldne

Mens vi i *Danmark* især mindes dem, der gav deres liv i kamp for landet, på de dage hvor kampene fandt sted (som Dybbøldagen, 9. april, 29. august m. fl.), og disse dage, står prentet i vor bevidsthed, og vi også fejrer mindet på Mors dag, som er den 2. søndag i maj (i Sverige sidste søndag i maj), så har man i hvert fald i Finland og i de angelsachsiske lande samt hos de katolske folk andre dage, hvor de mindes deres faldne.

Således indstiftedes i 1940 i *Finland* den såkaldte *Heltemindedag* eller de stupades dag, der gaves officiel karakter, og hvor der såvel af myndigheder som private lægges kranse og blomster på de faldnes grave. Denne heltemindedag afholdes den 3. søndag i maj. Dagen er ikke blot viet dem, der faldt under frihedskrigen, såvel på den »røde« som den »hvide« side, men efter marskal *Mannerheims* ønske også viet mindet om faldne fra vinterkrigen (1939—40) og den sidste krig (1941—44).

I *Storbritanien* fejredes mindet om de faldne i den første verdenskrig med de almindeligt bekendte 2 minutters stilhed, der holdtes på *våbenstilstandsdagen* den 11. november kl. 11. Ved udbrudet af den 2den verdenskrig og især efter dennes afslutning er denne skik forladt, og man har nu henlagt mindedagen til søndagen før den 11. november, medmindre den 11. eller 12. november falder på en søndag. Denne dag benævnes *Remembrance Sunday* og er viet mindet om faldne i begge de nævnte krige; den fejres som national mindedag i forbindelse med mindehøjtideligheder ved Cenotaphen i Whitehall og 2 minutters stilhed kl. 11. Private sætter små mindekors, som er udfærdiget til dette øjemed og er standardiserede, ved mindesmærkerne for de faldne, på kirkegårdene og i Imperie-minde-lund, som i 1947 åbnedes ved Sankt

Margarets i London.

I *USA* afholdes *Decoration Day* eller *Memorial Day*, der er af gammel dato. Memorial Day opstod i sydstatene, hvor kvinderne lagde blomster på soldatergravene fra borgerkrigene, — i nogle stater skete det den 26. april, i andre den 7. maj. I 1868 blev datoen den 30. maj foreslået som Memorial Day, og i 1870 blev denne vedtaget som national helligdag for hele USA. Mens der til en begyndelse var knyttet henholdsvis sydstaters og nordstaters politiske demonstrationer til dagen, er det nu en dag, hvor *alle* døde mindes med blomster, specielt de faldne fra de 2 verdenskrige, og det gamle navn D. D. er vejet for Memorial Day.

Den *katolske* verden har fra det 9. årh. viet den 1. november til alle helgener og martyrer, og i tidens løb er dette gået over til, at den er blevet helliget mindet om *alle* døde, — en dag, hvor der tændes levende lys på gravene, og der valfartes til kirkegårdene i et omfang, som overhovedet ellers ikke kendes, ligesom denne *Allehelgensdag* (eller allesjælesdag) overhovedet er en af den katolske kirkes største højtidsdage. Skikken med at mindes de døde og smykke deres grave på allehelgens-søndag (første søndag i november) har også fundet vej til den protestantiske kirke, hvor man i Danmark og Sverige, bl. a. foranlediget af den spanske syges hærgen i 1918 siden da bl. a. har afholdt mindeandagter i kirkegårdenes kapeller (se V.K. V s. 113—14) og både under krigen og efter dens afslutning ikke mindst også har mindedes de faldne gennem blomsterudsmykning af grave.

For at undgå misforståelser skal det tilføjes, at *Thanksgiving Day* ikke er nogen mindedag i samme forstand som de ovennævnte. Det er en religiøs amerikansk festdag, der kan spores helt tilbage til år 1620, hvor den første kolonisation af Massachusetts fandt sted (mayflower), og som officielt første gang afholdtes 1863.

**MUSELMAND UKENDTE HJOB +
ASKE I EN ASKEHOB +
LEGIONERS SORG OG VE +
SOVER I DIN ASKES SNE +
MENNESKE UKENDTE VEN +
GIV OS MENNESKET IGEN +**

*Mindesmærke på graven for den ukendte koncentrationslejr fange, i 1950 opstillet ved
Helligåndskirken, København.
(Fig. 21).*

Monument: Kaare Klint. Vers: Halfdan Rasmussen. Foto: J. Th.

Fig. 22.
H. V. Bissen f.
Istedløven.
Flensborg Gamle
kirkegård.

Danske krigergreve i Sydslesvig og Holsten

Oberst W. E. O. Lawaetz

De danske krigergreve i Sydslesvig og Holsten kan grupperes i 5 områder, nemlig 1) Flensborg og omegn, 2) Slesvig og omegn, 3) Egernførde-Rendsborg, 4) Marskegnene og 5) Holsten.

1. FLENSBORG OG OMEGN

a. Flensborg.

På *Flensborg Gamle kirkegård* hviler ca. 1000 danske soldater.

Fig. 23.
Fællesgrav for
23 danske og 14 tyske
soldater.
Lyksborg Gamle kgd.

»Intet sted«, skriver kaptajn *Hector Boeck*, »findes et skønnere mindested for faldne krigere end på Flensborgs gamle kirkegaard, Sankt Marie Kirkegaard, indviet 1813. Med opladt sind og betagelse har siden treårskrigen danske valfartet hertil og følt storheden, stilheden og mindernes væld i hjertet. Ingen går herfra uden en stille bøn på læben. Kirkegårdens skønhed overvælder en. Mindesmærker og grave taler deres tavse sprog til en, fortæller om Bov, om Isteddagens og Mysundes helte, om vore sejre, men også om de faldnes minde fra 1864.«

Nord for »Kæmpehøjen« over de faldne fra Isted stod *Istedløven*, skuende over graven mod syd (se fig. 22). Istedløven var oprindeligt den danske hærs ejendom, og når en røvet genstand igen bringes tilveje, er det almindelig skik, at den tilbagegives til den retmæssige ejermand. Amerikanerne handlede derfor fuldkommen korrekt, da de overdrog mindesmærket til hærens øverstkommanderende, *Hans Majestæt Kongen*. At Istedløven var den danske hærs ejendom, fremgår bl. a. af en skrivelse af 21. februar 1863 fra det kongelige ingeniør corps til krigsministeriet. Det hedder heri: »I Henhold til det høje Ministeriums skrivelse af 7. November f. A. tillader Corpset sig vedlagt at fremsende et Dokument, ved hvilket Inspectionen for Byen Flensborgs almindelige Kirkegaard og Comitéen for Mindesmærket sammesteds, hver for sit Vedkommende, overdrager Militæretaten til fremtidig Besiddelse den til Gravhøj, Mindesmærke og Gange indtagne Del af bemeldte Kirkegaard med hvad derpaa staar.« At »Militæretaten« er ensbetydende med hæren, er indlysende, eftersom det var hæren, der kæmpede og sejrede ved Isted. Det i skrivelserne omhandlede areal omfatter såvel den plads, hvorpå Istedløven i sin tid stod, som den umiddelbart syd herfor liggende »Gravhøj«, kal-

Fig. 24.
Del af »Kæmpehøjen«,
Flensborg
Gamle kirkegård.

Fig. 25.
Svenske og norske
grave.
Flensborg Gamle kgd.

Fig. 26.
Sankelmarksmonu-
mentet til minde om
kampen 6. febr. 1864.

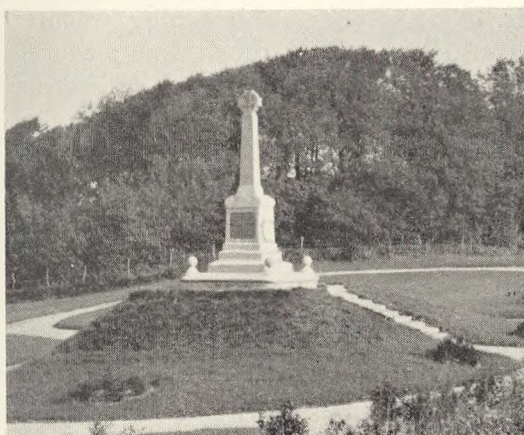
24.

25.

27.

26.

28.

Fig. 27.
Grav med faldne fra
24. april 1848.
Oversø kirkegård.

Fig. 28.
Krigergrave
og Bøv-monumentet,
Flensborg Gamle kgd.

Fig. 29.
 Grav for Kvartermester
 Borgesen (»Hekla),
 falden 7. april 1848.
 Holnæs.

mente. Imidlertid bør der ikke være diskussion om, hvor istedløvens endelige plads må være. Ingen dansk, der har set den tomme plads på Flensborg gamle kirkegård, kan være i tvivl om, at her bør den opstilles igen som vogter over deres grave, som den 25. juli 1850 faldt for Danmarks ære og ret. Således har vor afdøde konge da også bestemt det.

Under kæmpehøjen (fig. 24) hviler 500 danske soldater, faldne ved *Isted*. På højen står 54 marmortavler med inskriptioner over de faldne. Midt iblandt disse står »Kongestenen« med følgende indskrift: »Landets Drot Frederik VII reiste disse 51 Mindestene for Fædrelandets Kæmper, der faldt i Sejrens Stund 25. Juli 1850 ved Isted. Ved siden af dem hvile de Vaabenbrødre, som med dem delte Krigerens stolte Død for Konge og Fædreland. Deres Navne kunne vi ei optegne, men Mindet om dem skal leve, saalænge danske Hjerteslaae, thi Større Kjærlighed har Ingen end han, som sætter Livet til for sine Venner.« Her hviler også sejrherren, general *Krogh*. Hans mindetavle står forrest sammen med mindetavlerne for *Schlepppegrell*, *Læssøe* og *Trepka*, som faldt i slaget. Også Frederiksstads forsvarer, oberst *Helgesen* har fundet sit hvilested her.

På de tilstødende arealer vest for kæmpehøjen og løvens plads findes et meget stort antal danske krigergrave, tildels blandet med tyske krigergrave. Billederne giver

det »Kæmpehøjen« eller »Mindehøjen«.

I den diskussion, som med mellemrum har været ført i presse og rigsdag, har der ikke været spurgt, hvad løvens ejer, hæren

et indtryk fra dette parti af den smukke kirkegård.

Et af de smukkeste monumenter er »Bov-monumentet« — i baggrunden til venstre på fig. 28. Det er rejst af trofaste flensborgere over danske faldne fra slaget ved *Bov*, den 9. april 1848. Den tyske indskrift — »Den Manen der am 9ten april 1848 für König und Vaterland ruhmvoll gefallenen tapferen Krieger gewidmet von Flensburger Bürgern. Treu waren sie geschworenen Eiden.« — vidner om, at dansk sindelag godt har kunnet forenes med tysk sprog.

Blandt gravene er også flere for svenske og norske soldater, der døde for Danmark. Fig. 25 viser mindekorsene for jæger *Brede Olsen* af norske gevorbne jægercorps, korporal *Schildt* af 24. svenske linieregiment og for døde af »Svenska Kungl. Första Lif-Grenadier Regimentets Fält Bataillon«. Det sidste bærer den smukke indskrift:

»Om ni hemma eller fjerran falla,
 Hvilken jord, som än wårt stoft betäcker,
 I wårt rätta Hem vi samlas alla,
 När ur grafvens slummer Gud oss wäcker.«

At vandre blandt de mange soldatergrave er en oplevelse, som griber enhver dansk. Mest gribende er morgenen den 25. juli. Da samles hvert år trofaste sydslesvigere på kirkegården. De kommer ikke i optog med faner og musik. Enkeltvis, to og to eller i små grupper vandrer de stille til kirkegården, hver medbringende deres blomster, som de spreder over vore grave, til disse er dækket af et væld af blomster. Tilsidst samles man foran kæmpehøjen. En siger et par ord, man synger »Slumrer sødt i Slesvigs jord« eller »Det var en sommermorgen« — og stille går hver til sit. —

Det vil her som i det følgende føre for vidt at omtale de enkelte grave — det må blive ved eksempler. Nævnes bør dog også løjtnant *Kloppenborgs* grav på kirke-

gården i Møllegade. Han var veteran fra 1813 og var endnu med i 1864. »Han tjente 4 Konger tro og hæderlig« og var forfatter til en i sin tid meget læst bog »En gammel soldats erindringer«.

b. Flensborgs omegn.

På *Lyksborgs Gamle kirkegård* findes det på fig. 23 viste monument for 23 danske og 14 tyske soldater fra 1864 samt en grav for »trofaste sønner«, døde i 1850—51.

På stranden ved *Holnæs* findes den på fig. 29 viste smukt beliggende grav for kvartermester *Borgesen*, der faldt den 7. april 1848.

Mellem landevejen til Slesvig og Sankelmark sø i et ret stort afgrænset område står *Sankelmarkmonumentet* (Fig. 26) over faldne fra den 6. februar 1864. Det er rejst til minde om danske soldater, men bærer også en smuk mindeindskrift over de faldne østrigere. Det svarer ganske til den ridderlige indskrift på det

østrigske mindetekapel på militærkirkegården i Slesvig: »Auch der Feinde gedendet, die unglücklich, aber tapfer im Dienste ihres Königs gekämpft und geblutet haben.«

Ikke langt syd herfor ved *Oversø Kro* ligger en grav for »68 tapfre österreichische und dänische Krieger« med en særlig sten for sekondløjtnant, baron *Dirckinck-Holmfeldt* af 1. regiment, der faldt ved Sankelmark.

På *Oversø kirkegård* hviler chefen for 2. jægercorps, oberstløjtnant *J. H. v. Styrrup* sammen med 2 af sine underjægere i den på fig. 27 viste grav.

Fig. 30.
Kongestenen
på »Kæmpehøjen«;
Flensborg Gamle kgd.

Inntrykk fra en studietur på danske kirkegårder i 1949

Kirkegårdsgartner *William Kristoffersen*

II. FYN

Odense ligger vakkert til på det fruktbare Fyn. Odensianerne er berettiget stolte av sine kirkegårder og ofrer årlig anselige summer på driften av disse.

Med kirkegårdsinspektør *O. Raahauge-Askegaard* som cicerone gikk turen først til *Korsløkke kirkegård* (som *O. Raahauge-Askegaard* har været mester for), hvor vartegnet — et stort kors av trær er synlig med det samme en svinger inn porten (se VK. XVI fig. 19). En god poppelallé fører frem gjennom kirkegården, og hele anlegget er vakkert og velstelt.

Assistens kirkegård (hvis ældste del er av haveinspektør *Hans Müller*) er den eldste og største av Odenses kirkegårder.

Store skyggefulle trær ga den gamle del av kirkegården sin egen sjarm og karakter. Om det store deilige lindetrær fra året

Fig. 31.
Stammehække;
Odense Assistens kgd.

Fig. 32.
Parti fra
Korsløkke kirkegård,
Odense.
Foto: J. Th.
Se teksten s. 17 nederst.

Fig. 33.
Indgangsparti med
rum for vagt etc.
til Odense Assistens
kirkegård
(arkitekt, m. a. a.
Hjalmar Kjær †).

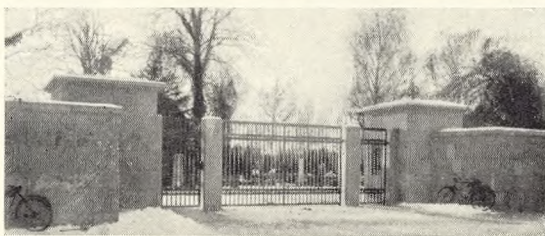

Fig. 34.
Britiske soldatergrave
fra den anden
verdenskrig,
Odense Assistens
kirkegård.
Mindesmærke:
billedhuggeren Cohrt.
Foto: J. Th.

Fig. 35.
Urnegravsteder,
Odense Assistens
kirkegård.
Foto: J. Th.

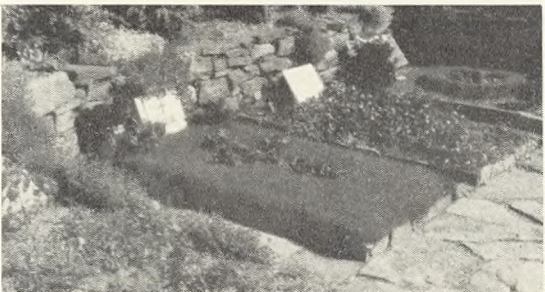

Fig. 36 (til højre).
Kapel på Odense
Assistens kirkegård.
Arkitekt, m. a. a.
Axel Jacobsen
(jævnf. fig. 37).
Foto: H. Lykke.

1799 kunne ha berettet, ville en sikkert fått hørt selsomme ting om denne kirkegård. Her var store gravkvartal omgitt av stammehækker lindetrær (se fig. 31). I et vakkert arrangement sto monumentet over de falne fra krigen i 1848-49-50. En jøde skrev engang en bok om krigen og de falnes minne, og skjenket det beløp som inntekt til kjøp av monumentet. Et behagelig bekjentskap var alleen av *ulmus ser. holmstropii* og gravstedene langs denne vei. Skjult bak tette buskas av *spiraea van Houetti* fantes de vakreste gravsteder en kan tenke seg. Forøvrig var her et rikt sortemang av gravstedtyper. I urnehagen ved krematoriet var med god virkning opplagt $\frac{1}{2}$ meters høie stenmure med en kjerne av jord, hvori var plantet *berberis thunbergii*. Muren og buskene ga en god bakgrunn for de små urnegravsted (se fig. 35).

Omgitt av en lav stenmur, beplantet med bjørnegress og teppeplanter, lå de engelske flyvergrave som små blomsterbedd i en vakker gressplen (se fig. 34).

Det danske kart, meislet i en stor sten var monumentet over falne danske fra den 9. april 1940 (se VK. XVI fig. 236).

På Assistens kirkegård fantes planteskole og veksthus hvor man selv formerte det plantemateriale som ble brukt til byens kirkegårder. Ved vårplantningen gikk med 120 000 stedmorsplanter, og

senere på sommeren ble plantet ut 60 000 begonia, + en mengde andre sommerblomster.

Gravkapellet, og plassen foran med ventehallene, må vel sies å ligge så nær opp til det ideelle som det er mulig å nå (se fig. 36 og 37).

Fredens kirkegård (av hagearkitekt P. Wad) er den tredje av Odenses kirkegårder. Den ble tatt i bruk i 1920, men er allerede nu, etter knapt 30 års forløp nærmest fullt belagt. Her gis ikke anledning til utvidelse, hvilket er synd, så vakker som denne kirkegård er.

En mektig korsformet allé av *populus certinensis* (hunplanten) gir kirkegården en enkel og grei oppdeling. De enkelte gravkvartal er godt dekket av en frodig plantevokster, og hele kirkegården holdes i en mønstergyldig orden. Den er beskrevet i VK. XV pag. 79—83.

Et besøk på landsbykirkegården i *Olterup* viste hvordan det kan spares på anleggsudgifterne der en ikke er utsatt for tele. Man var her i ferd med å utvide kirkegården og legge op et gjerde av kampesten. Frostfritt fundament var unødvendig og de veldige stener plassertes med en kjerne av jord imellem, i hvilken der senere skulle plantes *berberis thunbergii*. Her bygde man med det materiale

Fig. 37.
Kapel på Odense Assistens kirkegård (jevnf. fig. 36).
Foto: H. Lykke.

Fig. 38.
Gravsted, Odense Assistens kirkegård.
Foto: Will. Kristoffersen.

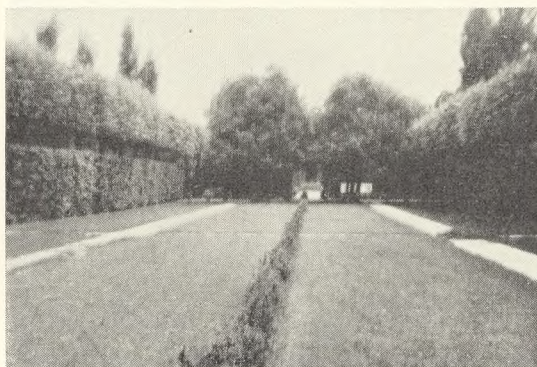
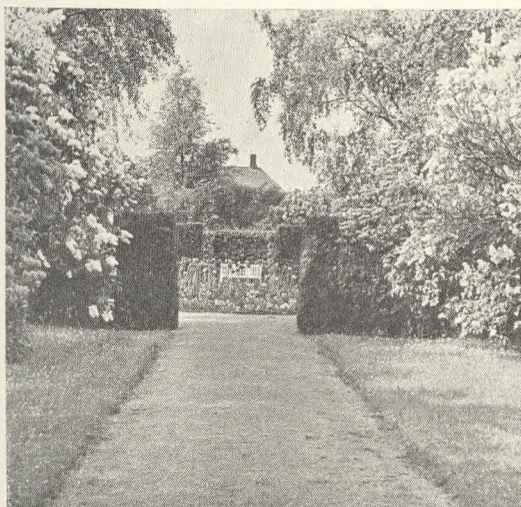

Fig. 39.
Fredens kirkegård, Odense.
Foto: Will. Kristoffersen.

Fig. 40 (til venstre).
Fredens kirkegård, Odense.

Fig. 41.
Indgang til Svendborg
Assistens kirkegård.
Arkitekt m. a. a.
Magdahl-Nielsen †.

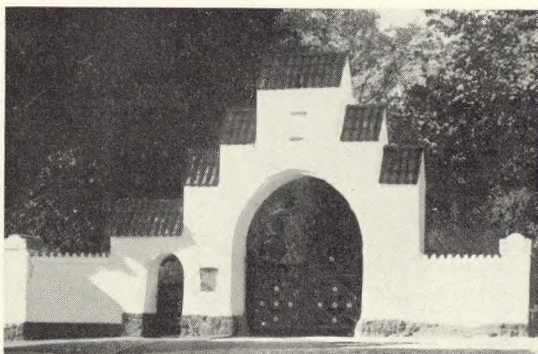

Fig. 42.
Del af kolumbarie-
komplekset
på Svendborg
Assistens kirkegård.
Arkitekt m. a. a.
Andreas Jensen.
Foto: J. Th.

Fig. 43.
Kapel på Svendborg
Assistens kirkegård.
Kalkmaleri af maleren
Niels Hansen.

en hadde for hånden, og en bedre innramming av en kirkegård skal en lete lenge etter før en finner.

Svendborg — en koslig by i vakre omgivelser. Her treffer man Danmarks *grand old man* på kirkegårdens område: kirkegårdsinspektør *Jens Gravesen*. Hvad denne mann ikke vet om kirkegårder, tror ikke jeg, det er verd å vite. En veksler ikke mange ordene med herr Gravesen før en forstår at kirkegården er hele hans liv, og kirkegårdene i Svendborg bærer da også preg av hans 30 årige virke. Hans innstilling til kirkegården syns meg å være — at det *gode* gamle skal holles i ære, og det nye skal få lov å slippe til. Slik skapes tradisjon på kirkegården. Herr Gravesen bruker plantene på samme måte som en kunstner bruker fargene for å oppnå bedst mulig virkning. Den vakre og ærværdige portal (fig. 41) inbyr til et besøk på hovedkirkegården, og like innenfor porten, møtes en av en lys og venlig kontorbygning. Overalt er det rent og velstelt, og vegetasjonen er kraftig og vekslende. Ved siden av de store gamle trær, og en mengde konifere, finner en lyse lette planteslag som små smil i det alvorlige anlegget. Vakkert er anlegget rundt monumentet for falne engelske flyvere. Med god virkning forestiller det at solen står opp og kaster sine stråler over gravene som takk for at de døde ved sin insats igjen bragte lys over Danmark.

På hver av gravene til de dansker som falt i krigen 1848-49-50, er reist en sten og et dansk flagg (se V K. V side 54). En smakfullt anlagt urnegård med urnehall af arkitekt m. a. a. *Andreas Jensen* og fellesgrav fins på denne kirkegård, og en ny urnegård er under opparbeidelse. Her fins også et vakkert kapellkrematorium. Kirkegården er beskrevet i V K. V s. 53—59.

Østre kirkegård i Svendborg ble anlagt av Gravesen i 1930, men når en ser vege-

fasjonen her, skulle en tro den var meget eldre. Omgivelserne står i stil med det vakre kapell av Andreas Jensen, og her er ikke knuslet med plassen. Se V K. IX pag. 1—2.

En kvell ble brukt til å se den gode lille kirkegården i Thurø, hvorfra en hadde den vakreste utsikt over bugten. Naturen her var *nesten* norsk.

Fig. 44.
Parti fra Svendborg
Østre kirkegård.
Hække: Thuja.
Havearkitekt
Chr. Nielsen †.
Foto: J. Th.

Et lille fuglebad

Det var i de fredelige år, før den 2den verdenskrig brød ud, altså før Rusland havde skudt sig så langt imod vest, at man ikke mere kan ta sig en reise til Stettin ved Østersøen vis a vis vore »Sydhavsøer«. —

Her kunne man dengang gå rundt med garteninspektør *Hedemann* og studere den store og smukke Hauptfriedhof, ovenikøbet med en *folder* (på 12 sider) i hånden, som viste både kirkegårdens plan og en del af de viktigste partier. —

Og så kunne man indved et parti med gran, græs og lyng finde denne detaille: et lille fuglebad — diskret »henslængt« og funktionelt så riktig som vel muligt. Også andre opdagede det, og senere afdøde kommunegartner *G. N. Brandt* fikk ovenikøbet lejlighed til at tage et af dem med sig hjem.

Fuglebadet var placeret sådan, at de badende fugle let kunne flygte ind mellem granerne, om de blev forstyrret i badet og ville skjule sig. Og det er på een gang formet som en skål, der hæver sig imod midten, samt som et antal ringe, der stiger fra skålens ringformede dyb attrappet op imod både midte og sider. Denne form er skabt ud fra det hensyn, at fuglene ønsker forskjellige vanddybder, — nogle kommer til badet blot for at nippe af vandet; andre vil vade ud i det,

og atter andre vil boltre sig i det fugtige element; ringene giver de forskjellige fuglearter og fugletemperamenter netop de muligheder, som de enkelte fuglearter kan ønske sig, og så giver de een ting til: de giver mulighed for at fugleunger, som ikke er erfarne i at kunne flyve op, når de forskrækkes af vandbadet, kan kravle op ad siderne og bjerger sig ind på det tørre, mens de let vil drukne, f. ex. i vandkummer, der ikke tager hensyn til denne side af sagen. Denne fuglebadtype er både sød og fin at se på, og rigtig i sin konstruktion og holdbar (brændt ler), god til haver såvel som kirkegårde. Og om betydningen af sangfuglelivet på vore kirkegårde er der vel ingen tvivl. Herom kan jo også læses i V K. XV pag. 26—28 og 50—52.

Fig. 45.
Fuglebad,
Hauptfriedhof, Stettin.
Foto: J. Th.

Fig. 46.
Den britiske Soldatergrav, Bispebjerg, indviet 5. maj 1950 ved besøg af efterladte slægtninge.
Foto: Nord. presse.

De engelske soldatergrave på Bispebjerg kirkegård

Kirkegårdsinspektør O. Bjørn

På Bispebjerg kirkegård findes der (foruden de danske soldatergrave fra 29/8 1943 og gravene med de frihedskæmpere, der satte livet til omkring 5/5 1945 samt de politifolk, der blev taget af tyskerne den 19/9 1944, og som døde i koncentrationslejrene i Tyskland, jvnf. VK. XVI pag. 123—26) i samme afdeling og række nogle grave med *allierede flyvere*, som blev skudt ned over Sjælland.

Fig. 47.
Den britiske Soldatergrav, Bispebjerg kirkegård, København.
Foto: J. Th. 1949.

Det var ikke tilfældigt, at disse engelske soldater fik deres sidste hvilested her; det var nemlig et krav fra den tyske militærmagt, at disse engelske flyvere skulle begravnes i samme afdeling og række, hvor man var begyndt at begrave tyske soldater. Til at begynde med var kravet, at de skulde begravnes mellem Værnemagtens soldater, men ved forhandling fik man dog tilladelse til at begrave de engelske flyvere samlet i den modsatte ende af dobbeltrækken.

De blev alle begravet med militær honor fra Værnemagtens side; der mødte en tysk præst, som foretog jordpåkastelsen, og seks tyske soldater til at bære kisten, samt en deling på 8—10 mand til at skyde æressalut over graven. Ligeledes var den schweiziske konsul i København til stede, idet han repræsenterede England under krigen.

Til at begynde med blev hver grav af Værnemagten forsynet med et trækors af samme type som de kors, der stod på de tyske soldatergrave, men den tysksprogede inskription lød som regel på »ukendt flyver« samt dato, af hvilken sidste man kunne læse lokal krigshistorie. Senere har den engelske krigsgravskommission, ved at undersøge gravene (navnlig ved tandaftryk på de afdøde) kunnet identificere de begravede.

Efter kapitulationen blev de tyske trækors naturligvis strax fjernet, og hver grav blev forsynet med de af den engelske krigergravskommission forordnede hvide metalkors. Disse blev derefter i 1948/49 for størstedelen ombyttet med de for engelske soldatergrave fastsatte *Head Stones*, som anvendes ved alle britiske soldatergrave over hele verden.

Soldatergravene har som baggrund det areal, hvori de tyske soldater i sin tid blev begravet; men disse sidste er flyttet til Vestre kirkegård, og arealet omkring de allieredes grave har derefter fået en kraftig beplantning med blomstrende træer

og buske, der danner en virkningsfuld ramme om det og en god baggrund for det mindesmærke (*the Cross of Sacrifice*), som nu også er rejst der. Selve området er indhegnet med en kraftig hæk af *thuja occidentalis* på de tre sider, og langs for-siden, der ligger ud til en tre meter bred vej, er plantet en lav hæk af *berberis dulcis nana*; området er dækket med et græs-tæppe, hvori de enkelte grave er placeret i to rækker på hver side med en flise-gang i midten, førende op til det nævnte kors, foran hvilket der er et bed, som fra Københavns begravelsesvæsens side bliver holdt med årstidens blomster; om vinteren er gravene dækket med et tæppe af gran.

På de særlige mindedage for frihedskampen i Danmark (9/4, 5/5, 29/8 og 19/9) smykkes disse grave ligesom de danske soldater- og politigrave med høje terracottavaser med årstidens blomster.

Arbejdet med pasningen af de engelske soldatergrave udføres af kirkegården og udgiften afholdes af Københavns magistrat.

På fem-års-dagen for Danmarks befrielse, den 5. maj 1950, blev denne gravplads indviet under stor højtidelighed. Til denne lejlighed havde statsminister *Hans Hedtoft* under et besøg i England inviteret pårørende til dem, der lå begravet på Bispebjerg og Svinø kirkegårde, hertil, og disse mødte frem i et antal af 80. Der udspilledes gribende scener, når de efterladte fandt deres kæres navne, og når de nedlagde blomster på deres grave. De højeste diplomatiske myndigheder var repræsenteret, og fra et britisk orlogsfartøj mødte admiralen.

Mens således de britiske soldaterbegravelse på Svinø i Sydsjælland og på Bispebjerg nu er færdige, er flere andre tilsvarende begravelsespladser på andre kirkegårde endnu ikke monteret med de normerede Head Stones og særlige symboler, men det ventes, at dette vil ske i løbet af 1950.

Fig. 48.
Flammekasteren
»Standard«.

Moderne ukrudtsbekæmpelse

Stiftsgartner *E. Qvist*

Det er fra meget sagkyndig side blevet spået, at om 3—4 år eksisterer begrebet »lugekone« ikke mere. Man mener, at til den tid findes der så mange forskellige kemiske og fysiske bekæmpelsesmidler,

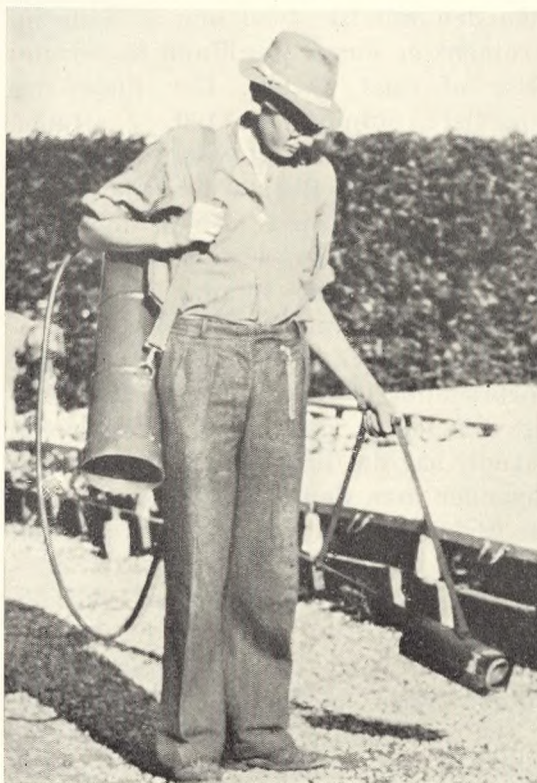

Fig. 49.
Flammekasteren
»Standard«.

at det vil være muligt med dem at begrænse eller hindre ukrudt i at tage magten.

På alle kirkegårde er renholdelse af gange og stier et stort problem, og de fleste steder er man endnu henvist til at benytte skuffejernet, et ækelt instrument, som det ville være velsignet at tage afsked med. Værst stiller sagen sig de steder, hvor man endnu har rene jordgange, fordi disse er lækre voksepladser for alle ukrudtsplanter (jv. Tholles artikel: Skufninger og skuffelser i V K. 16 s. 107—8), meget lettere er bekæmpelsen på fornuftigt anlagte gange, enten det nu er grus, makadam eller asfalt.

Det gamle prøvede natriumklorat behøver vist ikke omtales, da det er ret begrænset, hvor det tør anvendes, fordi det også kan skade planters dybere liggende rødder og således må henvises til gårdspladser og lignende steder.

Firmaet *I. E. Ohlsens Enke* har i nogle år forhandlet flammekasteren, og der er ikke den mindste tvivl om, at dette instrument er meget værdifuldt til bekæmpelse af småt ukrudt. Der findes tre modeller: »Junior« til 160,—, »Hauck Standard« til 240,— og »Giant Glider« til 475,— kroner. Hvilken af modellerne, der bør anvendes, afhænger af, hvor store arealer, der skal flammes, men jeg tror dog ikke, man skal anvende mindre model end standardstørrelsen. Brændstoffet er petroleum, og der kan fås ubegrænset tildeling. Forbrændingstemperaturen er 1000° C. I alle tilfælde er det vigtigt at bekæmpe ukrudt, når det lige er spiret frem, men anvender man flammekaster, er det ganske nødvendigt, da blæselampen, som den også kan kaldes, hurtigt og effektivt dræber ukrudtet helt til bunds og samtidig dræber ukrudtsfrø, som endnu ikke er spiret. Skal man anvende flammekaster på sine gange, og det tror jeg, man skal, er det nødvendigt at have bund i renholdelsen, inden man begynder. På kirke-

gårde vil det naturligvis være nødvendigt at påse, at flammen ikke kommer i berøring med hækplanter, ikke fordi planterne dør af varmen, men fordi de vil svides slemt. Mod stort ukrudt er flammekasteren for dyr i brugen, da det varer temmelig længe, inden den får bugt med det, og så kan planten godt finde på at skyde igen, fordi roden har kunnet modstå den stærke varme.

Når der skal skrives om metoder til bekæmpelse af ukrudt, er det efter min mening nødvendigt at holde sig til de ting, man selv har prøvet med held, og skal der nævnes kemiske midler, så er der nu så mange forskellige, som ikke er helt grundigt gennemprøvede, og jeg vil derfor holde mig til *Shell-weedkiller*, hvis virkning på mange områder har vist sig at være fortrinlig. Endnu har weedkiller den skavank, at det er et for dyrt præparat; men stiger efterspørgslen, og det vil den gøre, kommer prisen nok ned på et fornuftigt leje.

Weedkiller dræber alle planter, på nær skærmpflanter, hvis rødder ligger overligt, vel at mærke hvis plantens grønne dele er gennemfugtet af vædsken. Weedkiller er ugiftigt, og det ødelægger ikke jorden eller skader rødder af træer og buske. Det er et petroleumspræparat og bruges i den styrke, man køber det i. Jeg ved ikke, om det bliver billigere i år, men sidste år kunne man få det til 90 øre pr. liter i store tromler. Under store forhold kan det sprøjtes ud med en motorsprøjte, under mindre forhold med en tøndesprøjte. Også her gælder det, at jo yngre ukrudtet er, des lettere er det at få bugt med; men er selv meget store uønskede planter blot grundigt gennemfugtet, dør de næsten omgående, ja selv så ækle ting som kvikgræs må lade livet. Kan man undgå at ramme hækplanter på gangens sider, kan man sprøjte helt ind til gangens grænse. Der går ca. 15 liter weedkiller pr. 100 m² gangareal.

Vester-Marie-stenen

ASVALDE, EN DRENG AF GOD ÆT
REJSTE DENNE STEN EFTER ALVER
SIN BRODER.
TRÆBENE-SØNNE HUGGEDE.
SKOGE SVEG DEN SAGESLØSE.

Fig. 50. Runesten på Vester Marie kirkegård; gengivelse c. en femtendedels størrelse.
Text og illustration gengivet efter Bæksted: *Runerne . . .* 1943.

Kirkens have

Radioforedrag $\frac{6}{8}$ 1950

Kirkegårdsinspektør, havebrugskandidat Hans Røno

De oldnordiske ord *hagi* og *gard*, have og gård, betød begge hegn eller indhegning, men gled efterhånden over til at betyde selve det areal, der var indhegnet, haven eller gården. Gård i betydningen have er nu næsten forsvundet. Vi taler ikke mere om urtegård, heller ikke om urtegårdsmand, derimod om haven og gartneren, i hvilken benævnelse vi just finder det gamle ord *gard*; gartneren er altså manden, der passer gården, det være sig kålgården, rosengården eller urtegården, ord, der næsten er gået ud af sproget. Den eneste gård, vi har tilbage i betydningen have, er nok kirkens; den hegnede plads, hvor vi steder vore døde til hvile, benævnes stadig som i ældgammel tid: kirkegården, også selv om den ikke mere er tilknyttet kirkebygningen, sådan som det er tilfældet i næsten alle større købstæder, hvor pladsforholdene omkring kirkerne forlængst er blevet for små til at rumme byernes døde, — men hvor langt de end er fjernet fra deres oprindelige plads, ligger det stadig i navnet, at de er kirkernes haver.

At de ved kristendommens indførelse i Danmark blev kirkernes, er naturligt, når man betænker den katolske læres uhyre magt over det middelalderlige menneskes sind. Uden kirken, ingen frelse. I kirkens jord måtte derfor den døde hvile til opstandelsens morgen, helst i selve kirken og da så nær højalteret som muligt, men det kunne naturligvis kun de rige og fornemme opnå, — da så nær kirken som muligt, helst under tagdryppet, men under alle omstændigheder i kirkens jord indenfor det fredhellige hegn. Kun forbrydere, selvmordere og andre usalige udenfor. På kirkegården blev gravene passet af den kyndige gartnerbroder. Der blev sørget for

alle. Kirkegården var fredhellig. I jyske lov 1241 finder vi strenge straffe for den, der krænker kirkegårdens fred.

Ved reformationens indførelse indtraf et afgørende brud. Hvad romerkirken havde æret, skulle nu foragtes. Kirker og klostre plyndredes, og kirkegårdskulturen nåede det lavest tænkelige lavmål. Alt blev nedtrampet og ødelagt, indtil kirkegården henlå som trøstesløse allemandspladser med kvæg og flokke af svin, der rodede i jorden. Og denne tilstand varede i omtrent 300 år. Alle, der kunne betale, blev begravede i kirkerne, kun de fattige kom på kirkegården. Mange kirkegårde blev ligesom kirkerne overbelagt i en uhyggelig grad. På Nicolaj kirkegård i København måtte man til sidst sætte kisterne ovenpå jorden og køre jord til, og sådan lag efter lag, så man til sidst ikke kunne se inde i kirken. Rædselsvækkende må både kirker og kirkegårde have været på den tid, med en uudholdelig stank. Voldsomme pestepidemier var da også den naturlige følge. Man forstår, at ringere end det var, kunne det ikke blive, og i forhold til hine tider har vi virkelig bragt det herligt vidt. Men det er gået langsomt. Først da kirkebegrovelser så sent som 1805 blev helt forbudt, og der kom en lov om indretning af kirkegårde, kom omslaget, og genopbygningen kunne begynde.

I reglementet for den ny Assistens kirkegård, dengang langt udenfor København, står en bemærkelsesværdig ting, nemlig at der til pasningen af kirkegården skulle ansættes en duelig gartner, og han blev ansat. Efter at være sprunget 300 år frem træffer vi altså igen gartneren, der fik flået sin munkekutte af og blev jaget ud af sin kirkegård, træffer ham i en ny tid, men med den gamle iver i sin gerning. Og det skal siges, at den kirkegårdskultur, vi glæder os over i dag, helt og holdent er hans værk. Når det siges sådan, er det nødvendigt at påpege forskellen imellem

kirkegårdskultur og kirkegårdsteknik. Til det sidste må henregnes alle tekniske, hygiejniske og økonomiske forhold, såsom sikring af gravfreden ved protokolering og kortlægning, vejanlæg, dræning, vandindlægning og meget andet, altsammen ting, for hvis gode udvikling kirkelovene af 1922 spiller en stor rolle, medens den samme lov, ligesom den senere anordning af 1927, kun mellem linjerne lader skinne igennem, at kirkegården er kirkens have. Der skal jo ikke alene være orden og system, der skal også være skønhed, men en skønhed, ganske vist, af speciel karakter. Med sine hække, træer og allèer skal kirkegården anslå en tone af alvor (fig. 51). At indslæbe motiver fra villa-haven, såsom pergolaer, bassiner og blomsterbede er så misforstået som noget. Kirkegården er ikke noget lystanlæg. Der er intet lysteligt ved døden. Den er heller ikke nogen park i almindelig forstand. Den er kirkens have, der gennem sine levende planters vækst og frodighed skal fortælle, at livet dog lever trods døden (fig. 52).

Vi har ikke nået det fuldkomne. Det være langt fra. Men næppe i noget land er kirkegårdene så hyggelige og tiltalende som i Danmark (fig. 53). Vi tænker med gysen på de romanske landes øde monumentparker (fig. 57). Men det skal også i retfærdighedens navn siges, at der er kirkegårde i Danmark, som er de herlige gamle gudshuse, hvis haver de er, aldeles uværdige. —

Vore kirkegårde kan naturligt opdeles i landsby-, by- og centralkirkegårde. Landsbykirkegården byder meget få problemer. Den er lille, overskuelig og domineres så ganske og aldeles af kirkebygningens masse (fig. 56). Landsbykirken og dens have er et af de smukkeste elementer i kulturlandskabet og heldigvis urørlige som den helhed, de er (fig. 54). Gribende i deres nøgenhed kan de være helt ude ved den barske vestkyst, hvor de omtrent går i

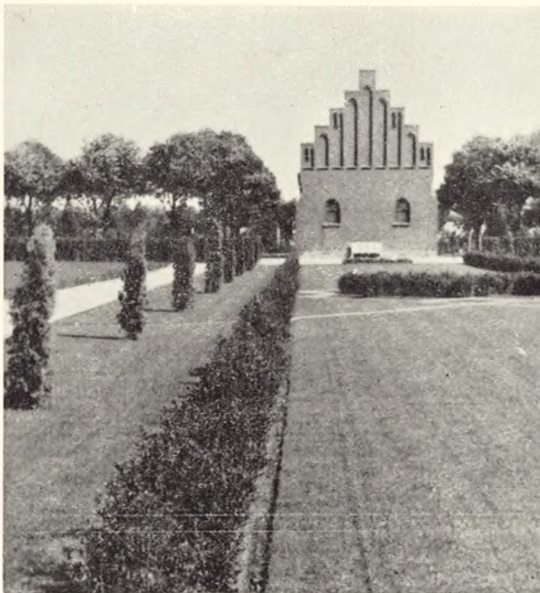

Fig. 51.
Kirkegården skal anslå en tone af alvor.
Kastrup, Amager.
(Kapel:
Arkitekt, m. a. a.
Martin Borch;
anlæg:
havearkitekterne
Georg Georgsen
og Johannes Tholle).

eet med det omliggende klitlandskab, og hvor den evige vind susser over de fattige trækors og den stride marehalm (fig. 60). Her hersker naturen. Men hvor hegn og hæk er sat, sejrer den menneskelige hånd, og kirkegården bliver kultur. Tit rummer de sognets skønneste træer (fig. 62), der desværre ofte må lade livet for nidkære gravstedsindehaveres attentater, selv om træerne stod der længe før gravstederne kom, og derfor har ret. Ja, vist, de skygger og tager næring og kaster blade og alt det der, men deres spil af lys og skygge ud over gravene kan være aldeles afgørende for

Fig. 52.
De levende og stedsegrønne planters frodighed skal fortælle om livet trods døden.
Starup.
Fig. 51-52. Foto: J. Th.

Fig. 53.
Et eksempel på
den hyggelige,
danske kirkegård.
Hjerndrup.

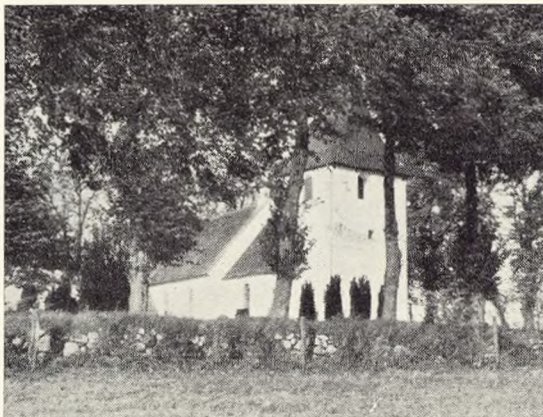

Fig. 54.
Landsbykirken
og dens have
er et af de smukkeste
monumenter i dansk
kulturlandskab.
Gistinge.

Fig. 55.
Landsbykirkegårdens
stortræer kan sammen
med kirkebygningen
beherske hele
det omkringliggende
landskab.
Kærum.

Fig. 56.
Landsbykirkegården
domineres
af kirkebygningens
masse.
Faxe.

Fig. 53-56. Foto: J. Th.

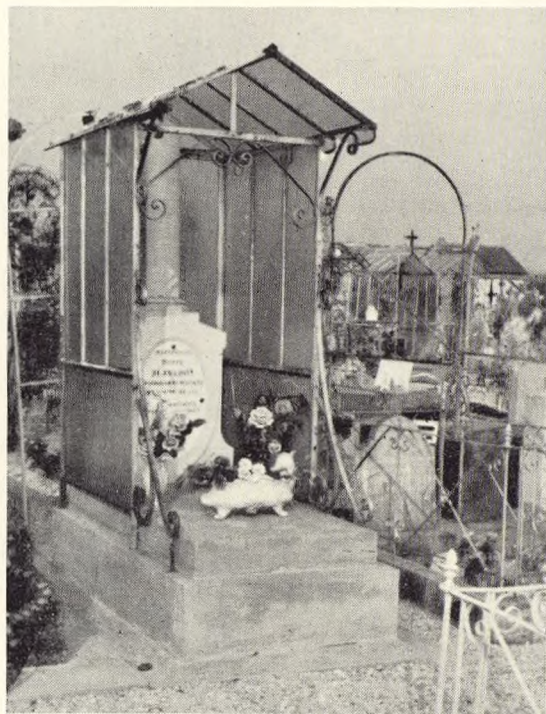
Fig. 57 (til højre).
Hvor er hyggen
på den franske
kirkegård?
Barnegrav:
Romilly, 1947.
Foto: Erik Jensen.

den enkelte kirkegårds særpræg, og de bør have lov til at udfolde sig frit og køle deres grønne, kuplede hoveder i i skyerne ved sommertid og tegne deres fine grennet mod en mørkegrå vinterhimmel (fig. 58). Landsbykirkegårdens stortræer kan sammen med kirkebygningen beherske hele det omkringliggende landskab (fig. 55). At fælde dem for at få nogle roser til at trives, er den rene vandalisme. Og de gamle stengærder skal prises (fig. 59). Heldigvis er de fredet i loven.

Landsbykirkegården taler sit særlige sprog. Den rummer slægt efter slægt gennem århundreder. Den er selve sognets historie. Hæg om din kirkegård, landsbygraver, det er en kulturarv, du forvalter. —

Bykirkegården og centralkirkegården mangler kirken til at samle det hele. Et kapel er en lille ting i et stort anlæg og må underordne sig dette (fig. 63). Kirkegården må derfor nødvendigvis falde fra hinanden i kvarterer, der isoleres

med hække (fig. 61), hvorved man også lykkeligt undgår at være nødt til at beskue alt for mange monumenter ad gangen, — monumenter, der ikke kan sammen. At minde om stenhuggerens udstillingsplads, det må kirkegården i hvert fald ikke.

Det værste ved de store centralkirkegårde er deres udemokratiske takstsystem, som medfører, at de velhavende samles i den dyre og derfor fine ende ved indgangen, hvor der fra ledelsens side ofres meget på det ydre udstyr, — de normale indtægter i et midterkvarter, der også kan gå an, og de ubemidlede i den trøstesløse linjelijord. Jorden, siger De. Nej, den er af samme bonitet. Men ordningen er desværre nødvendig af økonomiske grunde, fordi kirkegårdene i videst mulig omfang selv skal skaffe sig deres indtægter. Hvor ville det dog være dejligt, om nogle af de midler, der så rigeligt bevilges til parker og anlæg, kunne tilfalde kirkegårdene som kommunale tilskud, en ordning, der også praktiseres i enkelte byer. Vore kirkegårdes drift ville

Fig. 58.
Landsbykirkegårdens stortræer tegner deres fine grennet mod den grå vinterhimmel.
Kornerup.
Foto: Ukendt.

Fig. 59.
Landsbykirkegårdens gamle stengærde er rigt på både microflora og farver.
Låstrup.

Fig. 60.
Kirkegården ved den barske Vestkyst går i eet med det omgivende klitlandskab.
I forgrunden tyske flygtningegrave.
Mårup.

Fig. 61.
Bykirkegården må af hensyn til monumenternes mængde ved hjælp af hække o. a. plantninger opdeles i kvarterer (gravgårde).
Fredericia.
(Havearkitekt E. Erstad-Jørgensen).

Fig. 62 (til venstre).
Landsbykirkegården rummer ofte sognets smukkeste træer.
Gladsaxe.
Fig. 59-62. Foto: J. Th.

Fig. 63.
Et kapel er en lille ting og må underordne sig kirkegården. Mariebjerg, Gentofte. (Kapel: arkitekt, m. a. a. Fritz Schlegel; anlæg: kommune-gartner G. N. Brandt). Foto: J. Th.

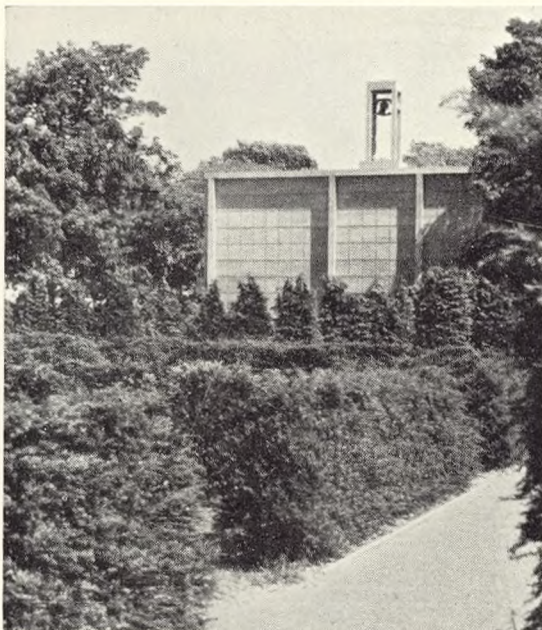

Fig. 64.
Præstegården i Rinkenæs med provst Frode Beyer. Foto: Will. Kristoffersen.

Fig. 65.
Urnehave i Gråsten. Figur: Gunnar Hammerich. Anlæg: Johannes Tholle. Foto: J. Th.

derved blive mere demokratisk, og de ville desuden vinde i skønhed og hygge, om der ikke altid skulle spares af frygt for en stigende kirkeskat.

Kirkegården er kirkens have. Derfor er er gartneren dens naturlige leder. Det hænder, at den ansættende myndighed foretrækker en ikke-gartner for en fagmand, men dette viser bare, at denne myndighed ikke kan have nogen stor kærlighed til sin kirkegård, men slet og ret betragter den som et stykke jord, der skal administreres, og det er jo også et synspunkt. Men det har levet sin længste tid. —

Inntryk fra en studietur på danske kirkegårde i 1949

Kirkegårdsgartner William Kristoffersen

III. SØNDERJYLLAND

Til Sønderborg ankom jeg en søndag, og da jeg nødig ville forstyrre graveren denne dag, besøgte jeg kirkegården på egen hånd. Den nye kirkegård, av havearkitekt Johannes Tholle, ligger høit og fritt med god utsikt over byen og omgivelserne. I skråningen mellem kirkegården og hovedveien fins et meget godt grønnanlegg (se fig. 66), og en vakker rabatt av spiraea Anthony Watherer flankerer veien opp til den provisoriske kirkegårdsport. Kommet innenfor, er her en rummelig plass, hvor en med tiden har tenkt å bygge en kirke av professor Kaare Klint. Fra toppen av kirkegården ser man nedefter en stor gressplen, som avsluttes med et vakker dammanlegg omgitt av vakre planter og piletrær.

De enkelte gravkvartal hadde gode og varierende dekkplantinger. I et av gravkvartalene var en del gravsted (med megen god virkning) adskilt fra hverandre av en lav mur. Denne var opplagt av kuppelsten og oppe på muren var plantet bjørnegress. I dette kvartal lå også gravene til frihetskjemperne, og minde om tre gendarmar som døde i tyske konsentrasjonsleire (se fig. 67). Iøvrigt kan læses om kirkegården i VK. XVI s. 10—11 og 17—22.

Bilturen fra Sønderborg til Gråsten bød på en vakker utsikt over Flensborg fjord og det omliggende vakre landskap.

Kirkegården i *Gråsten*, som er gjort av *Johannes Tholle* i 1930-erne, er som en vakker hage — den rene idyll. Denne kirkegård mangler alt som er tungt og dystert, men hadde allikevel det stille alvor over seg som kjennetegner en virkelig kirkegård (se fig. 65 og 70). Plante-materiale og voksteren her tok rent pusten fra en som er vant til å bo vest ved Atlanterhavets stormende kyst. Kirkegården er beskrevet i VK. XIV s. 90—95.

Fra Gråsten tok jeg landeveien fatt til *Rinkenæs*. Her var jeg så heldig å treffe prost *Frode Beyer* hjemme — og la meg straks si det — en prost med en slik innstilling og levende interesse for kirkegård, har jeg aldri møtt i Norge.

Her Beyer lyste av iver og stolthet da han viste meg rundt, og prosten kan med rette være stolt av kirkegården i Rinkenæs, så vakker som den er (se fig. 68 og 69). Nydelig var også kirken og presteboligen (fig. 64) som intimt var knyttet til kirkegård ved et vakkert grønnanlegg og hageparti. Denne kirkegård er ligesom sidste utvidelsen i Bov (se i det følgende) gjort av *Johannes Tholle*.

I Bov traff jeg sokneprest *Harritsø*, som viste meg rundt på den nye kirkegård (se fig. 71). Hans interesse for kirkegården her, var ikke mindre end sin kollegas, og han håpet at kirkegården i Bov

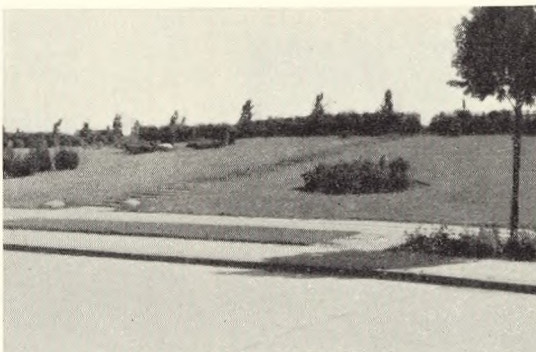

Fig. 66.
Grønning mellom Sønderborg
Nye Kirkegård
og Ringgaden.

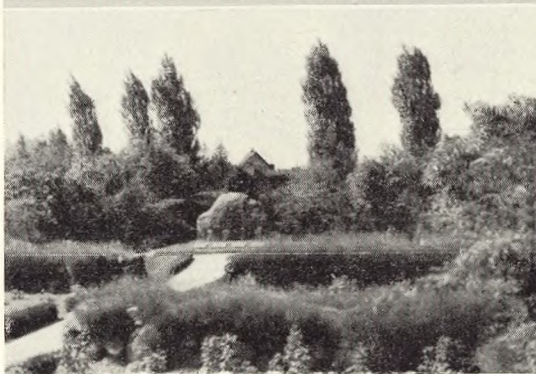

Fig. 67.
Parti fra Sønderborg
Nye kirkegård;
i midten
frihetskjempergrave.

Fig. 68.
Låge til kirkegården
ved Korskirken
i Rinkenæs
(Tegnet af provst
Frode Beyer).

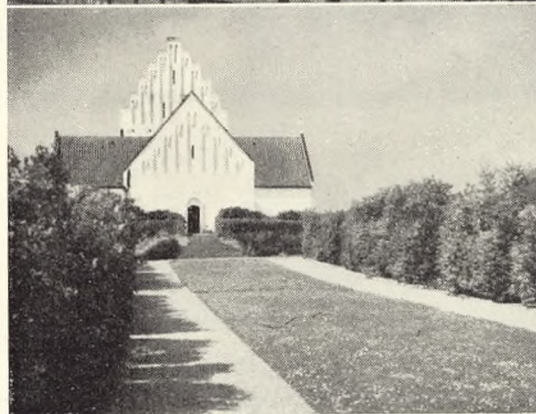

Fig. 69.
Kig gennem
kirkegården imod
Korskirken.
(Arkitekt m. a. a.
Lønborg-Jensen)
Fig. 66-69. Foto: J. Th.

Fig. 70.
Kig gennem
Gråsten kirkegård.
(Kapel:
Arkitekt m. a. a.
Jep Fink).

Fig. 71.
Låger samt piller
af kasserede
sokkel- og gravsten;
indgang til Bov
Nye kirkegård.
(Arkitekt m. a. a.
Erik L. Rasmussen og
havearkitekt
Johannes Tholle).

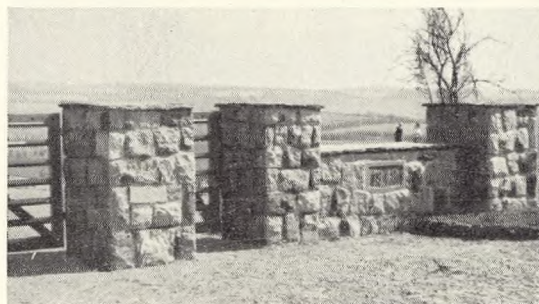
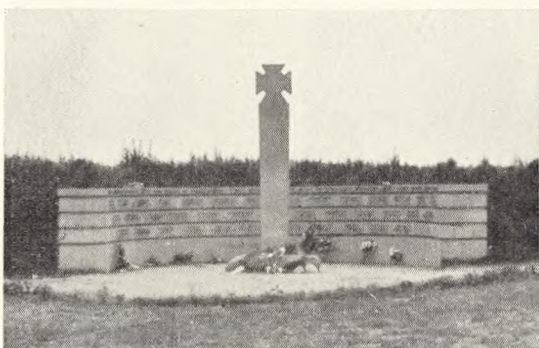

Fig. 72.
Mindemur for døde
grænsegendarmere.
(Kgl. bygnings-
inspektør
Lehn-Petersen).
Fig. 70-72. Foto: J. Th.

om noen år skulle være fullt på høide med den i Rinkenæs.

Om bare vi i Norge hadde hatt prester med en slik innstilling til kirkegårdene, skulle det ikke ha sett så trist ut på de norske kirkegårder som det gjør idag.

I *Kruså* så jeg den vakre minnemur (av kgl. bygningsinspektør *Lehn-Petersen*) over de 42 grensegendarmere som døde i tyske konsentrasjonsleire (se fig. 72). Deres navne var innhugget i muren, og foran denne var reist et stort kors med innskriften:

SØNNER AF DANMARK, FRIBAARNE
MÆND, ALDRIG SOM TRELLE KAN
LEVE.

Rett overfor minnemuren står minne-
stenen fra 1920 med innskriften:

HER MØDTE CHRISTIAN X DE
DANSKE SYDFRA, DEN 12-7-1920. I
SKAL IKKE BLIVE GLEMT.

Tønder — en pittoresk liten by med den forunderligste kirke (Kristkirken) jeg noen gang har sett. Bare den gjør at byen er vel verd et besøk. I denne by var salmedikteren *Hans Adolph Brorson* prest fra 1729—1737. En statue av ham (av *Gunnar Hammerich*) er oppstilt ved Kristkirken.

Kirkegården i *Tønder* var bra, og for hvert år som går vil den bli enda bedre under den interesserte og dyktige kirkegårdsgartner *Pedersens* ledelse. Rett mann, på rett plass har og gyldighet på danske kirkegårder. Kirkegården* var stor og rummelig med gode beplantninger. Ryddiggjorte gamle kvartal ble vakkert tilplantet med gran og furutrær som fikk stå å vokse inntil gravkvartalene atter skulle takes i bruk. På denne kirkegård fant jeg graven til redaktør *Viggo Lausten* (jevnf. VK. titelblad til bind XV). Han ble skutt 2. mai 1940, og var det første offer for tyskernes terror i Danmark.

*) Det omtalte drejer sig om to forskellige kirkegårde, der ligger side om side.

Red. anm.

Danske krigergrave i Sydslesvig og Holsten

Oberst W. E. O. Lawaetz

2. SLESVIG OG OMEGN

a. Valpladsen ved Isted.

Under kampen ved *Helligbæk* den 24. juli 1850 — dagen før selve slaget — blev sekondløjtnant *Nordberg* ved 9. liniebataillon dødeligt såret. Ambulancesoldater bar ham tilbage, men måtte efterlade ham i *Popholt* skov, da båren gik itu. Da de kom tilbage, var løjtnanten død. Han blev begravet i skoven, hans grav er vist på fig. 73. Det smukke egetræskors bærer indskriften: »Kong Frederik VII Folkekjære satte dette minde«.

Den ensomme grav i den stille skov hørte tidligere til vore smukkeste krigergrave. Under den sidste krig og i årene derefter er skoven blevet helt ryddet for at skaffe brændsel, og nu står korset mellem træstubbe, tørt præriegræs og brombærranker, som vestenvinden susser henover. Der plantes ganske vist træer igen, men det vil vare mange år, inden vi igen har graven i den stille skov.

I VK. XV er på fig. 251 vist general *Schleppegrells* mindesten i et af de mange levende hegn på stedet, hvor generalen faldt. Samme dag faldt som bekendt oberst *Læssøe* under 12. lette bataillons angreb på Grydeskov. Uden at ænse kuglerne red obersten op på en høj nord for skoven, sydøst for Isted sø, og her fik han sit banesår. Fig. 74 viser mindestenen rejst på stedet, hvor han faldt.

Fra højen er der en overordentlig smuk udsigt over valpladsen. I det hele taget har grave og mindesten ved Isted og i egnen nord for Slesvig alle en sjælden smuk, karakteristisk og afvekslende beliggenhed. Der er allerede nævnt løjtnant *Nordbergs* grav i skoven, general *Schleppegrells* mindesten i hegnet, oberst *Læssøes* på højen — men det gælder også de andre:

Våbenmester *Kraghs* mindesten mellem Katrinebjerg skov og Langsøen med udsigt over sidstnævnte.

Soldatergraven i en have i Nybjernt.

En dansk artillerists grav i landevejsgrøften i alleen ved Falkenberg, se fig. 75.

37 danske soldaters grav ved Nykro med en pragtfuld udsigt over kornmarker og enge til nære og fjerne skove.

Løjtnant *Brorsons* ensomme grav på toppen af en kæmpehøj med vide udsigter ved Engbro.

Det danske og slesvig-holstenske fælles gravsted på Norders Farendsted kirkegård.

Fig. 73.
Popholt.
Sekondløjtnant
Nordberg af
9. liniebataillon.
(24. juli 1850).

Fig. 74.
Isted.
Mindesten for oberst
W. H. F. A. *Læssøe*.
(25. juli 1850).

Fig. 75.
Falkenberg.
En dansk artillerists
grav i vejkanthen,
død under tilbagetoget
fra *Slesvig*
den 23. april 1848.

Fig. 76.
Slesvig.
Michaels kirkegård.
De danske krigergrave,
i midten
hovedmonumentet.

Fig. 77.
Hedeby kirkegård.
36 danske soldater
af 1., 9., 11.
og 20. regiment
faldne på Kongshøj og
ved Dannevirke
3. februar 1864.
Bemærk Dannebroget
på korsset.
I baggrunden
monumentet for
østrigske faldne.

Fig. 78.
Øverselk.
Fællesgrav for danske
og østrigske soldater.
I forgrunden
den danske sten.

Fig. 79.
Øverselk.
Forgylder
Niels Christensen,
menig ved 1. regiment,
falden her
3. februar 1864.

grav« liggende idyllisk på toppen af en vold langs en markvej, i et hjørne af et levende hegn, se fig. 79. Da den faldne var forgylder, holdes indskriften altid i guld, hvad selv de vanskelige forhold under og efter krigen ikke kunne hindre. Gravstedet i haven i *Øverselk*. Her hviler fire danske soldater, se fig. 78, en østrigsk major og 50 østrigske soldater. Grav i en have ved *Jagel* for 5 faldne danske krigere. I *Husby* sydvest

Fig. 80.
Slesvig.
Frederiksberg
kirkegård.
»Officersgravstedet«
for 11 danske officerer
faldne 23. april 1848
eller 25. juli 1850.

b. Slesvig by.

Her findes et meget stort antal krigergrave på de tre kirkegårde: *Militærkirkegården*, *Michaeli kirkegård* og *Frederiksberg kirkegård*. Tidligere er vist billeder fra militærkirkegården (VK. XV, fig. 260), Michaeli kirkegård (VK. XV, fig. 253) samt mindesmærket over 500 faldne fra 1850 ved Bustrup dam (VK. XV, fig. 252). Militærkirkegården med de høje smukke graner og de mange bregner har kun soldatergrave fra 1864. Michaeli kirkegård har et stort antal danske krigergrave i et særligt indhegnet område, se fig. 76. Udenfor området er madam *Esselbachs* grav.

På Frederiksberg kirkegård ligger krigergravene i to grupper. I et særligt område lige til venstre for indgangen findes en halv snes enkeltgrave. De blev i begyndelsen af den sidste krig flyttet hertil, da indgangen skulle lægges om. En anden gruppe ligger lige ved selve kirken, deriblandt det karakteristiske og smukke »Officersgravsted« for 11 danske officerer, faldne ved Slesvig den 23. april 1848 eller ved Isted i 1850, se fig. 80.

c. Syd og vest for Slesvig.

På kirkegården ved den gamle *Hedeby* kirke findes to gravsteder for danske soldater. I det ene hviler chefen for 3. jægercorps, oberstløjtnant *Magius* mellem premierløjtnanterne *v. Hoyer* og *v. Rømeling*. De faldt alle den 23/4 1848 i slaget ved Slesvig. I den anden grav hviler sammen med østrigske krigere 36 danske soldater faldne ved Kongshøj og Dannevirke den 3/2 1864, se fig. 77. I egnen syd for Slesvig findes tre grave for danske soldater faldne den 3/2 1864 under kampene foran Dannevirke. Det er: »Forgylderens grav« liggende idyllisk på toppen af en vold langs en markvej, i et hjørne af et levende hegn, se fig. 79. Da den faldne var forgylder, holdes indskriften altid i guld, hvad selv de vanskelige forhold under og efter krigen ikke kunne hindre. Gravstedet i haven i *Øverselk*. Her hviler fire danske soldater, se fig. 78, en østrigsk major og 50 østrigske soldater. Grav i en have ved *Jagel* for 5 faldne danske krigere. I *Husby* sydvest for Slesvig findes ved en gård graven for 7 danske dragoner, som faldt under ritmester *Würtzens* kendte rytterangreb i slaget ved Slesvig.

d. Brodersby.

På Brodersby kirkegård tæt nord for Mysunde findes et fælles gravsted med to danske krigergrave, nemlig 28 soldater fra treårskrigen, hvoraf de 22 er faldne i den sejrige kamp den 12/9 1850, samt en grav for 3 den 2/2 1864 ved Mysunde faldne danske soldater.

Omkring et gravmæle-svendestykke

Billedhugger Torvald Westergaard

Det her afbildede svendestykke er udført af stenhuggerlærling *Ernst Herluf Petersen* og er tilkendt sølvmedalje. Det består i en gravligger i blågrå rønnegranit, og svendeprøvekommissionen forlanger, at alle svendeprøver skal udføres som håndarbejder uden anvendelse af maskiner. Dette bevirker, at lærlingen må have en ikke ringe opøvelse i stenhåndværket ved hugning med hammer og mejsel, således som det har været anvendt i flere slægtled. Jeg vil også mene, at det giver manden, der arbejder, større glæde, selv om han senere anvender luftværktøj, der gør arbejdet lettere og hurtigere. — At der rundt i landet findes mange dygtige stenhuggere, har jo bevirket, at der har kunnet udføres mange smukke ting — sidst i Aarhus på et derværende stenhuggeri, — den meget omtalte grisebrønd (af billedhuggeren *Mogens Bøggild*).

Desværre er det færre og færre, der ønsker at lære stenhugning — måske fordi det er strengt arbejde. Det er jo lettere at gå skolevejen, og dette synes måske også finere. Måske er det den tiltagende anvendelse af maskiner i faget og den deraf følgende mindre interessante ting, der frembringes, som er årsag til dette forhold. Der er også sandsynlighed for, at mange af de mennesker, som har lyst og trang i sig til udbredelse af skabende evne, går den såkaldte kunstens vej. — Det ville sikkert være af uvurderlig betydning, om nogle af disse folk i stedet valgte den gamle vej: gennem et håndværk at vinde herredømme over behandling af stoffet, som de kunne udløse deres kunstneriske drømme i.

Irriterende gangføring

Vej- og gangsystemet må på en kirkegård bestå af de for færdselen gennemgående eller omførende veje, der som regel må være til at benytte af køretøjer, samt gravstedsgangene, som fra de førstnævnte fører til gravstederne i de enkelte gravgårde. Jo klarere en vej- og gangføring der kan skabes, des klarere og roligere vil (alt andet lige) også kirkegårdsbilledet blive. Det må mere eller mindre direkte kunne ses, hvilken funktion vejen og gangen har, hvortil den fører hen, og hvorfor den ikke fortsætter.

Når en gravstedsgang ender blindt, hvad både kan være velmotiveret og selvfølgelig, må det på nogenlunde lang afstand kunne ses, at den virkelig ender blindt,

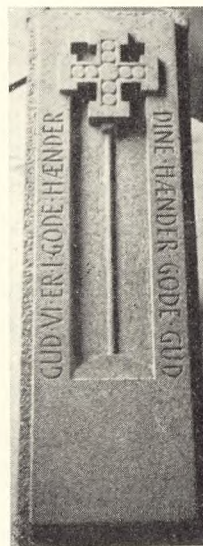

Fig. 81.
Ernst Herluf Petersen:
Gravligger i rønnegranit.
Prisbelønnet svendeprøve.
Foto: T. W.

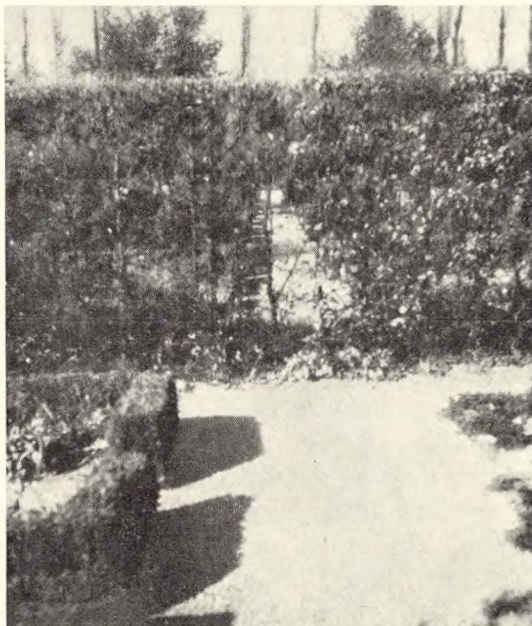

Fig. 82.
Gangsystemet stoppet af en gennemsigtig hæk.
Foto: J. Th.

så at den besøgende ikke i god tro be- giver sig et længere stykke hen ad den for så først ved vejs ende at opdage, at den er blind. For sker dette, vil han ærgre sig, og han vil i en forståelig trods rimeligvis søge at forcere sig vej videre frem imod sit mål, der f. ex. kan være en grav i den næste række, og han vil da måske gøre skade på beplantning eller gravsteder. Blinde gange bør derfor som regel være *meget* korte, kortere end andre gravsteds gange, og kan den blinde gang for enden have f. ex. et gravsted, der ved et velplaceret gravmæle på god afstand meddeler, at gangen ikke fører videre, er det godt.

Det er derimod direkte irriterende og stridende imod logisk sans, når en gang fører imod en hæk, og det igennem denne

hæk tydeligt kan ses, at der fører en gang i nøjagtigt samme flugtlinje på den anden side af hækken, sådan som det kan ses af hosstående fig. 82. Formentlig har denne hæk en fornuftig funktion i et gravgårds-system; dens højde og placering tyder derpå; men i så fald er der på anden måde noget galt i dette system, for enhver, som kommer til vejs ende, vil føle hækken som en art tremmer for et bur, og han vil enten i sit stille sind eller på anden måde skælde ud over arrangementet.

Der var jo så mange andre måder, dette kunne være klaret på (enten ved at der var lagt gravsteder langs hækken, eller ved at gangsystemet forskød sig — eller noget helt tredje), og ved bedre klaring ville man være et irritationsmoment mindre.

Beplantninger på nordamerikanske kirkegårde

Kirkegårdsinspektør, havebrugskandidat H. D. Ørsted-Hansen

I »*The american cemetery*«s oktober-nummer 1949 skriver landscape-architect *Jesse R. Flory*, Stroudsburg, Pa., en artikel med overskriften »Cemetery planting — why — how and what to plant«, i hvilken han giver en lang række anvisninger og råd med henblik på tilplantning af kirkegårde.

Selv om forfatterens tanker for nogle af læserne af *Vore Kirkegårde* vil være kendte toner, vil de sikkert være oplysende og inspirerende for mange kirkegårdsledere både i Danmark og vore nabolande, og hans artikel bringes derfor i væsentlige uddrag.

Som man af det følgende da bl. a. vil se, er forfatteren modstander af træer i række, hvadenten vejen er krum eller lige, men han tilføjer dog forsigtigt, at man ikke skal generalisere. Heri ligger,

at han på ingen måde vil underkende den æstetiske værdi, der med alders myndighed og majestæt repræsenteres i en 100- eller 200-årig allé. Den skal blot ikke laves i tide og utide, men hver ting til sin tid og på sit sted.

I det store og hele kan *Jesse R. Flory's* anvisninger være udmærkede som rettesnor også for danske kirkegårdsledere, idet den egentlige forskel fra danske forhold ligger deri, at når man i Amerika gør sig alle anstrengelser for at nå det smukkeste mulige resultat, er den egentlige baggrund at skabe reklame og større salg, mens vi først og fremmest af æstetiske og etiske grunde ønsker at opnå resultatet; så tager vi det andet, som det kommer. Og den forskel skal vi vist ikke være kedede af.

(Fortsættes)

LENE OG BLOMSTERNE

PAA BEDSTEMORS GRAV

Bedstemor har Lene kendt.
Nu er hendes Dage endt,
men paa Kirkegaarden bor
dybt hun i den sorte Jord.
Lene passer hendes Grav,
hende holdt hun meget af.

Der var godt hos Bedstemor,
tryggest paa den hele Jord.
Lene sad paa hendes Arm
ved den lune Vinduskarm,
hvor for første Gang hun saa
Blomster tæt i Solen staa.

Og de samme Blomster gror
her som før hos Bedstemor.
Pelargonien skinner rødt.
Heliotropen dufter sødt,
men de smukke Rosentræer
Lene allermest har kær.

Og hun vander Gravens Bed,
hvor nu Bedstemor har Fred.
Og hun spør igen sin Mor:
»Er hun i den sorte Jord?«
Og mens hun gi'r Rosen Vand,
tænker hun, saa godt hun kan:

Hvad bli'r mon de Døde til?
Kan de blive, hvad de vil?
Og hun gætter næsten sandt,
da hun selv paa Svaret fandt:
»Ved du — ved du, hvad jeg tror?
At de bli'r til Blomster, Mor!«

Kai Flor.

Fig. 83. Illustration af Jensenius; geng. efter Berl. Aften 26.-7. 1944.

Om kirkegårdene i Karlskoga, Sverige

Havearkitekt Johannes Tholle

Fig. 84.
Stadsträdgårdsm.
Carl Fredby.
Foto: J. Th. 1946.

Karlskoga ligger i det yderste, sydøstlige hjørne af Värmland. Den har sine 30.000 indbyggere, og først i 1940 blev den ophøjet som stad, til trods for at den har en meget gammel historie. Denne

er i vore dage erhvervsmæssigt især knyttet til det verdenskendte *Bofors*, med hvilken den nu ogsaa er sammenbygget og administrativt forbundet. Karlskogas centrum ligger ved den nordre del af søen *Möckeln*, hvor nye bygninger danner stilfulde bybilleder, der kontrasterer til de ældste og som ofte på en god måde skjuler de bebyggelser, som er kommet til i en mindre god arkitekturperiode.

Staden har med rette i de sidste år fået prædikatet af at være »Sveriges trädgårdsstad nummer eet«, ikke blot fordi det grønne fra naturens hånd på værdifuld måde skyder sig ind i byplanen, men ogsaa fordi husene i så udstrakt grad har haver omkring sig, — ja det bemær-

kelsesværdige er der her, at haverne i visse kvarterer overhovedet ikke er hegnet, men går i eet som yppige frugttræ-lunde med udstrakte græssletter. Visse traditioner fra egnen eller stedet synes her med megen finfølelse og forståelse dyrket op, og den nuværende stadsträdgårdsmäster *Carl Fredby* har stor ære af den udvikling, som byen er kommet ind i i denne henseende. For eksempel er hans ordning af *Ekmandalen* (fig. 85) i flere henseender forbilledlig; om hans ordning af kirkegårdene ser vi senere.

Karlskoga har 5 kirkegårde, men der regnes almindeligt kun med tre, og disse skal da omtales i det følgende. De er: 1) Gamla kyrkogården omkring kirken, 2) Skogskyrkogården ret nærved, og 3) den nye Östra kyrkogården. Især denne kirkegård har ofte været omtalt i fagblade og andre steder. Således foreligger der et særtryk af tidsskriftartikler, som er samlet i »Kyrkogårdarne i Karlskoga« (1945) af *Nils Adolfsson* (76 sider), og bogen »Östra kyrkogården och kapellkrematoriet i Karlskoga« (72 s.), der er udarbejdet af en række forfattere og udsendt i anledning af kapellkrematoriets indvielse den 2. juni 1946. Endvidere foreligger stadsträdgårdsmästarens redegørelse i FSK.s handlingar november 1949. Nogle af de efterfølgende oplysninger om kirkegårdene (især de historiske) stammer fra disse udmærkede kilder.

I. Gamla kyrkogården.

Denne regnes at være lige så gammel som kirken (se fig. 86) og er altså kommet til år 1586. Den er i tidens løb udvidet ikke mindre end 9 gange. Dens nuværende udstrækning er siden år 1879 ca. 20.000 m², og der hviler nu ca. 30.000 karlskogaboer i dens muld. Den ældste indhegning synes at have været »træmure«, bestående af vandret liggende planker, der

Fig. 85.
Ekmandalen med
HSB bebyggelse.
Fot.: Ragnar Tillander.

andetsteds i Sverige er kaldt *gårdesgårde*, og som bl. a. kendes fra den nærliggende *Södra Råda ödekyrka* (se fig. 87), men som i Karlskoga er kaldt *kyrkobalker*. Efter datidig skik skulle beboerne vedligeholde hvert sit stykke af indhegningen; i 1799—1800 og videre frem blev dette hegn erstattet med stengærder, og der indsattes stilfulde jernlåger (se fig. 88 og 89), som skænkedes kirkegården.

Gamla kyrkogården fremtræder nu i flere plateauer, og navnlig de ældre dele er forsynet med velgørende og velholdte grønne græstæpper, hvoraf mange gamle og smukke eller interessante gravmæler kigger op. Her er den skråtavskårne og tilspidsede kalksten (se fig. 90) over den myrdede bjergmand *Carl Olsson* (1828), som på forsiden bærer bemærkninger om, at han var »af samtida med sällsynt förtroende för sällsynta förtjänster hedrad« og »utaf en främling mördad hos djupt sörjande socknemän fortlevande uti ett kärt och tacksamt minne«, og på bagsiden fortæller at »Ack till sina fäder samled / är en redlig man och ramlad / hyddan, som för tiden fäst / en så god och älskvärd gäst. / Brott och mörker ha ett hinder / dygden ett exempel mindre / och för de betrycktas mängd / är en fristad åter stängd.«

Her står også midt i græsset op til et gammelt træ gravmindet over provsten og provstinden *Gustaf Kiellin* (død 1785 og 1791; se fig. 91), og hvor man ganske praktisk har givet hver af personerne sin side af stenen. Samme metode med anvendelse for hver side er gjort for provst og provstinde *Nils Kjellin* (død 1813 og 1821; se fig. 92), hvor der om provsten kun fortælles data, men om magen siges, at »Hon förenade upplyst förstånd, rene seder, gladt lynne med tjenstagtighet och alle de egenskaper, som pryda sammenlefnaden.« I en vinkel af kirkebygningen finder man den av-

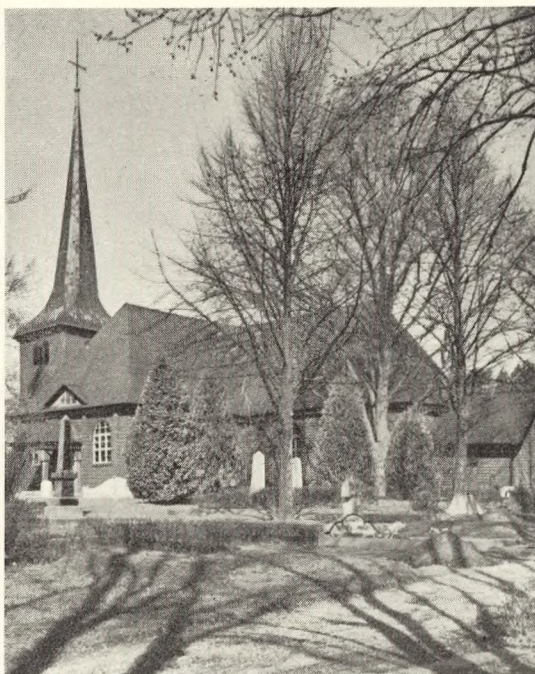

Fig. 86.
Karlskoga kirke på
Gamla kyrkogården.

skårne »stamme« med en i hvidt marmor stiliseret rulle pergament, der tydeligt er udsprunget af romantikens tidsalder (se fig. 93), og som gemmer støvet af brukspatron *Pehr Oxelberg* (d. 1821).

Den gamle kirkegårds træer er plantet i 1700- og 1800-tallet, og nogle af dem er flyttet ved kirkegårdens udvidelser. En klokkestabel og en tiendebod, som har været på kirkegården, er nu borte; foruden kirken findes der nu af bygninger kun et bårhus og et redskabshus.

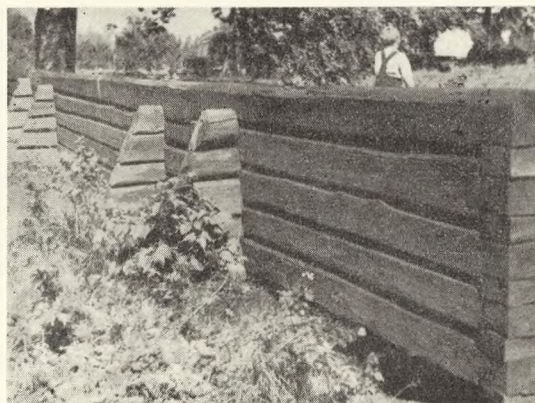

Fig. 87.
Som disse røde »stræ-
mure« har Gamla
Egd. rimeligvis været
hegnet. Södra Råda
ödekyrka.
Foto: J. Th. 1949.

Fig. 88.
Jernlåger,
Gamla kyrkogården.
Foto: J. Th. 1949.

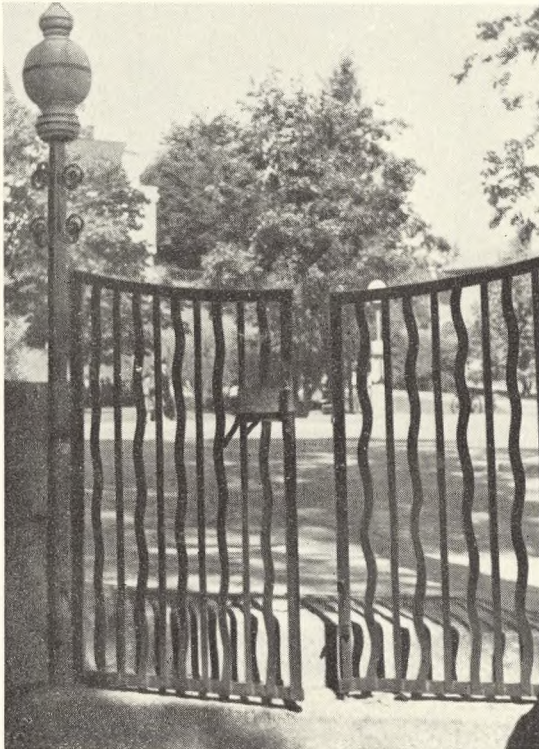
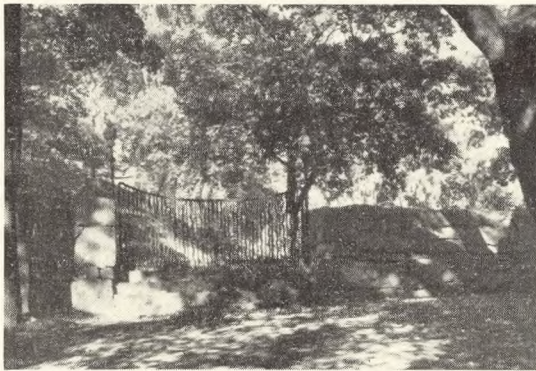

Fig. 89.
Indgangsparti,
Gamla kyrkogården.

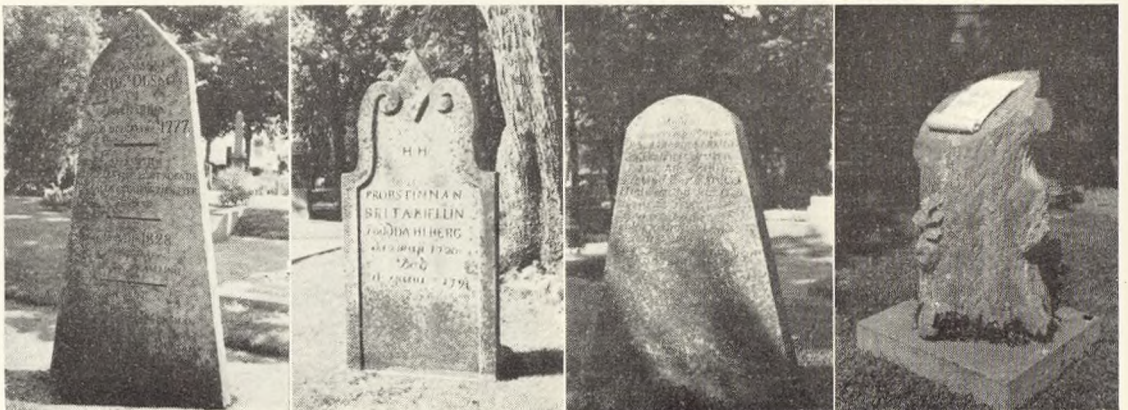
II. Skogskyrkogården.

Da den gamle kirkegård ikke yderligere kunne udvides, besluttedes det i 1902 at indrette en ny, og efter lensträdgårdsm. O. F. Holmstens forslag anlagdes da denne på et bakket terrain nærvæd den gamle kirkegård. Den er med senere udvidelser nu ca. 5,5 ha stor og forsynet med et kapel i røde sten af arkitekt Lars Bäckvall. Den indviedes 30. 6. 1908 og kostede 27.000 kr., kapellet 10.000. Det areal af Rävåsen, som den er indrettet på, rummer flere dalsænkninger, og forskellen mellem dale og bakker er ca. 25 m, og mellem det højeste og laveste terrain ca. 60 m, hvilket giver både praktiske vanskeligheder og landskabsgartneriske muligheder (fig. 94—100). Den rummer ca. 1200 kisteplader og er forsynet med en rig vegetation af smukke graner og fyr samt en undervegetation af blåbærris, bregner og andet; den lille og fine *Linnæa borealis* findes her også og minder ved sin milde duft den besøgende om sin existens.

I tidens løb har der været begravet både oppe og nede i terrainet, og mellem 4 og 5 tusind er gravsat her, men helt gode har forholdene ikke været. Det er derfor med stor tilfredshed, at man nu ser, at stadsträdgårdsm. Carl Fredby har påbegyndt en radikal omlægning af kirkegården; denne består især deri, at der lægges trædesten ind i de horizontale planer

Gravsten på Gamle kyrkogården.

- Fra venstre fig.
90: bergsmannen
Carl Olsson,
91: prostinnan
Brita Kiellin,
92: kontraktprosten
Nils Kjellin,
93: brukspatron
Pehr Oxelberg.
Foto: J. Th. 1949.

90

91

92

93

og trapper i stigningerne (se fig. 98—100), hvorved både udnyttelsesmåden og udnyttelsesgraden stærkt forøges, uden at det naturlige og landskabelige præg går tabt. De nyindrettede partier, hvortil kistebæring ad trapperne naturligvis er temmelig besværlig, er især beregnet for askeurner, og det er klart, at karlskogaboerne med stor glæde ser, at Skogskyrkogården ikke skal slutte med at fungere, når den nu er fuldt belagt med kister, men at de tværtimod indved stadens centrum har fået sig en vakker urnelund, der formentlig kan tjene dem i umindelige tider.

Om de nye anlæg såvel som om den smidige sammenknytning af grave og terrain og den accentuerede beplantning af gravene skulle de vedføjede illustrationer (fig. 94—100) formentlig give et klart billede. Her er praktiseret »ny vin på gamle læderflasker«, men på en anbefalelsesværdig måde.

Denne unge kirkegård rummer ganske naturligt ikke synderligt mange gravminer af særlig betydning, og besøgendes interesse knytter sig derfor navnlig til det gravkapel over perseren *Mohammed Radpeima*, som er opført over denne i året 1934, — han var en af de utallige udlændinge, som årligt strømmer til Bofors for at købe våben eller kontrollere, at de bestilte våben fabrikeres konditionsmæssigt, og han søgte sin død her. —

(fortsættes).

Fig. 94—97.
Partier fra
Karlskoga
skogskyrkogård.
Foto 95—97: J. Th.
1949.

Fig. 98–100.
De nye flisegange og
trapper m. m. på
Karlskoga
skogskyrkogård.
Se teksten foregående
side.

Tilhøjre: Fig. 101.
Parti fra
Herning kirkegård.
Foto: W. K.

Inntrykk fra en studietur på danske kirkegårder i 1949

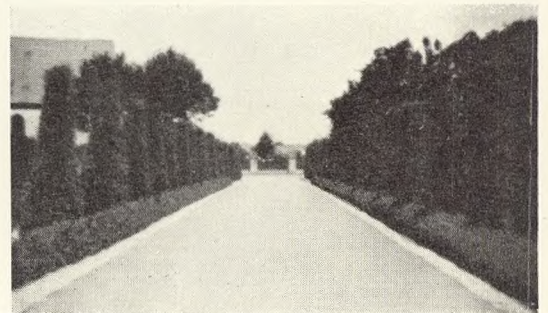
Kirkegårdsgartner William Kristoffersen

IV. JYLLAND (sluttet)

Esbjerg (kommunegartner *Asmus Kristensen*) er en driftig by, og velstanden kan godt spores på kirkegårdene, hvor en finner mange kostbart anlagte gravsteder (se fig. 103–4). Samtlige kirkegårder er pent stelt, og spesielt på den nye kirkegård fins der mange vakre partier. Et smakfullt krematorium er oppført på denne kirkegård. Arkitekten var *Harald Peters*, og det blev indvid 1939. Det ble en del skadd under krigen, da bomber sprang like i nærheten. Der finnes en del britiske flyvergrave (se fig. 105) med ca. 300 begravede, foruten at der ligger mer enn et tusind tyske falne og døde.

En varm dag tok jeg fergen fra Esbjerg til Fanø for å få en dukkert i Vesterhavet, og for muligens å få et gløtt av de meget omtalte fanødrakter. Jeg opnådde begge deler. Etter badet la jeg veien om *Sønderho* for å se minnelunden for omkomne sjømenn (fig. 107, 109 og 111). Den ligger på den nye kirkegård, der i sin tid er tegnet av hagearkitekt *Emil Bottiger*. Her traff jeg en eldre fanøkvinn i fullt utstyr (jevnfør VK. XVI pag. 50) og da hun hørte, jeg var fra en norsk kystby, berettet hun mange interessante ting fra Sønderhos sjøfartstid.

I minnelunden (av hagearkitekt *Johannes Tholle*) er oppstilt et nydelig kunstverk (se fig. 107) av billedhugger *Elo*. Det

forestiller en fanøkvinne, som sammen med sin gutt og pike speider ut over havet. Videre er 21 minnestener plassert i en sirkel, og mitt i gresset ligger et stort kors av sten. I stenene var innrisset en rekke navn på sjømenn, som var omkommet på havet. På en sten (fig. 111) står:

Sønderho var engang Hjemsted for en af Danmarks største Sejlskibsflaader, hvis Skibe var kendt paa alle Have. Over 500 Sømænd kom aldrig tilbage. I 1825 blev 40 Kvinder Enker og 100 Børn faderløse. Stenene nævner dem, som er omkommet siden 1872. Mindebogen i Kirkens Arkiv fortæller om de mange, som savnes for dette Aarstal. For alle vore søfarende Slægtninge, som ikke fik deres Grav her-hjemme, rejstes i 1949 dette Minde.

På plinten, som bærer minnesmerket med moderen og de 2 børn, står versene af kommunelærer *Niels Kromann*:

*De gik til Ankers om den ganske Jord
og faldt til Hvile under alle Zoner,
en slumrer under Sneen højt i Nord,
en anden under Sydens Blomsterflor,
hvor Vinden hvisker mellem Palmekroner.*

*Paa alle kyster ved det aabne Hav
en Frændes Ankerplads er vel at finde;
da ingen kender, hvor han fandt sin Grav,
og ingen ham en Krans til Kisten gav,
paa hjemlig Jord ham rejstes dette Minde.*

Da billedhuggeren desværre døde, innen skulpturen var reist og minnestenene hugget og på plass, faldt det i hagearkitektens lod at stille om stenene og alt det øvrige. Hugningen av de mange navne er utført af stenhuggermester *Ove Askholm*.

Fra Esbjerg gikk turen til *Herning*,

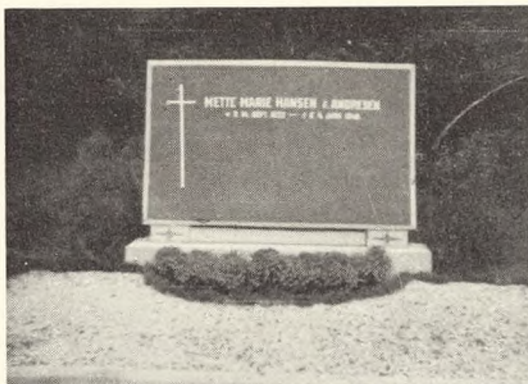

Fig. 102 (nederst tv.).
Parli fra den nyere del
af Viborg kirkegård.

Foto: J. Th.

Fig. 103—4.
Gravsteder, Esbjerg.

Fig. 105.
Britisk soldater-
begravelse, Esbjerg.

Fig. 106.
Kapel på
Herning kirkegård.
Foto 103—6: W. K.

Fig. 107.
Mindesmerke for
omkomne søfolk
(billedhugger Elo \dagger)
Sønderho.
Jevnf. fig. 109 og 111.

som viste seg å ha en serdeles pent vedlikeholdt kirkegård (fig. 101 og 106). Nydelig var gravkvartalene langs hovedveien, og stilig var kapellet. Av trær, så det ut til at Thujaen hadde inntatt hedersplassen. Kirkegården letes av *Emm. Jensen*.

På lang avstand fra *Viborg* ses byens prektige domkirke. Et besøk i denne bygning er en opplevelse av de sjeldne. *Joakim Skovgaards* praktfulle freskomalerier med motiver fra bibelhistorien finnes det nok ikke maken til i Skandinavia. Kirkegården eies og forvaltes av kirkene, *Viborg domkirke* og *Viborg søndre sogns kirke*. Kirkegårdsgartneren heter *Chr. Andersen*. Kirkegården ble anlagt omkring året 1800, og er videre utvidet i årene 1916 og 1927 (sidste gang ved *Johannes Tholle*). På de nyere parti av kirkegården fins mange gravsted av stor skjønnhet, men jeg syns og den gamle del har sin sjarm. Kirkegården er beskrevet i VK. XIII pag. 21—25. Se omst. fig. 102.

I 1946 besøgte jeg bl. annet kirkegårdene i *Århus*, *Randers*, *Vejle* og *Horsens*, hvorfor jeg nu satte kursen nordover mot *Ålborg* (stadsgartner *Wendelboe*).

Almenkirkegården er gammel og 125000 kvm. stor, og her fins krematorium, urnelund og urnehall (indviet 1940; se fig. 108). De to sistnevnte steder drives av *Likbrenningsforeningen*, hvilket forekom meg å være en noe eiendommelig ordning.

Fig. 108.
Urnehallen på Almenkirkegården, Ålborg,
arkitekt Carlo Odgård.

Fig. 109.
Mindeanlæg for
omkomne sømænd,
Sønderho
(Elo og Tholle);
jevnf. fig. 107 og 111.
Foto 107 og 9: J. Th.

I Ålborg kremeser cr. 40 % av de døde. På Almenkirkegården fins to urnehager, som var meget bra. Man var nu iferd med å reise en minnemur over de som falt i krigen eller døde i konsentrasjonsleire, og som ikke kom hjem. Den er tegnet av arkitekt, m. a. a. *Vilh. Bøgh* og skulpturerne er gjort av *Anker Hoffmann*. Den indviedes d. 27. 9. 1949. Se fig. 113.

Søndre kirkegård (av direktør *A. Berg*) ble tatt i bruk i 1940. Den omfatter et areal på nær 135000 kvm., hvorav 75000 kvm. nu er ferdig anlagt. Av det arbeid, som er utført ser det ut til at det her blir en serdeles stor slått og vakker kirkegård. Et imponerende kapell (se fig. 116) av granitsten er allerede i 1934 opført på denne kirkegård. Arkitekt var m. a. a. *K. W. Odgård*, skulpturarbeidet er utført av billedhuggeren *Frank Hansen* og stenarbeidet av firmaet *C. C. Thomsen & Søn*.

Det er alltid en opplevelse å besøke danske kirkegårder og møte kolleger der nede. Vi nordmenn har mye å lære av danskene når det gjeller kirkegårder, og jeg skulle ønske at alle norske kirkegårdsfolk ved selvsyn kunne få se hvor høit dansk kirkegårds kultur er nådd.

Selv er jeg *Fondet for Dansk-Norsk Samarbeid* stor takk skyldig forde jeg fikk foreta denne reise.

På side 32 er fig. 79 signeret galt; skal være *William Kristoffersen*. Undskyld.

Red.

Fig. 110 n. tv.
Frihedskæmpergrav,
Ålborg.

Foto: W. K.

Fig. 111.
Fællesmindesmærke
i *Sonderho*
(jvsnf. fig. 109).
Se teksten s. 43.

Foto: J. Th.

Fig. 112.
Privat mausoleum,
Almenkirkegården,
Ålborg.

Fig. 113.
Mindemur for om-
komne i tyske kon-
centrationslejre,
Almenkirkegården,
Ålborg (under opførelse;
Bøgh og Hoffmann).
Foto fig. 112—113: W. K.

Fig. 114.
Mindesmærke for
sejren den 10.-12. 1813.
Sehested.

Danske krigergrave i Sydslesvig og Holsten

Oberst W. E. O. Lawaetz

3. EGERNFÖRDE - RENDSBORG

I *Egernförde* findes i anlægget ved stranden en dansk krigergrav for 6 danske soldater, som den 21/4 1848 faldt i en forpostfægtning syd for byen.

Egernförde huskes dog mest for den ulykkelige kamp den 5. april 1849, da linieskibet »Christian den VIII« sprang i luften. Fig. 115 viser den danske marinegrav på kirkegården. På samme kirkegård findes også et landmilitært gravsted.

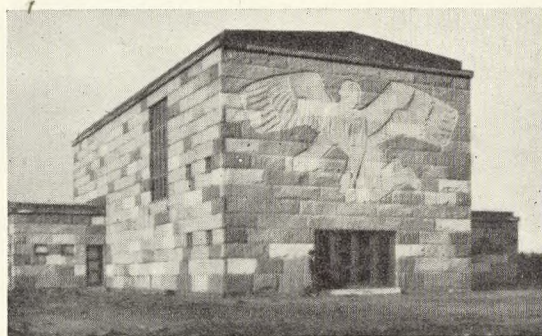
Ved *Holtsee*, omtrent midtvejs mellem *Egernförde* og *Rendsborg*, ligger to ukendte danske soldater begravet, to enkle granitsten i kanten af en sidevej er rejst af ejeren til godset *Hohenlied*. Indskriftene er ganske enkle: »10. D. 1813« og »19. A. P. 1848«, hvilket betyder 10. december 1813 og 19. april 1848 (se fig. 122).

Slaget ved *Sehested* hører til den danske hærs smukkeste sejr. Til minde herom blev der i 1822 indviet det på fig. 114 viste monument. Det smukke monument hører til vore største, obelisker med sokkel er 5 m høj. På hver af sokkelens 4 sider findes en stor bronceplade med våbenskjold og ornament, kong *Frederik den Sjettes* navnetræk, navnene på sejrherren, general prins *Frederik af Hessen* og andre førere samt navnene på de deltagende troppeafdelinger. Kano-

Fig. 115.
Marinegraven.
Egernförde.

Tilhøjre: Fig. 116.
Kapel på Ålborg
Søndre kirkegård.
Se teksten foregående
side.

nerne, der danner søjlerne i gitteret, er skænket af kong Frederik den Sjette. Monumentet tilhørte oprindeligt den danske stat, men overgik efter 1864 til den preussiske stat, som igen overdrog det til Sehested gods.

Den 8. august 1850 fandt der en forpostfægtning sted ved *Stenten mølle* sydøst for Slesvig. De faldne danske soldater hviler sammen med en slesvigholstensk soldat i en grav på *Bünsdorf* kirkegård ved den vestlige ende af Witten sø — en enkelt i den på fig. 117 viste smukt beliggende grav i *Duvensted skov*.

Den smukke gamle by *Rendsborg* var indtil 1863 dansk garnisonsby. På garnisonskirkegården findes 4 grave for 4 danske officerer af Rendsborg garnison, som er døde der. Det er generalmajor, overdigeinspektør *Christensen*, ingeniør-oberst *Friis*, artillerimajor *Gerstenberg* og løjtnant *H. P. Hjort*. Fig. 118 viser major Gerstenbergs karakteristiske støbejernsmonument.

Endelig findes tæt ved garnisonskirken en fælles grav for generalløjtnant *C. F. v. Peymann* og generalmajor *H. v. Peymann*, Københavns ulykkelige kommandant i 1807. »In einem Grabe ruhend harren der Auferstehung die beyden Brüder.«

4. MARSKEGNENE

På *Husum Vestre Kirkegård* findes 3 danske krigergrave, nemlig en grav for et ukendt antal faldne fra *Frederiksstads* forsvar 1850, den på fig. 119 viste grav for løjtnant *J. Vau-pell* samt oberst og oberstinde *Wagners* fællesgrav.

På *Tønning Gamle kirkegård* er et fælles gravsted for kaptajn *v. Buhl* og militærlæge *Clausen*.

På *Koldenbüttel kirkegård* findes en større grav for 24 »trofaste sønner«, faldne under *Frederiksstads* forsvar. I en særlig grav hviler den danske løjtnant *Wadskær*. På denne kirkegård findes også en grav for 74 ved Frede-

117

118

122

Nederst fra venstre:
Fig. 117.
Grav ved *Stenten mølle*, *Duvensted skov*.

Fig. 118.
Grav på *Garnisonskirkegården* i *Rendsborg*.

Fra oven:
Fig. 119.
Grav på *Husum Vestre kirkegård*.

Fig. 120.
Dansk soldatergrav,
Frederiksstad.

Fig. 121.
Mindesmærke for
Altona garnison,
Altona kirkegaard.

Fig. 122.
Ukendt dansk soldats
grav ved *Sehested*.

riksstad faldne slesvigholstenere. Det er om begravelsen af disse sidste, den gamle feltpræst *Høyer Møller* har skrevet den gribende skildring om den gamle lensmand, som leder jordfæstelsen og blandt de døde genkender sin eneste søn.

Bag den evangeliske kirke i *Frederiksstad* findes den på fig. 120 viste grav for 53 under byens belejring faldne danske soldater. Endelig findes på *Frederiksstad* kirkegård en dansk krigergrav.

5. HOLSTEN

På *Büsum* kirkegård ved Holstens vestkyst findes en dansk marinegrav for en kvartermester og 6 menige, som den 3. september 1813 faldt i en sejrrik kamp mod en dobbelt engelsk overmagt.

Altona var indtil 1863 dansk garnisons-

by. Da i 1831 den »asiatiske pest« (kole-
raen) hærgede Hamborg og Altona, op-
rettedes der en ny kirkegård »An der
Norderreihe,« hvor også den danske
garnison erhvervede et særligt areal til
begravelsesplads. Her blev fra 1832 til
1864 ialt 167 danskere begravet, befalings-
mænd, soldater, kvinder og børn. Under
et luftbombardement i 1943 blev det
omliggende kvarter ødelagt, en hygning
styrtede ned over den danske begravelses-
plads og begravede resterne af minde-
tavlerne undtagen hovedmonumentet —
fig. 121 — som den dag i dag minder om
de tider, da også disse egne hørte under
Danmarks krone.

p. s. Billedteksten til fig. 78 side 34 bedes rettet
til: Grav ved Jagel for 5 danske krigere, faldne
i 1864.

Plantninger på nordamerikanske kirkegårde

Kirkegårdsinspektør, havebrugskandidat H. D. Ørsted-Hansen

Fortsat fra pag. 36

Forfatteren, landscape-architect *Jesse R. Flory*, skriver bl. a.:

Skal man udføre en beplantning — uanset om det drejer sig om en mindre have eller en større park, en lille gård eller en plantage, en legeplads eller en kirkegård — er det første spørgsmål, man må stille sig, dette: »hvad vil jeg opnå?« Det andet er: »hvordan vil jeg opnå det?« og det tredje: »ved hjælp af hvilke planter?«

Hvis jeg spurgte Dem, mine læsere, hvordan De vilde tilplante en kirkegård, vilde jeg sikkert få mange forskellige løsninger, og jeg har lagt mærke til, at kvinder (hvad beplantning angår) ofte lægger mere omtanke for dagen end mænd. Men jeg tror i hvert fald, vi kan blive enige om, at kirkegårdsplantningen skal tjene to formål, dels at skjule og dels at fremhæve.

Det første (at skjule) er indlysende. Man vil gerne dække eller »sløre« visse detaljer som kirkegårdens bygninger, kompostbunker, redskabsskure o. l. og om muligt skjule udsigten til bagsiden af tilstødende huse m. m., ja måske endog udsigten til en tilstødende kirkegård.

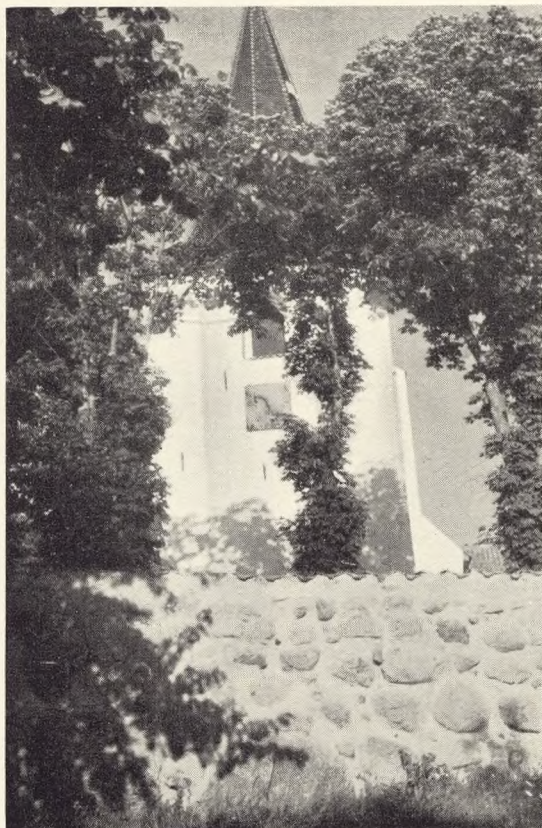
Det andet (at fremhæve) rummer langt

større muligheder, idet det drejer sig om at skabe et smukt helhedsindtryk af kirkegården, og måden at gøre det på vil variere betydeligt for hver enkelt kirkegård.

Jeg vil gerne give Dem nogle anvisninger, ved hjælp af hvilke De skulle kunne opnå det tilsigtede.

1. Der må gøres noget ud af hovedindgangen. En tiltalende indgang med f. eks. en smuk gitterlåge giver forventning om, hvad der måtte være indenfor.
2. Smukke plantninger langs kirkegårdens hovedveje befæster det gode førstehåndsindtryk.
3. En særlig smuk udsigt vil være et aktiv for Dem, især hvis den indrammes af løvværk.
4. De nye afdelingers fremtidige beplantning.
5. Anvendelse af planter, der virker ved farve eller anden effekt på bestemte årstider (*memorial day*.)
6. Monumenter, der kræver særlig beplantning, giver Dem anledning til yderligere forskønnelse af kirkegården.
7. Indplantning af store gravsteder forøger kirkegårdens tiltrækning og jordens salgbarhed.
8. En vekselvirkning af lys og skygge vil være af stor betydning.
9. Plantning omkring kapeller og i forbindelse med kontorer og andre iøjnefaldende bygninger har væsentlig betydning.

(fortsættes)

I de dødes Have

K. L. Kristensen †

Nu grønnes det mellem Grave
paa Sognets Kirkegaard. —
Vi gaar i de Dødes Have,
der dufter af Vækst og Vaar.
Og Klokkerne ringer til Ave,
som der i Visen slaar.

Den rungende Malmlyd ringer
sin Fred over Land og By.
Det er, som en Genklang klinger
fra svundne Foraars Gry,
mens Solfaldets gyldne Vinger
sig slaar om Taarn og Sky.

Det er et saa sælsomt Møde
imellem Nat og Dag,
imellem Goldhed og Grøde
ved vaarligt Solbjergslag
i Haven med alle de Døde
og Aftenklokkens Slag.

Det runger i Mulm af Malme,
mens Natten falder paa.
Det toner af Sang og Salme
langt ud til hver Sognets Vraa.
Af Daggryets Solvifte-Palme
ses Skær bag Natten staa.

Sært Solfald med Dugning mødes
i Majnats Kimingsrand.
Og Haven, kaldt for de Dødes,
bli'r knyttet til Livets Land,
og Sognet, hvor Slægterne fødes,
en Strimmel af dets Strand.

Fig. 123. Rise kirkegård, Ærø. Foto: J. Th. 1949.

Om kirkegårdene i Karlskoga, Sverige

Havearkitekt Johannes Tholle

Fortsat fra pag. 41 (sluttet)

III. Östra kyrkogården.

Med Karlskogas stadige væxt blev det forholdsvis hurtigt (efter at Skogskyrkogården i 1911 var taget i brug) nødvendigt at se sig om efter endnu mere kirkegårdsjord, og flere sagkyndige tilkaldtes og gav forskellige forslag. Af disse gav arkitekt *Åke Porne* (på anbefaling af professor *E. G. Asplund*) allerede 1938—40 flere forslag til indretningen, men da man ikke kunne enes om pladsen for den kommende kirkegård, godkendtes ingen af disse forslag. Derefter udarbejdede i våren 1941 stadsträdgårdsmästaren *Carl Fredby* et præliminært forslag til en kirkegård ved *Dalen*; dette godkendtes i princippet af kyrkofullmäktigene den 31.-7. 1941, og derefter fik stadsträdgårdsmästaren og arkitekt *Porne* i opdrag sammen at udarbejde planen til kirkegårdens anlægning. Det endelige forslag (fig. 134) godkendtes den 20.-12. 1941 eenstemmigt og uden debat. Kirkegården skulle altså lægges på Dalens gårds jorder, øst for staden, og det første spadestik toges 16.-4. 1942.

Den 13.-8. 1944 kunne den indvies og havde da kostet c. en halv million kr. Et kapelkrematorieforslag af arkitekt *Porne* realiseredes og kunne indvies 2.-6. 1946; det havde kostet 830,000 kr.

Det er et typisk stykke bergslagsnatur, der er taget ind, og omkring kirkegårdsområdet ligger de store skove; terrainet falder fra vest imod øst og går ned imod *Svartelven*. De 2 arkitekter lagde ved projekteringen vægt på at indordne kirkegården i landskabet og understrege dets karakter. Den sydlige del af kirkegården tilslutter sig derfor skoven og har skovkarakter, og buskrækker mellem gravkvartererne understreger de horizontale linjer, mens imod øst en stor grøn slette umærkeligt går over i bondelandet hinsides, ligesom den bevarer grundtonen i

slettelandskabet. Gravrækkerne ligger i rektangulære partier, der ikke danner avsluttede gravgårde, sådan som det ellers er almindeligt, men glider over i hinanden, og for ikke at danne for kedelige rækker er der i disse med god virkning indplantet rigeligt af småtræer og blomsterbuske, hvorved indtrykket af lange og lige rækker af gravmæler på en god måde avsvækkes. Et bækparti er forsynet med stauder i mange slags. Det er tanken, at kirkegården i udpræget grad skal være en grøn kirkegård, og gravpladserne udlægges derfor i græs. Græsplænerne udgør ikke mindre end 62.000 m². På gravene tillades ingen gravrammer og ingen grus. Gravmælerne inddeles i typer, der er enkle og grupperes, så at de virker harmonisk indbyrdes, — de højeste placeres indved buskrækkerne og de lavere i rækker foran. Buskvæxterne er især hårdføre ting som spiræa, forsythia og parkroser, ialt c. 30 slags. Træplantningerne er hovedsagelig birk. Indved vejene er anbragt blomsterpartier, især polyantharoser, samt vandopstandere og bænke (se fig. 139). Til ceremonipladsen, der pudsig nok ligger omtrent længst muligt borte fra kapellet, og som er anlagt med en katafalk i græssletten, fører en bred gang med brudfliser i græs (se fig. 135).

Hvad angår kirkegårdens indhegning sker denne nær hovedindgangen ved en pudset cementmur (fig. 137) i kontakt med kapellets mure, syd om fortsætter den som en meterhøj tørbygget granitmur, og imod den smukke *Bullerdal* i syd er den formet som en støttemur, der indefra er usynlig på grund af det hævede terrain, men udvendig over sin funktion som hegn og er i så fin kontakt med naturen, som det er muligt. Imod nord er indhegningen ganske provisorisk, da der her regnes med udvidelse af arealet. Et kirkegårds-

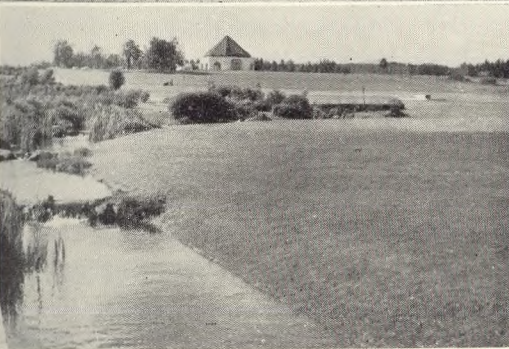
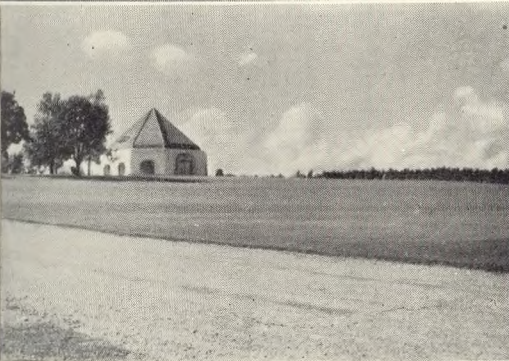
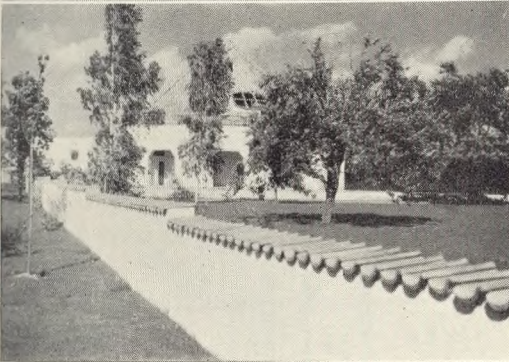

Fig. 124—131.
 Karlskoga Östra
 kyrkogård.
 Foto: J. Th. 1949.

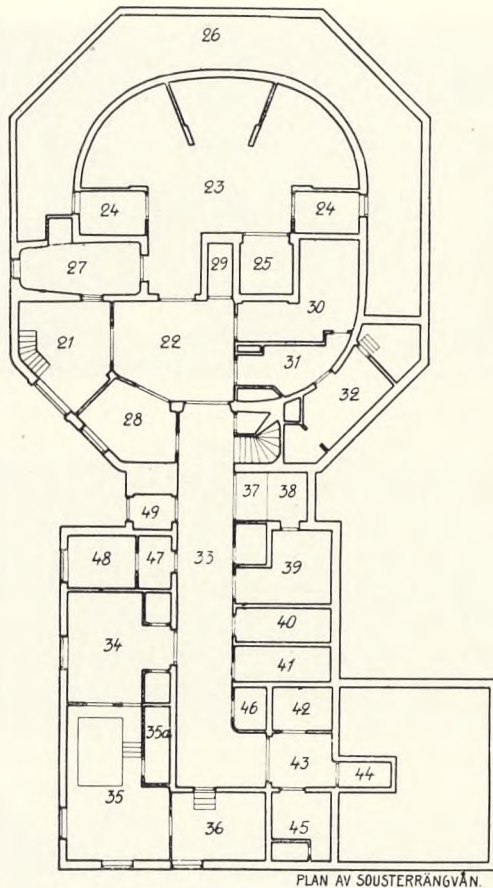
gartneri ligger tæt ved hovedindgangen.
 Af det anførte og af billederne turde
 det fremgå, at kirkegården ikke ligner
 nogen anden af nutidens kirkegårdsanlæg,

det være sig i Sverige eller Danmark eller
 andetsteds. Principperne med det grønne
 er udført på en ny og overraskende måde,
 og af de dele, der er taget i brug, og

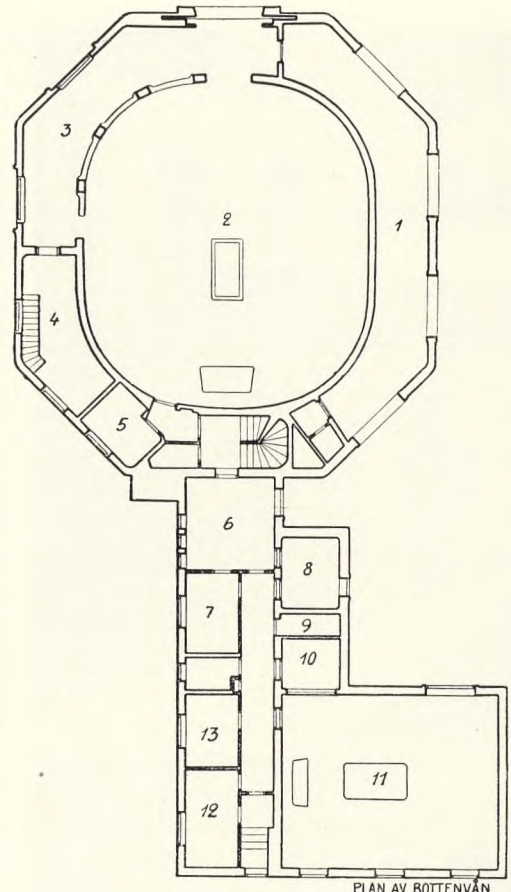
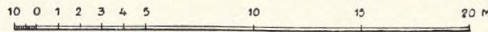
Tilvenstre fig. 132.

Kapelkrematoriets
underetage:

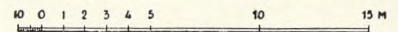
- 21 kistemodtagelse,
- 22 transporthal,
- 23 bisætningsrum,
- 24 efter bisættningen,
- 25 kolerum,
- 26 forråds- og
reserverum,
- 27 besøgsrum,
- 28 udsmykning og
obduktion,
- 29 kistelevator,
- 30 maskinrum,
- 31 affald,
- 32 luftkompressor,
- 33 transportgang,
- 34 kisteindføringsrum,
- 35 incinerator,
- 35 kobling og blæser,
- 36 arbejdsrum,
- 37 manovrecentral,
- 38 luftkompressor,
- 39 transformator,
- 40 arkiv,
- 41 forråd,
- 42 affald,
- 43 forrum,
- 44 kistelevator,
- 45 luftkompressor,
- 46 redskaber,
- 47 omklædning,
- 48 spisning,
- 49 personaleindgang.

PLAN AV SOUSTERRÄNGVÅN.

PLAN AV BOTTENVÅN.

Tilhøjre fig. 133.

Kapelkrematoriets
stueetage:

- 1 ydre venthall,
- 2 store ceremonirum,
- 3 hal for stående,
- 4 kranse,
- 5 sakristi,
- 6 venterum,
- 7 expedition,
- 8 urneudlevering,
- 9 urneopbevaring,
- 10 musikrum,
- 11 lille ceremonirum,
- 12 kranse,
- 13 sakristi.

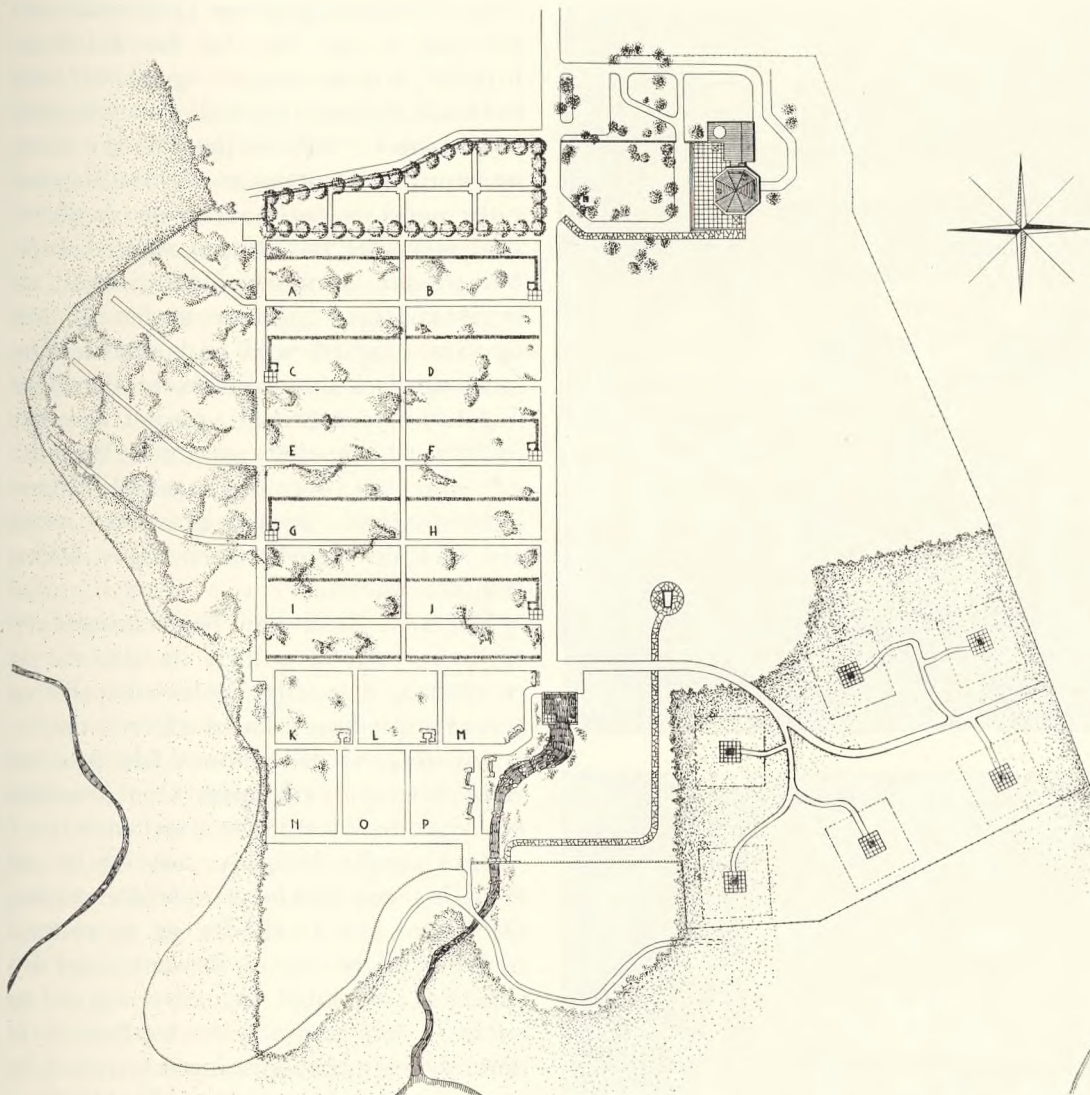
som endnu ganske vist ser noget nye og ferske ud, skønnes det, at kirkegårdens publikum forstår at indrette sig på dette nye, og at de gør det med megen forståelse og god smag.

Kirkegårdsanlægget krones på bakketoppen af kapelkrematoriet (fig. 132, 133, 135, 136 m. fl.), der i originalitet ikke står tilbage for kirkegårdsanlægget. Set nede fra den østre del af kirkegården virker det som en naturlig afslutning eller *pointe* i helheden, omend det er forståeligt, om folkevittigheden har haft travlt med dets ydre fremtræden (arkitektur). Kommer man nær, ser man, at det indgår organisk i kirkegårdens øvrige bygningsværk, hegnsmurene.

Den vestlige del af bygningsværket rummer et mindre kapelrum, en expeditionsafdeling samt den krematorieteknik-

ske, — den østlige del, som er en ottekantet bygning med stejlt tag, rummer bl. a. det store kapelrum, et venterum og bisætningsrum; begge bygninger med kælder. Den ottekantede form motiverer arkitekten med, at kapellet på det åbne felt bør vende sig til alle sider: kirkegården i øst, hovedindgangen syd for, landskabet uden om osv., og den ydre arkitektur skulle angive bygningens funktion, hvad man nu neppe kan hævde, at den gør; f. eks. finder man ikke antydning af en krematorieskorsten eller andet udtryk for kremeringsindretningen. I ceremonirummene er kistens plads derimod ganske klart gjort til det centrale, og alt andet er underordnet dette, derunder også både dagslysets og det elektriske lys' ordning. Der er sørget for kunstnerisk udsmyk-

Fig. 134.
 Åke Porne og
 Carl Fredby:
 Plan for Karlskoga
 Östra kyrkogård,
 Nord tilhøjre,
 mål: c. 1:3300.

ning af ceremonirum m. m., og der opvarmes med elektricitet. At der også findes kølerum siger sig selv. Der skal iøvrigt ikke her gives nogen kritisk gennemgang af krematoriets detaljer, men blot anføres, at krematoriekundige har væsentlige ting at indvende, hvorfor planerne side 52 ikke må betragtes som idealplaner.

Den første begravelse fandt sted allerede den 27.-8. 1944; det var en arbejder, der på vej til og fra sin gerning daglig havde passeret det kommende kirkegårdsområde. Biskoppen *Arvid Runestam* foretog indvielse af kirkegården og se-

nere også af krematoriekapellet. Om hans tale stod der sidenhen nogen diskussion, som det imidlertid ikke her er stedet at komme ind på. At det var et kapel med krematorieindretning han havde indviet, står dog fast.

Omkostningerne til driften af denne særprægede kirkegård androg i 1948 kr. 108.000 imod en indtægt på blot 11.000. Til vedligeholdelsesudgiften kom i dette år 29.000 kr. til inventar og nyanlæg. Kirkegården har plads til c. 12.500 kister foruden et næsten ubegrænset antal urner.

Östra kyrkogården er endnu ny, og

Fig. 135.
Karlskoga Östra
kyrkogård.
I forgrunden
ceremonipladsen.

Fig. 136.
Kapelkrematorium
og klokkestabel.

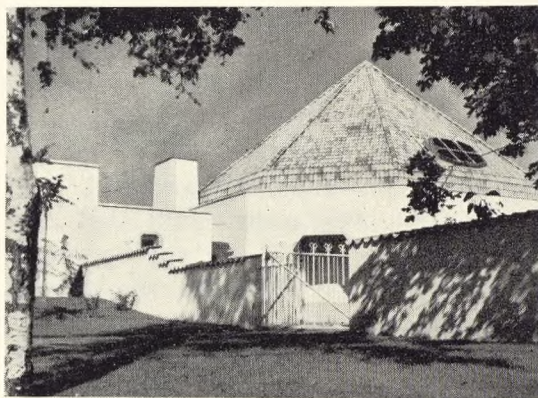

Tilhøjre: Fig. 137.
Indgangsparti ved
kapelkrematoriet.
(Fig. 135—137:
J. Th. 1948).

omend beplantningen er i god væxt, varer det dog noget, før den får dannet de billeder, avgrænsninger og relieffer, som er tænkt. Anslaget er imidlertid tydeligt, og ved besøget i 1948 var dette let at erkende og rummede betydelige værdier. Man kan være noget *reservé* overfor den jordform, som terrainet har fået, og som ret stærkt fremtræder i *konveks* form, hvorved anlæget kommer til at savne den intimitet og samhørighed, som en konkav terrainform skulle kunne have skabt; der bliver noget udflydende heri, og det kan ikke undgås, at kapellet på grund heraf ser ud, som om det ligger meget længere borte fra kirkegårdens grænser i øst og syd end det i virkeligheden gør, hvilket skønnes uheldigt.

Noget af dette kan beplantningen naturligtvis rette op, men da det vist er meningen, at partiet mellem kapellet og ceremonipladsen skal forblive som en græsslette, vil der i hvert fald ikke her være nogen bevoksning til at borttage det vigende i terrainets overfladeform.

Også beplantningens anbringelse og fordeling ved bækløbet opfordrer til kritik. Som den forefindes og er placeret mellem gangstierne og bækken, slører den synet af bækløbet, og man ærgrer sig over, at den ikke i stedet for fremhæver dette. Dersom beplantningen hovedsagelig var anbragt på den anden side af bækken, ville den på langt bedre måde give bæk-

ken indramning og synet af den relief. Dertil kommer, at når den er anbragt udelukkende på den ene side af bækken samt på den ene side af stjerne, skaber den en alt for skarp adskillelse fra det øvrige anlæg. Efter moderne havekunstneriske principper må et vandløb, en gang eller vej ikke sådan adskille et blomsterparti fra det øvrige anlæg, men blomsterpartiet skal smygge sig omkring begge sider af gange, bække etc., hvorved også her opnås en intim virkning, og man skønnes nærmere naturens forbilleder.

Løvrigt er samme ensidede princip anvendt i stadsgartnerens anlæg ved den ellers udmærkede (s. 38 omtalte) Ekmandsdal inde i Karlskoga stad, så fra havearkitektens side er det altså ingen tilfældighed, der har rådet. Vi skønner imidlertid, at den anden antydede ordning ville være bedre og rigtigere.

Med disse få reservationer vil vi med største glæde komplimentere skaberne af kirkegård og kirkegårdskapel, arkitekten Åke Porne og trädgårdsarkitekten Carl Fredby for deres indsats i Östra kyrkogårdens tilblivelse; en kompliment må også rettes til de lokale myndigheder, som har set med forståelse på kunstnerne og har givet dem muligheder og midler til at gennemføre deres tanker. Det er med forventning, man må se hen til, hvorledes kirkegården udvikler sig, og når man igen kommer på studiefærd til

Nederst tv. fig. 138.
Grave i græs.

Fig. 139.
Vandkumme og
hvilebænk.

Fig. 140.
Kig over bækepartiet.
Foto 139-40;
J. Th. 1948.

Karlskoga, er det med en temmelig sikker forvisning om, at her vil noget i retning af det sublime kunne vise sig for beskueren, — et nyt, værdifuldt eksperiment til løsning af et aldrig hvilende kirkegårdsproblem.

For anvendelse af Karlskoga kirkegårde er der under 8.-8. 1944 udfærdiget et såkaldt *reglemente*, som er i 20 sider oktav. Af de mange bestemmelser skal her kun anføres følgende, der såvel udadtil overfor gravstedsbrugerne som indadtil overfor administrationen udtrykker de grundlæggende synspunkter:

Det är givetvis angeläget, att en begravningsplats redan från början planeras på ett förutseende sätt, så att den får vack-

rast möjliga gestaltning. Det gäller också att i möjligaste mån förena allmänna och enskilda önskemål beträffande gravarnas behandling. Det är följaktligen nödvändigt med ganska detaljerade bestämmelser i dessa avseenden. Den enskilde måste därvid underordna sig helheten. Å andra sidan beredes den enskilde vissa möjligheter att tillfredsställa sin personliga smak genom att välja det läge för graven som mest tilltalar honom och vars gravvårdsbestämmelser etc mest överensstämmer med hans egen smak. Det är därför önskvärdt, att familjegravsköparen redan före begravningen söker kontakt med kyrkogårdsförvaltningen samt besöker kyrkogården för att rådgöra i denna angelägenhet.

Når der udføres gravkastning i regnvej

Fuldmægtig A. Hilsoe

Et af de mest ubehagelige arbejder på en kirkegård er velnok kastning af grave, især når det skal være en dyb grav — 4 alen el. 2,5 m — som det bruges i Storkøbenhavn, og i særdeleshed hvis det er en grav, der har været benyttet et par gange før. Så er der gamle kister i både alm. og dyb grav og i allerhøjeste grad bliver arbejdet ubehageligt, hvis det så oven i købet er øsende regnvej hele dagen. Graven skal jo graves, ligegyldigt hvordan vejret er, og i regnvejret bliver leret til ælte især, hvis der også er grundvand i graven, hvilket ofte forekommer i regnvejsperioder, selvom der er drænet nok så meget.

Når kommunen eller telefonselskabet graver op til ledninger eller kabler på veje og i fortove, bruger de ofte et telt af sejldug over gravningen for at kunne udføre deres reparationer i tørvej. Ved at se dette har vore folk på Solbjerg kirkegård (Frederiksberg) fået den tanke, at det måtte have været rart også at have et sådant dække over sig, når man skal

grave i regnvej. Ledelsen af begravelsesvæsenet gik med til idéen, og folkene fik selv lov til at komme med udkast til materialer og dimensioner; så kunne de ikke bagefter komme og sige, at det ikke var praktisk. Kirkegårdens smed udførte det ret simple smedearbejde.

Materialet er $\frac{3}{4}$ " trukne rør, evt. kaserede, utætte vandror. Et sæt består af 2 gavlstykker og 3 overliggere, hvis tap på siden foroven stikkes ned i en stump påsvejset rør og i midten foroven i en svær, påsvejset øsken. Løvrigt fremgår princippet forhåbentlig tydeligt af tegningen og fotografiet (se modstående side). Dimensionerne er sådan, at gravearbejdet kan foregå uhindret, og de 251 cm svarer til 4 alen i gl. mål, så det kan nedstikkes mellem hækkene på en 16 □ alens eller 6 m²s grav uden at ødelægge noget. Den regntætte presenning er 285 × 300 cm, så den kan hænge 40 cm ned over vindsiden. Det hele er sat op af 2 mand på få minutter, og arbejderne er tilfredse med det.

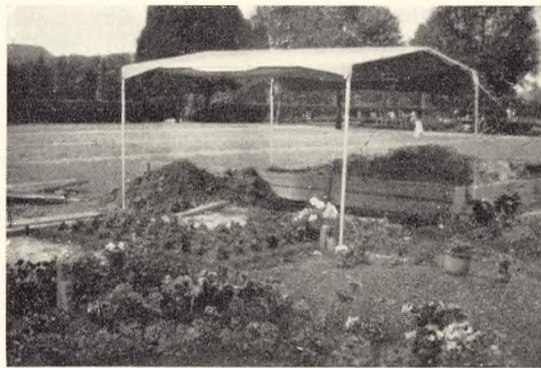
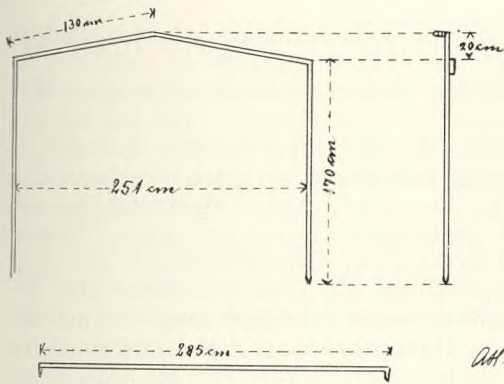

Fig. 141-42.
Regnvejrstelt til brug
ved kastning af grave.
Solbjerg kgd.,
Frederiksberg.
Se teksten foregående
side.

Om de danske love om ligbrænding

Skolebestyrer Magnus Lund

Den første lov om ligbrænding i Danmark daterer sig fra 1. april 1892. Tilladelse til ligbrænding var i denne lov betinget af et i testamentarisk form affattet krav om at blive brændt. Endvidere skulle dødsattesten være udstedt af embedslægen. § 5 i loven bestemmer, at det ikke kan pålægges folkekirkens præster at medvirke ved en bisættelse, der efterfølges af ligbrænding. Denne bestemmelse går igen i alle de senere udstedte love.

I denne forbindelse fristes jeg til at anføre, at biskop *Monrad* ikke var modstander af dogmatiske grunde (»... uagtet jeg saaledes ikke skjønner, at der i og for sig er noget at indvende mod Ligbrænding...«), men af mange andre grunde var han alligevel absolut imod at give tilladelse til at indføre ligbrænding i Danmark. Hans udtalelse om præsternes stilling var: »Præsten har aldeles ikke noget at gøre med Spørgsmaalet om, hvorledes Liget bliver behandlet, inden Levningerne overgives til Graven. Om Liget bliver brændt eller ikke brændt, vedkommer ham ligesaa lidt, som om det var blevet sønderskaaret eller ikke sønderskaaret.« Dette er akkurat det samme syn biskop *Rosendahl*, Roskilde, har givet udtryk for 1950, men alligevel har også den nyeste lov stadigt sin § 5.

I et cirkulære fra december 1892 bestemmer kultusministeriet, at præsterne i hvert enkelt tilfælde skal søge om tilladelse til at medvirke ved en bisættelse. Dette er klart i modstrid med loven, der overlader til præsterne selv at afgøre, om

de vil medvirke, så allerede i februar næste år meddeles det præsterne, at de altid kan forvente tilladelse, og endelig den 5. februar 1894 kommer der den bekendtgørelse fra kultusministeriet, der er i fuld overensstemmelse med loven. Den forbyder præster at fungere i krematorier. Når jordpåkastelse har fundet sted i hjem, kapel eller kirke, skal præsten gå. Har han privat grund til at følge, må han først aflægge sin embedsdragt.

Næste lov er af 5. marts 1910. Man var gået bort fra den testamentariske form for begæring om ligbrænding, men der skal stadig foreligge en skreven erklæring oprettet enten for *notarius publicus* eller for tvende vidner. Nyt er, at loven giver tilladelse til brænding af børnelig indtil 15 år. Med loven fulgte et nyt regulativ for præster, hvori det gamle regulativs snærende bånd fuldstændigt ophævedes.

Den tredje lov om ligbrænding er dateret 1. juli 1923. Den betød, at en simpel skriftlig erklæring fra afdøde om ønske om brænding nu var tilstrækkeligt. Forældres myndighed til at lade mindreårige brænde udvidedes fra det 15. til det 18. år, men vigtigst var, at der ikke mere skulle foreligge nogen erklæring fra embedslægen.

Den 14. marts 1931 kom den fjerde lov om ligbrænding.

Foruden almindelige skriftlige erklæringer blev nu også et mundtligt udtalt ønske om ligbrænding tilstrækkeligt, ligesom et endeligt medlemskab af en aner-

kendt ligbrændingsforening i denne lov anses for tilstrækkelig tilkendegivelse af, at ligbrænding er ønsket.

Desuden stillede man friere m. h. t. askens anbringelse, f. eks. blev der i flere tilfælde givet tilladelse til at sænke asken i havet.

Den femte og nugældende lov om ligbrænding er af 18. april 1950.

Som hidtil kan nu enhver, der er fyldt 15 år, træffe bestemmelse om ligbrænding ved en skriftlig eller mundtlig tilkendegivelse, ligesom medlemsskab af en ligbrændingsforening er tilstrækkeligt.

Nye er følgende bestemmelser:

- a) Den med afdøde samlevende ægtefælle kan træffe bestemmelse om, at afdøde skal brændes, såfremt afdøde ikke har tilkendegivet ønsket om ikke at blive brændt.
- b) Forældremyndigheden til at træffe bestemmelse om ligbrænding udvides fra det 18. år til det 21. år, hvis afdøde var ugift.
- c) Endvidere kan den, der har forældremyndigheden, træffe bestemmelse om afdødes brænding uanset alder, hvis afdøde ikke var ved sin fornufts fulde brug.
- d) De bestemmende myndigheder kan lade lig af dødfundne ukendte personer (f. eks. strandvaskere) brænde.
- e) En kirkegårdsbestyrelse kan træffe bestemmelse om ligresters brænding, hvis der ikke fra afdøde eller dennes ægtefælle eller børn foreligger et overfor bestyrelsen tilkendegivet ønske om, at afdødes rester til sin tid skal begraves i en fællesgrav.
- f) Såfremt afdøde på den ene eller anden måde har tilkendegivet ønsket om at blive brændt, påhviler det de pårørende under strafansvar at drage omsorg for, at det sker.
- g) Justitsministeriet kan give tilladelse til, at dødsattesten ikke som hidtil behøver at forelægges politiet til erklæring, før brænding finder sted.

Det i den nye lovs § 6 bebudede regulativ er ikke kommen endnu, men nedenfor anføres fra tidligere cirkulærer m. m. en del af de punkter, man må forvente stadig vil forblive i kraft.

I cirkulære af 5. marts 1935 indskræpes, at askeurner kan nedsættes på samtlige kirkegårde, og at man kan anlægge særlige afdelinger alene beregnet på urner. Indkøbes ny jord til en kirkegårdsudvidelse alene beregnet til urner, fritages man for at fremsende til kirkeministeriet en embedslæges erklæring om arealets egnethed til begravelse, således som det ellers kræves i anordningen af 10. dec. 1927 § 1. Derfor var følgende afgørelse fra kirkeministeriet uforståelig:

Gørlev valgmenighed ønskede pladsen om dens kirke udlagt til urnehave og indviet, men i skrivelse af 2. april 1935 afviser kirkeministeriet med den begrundelse, at der ikke fandtes hjemmel til anlæg af kirkegårde, på hvilke *begravelse* ikke kan finde sted! Valgmenigheden går til justitsministeriet, der giver tilladelse til anlægget af urnekirkegården, men efter anmodning fra kirkeministeriet med påtegning om, at det udsete areal ikke må indvies! Hvor uholdbart dette standpunkt fra kirkeministeriets side var, ses bedst deraf, at provst *Exner*, Hald, før nedsættelsen af urnerne med asken af *Hvidsten-Gruppens* helte i mindelunden i Hvidsten, indviede mindelunden på samme måde, som en ny kirkegård indvies.

Ovennævnte cirkulære fra 1935 forudsætter, at asken altid kommer i urner (let opløselige til nedsætning i jord og bestandige til opbevaring over jorden), men i et tillæg fra 1. juni 1944 til regulativet om udførelse af ligbrænding af 1. juni 1937 gives der tilladelse til, at asken i urnegraven blandes direkte med jorden. Denne fremgangsmåde anvendes ved næsten alle fællesgrave og i øvrigt også, hvor afdøde eller de pårørende har ønsket det.

Som allerede nævnt kan justitsministeriet give tilladelse til særlige anbringelsesmåder af asken (i den nye lov § 4, stk. 2), og når vægtige grunde taler derfor, kan der gives tilladelse og er givet det til indretning af urnegravpladser (herunder også urnegemmer over jorden) på privat grund.

Kirkeministeriets cirkulære af 30. april 1949, 3. afsnit, sidste halvdel, har fået enkelte kirkegårde af hensyn til urners eventuelle flytning til at forlange, at urnerne skal være af bestandigt materiale. At en urne af opløseligt materiale ikke kan flyttes efter kortere eller længere tid, er en sag for sig; dette er tilmed meningen med denne urneform. Men at tilstræbe, at en flytning altid kan ske ved at forlange bestandigt materiale til urner til nedgravning, er selvfølgelig en fuldstændig misforståelse af lov og cirkulærer.

For fuldstændighedens skyld bør måske tilføjes, at i alle de hidtil givne love om ligbrænding gives der tilladelse til, at asken foruden at nedsættes i jorden også må anbringes i særlige af justitsministeriet godkendte urnehaller eller urnemure.

Beplantninger på nordamerikanske kirkegårde

Kirkegårdsinspektør, havebrugskandidat H. D. Ørsted-Hansen

Fortsat fra pag. 48
(sluttet)

Videre skriver Jesse R. Flory bl. a.:

Hvorledes skal vi da plante for at opnå dette?

Efter min mening skal man først og fremmest gøre sig klart, hvad man vil opnå og dernæst (og ikke mindst) udarbejde en plan over, hvordan man vil opnå det.

Det er min overbevisning, at en udførlig plan over beplantningen og kirkegårdens udvikling er overordentlig vigtig. Enten må De engagere en havearkitekt til at udføre denne plan for Dem, eller De må alliere Dem med en lokal anlægsgartner og udføre den sammen med ham, eller De må selv gøre det, men (lad mig slå det fast) en plan må De have.

Denne plan må give fuldstændigt overblik over kirkegårdens træer, dens gravsteder, veje og andre vigtige elementer. Planen skal vise afdelingernes beplantning i almindelighed og deres forhold til hinanden. Den skal vise højt og lavt tilplantede steder, og den skal vise planternes art, størrelse og antal.

De bør arbejde efter en sådan plan, uanset om det drejer sig om en ny eller en gammel kirkegård. Følger De planen år efter år, vil De derigennem være i stand til at præge kirkegården på heldig måde og forøge dens skønhedsværdi. De opnår den bedste løsning, og (hvad mere er) det betyder tid, penge og effektivitet.

Med hensyn til at skjule de mindre flatterende steder på kirkegården bør De hertil anvende egnede, grønne planter. Efter min mening ikke særlig iøjnefaldende varieteter med gule eller røde blade. Det, De skal opnå, er jo netop at *aftede* opmærksomheden, mens farver og kontrastvirkninger vil *vække* opmærksomheden. Løvet's karakter er i sig selv nok til at skabe kontrast. Således vil

småbladede planter på baggrund af storbladede falde godt sammen med kirkegårdens øvrige beplantning uden at tiltrække sig særlig opmærksomhed.

De vil selv opdage, at en let beplantning i mange tilfælde er fuldt så effektiv som en tæt hæk. Hvor forholdene tillader det, vil det være rigtigere at plante i dybden end i lige rækker.

Af andre midler, der tjener til at gøre kirkegården tiltalende, er plantning langs hovedveje et af de vigtigste. Vel skal man ikke generalisere, men det er min opfattelse, at træer i række langs en vej, hvadenten den er lige eller krum, er en kummerlig løsning. De regelmæssige mellemrum giver ingen synsmæssig oplevelse. Desuden bevarer træerækken ikke sit udseende i det lange løb. De ved selv af erfaring, at eet træ kan gro hurtigere eller langsommere end de andre træer i rækken. De har også set træer lide skade af frost, af tørke eller af andre grunde. Resultatet af sådanne uheld bliver en mangelfuld allé, og publikum vil uvilkaarligt lægge mærke til det manglende træ på bekostning af alle de øvrige.

Jeg vil derfor foreslå Dem at plante uregelmæssige grupper langs vejene, grupper, der er uregelmæssige i højde og omfang. Øjet vil sammenføje disse varierende grupper til bånd langs vejen. En sådan løsning vil koste mindre, der skabes let erstatning for beskadigede træer, den giver Dem mere frit areal og afrunder helhedsvirkningen.

Indramningen er af væsentlig betydning for resultatet. Øjet kan kun opfatte enkeltheder indenfor en vis bredde. Er afstandene for store, flakker blikket fra sted til sted for at opfatte det hele. Det vil derfor være rigtigt at bryde de store flader med større, kuplede træer, der giver indtryk af ro og hvile.

Spørgsmålet om tilplantning af nye afdelinger kunne i sig selv give stof til en hel artikel. Jeg indskrænker mig til at pege på muligheden for at skabe forbindelse mellem afdelingernes beplantning og deres navngivning. Vi er alle fortrolige med navne som eg og ahorn i forbindelse med navngivning af vore afdelinger. Jeg gør opmærksom på, at der er mange forskellige vækster, som på udmærket måde kunne præge afdelingerne. Azalia, viburnum, spiræa, syren m. fl. vil være velegnede til det brug. Afdelingernes navne skulde da bestemmes af deres dominerende planteart, og der vilde derved være skabt kontakt mellem afdeling og navn.

Vi vil gerne kunne skabe bestemte farvevirkninger til bestemte tider. Også i denne henseende er det betydningsfuldt, at De udarbejder en almindelig plan over kirkegården, før De planter med noget sådant for øje.

Vi må huske, at det ikke er en lysthave, vi tilplanter, hvor een eller to planter af samme slags kan synes tilstrækkeligt. Tilplanter vi arealer af kirkegårdsstørrelse, må vi vænne os til at tænke i 10, 20 eller 50 planter af samme slags. Vore planter skal plantes i grupper, ikke i rækker. Ved at plante et større antal af samme slags, som blomstrer på samme tid, kan vi skabe en farvevirkning, som virkelig formår at vække opmærksomhed. Og det er muligt at skabe en hel række højdepunkter af blomstring sommeren igennem. Dette medfører øget besøg og større salgsmulighed.

Drejer det sig om at skabe baggrund for et monument, må De betænke, at en sådan plantning skal gøre fyldest hele

året. Stedsegrønne vil derfor til det formål være bedst egnede. Tax er med sin friske, grønne farve særlig god. Der findes forskellige typer, dels høje og pyramidale, dels lave og brede. Baggrunden skal passe til monumentet og tjene til at fremhæve det.

Også tilplantning af særlig store gravsteder er af betydning for kirkegården. Disse »rum« er individuelle begravelsespladser og kræver en vis randplantning, der kan give dem privat og intim karakter. Her må vi huske, at gravstedet i forhold til kirkegården jo kun er en lille enhed og må tilplantes derefter. Planter, der anvendes i en sådan plantning, bør være langsomtvoksende, så de ikke for hurtigt bliver for store, og man må sørge for at bevare arealet delvis frit. Der kan plantes i græs eller andet grønt bunddække, så renholdelse og pasning indskrænkes til det mindst mulige.

Store træer i græs kan være af kraftig virkning, men de skal plantes, så der fremkommer åbne arealer mellem dem, og der må tages skyldigt hensyn til deres vækst og karakter. De må være dybt rodgående, og bladene må ikke drysse hele sommeren. Grenbygningen skal være stærk, og træerne skal udvikle sig smukt i passende højde over jorden.

Husk altid ved valget af skyggende træer, at et let træ, der kaster et mønster af skygge på græsset, er af langt finere virkning end et tæt og tungt træ, der kaster slagskygge.

— Disse ting kan hver for sig synes af mindre betydning, men sammenlagt er det dem, der skaber den kirkegårdsatmosfære, det er værd at opnå, og som til syvende og sidst bestemmer, om kirkegården virker tiltrækkende eller ikke.

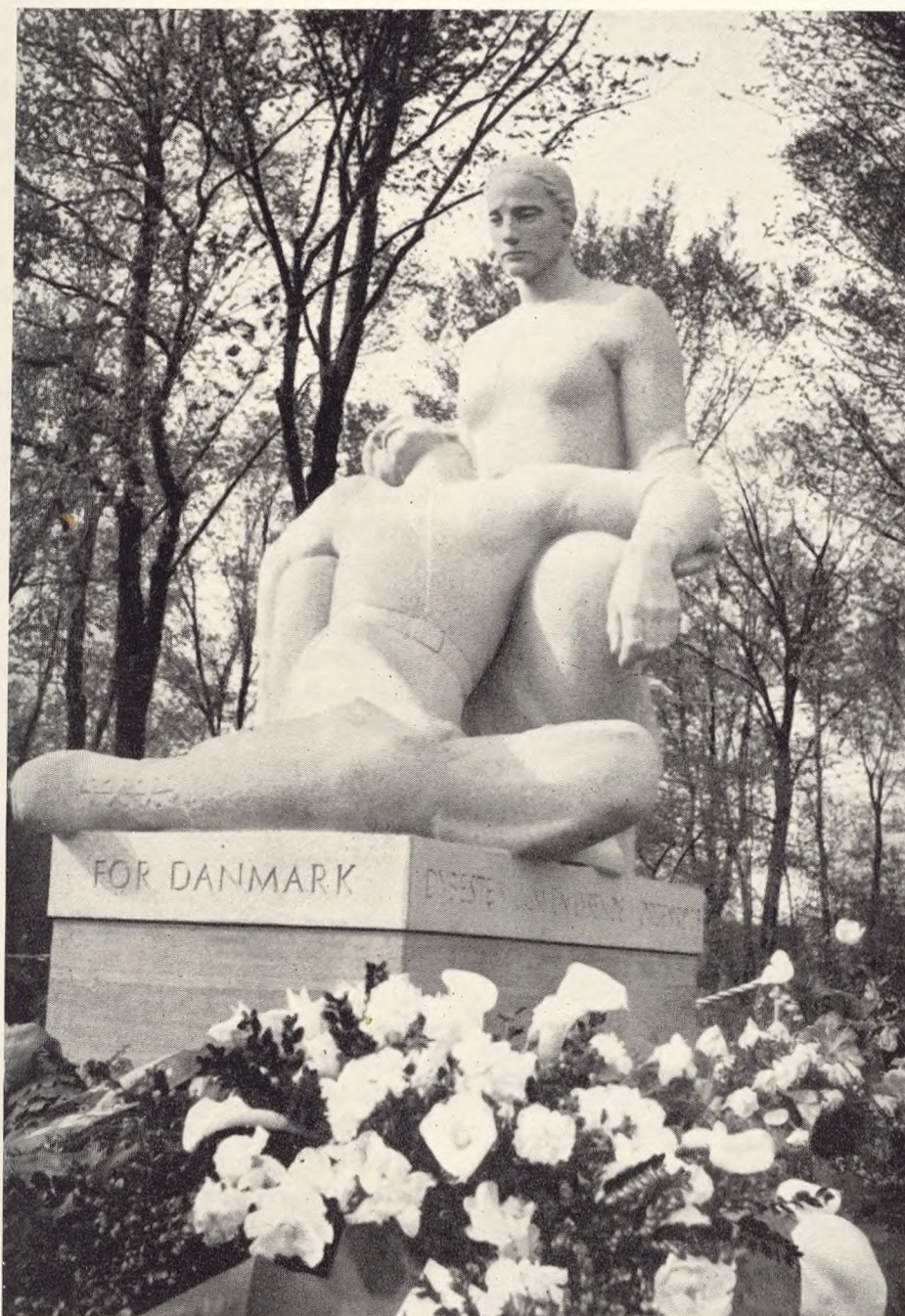

Fig. 143. Axel Poulsen: *For Danmark. Fællesmindesmærke i Mindelunden i Ryvangen.*
Foto: Politikens Billed-Central, 1950.

Indrettelse af Mindelunden i Ryvangen, 1945-50

Ministersekretær, fuldmægtig E. Lowe

Umiddelbart efter befrielsen kom daværende kirkeminister *Arne Sørensen* ind i mit kontor i *kirkeministeriet* og sagde, at de under besættelsen henrettede danske patrioter var blevet begravet i den nordlige del af ingeniørregimentets øvelsetermin i *Ryvangen*, og at vi straks måtte i gang med at få deres lig gravet op, således at de kunne blive udleveret til deres pårørende. Familien skulle så træffe bestemmelse om, hvorvidt den afdøde skulle føres til hjemstedets kirkegård eller skulle finde sit endelige hvilested på den plads, hvor tyskerne havde gravet ham ned (udtrykket »begravet« er næsten for fint et ord i denne forbindelse). Det var samtidig af befrielsesregeringen blevet vedtaget, at der på det sted i *Ryvangen*, hvor tyskerne havde begravet de henrettede frihedskæmpere, skulle indrettes en begravningsplads, hvor de patrioter, hvis pårørende fremsatte ønske derom, kunne få deres endelige gravsted. Det var da også ganske naturligt, at nationen ved at indrette en så smuk og værdig begravningsplads som muligt gav udtryk for sin dybe taknemmelighed over for dem, der havde sat livet ind for *Danmarks befrielse*.

Samme dag, som *Arne Sørensen* nævnede gravpladsen i *Ryvangen*, oplyste han, at der var kommet henvendelse fra nogle i *Fredericia* boende pårørende til en gruppe af de i *Ryvangen* begravede. Det drejede sig om nogle af de af tyskerne sidst henrettede, og man regnede med, at det (hvis arbejdet hurtigt blev påbegyndt) som følge heraf måtte være forholdsvis let at finde deres grave, idet disse grave måtte antages at se forholdsvis friske ud. Straks efter samtalen med ministeren kørte jeg ud til *Ryvangen* og blev af tilsynssofficienten vist hen til pladsen, hvor patrioterne lå begravet.

Det var med en meget mærkelig følelse og med dyb betagelse af ærefrygt, at jeg første gang betrådte dette sted, noget nær de samme følelser, som mange år tidligere greb mig, da jeg året efter genforeningen for første gang i mit liv en skøn sommereftermiddag kom til *Dybbøl Banke* på en tur med Akademisk Skyttekorps.

Det må siges, at tyskerne havde valgt et sjældent godt beliggende sted til begravningsplads for de henrettede frihedskæmpere. Det har naturligvis ikke været af veneration for disse, at de havde valgt dette sted, men fordi stedet har været så skjult fra alfar vej, at ingen har kunnet se, hvad der foregik der. Det var iøvrigt også det eneste gode, der kunne siges om stedets ydre, da dets tilstand ellers var så tarvelig, som den kunne være. En del af gravene var lige akkurat markeret med en ganske overordentlig primitiv nummerpæl af træ (fig. 145 og 148), men det var langt fra dem alle, og ellers var der overhovedet intet gjort, efter at de enkelte grave var blevet kastet til (jv. fig. 144).

Dette at skulle igang med at grave et større antal døde op, var jo en opgave, som vi i ministeriet ikke før havde været stillet overfor, og den tanke meldte sig da straks, at vi måtte søge samarbejde med *Københavns Begravningsvæsen*. Her mødte vi al den velvillige imødekommenhed, vi kunne ønske, og det blev overdraget (den senere afgående) inspektør ved *Vestre Kirkegård*, *Chr. Beck Skrydstrup*, at være ministeriet behjælpelig med opgavens løsning. Og det skal siges, at nogen bedre hjælpere kunne man ikke få. Det samme gælder alle, som på den ene eller anden måde har været med i arbejdet med *Mindelunden*.

Det blev så aftalt, at inspektør *Skryd-*

strup sammen med nogle af hans folk fra kirkegården skulle mødes med daværende fuldmægtig i *ministeriet for særlige anliggender Casse* og mig tidlig næste morgen, for at vi kunne prøve at finde i hvert fald den forannævnte gruppe fra Fredericia. Vi mødtes kl. 7 den pågældende morgen, og hvor gammel jeg end bliver, vil den morgenstund aldrig gå mig af minde. Vi prøvede efter jordens beskaffenhed at regne ud, hvor de friskeste grave måtte være, men det skulle hurtigt vise sig, at vore beregninger ikke holdt stik, og mærkeligt nok gik det således, at Fredericia-gruppen var nogle af dem, der senest blev fundet. Det blev hurtigt klart, at den forestilling, vi altid tidligere havde haft om tyskeres orden og præcision, også på dette område (som på så mange andre) var forkert. Da der under besættelsen fra de danske myndigheder gentagne gange blev rettet henvendelse til tyskerne om udlevering af de henrettedes lig, blev dette stedse afslået, men tyskerne forsikrede samtidig, at identifikationen af de afdøde ikke ville volde nogen vanskelighed, da der ved hver enkelt var anbragt et identifikationsmærke. Dette var imidlertid langt fra tilfældet, og netop for adskillige af dem, der den pågældende morgen først blev fremdraget, gjaldt det, at der ikke var noget kendetegn. Havde der ikke tilfældigvis blandt de frihedskæmpere, som den morgen var til stede i Ryvangen, været nogle, som på forskellige ydre kendetegn kunne genkende enkelte af deres døde kammerater, havde der ikke været en eneste af de først fundne, hvis identitet straks kunne fastslås.

Vi besluttede derefter at åbne en af de ældste grave med nummerpæle, og her viste det sig, at afdøde dog var anbragt i en simpel trækasse, og at der var identifikationspapirer ved liget. Men det var kun en del af gravene, som var af denne beskaffenhed. Senere fandt vi grave, hvor

Fig. 144-45.
Begravelsesstedet
i Ryvangen,
maj 1945.

Fig. 146-47.
Mindelunden
i Ryvangen,
henholdsvis august 1946
og juni 1950.
Alle fotos:
J. Th.

Fig. 148.
Graonnummerpæl
med det højeste
ciffr.

Foto: J. Th. maj 1945.

8 à 10 personer var lagt ned i samme grav og på en enkelt af dem kunne man så finde en flaske med en seddel, på hvilken alle de pågældendes navne var skrevet.

Efter det her berettede vil det let forstås, at vi den første morgen inden længe måtte indstille arbejdet og hurtigst muligt satte os i forbindelse med *Retsmedicinsk Institut*, hvortil de først opgravede naturligvis straks blev bragt hen. Der blev samme dag aftalt et møde med afdelingschef på Retsmedicinsk Institut, dr. med. *Gormsen*, og på dette møde blev det materiale udarbejdet, som blev grundlag for identifikation af de afdøde. Samtidig blev der redigeret en meddelelse til pressen, hvori pårørende til de under besættelsen dræbte opfordredes til at rekvirere de udarbejdede spørgeskemaer i kirkeministeriet. Og sammen med disse skemaer udleveredes blanketter, hvorpå de pårørende skulle meddele, om de øn-

skede afdøde begravet i Ryvangen eller ført til hjemstedets kirkegård.

Hermed var arbejdet med identifikationen sat i system, og det gik nu hurtigt for de dygtige medarbejdere på Retsmedicinsk Institut at identificere ligene, således at dette arbejde var tilendebragt inden juni måneds udgang. Der var da i Ryvangen blevet fundet 202 lig, som alle blev identificeret. Af disse 202 var 4 tyskere, eller de havde i hvert fald haft forbindelse med besættelsesmagten. Af de resterende 198 blev der for 92 truffet bestemmelse af de pårørende om, at de skulle begraves på hjemstedets kirkegård. Disse begravelser skete naturligvis på den danske stats bekostning, og udgifterne afholdtes gennem Ministeriet for særlige anliggender. 106 skulle herefter begraves i Ryvangen, og da begravelsen selvsagt ikke kunne finde sted straks, blev der truffet aftale med Københavns Begravelsesvæsen om, at kisterne midlertidigt skulle henstå i kapeller på københavnske kirkegårde. Enkelte kister blev dog efter familiens ønske hensat i *Holmens kirkes kapel*.

Medens arbejdet med opgravningen og identificeringen stod på, var man selvfølgelig også gået i gang med at få udarbejdet planer til Mindelundens anlæg. Særlig gjaldt det jo om hurtigt at få fastlagt planen for selve gravfeltet under hensyn til det ønskelige i, at de afdøde patrioter så hurtigt som muligt kunne få deres endelige hvilested i Mindelunden. Denne opgave blev af ministeriet overdraget til kgl. bygningsinspektør, professor *K. Gottlob*, der siden hen har forstået ledelsen af hele arbejdet med Mindelundens anlæg og indretning. Ud fra det nøje kendskab, jeg har fået til professor Gottlob i de 5 år, arbejdet med Mindelunden har stået på, ville jeg være tilbøjelig til at tro, at der (ikke mindst i den første tid, efter at denne opgave var overdraget ham) kun har været få timer

i døgnet, hvor hans tanker ikke har beskæftiget sig med Mindelunden. Eet er i hvert fald sikkert: Ingen kunne gå til dette arbejde med større interesse og større ærbødighed for opgavens storhed end professor Gottlob har gjort det. Dygtige hjælpere har professor Gottlob også haft i dette arbejde, jeg tænker her særlig på arkitekt *H. P. Larsen*, der har bistået professoren med den daglige ledelse af arbejdet i Mindelunden, og stadsgartneren i Gentofte kommune, *Aksel Andersen*, der har udarbejdet planer til og forestået ledelsen af det gartneriske anlæg.

Kort efter, at professor Gottlob havde fået opgaven betroet, indleverede han forskellige forslag til gravenes anlæg og indbyrdes placering, ligesom han fremsatte forslag til indgangspartiet, idet han på et meget tidligt tidspunkt havde gjort sig klart, at den noget vanskelige forbindelse fra Tuborgvej til Mindelundens (en del højere beliggende) areal bedst kunne skabes ved en overdækket trappe eller portal (fig. 149) gennem volden langs *Tuborgvej*. Det var hans tanke, at den besøgende, der kommer nede fra den travle og larmende by, ved at gå op gennem en sådan portal, skulle blive alvorligt stemt, inden han træder ind på den jord, der for alle danske må være et helligt og fredfyldt sted.

De forskellige forslag til gravenes anlæg og placering blev nu drøftet i ministeriet, og man vedtog den plan, der er blevet benyttet, hvorefter gravene er anlagt i et ca. 21 × 68 m stort felt, opdelt i to dele (se fig. 160, s. 71). Imellem disse er forrest anbragt en stor fælles navneplade, på hvilken navnene på dem, som oprindeligt har ligget i Mindelunden, men som efter de pårørendes ønske er ført til andre begravelsespladser, er indhugget. Bag denne store navneplade er *Axel Poulsens* monument anbragt. Hele gravfeltet er hævet et par trin over det omgivende

terrain. På dette hævede, stenlagte gravfelt fremtræder hver enkelt grav med en ophøjet stenkarm. Den vandretliggende gravsten er anbragt indenfor karmen og er omkranset af en lav lyngbevoksning. Alt stenmaterialet er riffelhugget, bornholmsk sandsten.

Der blev ligeledes truffet bestemmelse om, at der på hver gravsten skulle indhugges afdødes navn, fødselsdato og dødsdato, eventuelt det dæknavn, hvorunder den pågældende virkede i frihedskampen.

Endvidere kunne (såfremt det ønskedes) indhugges et skriftsted, en verslinie el. lign., ligesom eventuelt gruppebetegnelsen kunne anføres. Endelig er løverne og hjerterne fra det danske våben anbragt øverst på hver enkelt gravsten.

Såvel forslaget til gravenes placering som til den enkelte gravs udformning blev på et møde i kirkeministeriet fore-

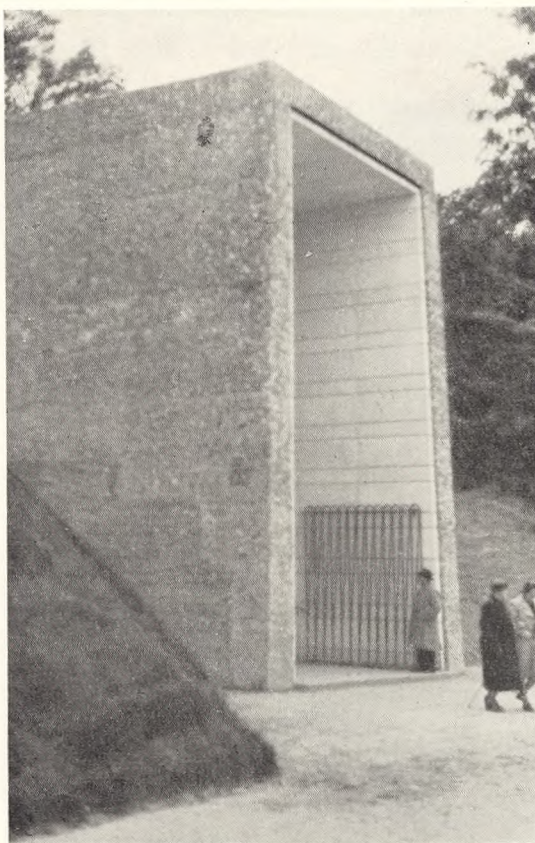

Fig. 149.
Portal med trappe
som indgang til Mindelunden i Ryvangen.
Foto: J. Th.

lagt en repræsentation for de pårørende, der tiltrådte forslagene, og senere under arbejdets gang i Mindelunden har repræsentanter for de pårørende haft lejlighed til at være med i de beslutninger, der er blevet truffet, idet ministeriet stedse — som naturligt er — har bestræbt sig for i så vid udstrækning som muligt at imødekomme de pårørendes ønsker.

Man var nu så langt fremme, at dagen for den store begravelseshøjtidelighed kunne bestemmes, og den blev så fastsat til en af de skelsættende datoer under besættelsen, den 29. august. Det vil være rimeligt i denne forbindelse at nævne, at forslaget til hele gangen i den store højtidelighed blev fremsat af en fader til en af de i Mindelunden begravede, og selv om arrangementet straks forekom os, der skulle forestå det, meget overvældende, blev det øjeblikkelig bestemt, at forslaget skulle følges. Dette gik (som man vil huske) ud på, at alle kisterne fra de forskellige kirkegårde og kirker, hvor de

midlertidigt var anbragt, blev samlet om morgenen på *Christiansborg slots ridebane*. Kisterne var, dækket af Dannebrog, anbragt på hver sin vogn, og bag hver kiste kørte på vejen fra ridebanen ud til Ryvangen en person-automobil med de nærmeste pårørende. Alle Københavns kirkeklokker ringede. Det siger sig selv, at tilrettelæggelsen af hele dette arrangement var et meget stort arbejde, og når højtideligheden den 29. august, som jeg iøvrigt ikke her skal komme nærmere ind på, fik et så godt forløb, som tilfældet var, har københavnsledelsen indenfor frihedsbevægelsen en meget væsentlig andel af æren herfor. Særlig må nævnes arkitekt (nu oberstløjtnant i den danske hær) *Mandrup Poulsen*, der med stor dygtighed planlagde og ledede sørgetoget gennem byen og modtagelsen af de 106 kister i Mindelunden, hvor hver kiste blev båret på plads ved graven af 6 frihedskæmpere (se iøvrigt VK. XV, pag. 90—95).

Omtrent samtidig med, at planen for gravenes anbringelse blev godkendt, blev der truffet bestemmelse om monumentet til Mindelunden. Det havde vist, da beslutningen om Mindelundens indretning umiddelbart efter befrielsen blev truffet, oprindelig været regeringens tanke, at der skulle udskrives en offentlig konkurrence om et monument til Mindelunden. Men så skete der det, at minister Arne Sørensens opmærksomhed blev henledt på, at billedhuggeren *Axel Poulsen* havde lavet udkast til et monument. Ministeren tog straks ud til billedhuggeren og så på arbejdet, og da han fandt, at Axel Poulsons skulptur ville passe godt som monument i Mindelunden, blev sagen forelagt i et ministermøde, hvor det blev vedtaget at overdrage Axel Poulsons udførelsen af monumentet efter det foreliggende udkast (fig. 143 pag. 61).

Efter at den store begravelseshøjtidelighed den 29/8 1945 havde fundet sted, blev gravene anlagt og tilplantet med

Fig. 150.
Fællesmindesmærke
i muren
imod øst.
Foto: J. Th.

blomster. Indtil gravene kunne bringes endeligt i orden, måtte blomsterne udskiftes flere gange hver sommer, og om vinteren foretoges grandækning.

Alt imedens arbejdet med at tilvejebringe det nødvendige stenmateriale til gravfeltet og gravstenene og med at tilhugge de enkelte gravsten stod på (et arbejde, der iøvrigt sinkedes en del som følge af vanskelighederne med at få materialet frem så hurtigt som ønskeligt), modtog ministeriet efterhånden fra de pårørende forslag til den inskription, som ønskedes indhugget på gravstenen. I mange tilfælde var der naturligvis benyttet enten skriftsteder eller verslinier. Ofte indkom forslag om verslinier, som var forfattet af de pårørende. Som eksempel på en af de smukkeste blandt disse sidste inskriptioner kan nævnes følgende, som en fader skrev til sin søns gravsted: »Den skønneste Blomst i Danmarks Have er Haabet, der gror af Eders Grave.« I adskillige tilfælde var de forslag, der indsendtes, ikke så godt stemmende med hele Mindelundens karakter af et offentligt minde over de faldne frihedskæmpere, og ministeriet måtte derfor i sådanne tilfælde forhandle med de pårørende om en ændring af den foreslåede indskrift, og det skal siges, at ministeriet altid under sådanne forhandlinger mødte den største forståelse og beredvillighed hos de pårørende, således at det ikke har voldt vanskeligheder at få inskriptioner, som både har været stemmende med de pårørendes ønsker og med stedets karakter.

Et af de punkter, der har været genstand for megen overvejelse ved Mindelundens udformning, er *indhegningen*. Militæret, som ejede stedet, havde oprindelig helst set, at Mindelunden var blevet hegnet med en ca. 2 meter høj mur, men da denne indhegning efter de sagkyndiges mening ikke ville danne nogen særlig smuk ramme om Minde-

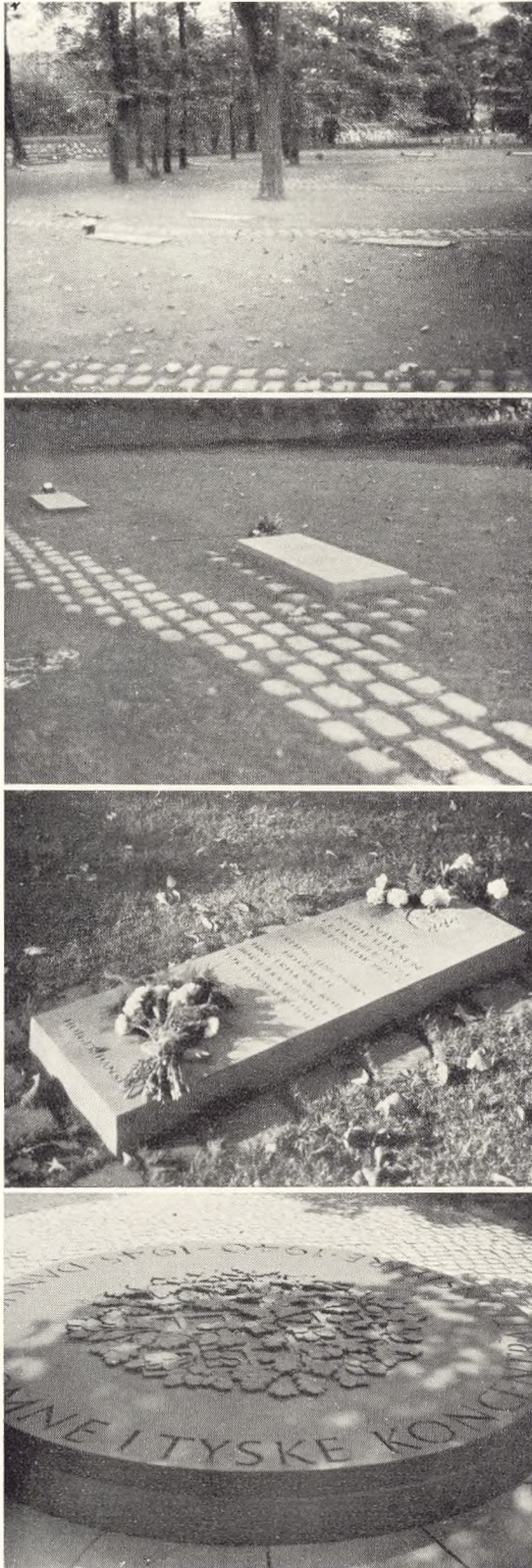

Fig. 151.
Mindetafler i muren
imod øst.
Foto: J. Th.

lunden, fremsattes forslag fra Mindelundens arkitekter om mod nord, vest og syd at indhegne Mindelunden med et ca. 1 meter højt gærde af ukløvede kampesten med en bred jordvold bag, bevokset med tjørn (fig. 156—57). Et sådant gærde, der har sit forbillede i de smukke, gamle stengærder om vore landsbykirkegårde, ville danne en til stedet passende indramning, og forslaget herom blev straks tiltraadt af de militære myndigheder, der kun stillede den betingelse, at der bag stengærdet ind mod militærets arealer anbragtes et 2 meter højt hegn af fletværk.

Dermed ville planen for Mindelundens udformning (bortset fra hegnet mod øst) i det store og hele have været færdig, men der var imidlertid indtruffet en omstændighed, som man ikke oprindeligt havde regnet med. I 1947 blev der af ministeriet for særlige anliggender sendt en delegation til *Tyskland* med den opgave at søge at identificere ligene af de

Fig. 152-55.
Skovbegravelsen
imod nord.
Foto: J. Th.

danske, som under besættelsen var afgået ved døden i de tyske koncentrationslejre. Det lykkedes at identificere 114 danske, og da der fra en del pårørendes side var fremsat ønske om, at deres afdøde skulle begravnes i mindelunden, blev der efter forhandling herom mellem ministeriet for særlige anliggender og kirkeministeriet truffet bestemmelse om, at de hjemførte patrioter, hvis pårørende ønskede det, skulle have deres grav i Mindelunden. Der blev herefter i dette øjemed indrettet et nyt gravfelt i en græsklædt lysning i skovbevoksningen mellem det oprindelige gravfelt og Mindelundens nordlige grænse mod Tuborgvej. De enkelte grave i dette gravfelt ligger spredt i lysningens græstæppe, indpasset efter de i lysningen stående træer, og på hver grav er kun direkte i græsset lagt en gravsten af samme størrelse og form som stenene i det store gravfelt (fig. 152-55). Ligeledes er inskriptionerne på disse gravsten formet på samme måde som på stenene i det store felt, dog at der yderligere er anbragt navnet på dødsstedet. Af de 114 fra Tyskland hjemførte patrioter begravedes umiddelbart efter hjemkomsten 26 i Mindelunden. Begravelsen fandt sted den 16. juli 1947 efter en smuk højtidelighed i *Vor Frue Kirke*, hvorfra kisterne på tilsvarende måde som ved den store begravelseshøjtidelighed den 29. august 1945 på militærets automobiler førtes til Mindelunden, hvor højtideligheden afsluttedes, efter at urnerne var sænket i graven og jordpåkastelse havde fundet sted. Senere på året blev yderligere fem danske, som var blevet fundet i Tyskland, ført hjem, og disse fem blev ligeledes nedsat i skovbegravelsen ved en højtidelighed den 14. december 1947. I skovbegravelsen ligger således ialt 31 af de i tyske koncentrationslejre afdøde danske patrioter. Som samlende midtpunkt for det nye gravfelt er anbragt en stor, flad og cirkelrund sten, udført

efter tegning af professor Gottlob. På denne stens overflade er indhugget et fængselsgitter, delvis dækket af ege- og bøgeløv, og langs kanten af stenen er indhugget ordene: »Danske omkomne i tyske koncentrationslejre 1940—45« (fig. 155).

I professor Gottlobs oprindelige forslag til Mindelunden var indbefattet opførelse af en *mindehal*, i hvilken der kunne anbringes nærmere oplysninger om de i Mindelunden begravede. Mindehallen var tænkt anbragt mod Mindelundens østlige grænse og forbundet med indgangspartiet ved en pergola eller lignende. Denne plan lod sig imidlertid ikke realisere, men i stedet blev det besluttet at opføre en mur med en overdækket pergola fra indgangsportalen og langs Mindelundens østgrænse. Det blev herved samtidig muligt at imødekomme et siden befrielsen gentagne gange over for ministeriet fremsat ønske om, at der i Mindelunden kunne opsættes mindeplader for alle dem, som er faldet som offer for frihedskampen, men hvis grave det ikke er lykkedes at finde. Disse frihedskæmpers nærmeste pårørende måtte have et rimeligt krav på, at der også for dem skabtes et sted, hvor de kunne mindes deres døde. Og da det måtte erkendes, at Mindelunden var det naturlige sted herfor, blev det bestemt, at der på muren, som danner bagvæggen i pergolaen skulle opsættes mindeplader for de førnævnte frihedskæmpere (fig. 151 og 159). Da det endvidere af en af *erstatningsrådet* foretagen undersøgelse af, hvor mange navne det drejede sig om, viste sig, at tallet ville ligge omkring 150 — det blev nøjagtig 151 — vedtoges det, at mindepladerne skulle have samme størrelse som gravstenene i de to gravfelter, således at de pårørende kunne få indhugget en inskription svarende til inskriptionerne på gravstenene. Mindepladerne, der er udført af hvide faksekalksten, er anbragt på pergolaens røde mur på begge sider af et

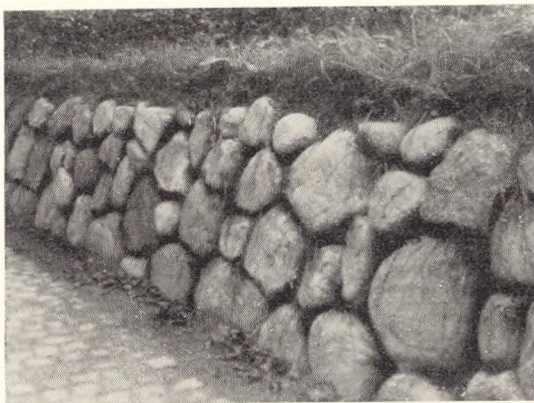

Fig. 156-57.
Stengærde og
siddeplads.

Fig. 158.
Bygning for opsyn
m. m.

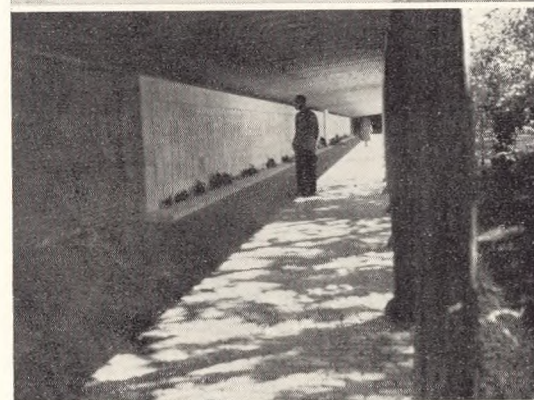

Fig. 159.
Pergola og hegnsmur
med mindetavler
imod øst.
Alle fotos:
J. Th.

midterfelt. I dette (fig. 150) er øverst indhugget følgende ord: »Frihedskæmpere omkomne for Danmark, men aldrig genfundne.« Nedenunder er anbragt følgende af *Martin A. Hansen* forfattede vers:

Skrammet vandt dit land en gave
sorgen kunne synge
glæden måtte græde
Frihed: Frihed: lyn ved grave
ny som gry
den arver du.
Pløj jord: pløj hav:
fød slægt, fød lov
og kom endnu
din datterpagt
din sønnevagt
i hu.

Hermed var forslaget til Mindelunden udformet i alle enkeltheder, og tilbage stod nu blot fuldførelsen af de forskellige arbejder. Man havde naturligvis oprindelig regnet med at få Mindelunden færdig langt tidligere end tilfældet blev, men dels blev arbejdet som tidligere nævnt sinket som følge af vanskelighederne med at fremskaffe materialer og den fornødne arbejdskraft, og dels måtte det selvsagt medføre en betydelig forsinkelse, at der foruden det oprindelige gravfelt tillige skulle udføres det nye gravfelt til koncentrationslejrfangerne samt mindemuren med de 151 navneplader. I efteråret 1949 stod det imidlertid klart, at Mindelunden, hvis alle kræfter sattes ind, kunne stå fuldt færdig til 5-årsdagen efter befrielsen, den 5. maj 1950. Dette lykkedes også. I løbet af foråret 1950 blev den store fælles navneplade foran Axel Poulsen-monumentet færdig. Øverst på denne er indhugget ordene: »Fundet her og begravet i Hjemstavnen«, og derefter følger *Halfdan Rasmussens* vers:

Man fandt dig her i denne lund,
hvor dødens stilhed bandt din mund.
Tyst sover du din barndom nær
ført hjem af dem, du havde kær.
Men evigt taler rent og stort
den jord, din død har helliggjort.

Nogle dage før 5. maj førtes Axel Poulsens store monument på plads og sidste hånd blev lagt på arbejdet med Mindelunden og dennes omgivelser. Mindelunden stod herefter færdig til den store højtidelighed den 5. maj 1950, der markerede Mindelundens fuldførelse. Til denne højtidelighed, der overværedes af *Kongen og Dronningen* samt medlemmer af kongehuset, var indbudt samtlige pårørende til dem, hvis navne er nævnt i Mindelunden, de fremmede landes gesandter, *frihedsrådets* medlemmer og repræsentanter for den danske *regering* og *rigsdag*. Indbudt var naturligvis også alle, der på den ene eller anden måde har været med i arbejdet med Mindelunden, heriblandt særlig de tidligere kirkeministre *Arne Sørensen* og *Carl Hermansen*, der begge (ligesom kirkeminister *Frede Nielsen*) i deres ministertid med største interesse har været med i planlæggelsen af arbejdet. Statsministeren foretog afsløringen af monumentet, og for de paarørende talte »Kim«s moder, fru *Vibeke Matthe-Bruun*. Endvidere talte tidligere medlem af frihedsrådet, Biskop *Øllgaard*, der oplæste navnene på de 151 fra mindemuren; endelig sluttede kirkeministeren med en tak til alle, som havde været med i arbejdet med Mindelunden.

Mindelunden står da nu — derom kan vist alle være enige, selvom der muligvis kan være delte meninger om forskellige enkeltheder — i sin helhed som et smukt og værdigt minde om alle dem, der gav deres liv for Danmarks frihed, dem, om hvis indsats *Kaj Munk* skrev de skønne ord, som står på monumentets sokkel:

Dreng, I Dreng som døde
I tændte for Danmark i dybest Mulm
en lysende Morgenrøde.

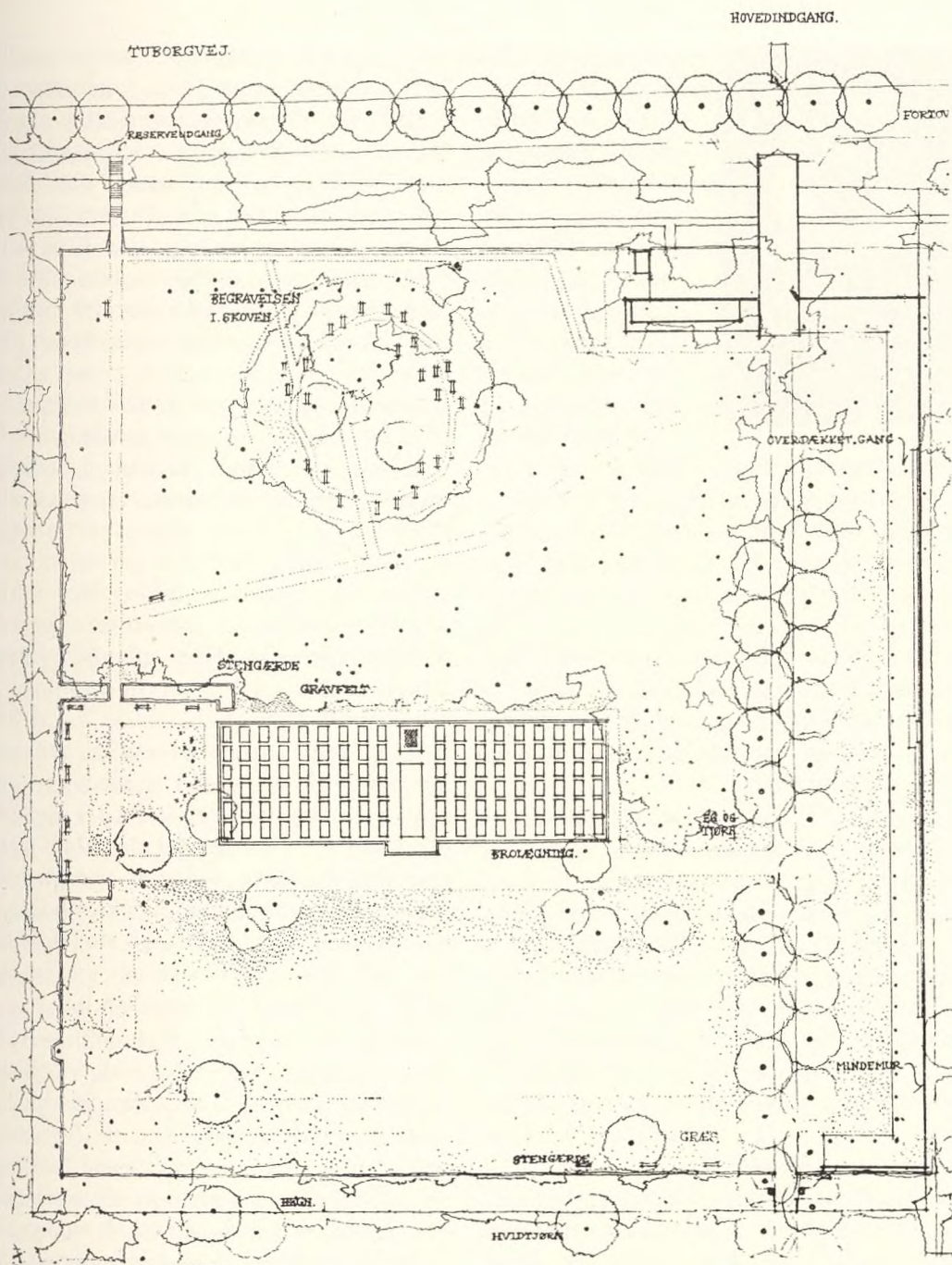

Fig. 160.
 Aksel Andersen og
 Kai Gottlob:
 Mindelunden i
 Ryvangen.
 Mål c. 1:1200.

Ved formanden, biskop, dr. phil. C. I. Scharlings død

Landstingsmand, fhv. kirkeminister Johs. Hansen

Vor forenings mangeårige formand, biskop *Carl Immanuel Scharling*, er afgået ved døden mandag den 13. august og otte dage derefter bisat fra domkirken

i København. Biskop Scharling blev 72 år. Biskoppen indtrådte i vor bestyrelse efter opfordring fra »Foreningen for kirkegårds-kultur« til »Den danske præstefor-

Fig. 161.
Biskop, dr. phil.
C. I. Scharling.

klædte denne stilling, indtil han i 1936 trak sig tilbage og efterfulgtes af biskop Scharling; som foreningens sjette formand har denne således virket i femten år eller lige så længe som hans fem forgængere tilsammen.

Biskop Scharling repræsenterede ligeledes indtil sin død foreningen i »Fællesråd for havekultur og landskabsgartneri« samt i det nedsatte udvalg for gravmælekulturens forbedring.

Ingen kan i så langt et tidsrum som det nævnte være formand for en forening, dersom opgaven ikke har hans store og varige interesse. Navnlige må det gælde for den mand, der som Biskop Scharling havde mange og meget betydelige hverv at varetage. Han gik ind i bestyrelsen samme år som han blev stiftsprovst i Ribe, blev domprovst i Roskilde året efter, at han var valgt til formand, og vendte i 1939 tilbage til Ribe som biskop. Gennem en årrække var han præsteforeningens højt ansete formand, ligesom han var formand og bestyrelsesmedlem i talrige foreninger og komitéer. Desuden udfoldede han en betydelig videnskabelig forfattervirksomhed over vidtspændende områder. Hele hans livsgerning og hans væsen var dybt forankret i dansk kirkelig og human kultur, og der kan nu være grund til at erindre om den særlige karakter, netop hans bispevielse fik.

Medens det hidtil havde været et rent

«*ening*» om bistand til, at der i F. f. K.s bestyrelse blev en kirkelig repræsentation. Det skete i 1930, og samtidig indtrådte pastor A. Bartholdy-Møller, der året efter valgtes til formand og be-

indre dansk anliggende, når bispevielse her i landet fandt sted, fandt man det i 1939 fra dansk side ønskeligt, om der kunne møde deltagere fra de andre nordiske kirker, og man sendte indbydelser ud med dette for øje. Tanken fandt tilslutning, og til stede i Vor Frue Kirke som deltagere ved bispevielsen var Sverrigs ærkebiskop og biskopper fra Nordens andre lande. Desværre hindrede den efterfølgende krig, at tanken senere kunne følges op, således som man dengang (vistnok fra alle sider) gerne havde håbet det.

I hele sit væsen var biskop Scharling en meget stilfærdig mand. Hans formandskab i F. f. k., hans interesse for arbejdet og hans deltagelse i det gav sig aldrig de stærke og effektfulde udsving. Men enhver, der har overværet foreningens generalforsamlinger og dens offentlige møder i forbindelse med generalforsamlingerne, vil (uanset hans beherskede form) have fået et indtryk af, hvorledes han satte sit præg på en sådan mødedag — ikke blot ved hans rolige indlæg i debatten eller hans foredrag ved det åbne møde, men mest måske ved den andagt, han i forbindelse med mødet fik afholdt og ledede i en af kirkerne på stedet. Ud fra en inderlig overbevisning kunne han føre en vismands troværdige tale.

Under de snævrere forhandlinger i bestyrelse og i forretningsudvalg var biskop Scharling en god leder. Han mødte ikke med forudfattede planer, som for enhver pris skulle gennemføres, men fandt det en selvfølge, at andre havde deres planer og deres kendskab til de spørgsmål, som forhandlede. Han hørte beredvilligt, ikke blot hvor andre muligvis besad en særlig sagkundskab, men tillige, hvor han var den kyndige, og han bestræbte sig for at føre drøftelserne frem til det bedst mulige resultat, helst således at der blev enighed om det. Han nåede det ved en smidig og elegant, men sagligt indstillet forhandlingsform.

Under biskop Scharlings mangeårige formandsskab har F. f. k. gennemløbet en god og sund udvikling, og den tilslutning, foreningen har fået, såvel som det arbejde, den måtte have udført gennem disse år for fremme af dansk kirkegårds-kultur, er resultater, som blev indvundne i ly af hans personlighed og hans position i de kredse, foreningen henvender sig til, såvel som ved hans arbejdsindsats og hans hele ledelse.

I forståelse af, hvad han har betydet for vor forening, vil vi mindes biskop Scharling og hans trofaste og uegennyttige arbejde for kirkegårdskulturen i vort land.

Rationel personalepolitik

Inspektør O. Raahauge-Askegaard

Med de stigende lønninger og de voksende skatteudskrivninger er det ganske naturligt, at de bevilgende myndigheder spejder efter muligheder for besparelser indenfor den offentlige administration, og rationaliseringsspørgsmålet er vel derfor også rejst — også indenfor kirkegårdsområdet.

Jeg har indtrykket af, at man de fleste steder rationaliserer gennem mekanisering, og det er måske også det mest nærliggende, eftersom det er den store arbejdskraft, der på kirkegårdene medfører de største udgifter.

Det er dog min opfattelse, at en rationalisering på de danske kirkegårde ikke alene bør omfatte mekaniseringsproblemerne, men i lige så høj grad bedre vej- og gangforhold, ændrede gravgårdssystemer, forenkling af gravstedsformerne, modernisering af bogholderi- og regnskabssystemerne og muligvis endnu flere ting.

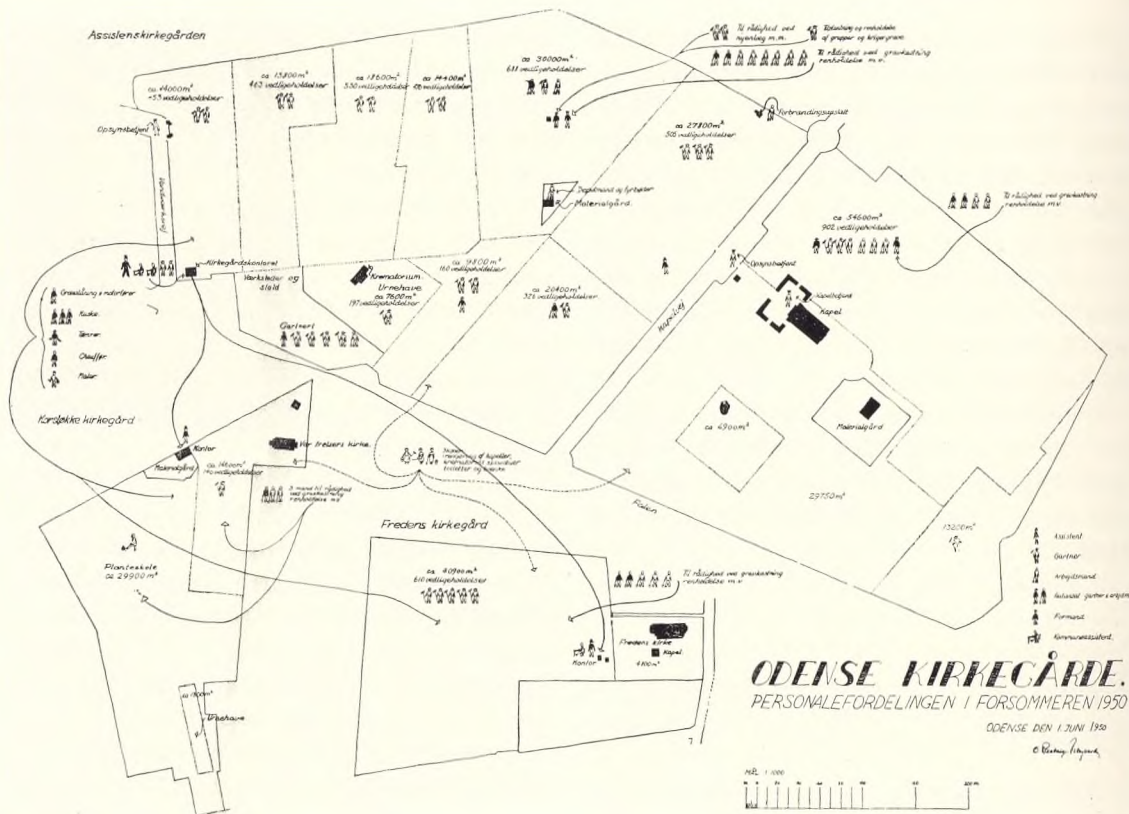
Som et led i klarlæggelsen af disse

problemer udarbejdedes i forsommeren 1950 en plan over de tre odenseanske kirkegårde med det daværende personale anbragt nogenlunde på deres arbejdsområder (fig. 162, pag. 74).

For en udenforstående er der muligvis ikke ret meget at hente af denne plan (udover måske en sammenligning med egne kirkegårdsforhold), men den illustrerede for os, at de gamle kirkegårdsarealer med de forskelligartede hække, de mange smågange, de grusede vej- og gangarealer og de store stammehække er langt de dyreste at vedligeholde. Nu er planen ganske vist udarbejdet for en periode med maksimumsarbejdsstyrke, men indenfor de andre arbejdsperioder forrykkes billedet ikke væsentligt, selvom arbejdsstyrken formindskes. Til nærmere forklaring af arbejdsfordelingen kan oplyses, at de folk, der er anbragt på selve arealerne under størrelsesangivelserne, foruden arbejdet ved gravstederne tillige vedligeholder veje, gange, plantninger m. m. indenfor deres område. De får så, når det er nødvendigt, hjælp af det mandskab, der på planen er indtegnet udenfor selve kirkegårdsarealerne. Metoden har vel nok sine mangler, men den har dog den fordel, at man altid har mandskab på pladsen, der er godt inde i det pågældende jordstykkets særlige forhold, kender gravstedejerne og får en særlig interesse i netop deres jordstykkets gode vedligeholdelse.

Der er i foråret 1951 sket en del ændringer i såvel personaleinddelingen som personaleantallet, idet vi har mekaniseret stærkt. Hestene erstattes af traktorer, der indføres skuffe- og fejmaskiner, græsarealerne udvides og ændres, så der såvidt muligt overalt kan bruges motorslåmaskiner, og vore to speedklippemaskiner til trækheste suppleres med yderligere to maskiner af dette mærke.

Fig. 162.
Grafisk gengivelse af
personaleforhold på
Odense kirkegårde;
jvnf. teksten
foregående side.

En billedhugger i grønt

Inspektør Chr. Bech Skrydstrup

Det meste af året 1950 tilbragte min kone og jeg i Sydamerika som gæster hos nogle slægtninge. Skønt det var ferie efter mere end 40 års tjeneste i *Københavns begravelsesvæsen*, kunne jeg naturligvis ikke lade være med at interessere mig for kirkegårdene dér, hvor jeg op-

holdt mig, og det må siges, at jeg både mødte og hørte om meget fremmedartede og mærkelige forhold. I en følgende artikel vil jeg fortælle lidt om kirkegården i *Quito* i *Ecuador*, mens nærværende stammer fra en kirkegård, som jeg ikke nåede at få at se. Jeg blev gjort opmærksom på den gennem en avisartikel, der var skrevet af *Julián Isaac Diaz* til bladet *El Comercio*, og efter at ha fået den oversat af kyndige følger den her i uddrag.

Tulcán! Livskraftigt grænsefolk fra provinsen *Carchi*; gæstfri by, hvor kaneltoddyen og »poncho«en giver egnen den typiske ecuadorianske kolorit.

Man driver omkring i gaderne, og tulanenserne fremviser stolte deres skole »Bolivar«. Hr. *Antonio Burbano* inviterer os ud på kirkegården. Vi ville knap tro vore øjne: foran os åbenbarede sig gange, tredive meter lange eller mere, hvis sidevægge dannedes af dekorative figurer, alle huggede eller klippede ud i cypresser, dannede elefanter, ørne, vindeltrapper, mægtige masker; kort og godt

Fig. 163.
Topiariske arbejder
i cypresser;
kirkegården i Tulcan,
Ecuador.

noget, som opfordrede til at tage filmsapparatet frem.

Vi spurgte efter ophavsmanden til al denne skønhed og blev forestillet for en mand på ca. 36 år, høj og tynd, ligefrem og enkel, hvis øjne strålede af glæde, da han så det indtryk, hans arbejde gjorde på os. Det var en mand af Tulcáns milieu: *Azael Franco*, en selvoplärt ecuadoriansk gartner med en yppig fantasi, dygtige hænder og med hjertet på det rigtige sted. Vi får at vide, at han er carchense (d. v. s. fra provinsen Carchi) og at hans løn ikke er højere end andres, og at han elsker sit land, som kun en tulcánbeboer kan elske det. Han ville ønske (meget logisk), at forholdene økonomisk var bedre, for han har kone og børn, men han vil ikke forlade Tulcán. Og så siger han: »Ser De, man gør, hvad man kan; hvis jeg gik hen og arbejdede et andet sted, ville jeg tænke på, hvad der ville blive af dette... og dette har kostet mig tid... og tro mig, jeg vil ikke kunne forlade det«.

Azael Franco elsker sin lille by, og han føler sig stolt over, at Tulcáns kirkegård kan vise et smilende ansigt, hvilket ikke plejer at være tilfældet på andre steder.

Vi er nysgerrige efter at få at vide, hvorledes han har opnået disse fuldkomne figurer, og han svarer: »Kan De se den lille elefant derovre... ser De, snabelen har forvoldt mig mest besvær. Grenen, den fremtidige snabel, må bøjes i overensstemmelse med formen, hver dag en smule; jeg binder den med et stykke snor og giver den form og kæler af og til for den med min saks. Man må have tålmodighed; disse cypresser er meget delikate; jeg sammenligner dem med børn eller med dyr, som er menneskers venner; man må få dem til at adlyde sig så meget som de kan, og hvis de stritter imod, må man ikke tvinge dem. De lystre, men det tager sin tid.

Det er kunstnerens typiske måde at udtrykke sig på, ved at give sit værk liv. Man fristes til at tro, at han hører en klagen, når han forsøger at bøje en cypresgren, og at han næppe vil forsøge at tvinge den, men hellere vente en uge eller to, måske flere, for langsomt at give den form. Vi glemmer tiden, spadserer rundt i parken, beundrer skulpturerne

Fig. 164.
Topiariske arbejder
i cypresser;
kirkegården i Tulcán,
Ecuador.

een efter een og kommer til sidst til en kæmpemæssig maske på ca. 3 meters højde. Franco forklarer os, at han så billedet i et ugeblad, som ikke var hans, men at det prægede sig således i hans hukommelse, at han senere kunne gengive det nøjagtigt.

Kirkegården er et sted, som er formet, skabt og vedligeholdt af en ecuadorianer, som, ihvorvel betalt af kommunen, yder mængfold hvad lønnen er værd. Det er et sted, som de tilsvarende øvrigheder i turistmæssig henseende burde give større opmærksomhed. Næste gang kommer vi med farvefilm, for vi har til hensigt at give en lektion i gartneri til mange lande i dette Amerika, og vi er overbeviste om, at vort arbejde vil belønnes rigt med den glæde, det vil skabe uden for landets grænser. Vi synes, at det er på tide, at ecuadorianernes værk og dygtighed bliver kendt i større udstrækning; folk skal vide, at i dette vort land, i denne mægtige natur, findes den ecuadorianske kunstner, hengiven til sit arbejde, dannende et hele, fjernt fra økonomisk ærgerrighed; hans værk er hans liv.

Fig. 165.
Udsigt over en del af
kirkegården i Tulcán.
Langs gangene
udklippede cypresser.

Litteratur om kirkegårdsforhold i de nordiske lande

Havearkitekt Johannes Tholle

I tilslutning til kirkegårdsinspektør *Hans Rønøs* artikel i VK 16, pag. 142—44, skal der i det følgende bringes nogle optegnelser om kirkegårdslitteraturen i de øvrige nordiske lande. Det vil sikkert forstås, at denne ikke kan blive komplet, og det er heller ikke tanken, idet vi f. ex. hvad angår tidsskriftartikler eller kirkegårdsavsnit i bøger om andre forhold i hovedsagen vil se bort fra sådanne og, især hvor der findes anden litteratur, vil nøjes med at registrere, hvad der foreligger af selvstændige værker, bøger, pjecer etc. Forfatteren har haft den glæde at modtage oplysninger fra kompetente personer og institutioner i de forskellige lande, uden hvilke det (selv med et vist forhåndskendskab til emnet) ikke ville have været muligt at gøre oversigten så relativt fyldig, som tilfældet er. For denne store hjælp takker jeg meget.

Da adskillige af bøgerne allerede tidligere er anmeldt i VK., henstilles det til interesserede at mærke sig tingenes udgivelsesår og i dette eller et følgende år finde dem under tillægssidernes rubrik: Boganmeldelser.

Det vil være naturligt at tage de nordiske lande i bogstavorden, hvorefter vi altså begynder med Finland og slutter med Sverige.

I. FINLAND

Som alt andet overrasker den besøgende i Finland, og som dette i reglen er på en særdeles god måde, sådan vil utvivlsomt den fremmede, i finske forhold ukyndige, blive højlig overrasket, når han i Helsingfors får konstateret, at der i byens hjerte befinder sig en boghandel, som er Nordeuropas allerstørste. Det må forstås, at for at kunne ha et sådant mægtigt boghus, må der som basis også være en betydelig bogproduktion. Og som Finland i almindelighed har en meget stor og særdeles smuk og præsentabel bogproduktion, gælder dette ikke mindst

for det emne, som her skal behandles. Det er let at konstatere, at intet andet nordisk land f. ex. har kunnet udsende en bog, der udelukkende behandler kirkegårdsforholdene *historisk*, og at der hverken til de smukt illustrerede bøger om Helsingfors' kirkegårde eller til det mægtige værk om Guds trädgårdar (*Jumalan puistot*) overhovedet (desværre) findes magen i Norden. Uden som dansk at spille beskeden, vil vi derfor strax konstatere, at på kirkegårdslitteraturen står Finland som nummer eet, — og kun sprogforholdene og landets sprogpolitik gør beklageligvis, at denne litteratur kun i så ringe grad er kendt i de øvrige nordiske lande, og kun vanskeligt eller næsten ikke har man mulighed for at gøre sig mange af bøgerne nyttig, — herfra dog undtaget billedværkerne, der let kan »læses« også af ikke finsksprogede.

Allerede i firserne var interessen for litteratur om kirkegårdene levende. *E. Nervander* udgav (1883) på eget forlag en bog, der fik titlen: I de dødes stad, og som undertitel havde: En vejledning for vandreren på Helsingfors' lutherske begravelsespladser; i 1886 udsendte samme forfatter et nyt skrift: På skansen, med undertitlen: Til ihukommelse av de bortgangne og til vejledning blandt deres grave på begravelsespladserne i Åbo. Begge disse er altså på svensk.

Længe efter kom to bøger om kirkegårdenes problemer. Den første var af pastor *V. I. Forsman*: Hautausmaista; udsendt 1926 af *Ottava*, ligesom den følgende i lille oktav. Den handler om kirkegårdenes regulering og forskønnelse, er på 30 sider og har 19 illustrationer. Den næste var af artisten (kunstneren) *Ilmari Wirkkala*: Haudan ja hautausmaan hoito, 1930, også fra *Ottava*; den handler om gravens og kirkegårdens pasning etc., er på 64 sider og illustreret med mange instruktive tegninger og fotogengivelser.

(fortsættes).

Assistens Kirkegaard

København

KARL GRABAU

*En Vinterskumring, men med frostblaa Luft,
der staar fra Gran paa Gravene en Duft,
som blander sig med Sneens Blomsteraande.*

*Jeg vandrer langs den okkergule Mur,
fortaber mig i Himmelens Azur
og Sne, der dækker Mulden i sin Vaande.*

*Hvor Gadelygten dog er fjern og bleg,
det kolde Lys i Mørket minder mig
om Tuen med den maanehvide Rose.*

*Det blinker fra et Tag svøbt ind i Vat,
som Simili tar Neonlyset fat,
af Ædelsten er den forslidte Glose.*

*Sé, Sørgibirken til sit sorte Haar
et Diadem med blaa Safirer faar,
Rubiner kan i Kulde tyst forbløde.*

*Der svirrer over Kirkegaardens Ro
en Summen fra det nære Nørrebro,
som bader sig i Larmens Aftenrøde:*

*en Hilsen til en død og ukendt Ven
fra Husene, der atter sortner hen
før Natten aabner for sin Stjernestimmel.*

*Men lidt før Klokkerne fire ringes ud...
I ensom Majestæt staar Venus Brud
som Livets Klode paa de Dødes Himmel.*

Kirkegårdskonkurrencen 1951 i Örebro i Sverige

Den af *kyrkogårdsnämnden* i Örebro avholdte nordiske konkurrence danner i flere henseender en behagelig forskel for andre tidligere konkurrencer, og da den såvel i sin udskrivning som i sit resultat er virkelig bemærkelsesværdig, skal vi her bringe en omtale i den udstrækning, der kan avses plads derfor.

Hvad *udskrivningen* angår må det uden omsvøb erkendes, først at det til rådighed stillede materiale var førsteklases og overordentlig fyldigt, — dernæst at fristen fra udskrivning til indlevering (15. jan. 51) var rimelig og de med indleveringen fastsatte bestemmelser liberale, — yderligere var det naturligt en fordel, at der ikke krævedes nogetsomhelst depositum, og at prisbeløbet på ialt kr. 18,000, hvoraf en førstepris uden betingelser *skulle* uddeles, var rummeligt. Det kan vel kritiseres, at der i en *nordisk* konkurrence i bedømmelsen ikke var repræsentanter for andre lande end Sverige, og at kun svenske organisationer stod for godkendelse af reglerne; men indvendinger her overfor må dog blive af meget beskeden art under indtryk af det øvrige omtalte og bedømmelsens resultat. Det er tydeligt, at nämndens hensigt har været at fremskaffe det bedste, som kunne skaffes, og dets gæstfrihed overfor reflektanter bevises bedst af det faktum, at mere end 200 fik tilsendt det store programmateriale, og at arbejdet med sagens foreløbige behandling (konkurrenceudskrivning og bedømmelse) har belastet nämnden med en udgift på ikke mindre end kr. 30,000.

Opgaven lød på at skaffe en generalplan for kirkegårdens udvidelse, således at en sådan plan kunne lægges til grund for udarbejdelse af arbejdstegninger m. v. for de forskellige etaper i hvilke området kunne tages i brug og deri indkorporere eventuelle fremtidige bygninger. Til brug for deltagerne i konkurrencen stilledes

følgende til rådighed: a) kort over Örebro stad (1:10,000), b) kort over konkurrenceområdet i øjeblikkelig tilstand (1:1000) i 2 eksemplarer, c) kort i 1:1000 med preliminært forslag til ordning af tilgrænsende trafiklinjer, gadehøjder og grundvands-højder, d) kort i 1:400 over området nord for nuv. kirkegård i 1:400, også i 2 eksemplarer, e) protokol over markundersøgelser, f) 5 fortrinlige fotografier, deraf flere fra luften, af området, og g) plan- og facade-tegninger til eksisterende personal- og økonomibygninger i 1:100 samt situationsplan 1:1000. Det samlede materiale anskueliggjorde på fortrinlig måde det for arbejde med en plan tilgrundliggende og gjorde det formentlig muligt for adskillige af deltagerne at arbejde uden besøg på på åstedet. Tillige lovedes der på begæren herom yderligere oplysninger, og disse stilledes i udsigt for rekvirenten senest 15. dec. 50.

Til dette materiale må føjes selve *programmet* for konkurrencen, som er et værk på 13 maskinskrevne kvartsider, der behandler følgende punkter i henhold til de svensksprogede avsnitsbetegnelser: allmänna uppgifter och anvisningar, derunder vegetationen, byggnader, upplysningar beträffande gravskick m. m., önskemål om gravtyper m. m. (med statistik), — anläggningar, som skola redovisas i generalplanen, f. ex. trafiksystem, entreer, gravfält, — begravningskappell och klockstapel, område för personal og økonomibyggnader m. m., hvorunder vakmästarebostad, inhägnad og övriga anläggningar.

I programmets punkt 7 redegøres for, hvorledes forslagene ønskedes, nemlig en generalplan i 1:1000 samt en plan over første udbygning i 1:400, desuden skizzer over mindre partier og en kortfattet beskrivelse.

Punkt 9 meddeler om dommerkomiteens sammensætning, at den består af herrerne

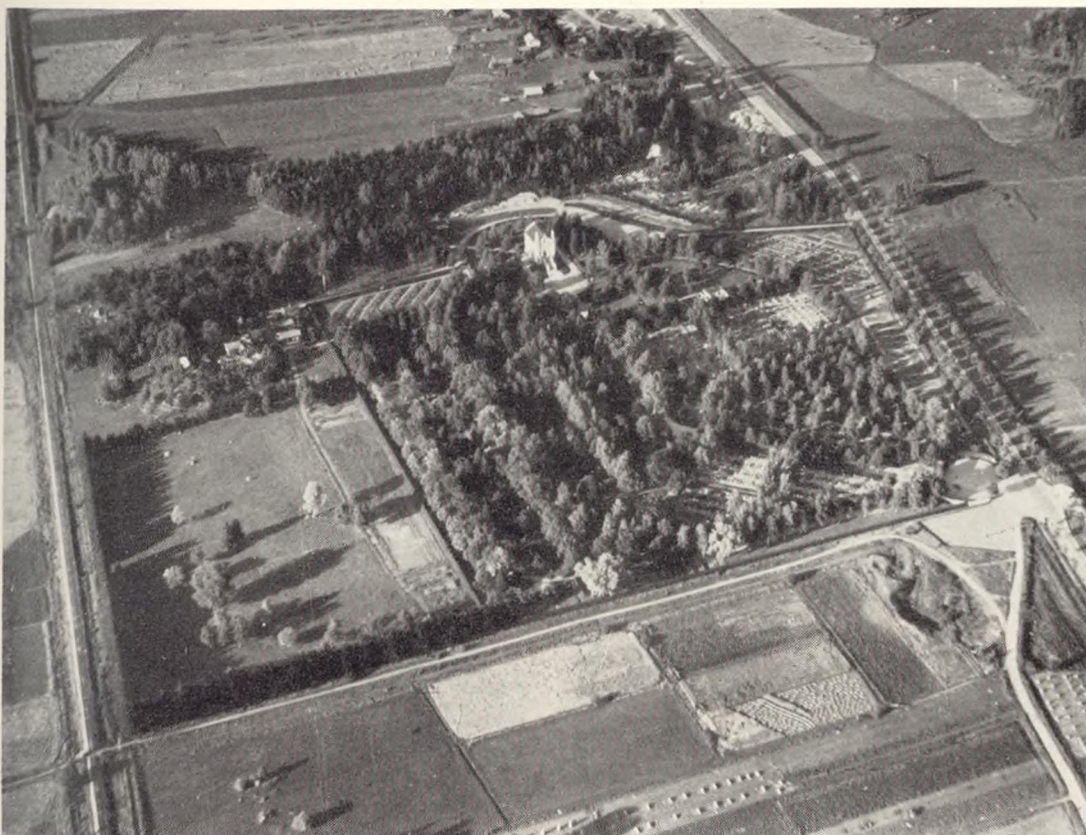

Fig. 166.
Flyvefoto av kirkegård
med tilliggende
områder.
(Oscar Bladh).
Nord opad.

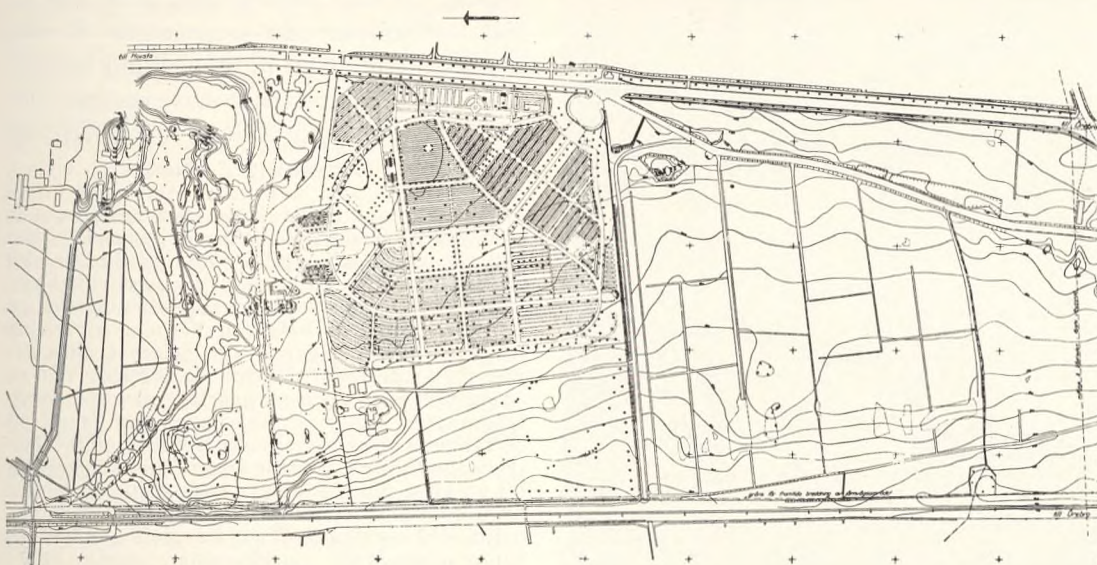
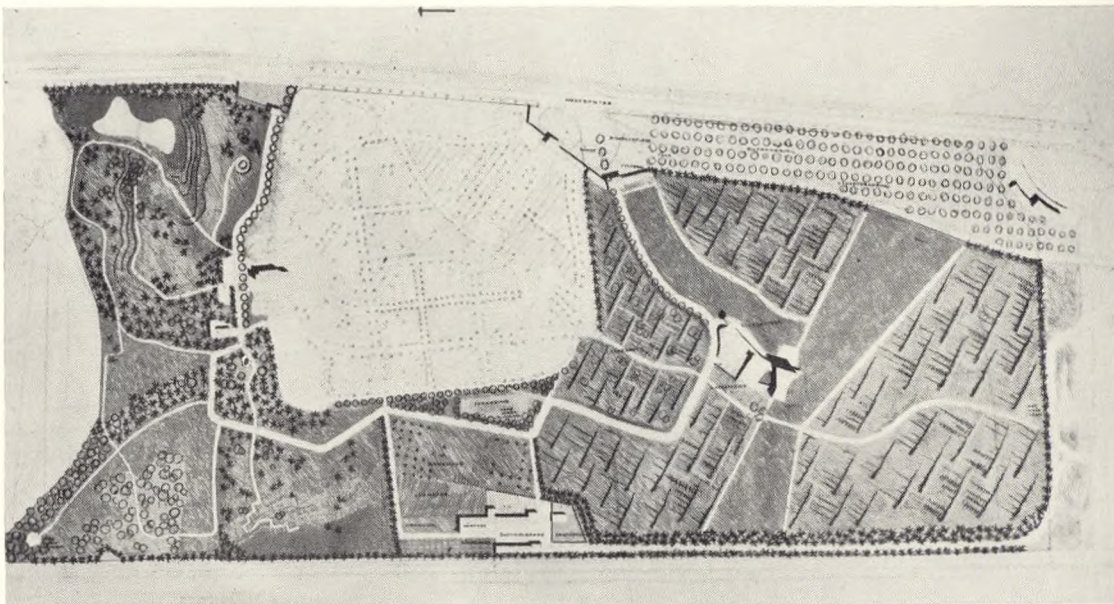

Fig. 167.
Terrainkort over
samme.
Mål: c. 1:7000.
Nord tilvenstre.

arkitekterne *Sigurd Lewerentz* og *Helga Zimdahl*, trädgårdsarkitekten *Sven E. Hermelin*, disponenten *Levi Malm* og underinspektoren *Thord Collini*. Denne komite havde ret til at rådføre sig med de sag-

kyndige: stadsplanarkitekten *H. Hermanson*, stadsträdgårdsmästaren *E. Knutsson* og kyrkogårdssysslomannen *Gunnar H. Andersson*. Der lovedes et resultat senest den 1. marts 1951, som skulle blive pu-

Fig. 168.
Leif Damgaard og
Paul Niepoort:
»Emerald«, plan.
Mål: c. 1:7000
(jevnf. fig. 169-71 og
173-75)

bliceret gennem TT, samt at projekterne i en uge skulle udstilles offentlig i Örebro og muligvis flere steder.

Lad det blive tilføjet, at nämnden havde

engageret en funktionær, frk. Kerstin Hugo, for at sikre behagelig expedition af sagen vedrørende spørgsmål. Enhver umage blev taget for at få et tilfredsstillende resultat.

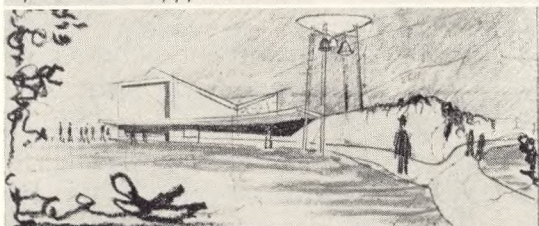
Om konkurrencens resultat siger dommerkomiteen, at der var indkommet 23 forslag, hvilket altså er blot c. 10% af antallet af udleverede programmer. Forslag nr. 18 udgik p. gr. af mangelfuld behandling. Efter enkeltvis at have redegjort for de 23 forslag opsummerer dommerkomiteen sine betragtninger således:

Som framgår av ovanstående utlåtande om de enskilda förslagen har ett flertal principiellt olika sätt att angripa uppgiften kommit till uttryck i tävlingsmaterialet. Exempelvis ha en del förslagsställare valt att skapa en mer eller mindre genomförd enhet av hela området med större eller mindre hänsynstagande till delarnas olika terrängförutsättningar. Andra ha återigen valt att skapa helt skilda och särpräglade områden av anläggningens delar. Prisnämnden har funnit att terrängens olika betingelser måste komma till uttryck i en differentiering av området. Om det oaktat ett visst sammanhang i kompositionen kunnat åstadkommas, har detta visat sig vara till fördel.

En del förslagsställare ha givit området en sammanhängande parkkaraktär, medan andra laborera med att innesluta gravkvarteren i rumsenheter, som bildas av häckar, murar o. dyl., vilket avser att minska de överblickbara enheterna för att därigenom skänka större intimitet åt anläggningen. Prisnämnden kan icke särskilt förorda någon sådan princip framför den andra utan har i stället sett till den skicklighet, varmed det valda uppslaget tillämpats.

Barngravarna försänkta ca 1 m från normal terran
höjda under skyggska

Kapellet ligger på hörnet af so fria udsigtsbatter - tager
lys ind fra SO og har udsigt og ceremoni mod NV.

Førsteudte hakke, ca 3 m høje markerer udsigten. Gravene
ligger i la for den generelle rind mellem småhække.

Fig. 169-71.
Damgaard og
Niepoort:
perspektiver.
(jevnf. fig. 168 og 173-75)

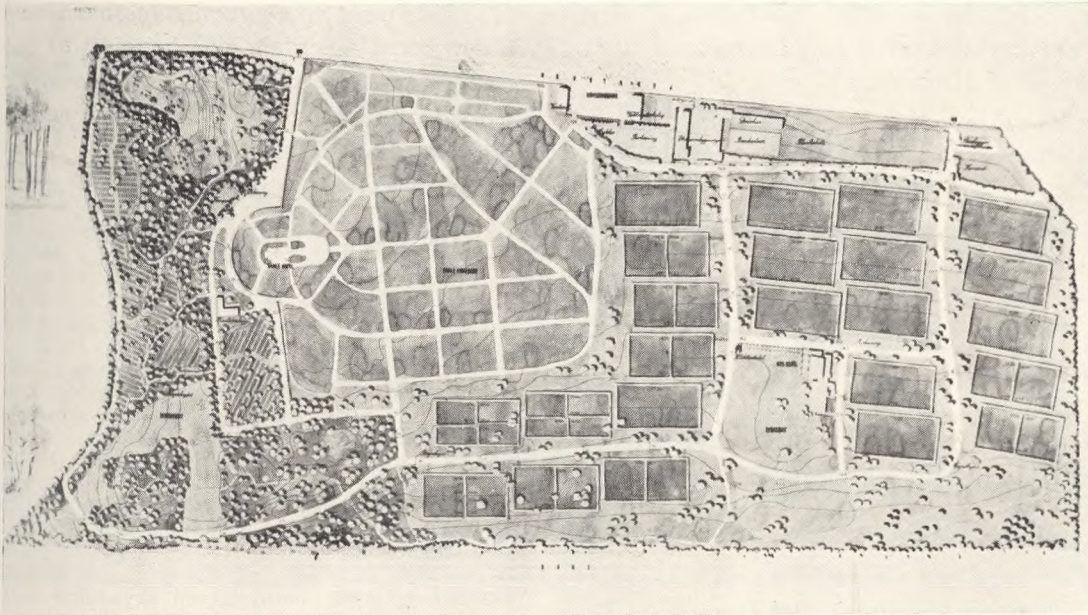
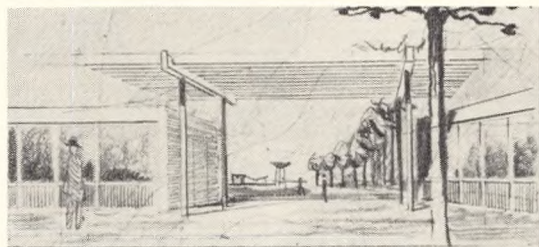

Fig. 172.
Georg Boye:
»Suecia Antiqua et
Hodierna«
Mål: c. 1:7000
(jevnt. fig. 176-77)

Prisnämnden vill emellertid konstatera att dessa ofta ganska komplicerade vegetationsinramade rum i viss mån tillkomma för att dölja en bristfällig kvalitet och bristande enhetlighet hos de enskilda gravmonumenten. Kunde man i stället öka förståelsen för det liggande eller lutande, vid terrängen bundna monumentet, skulle en viss förnyelse av kyrkogårdsanläggningen kunna äga rum. Denna monumentform gör det möjligt att minska ock förenkla de åtgärder, som nu vidtagas för att begränsa intrycket av stort antal stående monument mot deras, trots alla servitut, störande inverkan. Gravmonumentet utgör det mest beständiga materialet, varmed kyrkogården uppbygges. Det bör därför anbringas på sådant sätt, att det icke skall behöva döljas av onödigt mycket vegetation. Uppdelningen av området kräves för att ge skydd mot vind ock viss grad av avskildhet men skall helst icke komma till för att dölja en monumentanhopning med olämplig uppbyggnad. Man måste göra klart för sig, att vår tids masskyrkogårdar är något helt annat än den lilla landskyrkogården med dess fåtal gravar.

Man fristes til her at imødegå betragtningerne om, at gravmonumentet udgør det mest bestandige materiale på kirkegårdene, — når man ser på de århundredgamle træer ved siden af kirkegårdens lossepladser med kun 20-50 årige kostbare monumenter, der står for at skulle hugges itu, — samt til trods for denne uenighed i synspunkt at medgive tilslutning til forkærligheden for det liggende eller hældende mindesmærke, der bindes til terrainet.

Desværre må vi undlade at bringe en omtale af alle projekterne og må nøjes med at notere omstændene som bedømmelsens resultat og udtalelserne om de præmierede. Man kom til følgende:

Hovedindgangen med kioske, ventehal etc.
Træbakken ruder op mod kapellet

Tinnsægravene kan bruges i sektioner enden til urne
grave, stempel i mur, el. alm. grave midtfor mur.

Udsigt fra rundbælt gennem parkeringslund med
mod kapel. Gravhuset afbrødes af en lav, hvid mur.

Fig. 173-75.
Damgaard og
Niipoort:
perspektiver
(jevnt. fig. 168-71)

Iste pris, kr. 6000,- gik til nr. 21 »Emerald«, arkitekterne *Leif Damgaard* og *Paul Niepoort* (Danmark).

2den pris, kr. 4000,-, til nr. 6 »Suecia Antiqua et Hodierna«, havearkitekten *Georg Boye* (Danmark).

3die pris, kr. 3000,-, til nr. 20 »Kvadraten«, havearkitekterne *Knud Preisler* og *Axel Thomsen* (Danmark).

Indkøbt blev, kr. 2000, nr. 19 »Sandemar«, arkitekt *Per Åke Friberg* (Sverige), — kr. 1000,-, nr. 7 »Sphinx«, dipl.arkitekt *Erkki Rautiala* (Finland) og kr. 1000,-, nr. 1 »Kirkegaarden er ogsaa for de levende«, arkitekt m. a. a. *Peter J. Vedel* (Danmark) samt kr. 1000,-, nr. 16 »Why should this a dessert be«, *Ronald Lund* (Danmark).

Af ovenstående vil det fremgå, at Danmark er repræsenteret med 5, Sverige med 1 og Finland ligeledes med 1. Det var fristende at forsøge af mottoerne at finde frem til, i hvilket forhold de nævnte (eller andre) lande var repræsenteret blandt de indsendte projekter, og man måtte til en vis grad kunne regne med af sproget at finde frem til et rigtigt resultat; dette lader sig imidlertid slet ikke gøre, bl. a. fremgår det af de præmierede, at en dansk har benyttet et svensk (latin) motto, — så man er i den henseende hjælpeløs, og der er frit slag for gisninger. Til hjælp for sådanne gisninger skal anføres, at der udover de ovennævnte blandt mottoerne er 9 svensksprogede, 5 latinere og 2, som kan være både det ene og det andet. —

Hvad angår *førstepremietagernes forslag* (Damgaard og Niepoort) henvises til den text, som har ledsaget deres perspektiver (se fig. 169-71 og 173-75). Dommernes udtalelse har følgende ordlyd:

Områdets olika delar ha på ett intresseväckande sätt disponerats med en omväxling av fria ytor och gravfält. De fria ytorna ha utnyttjats för att skapa genomblickar och utsiktsstråk i anläggningen. Många värdefulla uppslag till ordnande av de olika gravfälten har presenterats för såväl det norra som det södra området. För det senare har sålunda gravfälten utlagts mellan ett kulisssystem av parallella, fritt utplacerade häckar, som äro orienterade i riktning mod utsikten och som skydda mot förhärskande sydvästliga vindar. En blickpunkt i anläggningen redan från entrén ut gör det centralt belägna kapellet, som fått en förtjänstfull och rikt skulptural utformning. Entrén har givits en mäktig förplats, som utnyttjas för parkering med åkdonen uppställda i skuggiga trädarkader. Dessa trädarkader bilda också en värdig fasad till anläggningen mot Hovstavägen och utgör samtidigt en skyddande ridå mot störningar österifrån. Trafikförhållanden och utformningen av entrén äro dock icke tillfredsställande studerade.

Om *andenpremielagerens* (*Georg Boye*) siger dommerne følgende:

Huvudgreppet är till stora delar förtjänstfullt, särskilt sättet att samkomponera de olika delarna, den gamla, den norra och den södra delen till en enhet. Särskilt den norra delen är väl löst. Här ha terrängens naturliga förutsättningar tillvaratagits på ett fint och hänsynfullt sätt. Den södra delens utformning som en glest bevuxen ängsmark, på vilken placerats serier av sinsemellan något förskjutna rektangulära gårdar omgivna av höga granhäckar är av stort intresse. Kontrasten mellan å ena sidan de mörka i utsiktsstråken kan bli effektiv. I ett flertal fall ha kvarteren lagts så tätt intill varandra, att endast en smal gräskorridor uppstått mellan granhäckarna, vilket medför att känslan av friliggande enheter praktiskt taget upphört. Dessutom ställer sig underhållet av den rika häckarkitekturen, särskilt inom kvarteren, i längden betungande. Kappellets placering i anslutning till dessa olika rum och till det fria landskapet är beaktansvärd.

Fig. 176-77.
Georg Boye:
perspektiver.
(jävnf. fig. 172).

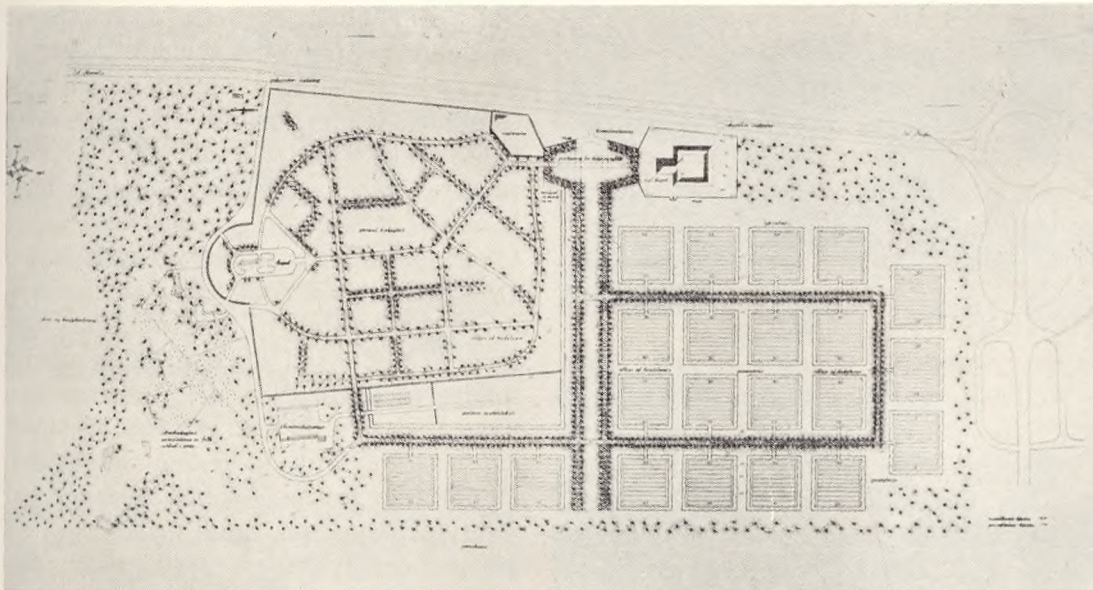

Fig. 178.
 Knud Preisler og
 Axel Thomsen:
 »Kvadraten«.
 Mål: c. 1:7000.

Vægdragnet inom området verkar enkel och naturlig och binder väl samman de olika delarna. Huvudentrén till området synes dock ostuderad med otillräckliga utrymmen för parkering. Ekonomiavdelningens förläggning till det ur beläggningssynpunkt svårare använda området utmed Hovstavägen är förtjänstfullt men den omedelbara kontakten mellan huvudentrén och ekonomibyggnaderna kan ge anledning till störningar. Kapellet har givits en naturlig, enkel och för platsen lämpad utformning. Förslaget presenteras i ett på samma gång distinkt och charmerande sätt.

Af havearkitektens omfattande beskrivelse kan kortelig citeres følgende:

Forslaget tilsigter under hensyntagen til de givne forudsætninger at skabe en helhed af de tre bestanddele, der indgår i den fremtidige kirkegård.

Da det er magtpåliggende at knytte de nye arealer sammen, foreslås tillige arealet vest for gamle kirkegård udnyttet til gravplads, hvortil det er velegnet, mens økonomibygninger og plantskole tænkes henlagt til det smalle areal mellem gamle og nye Hovstavej.

Området mod nord lader sig nok indrette som kirkegård; denne må nødvendigvis få karakter af skovkirkegård med hertil hørende strenge servituter. Den vil derved få et så eksklusivt præg, at det vil formentlig være rigtigst i første omgang at sørge for gravplads af mere traditionel art.

Da den gamle kirkegårds muligheder tilsyneladende er udtømt, må det derfor tilrådes at begynde med en krans af gravgårde, der ligger umiddelbart syd og vest for den gamle kirkegård, samt at anlægge vejen syd og vest om disse.

Samtidig påbegyndes udtynding og nyplantning af nordafsnittet, og dettes afdelinger indrettes efterhånden som behovet opstår.

Når der i næsten hele sydafsnittet kan begraves i tre dybder, er alle muligheder åbne, og det vil derfor være rimeligt at lade fordelingen bero hos den fremtidige kirkegårdsledelse efter voksende behov.

Om trediepræmieprojektet (Preisler & Thomsen) siger dommerne følgende:

Huvudgreppet är av utomordentligt intresse med ett samspel av rumsbildande alléer och mindre enheter bestående av små kvadratiske gravgårdar. Trafiksystemet har också blivit enkelt och överskådligt. Man kan invända mot vissa gravgårdars närhet till järnvägen och de där rådande oförmånliga markförhållandena. Samtidigt har plantskolan placerats på en för begravningsändamål lämplig plats. Den norra delen av området har endast i mindre omfattning utnyttjats för begravningsändamål och har redovisats summariskt i tävlingshandlingarna. Förslagsställaren har lagt ned ett stort intresse på kapellet och dess närmaste omgivning, huvudentrén. Man kan invända emot att kapellet kommit att ligga väl nära trafikleden. Den vid huvudentrén redovisade parkeringsplatsen torde vara otillräcklig för sitt ändamål och förutsätter att parkering tillåtes även på annan plats. Alla processioner från kapellet måste passera denna trafikplats, vilket är olämpligt.

Vi har försøgt hos forfatterne til projektet at få nogle textlinjer og perspektiver; men trods løfte herom er sådanne ikke fremkommet.

Hvad det herværende illustrationsmateriale iøvrigt angår, skylder vi at meddele, at planerne alle er gengivne efter fotograferinger, som af nämnden i Örebro er optaget for os; det samme gælder perspektiver til førstepræmieprojektet, mens perspektiverne til andenpræmieprojektet er reproduceret efter skizzer, der er udlånt af forfatteren. Også til brug for gen-

givelser af teksten har vi modtaget materiale fra Georg Boye.

Vi slutter denne kortfattede gennemgang med at takke for velvillig hjælp fra de steder, hvor den er indløbet, — og med en beklagelse over, at pladshensyn har gjort, at vi ikke har kunnet bringe endnu fyldigere oplysninger og endnu mere planmateriale.

Redaktionsjubilæum

Landstingsmand, fhv. kirkeminister Johs. Hansen

Med dette nummer af »Vore Kirkegårde« har havearkitekt *Johannes Tholle* haft sit 25 års jubilæum som dette blads redaktør. Da bladets første nummer udkom i foråret 1923 eller for mindre end 29 år siden, ses det let, i hvilken grad »Vore Kirkegårde« må være Johannes Tholles værk.

Der havde været to redaktører før ham; havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen* for to hæfter årligt i 1923 og 1924, i 1925 udkom bladet ikke, og i 1926 redigerede havearkitekt *E. Böttiger* to numre. Den dag Johannes Tholle overtog redaktionen, gik han derfor ikke ind til det hverv at videreføre et tidsskrift med gamle, velforankrede traditioner, en stor læsekreds og en fasttømret, pengestærk organisation i ryggen. Nej, foreningen var fattig, medlemmerne og dermed læserne få, og det hele meget usikkert. Det krævede en ung mands dristighed og lyssyn at tage sig den opgave på. I en landsomfattende sammenlutning er det gode medlemsblad desuden en nødvendighed. Denne sætning har ikke mindre gyldighed, hvor tilslutningen er af ganske frivillig karakter og ikke beror på økonomisk interesse, hvor endvidere medlemstallet ikke muliggør, at der kan arbejdes i lokalkredse, og hvor formålet med arbejdet ydermere kan karakteriseres som oplysende propaganda og propagerende oplysning.

Indenfor forretningsudvalget var det vel nok den mest byrdefulde opgave, som dengang blev lagt på den nye redaktør, og det både med hensyn til tid, arbejde og ini-

tiativ. Når Johannes Tholle i 25 år er blevet på denne post, må det skyldes, at det passer ham at sidde i redaktørstolen med scrapbog, telefon og skrivemaskine. Men ligeså sikkert er det, at det tillige har passet foreningen og dens medlemmer at have ham der. Gennem årene har han formet bladet, med en vrimmel af lokalnyheder, cirkulærer, facts, citater, kort sagt en myldrende mængde af årbogsstof, men også med en rigdom af større artikler, dels fra mange medarbejdere, dels fra hans egen hånd, næsten altid med et fortrinligt billedstof og i en smuk opsætning. Også fra udlandet, især fra andre nordiske lande, har »Vore Kirkegårde« bragt artikler — også der er det lykkedes at knytte kyndige medarbejdere til bladet.

Havearkitekt Tholle er nylig fyldt tres; tilen tak for hans dygtige ledelse gennem de 25 år tør jeg derfor knytte ønsket om, at det endnu mange år fremefter må hedde:

»Vore Kirkegårde«. Redaktør: Johannes Tholle. Med dette ønske: til lykke. —

Han har dog ikke været alene om det og er det heller ikke i fremtiden. Da generalforsamlingen 30. nov. 1926 gik ind for »Vore Kirkegårde«s fortsatte beståen som medlemsblad, valgte den et redaktionsudvalg, og i dette udvalg fik bl. a. daværende graver, nu kirkegårdsinspektør *Jens Gravesen*, Svendborg, sæde.

Kirkegårdsinspektør Gravesen har haft denne tillidspost lige siden og er sammen med havearkitekt Tholle alene tilbage i redaktionsudvalget af dette udvalgs første medlemmer. Når han har ønsket at beholde det nævnte hverv og er blevet genvalgt dertil gang på gang gennem hele det lange tidsrum, skyldes det hans interesse for »Vore Kirkegårde« og overhovedet den interesse, hvormed han omfatter foreningens hele virksomhed. Også til kirkegårdsinspektør Gravesen skal der lyde en tak og udtales håbet om et fortsat godt samarbejde.

Kirkegårde under Ækvator

Fhv. inspektør Chr. Bech Skrydstrup

Under et halvt års ophold i Sydamerika, nærmere betegnet republikken *Ecuador*, kunde jeg som gammel kirkegårdsmand ikke undlade at se lidt på kirkegårde og søge oplysninger om begravelsesforhold i almindelighed (jevnf. pag. 74-75).

Jeg opsøgte således sammen med den danske konsul direktøren for begravelsesvæsenet i *Quito*, der er hovedstaden og har 225.000 indbyggere, (*A. Cudora*), eller som det hedder her »*Sociedad Funeraria Nacional*«, der gav os efterfølgende oplysninger.

S. F. N. er oprettet 1851 på foranledning af pater *Mariano Roderiguez* og er en privat institution uafhængig af stat, kirke og kommune. Den betaler ingen skat, men skal til gengæld sørge for begravelse af ganske ubemidlede personer, dog kræver magistraten en afgift af 10 til 100 sucre (1 sucre ca. 47 øre) for hver gang societetets ligvogn anvendes, alt eftersom den er mere eller mindre fin. Societetet har ca. 7000 medlemmer, og for at blive optaget heri må man have et godt helbred og være mellem 10 og 60 år. Der betales et månedligt kontingent fra 1 til 4 S. efter den alder, hvori man er indtrådt. Når man ialt har indbetalt 360 S. får man udstedt et skøde, hvoraf fremgår, at man har ret til at blive begravet i en af de store nicher i 5 år. Administrationen består af en gruppe af medlemmerne og en præsident, som er på valg hvert andet år, samt en direktør, der må stille en kaution på 10.000 S. og aflægge regnskab hver 6. måned.

Societetet ejer kirkegården *San Diego*, der er på 67100 m² og ligger i selve byen; desuden er købt et areal på 123000 m² til fremtidig brug, ca. 8 km udenfor byen. *San Diego* er omgivet af en flere m høj mur, hvori nicher til anbringelse af kisterne er indbygget, desuden flere høje 6 etagers bygninger ligeledes til nicher. Af sådanne nicher findes der ialt 5950 til voksne og 1640 til børn, desuden 2900 til rester. Her begraves årlig 4300, og fredningstiden er, hvor usandsynlig det end lyder, kun 4 år. Er der ikke betalt fornyelse senest 1 måned efter forfaldstiden, bliver resterne, der enten er mumificerede eller helt skeletterede, henkastet i en stor

Fig. 179.
Hovedindgang til
San Diego.

Fig. 180-81.
Kolumbarier
sammesteds.

Fig. 182.
Dansk grav for
Aksel August Pedersen
(1903-1942).

Fig. 183.
Urskovskirkegaard i
Domingo.
Alle fotos: Forfatteren.

Fig. 184.
Fattigafdelingen i
San Diego:
i baggr. columbarer
for ubrændte lig.

Fig. 185-87.
Gravmæler og
mausolærer
sammesteds.

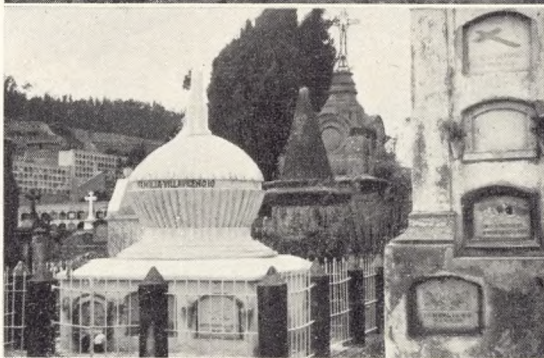

Fig. 188.
Indianerbegravelses-
pladsen i
Otatadistriktet.
Alle fotos: H. Vorbech.

bengrav. Den mindre bemidlede del af befolkningen får jordbegravelse, som kun koster 8 S., og liget får her i reglen lov at ligge urørt i 5 til 6 år. Til gengæld bliver der absolut intet gjort fra kirkegårdens side for at vedligeholde disse arealer, ingen regulering af gravene og alt overbevokset med højt ukrudt, i det hele et meget trist syn. Man forstår af ovenstående, at kirkegården i forhold til byens indbyggerantal kan nøjes med et så beskeden areal.

Der findes på kirkegården et stort kapel. Her er orgel og kor og en fastansat præst. De fleste begravelser foregår dog fra en af byens mange kirker, og societetet har egne ligvogne (biler) til forskellige priser. Kirkegården er delt i en billigere og en dyrere afdeling. Nicherne koster i den dyre del fra 100 til 125 S. for 4 år, men kan købes »for evigt« for fra 1200 til 1800 S., på den billige del fra 300 til 500 S. for evigt. Jord kan på den dyre del købes for 30 til 40 S. pr. m², og heri kan enten begraves direkte eller opføres mausoleer. Kirkegårdens samlede personale udgør ialt 30, heraf er 4 gartnere, 3 gravere, 2 opsynsbetjente og 8 murere. Den ugentlige udgift til lønninger andrager ialt 4000 S., og hele societetets daglige udgifter beløber sig til 1200 S. — Det eventuelle overskud, der fremkommer, må kun anvendes til kirkegårdens vedligeholdelse. Kapellet er åbent morgen for andagtsøgende fra 8 til 9, og der afholdes hvert år en mindegudstjeneste for de af societetets medlemmer, der i årets løb er afgået ved døden.

Direktøren fremhævede, at der næppe nogen steder fandtes en så demokratisk ordening som her i Quito, hvad begravelsesvæsen angår. På det nyerhvervede areal vilde han ikke anbefale indretning af nicher, men foreslå et parkmæssigt anlæg. Foruden societetets kirkegårde findes der her en mindre tysk og jødisk, der ligger ved siden af det af societetet nyerhvervede areal.

Jeg overværede en dag tilfældig en fattigbegravelse. Kisten, som var meget simpel og ganske lille, blev båret på skuldrene af 4 mand fra kirkegårdens indgang til graven. I denne, som kun var 1,25 m dyb, blev kisten nedsat uden tove på den måde, at en arbejder gik ned i graven, tog imod fodenden og lod den dumpe ned, hvorefter graven straks blev tilkastet i over-

værelse af et meget fåtalligt og fattigt følge. Selve begravelsesceremonien må antagelig have fundet sted i en kirke.

Under min vandring på kirkegården stødte jeg tilfældig på en gravsten, hvori var indhugget *Aksel August Pedersen*, født i Tandrup, Danmark, d. 29. okt. 1903, død i Quito, Ecuador, den 5. april 1942. Jeg fik oplyst, at han var kommet ulykkelig af dage ved et fald med hesten (fig. 182).

Under en udflugt til urskoven til en lille handelsplads *Santo Domingo*, hvor vejen ikke førte videre, fik jeg lejlighed til at se en urskovskirkegård (se fig. 183). Den lå i et lavt, sumpet terræn lige midt i urskoven og var fuldstændig overgroet med siv og forskellige ukrudtsplanter; et enkelt hældende, simpelt trækors med en

vissen krans var det eneste tegn på, at dette var en kirkegård.

— Distriktet, hvor de såkaldte Otavaloindianere bor, ligger ca. 120 km nord for hovedstaden Quito. Befolkningen her er gennemgående højere og kraftigere end længere sydpå.

Landsbykirkegårdene (fig. 188) er meget primitive, domineres i reglen af et stort kors, men alt gør et forsømt og forstemt indtryk.

Fig. 189.
Lederen af San Diego kirkegård:
A. Endarra C.

En katafalkvogn

Inspektor Aage Fich

Blandt kirkegårdsfolk har forventningen om en katafalk på hjul til fremføring af kister fra kapel til grave været meget stor. Mest har interessen samlet sig om de typer, som anvendes på svenske kirkegårde; men det har for mange været et ønske at få en kistevoan, der besad så stor stabilitet, at den ikke kunne vippe frem og tilbage eller til siderne, men dog havde nogen elasticitet ved brug på profilerede eller let ujævne kirkegårdsgange.

Fabrikant *P. Damgaard*, GAR-TEK, Roskildevej 71, Kbhvn., Valby, har æren for at have fremstillet en vogn, der helt synes at opfylde disse krav. Her skal kort refereres dens konstruktion:

Baghjulakslen er fastsiddende og påmonteret 2 stk. 16"×4" luftgummihjul med kuglelejer samt bremseanordning, der betjenes af et kort håndgreb ud fra vognkassens forside. Forhjulene er 2 stk. 10"×3" luftgummihjul ophængt i hver sin fuldt drejelige forgaffel med kugle-tryklejer. Akslerne forbindes gennem et kombineret 5/4" rør og 40×40×4 mm vinkeljernstativ, der samtidig bærer overdelen (vognkassen). Overdelen er samlet solidt af træ med 1" bærelade, der sammen med de 4 sider er beklædt med matte, sorte, cellulosemalede masonitplader. Den er ikke fastgjort, hvilket sikrer let adgang til oppumpning af ringene. Kanterne er dækket af gråmalede vinkeljernslist. Bæreladen

er 215×80 cm, hvilket er tilstrækkeligt til de størst forekommende kisters bundramme. De opstående kantlister sikrer, at kister ikke kan trækkes ud over pladens sider eller ender. Krogen, der ses på vognens forside hængende i bremsegrebet, benyttes kun til at trække den tilbage til kappellet og bør ikke hænge på vognen under brugen. Denne vogn er så letløbende og let drejelig, at den uden vanskelighed følger de 6 »ligbærere«. Når man har nået graven, blokerer graveren eller kapelbetjenten vognen ved et let tryk på bremsegrebet, hvorpå kisten løftes af vognen og bæres til graven.

For et følge, der selv vil bære, vil vognen have sin største berettigelse; men også hvor betalte ligbærere skal bære kisten over længere afstande, vil den være en stor hjælp, og den sikrer, at vandringen fra kapel eller kirke og til graven kan

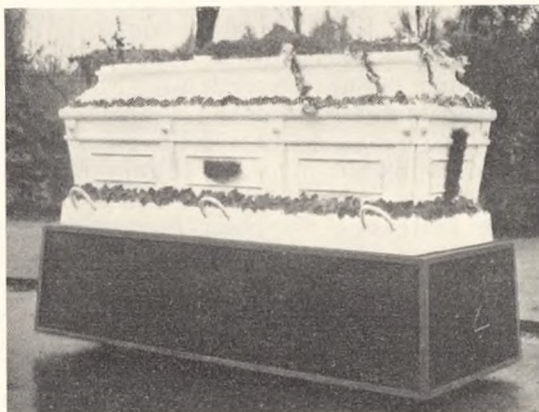

Fig. 190.
P. Damgaard:
Katafalkvogn.

foregå roligere, så man undgår at standse gentagne gange for at sætte kisten på medbragte skamler, når der skal »skiftes hånd«.

Vognen fremstilles i den standardmodel som ovenfor beskrevet, men kan også påmonteres en særlig bremseanordning til

brug på kirkegårde med stejle gange, hvor et jævnt og varieret bremsetryk kan være nødvendigt under gangen til graven.

En sådan vogn (eller flere) bør erhverves af interesserede kirkegårdsbestyrelser og menighedsråd og uden vederlag stilles til rådighed for publikum.

Litteratur om kirkegårdsforhold i de nordiske lande

Havearkitekt Johannes Tholle

Fortsat fra pag. 76

Efter at foreningen *Hautausmaiden ystävät r. y.* (»Kirkegårdenes venner«) var stiftet, udsendte denne i 1936 i Helsingfors bogen *Hautausmaiden käsikirja* hos *Werner Söderström* med forord af *Aleksi Lehtonen* og med en række artikler af forskellige forskellige forfattere, dels allerede nævnte og andre senere nævnte. Dens danske titel vil vel være: Kirkegårdshåndbog; den er i lommeformat, 84 sider og illustreret. Derefter fulgte fra samme forening nogle småskrifter (nr. 1-4) i lommeformat og med 10—24 sider. I 1937 udkom *Anni Kirkavainen: Omaisten viimeinem leposilja*, der giver anvisninger til indrettelse og pasning af gravsteder, og 1939 af *John Häggqvist: Polttohautaus*, — der i modsætning til de foregående med finsk titel også er på svensk og bringer antegninger om den finske ligbrændingsforening gennem 50 år. Af samme forfatter: *Eldbegängelse, dess uppkomst och betydelse* (1946, 44 s. 8vo). Det skal tilføjes, at de små årlige beretninger fra *krematorieföreningen* også er tvesprogede. På 2 sprog er endvidere de 2 folio-udgaver, der begge handler om og beskriver Helsingfors' kirkegårde, begge kom i 1940 og begge hos Ottava, nemlig *H. J. Viherjuuri: Helsingfors' begravningsplatser i bilder* (116 sider) og *Ernst Nordström: Kunsten på Helsingfors' kirkegårde* (76 sider); de er begge på kunstryk-papir og af overordentlig værdi for de pågældende emner og videre kredse.

I 1942 er ligeledes i folio udsendt et 20-siders skrift af *Erik Bryggman* om hans kapel i Åbo (foruden finsk tekst er dette hefte også forsynet med *resuméer* på tysk og engelsk; det er forsynet med store illustrationer). Det allerede omtalte værk om kirkegårdenes historie er forfattet af den ligeledes før omtalte Ilmari Wirkkala, der har været sjælen i Hautausmaidens arbejde. Det hedder: Suomen

hautausmaiden historia (Finlands kirkegårdes historie), kom i 1945, er i kvart, på 120 sider og rigt illustreret.

Nordens største værk om kirkegårdsforhold er det førnævnte af *Maila Talvio* i 1927 hos Söderström udsendte: *Jumalan puistot*, hvilket betyder »Guds haver«. På mere end 500 sider i kvart og kunstryk-papir skildrer det med et par sider tekst foran, næsten 400 sider illustrationer (som regel helsides) og næsten 200 sider billedtext finske kirkegårde og kendte personers grave, — en lækkerbidsken for bogelskere og en kilde af stor værdi til bedømmelse af kirkegårdskunst og gravmælekultur samt personalhistorie for Finland, men med bud også ud over grænserne, — et eksempel til efterfølgelse for andre nordiske lande.

Naturligvis findes der i diverse tidskrifter nu og da artikler af væsentlig betydning. Vi kan således af nyere ting nævne hefte 9—10 1946 af det finske tidskrift *Arkitekten*, hvor spørgsmålet om begravelsespladser behandles af *Julius Blomstedt*, specielt på baggrund af Helsingfors' planer om en ny kirkegård i Fastböle. Endvidere har gartner- og havebladet *Trädgårdsnytt*, det nu ikke mere udkommende *Trädgårdsodlaren* og det finsksprogede *Puutarra* af og til artikler om emnet.

II. ISLAND

Det vil være ret forståeligt, om dette land er ringere forsynet med litteratur om dette emne, og der foreligger neppe selvstændige ting herom. I Rejseskildringer vil man kunne finde et og andet, og der skal navnlig henvises til *Daniel Bruun: Fortidsminder og Nutidshjem paa Island* (1928). I værket *Einar Jonsson: Myndir* (1925) findes adskillige skulpturelle mindesmærker (derunder gravrelief), dog uden at vises i forbindelse med kirkegårde. Den har text på flere europæiske sprog.

(fortsættes)

Mindelunden i Ryvangen

AXEL BECK

Faldne Fælle, brudte Lanse,
Sandhedsbrod i Løgnens Skanse.
Syg og saar af Sorgen,
tæmmet Tunge taler.

Guddomsgnisten jog dig,
Kærlighed bedrog dig,
Mordermørke vog dig.
Jorden hjemad tog dig.

Trøst har Sorgeflor,
tusind tomme Løgne.
Sorg er brudte Ord,
stumme, vaagne Øjne.

Kunstens Kalk og Livets Leg
tømtes ej til Bærmens Draaber —
der var Gift i Gaven.

Gemt du gaar den lange Vej,
Blod i Støv, paa Sten dog raaber —
Blod, som gaar i Graven.

Trøst har Tale, Sang,
Toner, som vi kender.
Sorg er: Husk dengang —
Tab kun tomme Hænder.

Fig. 191. Motiv fra indgangen til Mindelunden i Ryvangen; tegning af Ole Skouboe Petersen.
Geng. efter Nationaltidende 27-8-1950.

Kyrkogårdstävlingen i Lyngby-Tårbæk 1952

Kyrkogårdsf., trädgårdsarkitekt G. V. Walberg.

Tävlingar om förslag till nya kyrkogårdar har under de senare åren förekommit i såväl Danmark som Sverige och i en del fall ha dessa varit utlysta med rätt för nordiska arkitekter och trädgårdsarkitekter att delta. Genom dylika tävlingar framkommer många olika idéer och tankar rörande problemen om kyrkogården och dess byggnader.

Den senaste stora nordiska tävlingen utlystes under förra året av Lyngby-Tårbæk kommune, som utskrev »En offentlig skitsekongkurrens om *en centralkirkegård* med tillhörande kapellanlæg m. v.«

I det tillhandahållna programmet framhålls särskilt att »Konkurrensens formål er at finde frem til en smuk og god plan. Än vidare säges att »Kirkegårdsanlægget må indpasses i det omgivende smukke landskab og være udformet på et fornuftigt, økonomisk grundlag«. Vidare redogöres rätt utförligt för belägenheten av det nya kyrkogårdsområdet och dess omgivningar, jordförhållanden och de rent kyrkogårdstekniska detaljer vartill de tävlande hade att taga hänsyn samt för fordringarna beträffande kapell och övriga byggnader. Det förtjänar särskilt omnämnas att nettoarealen av gravplatser endast skulle vara ca. 35% av hela det 13,5 ha store kyrkogårdsarealet (d. v. s. ca. 4,7 ha effektiv kyrkogårdsareal) vilket måste anses som en mycket låg beläggning. Av den till programmet hörande planen, med angivna markhöjder, framgick med önskvärd tydlighet att området är rätt så kuperat med i terrängen starkt markerade höjdskillnader vilket borde ha bidragit till att göra tävlingen så mycket intressantare.

I programmet är också fastlagt att 18.500 kr. skola utbetalas i priser, därav 12.000 kr. för förslag till kyrkogårdsplan, och 6.500 kr. för förslag till byggnader var-

jämte ytterligare 2.500 kr. kunde disponeras för inköp av förslag.

Prisdomarekåren var mycket manstark och bestod av 9 representanter för sognerådet, 2 repr. för Akademisk Arkitektforening, 1 repr. för Dansk Arkitektforening, 2 repr. för Dansk Havearkitektforening och 1 repr. för de nordiske lande (finsk arkitekt), således ej mindre än 15 prisdomare. Man torde nog kunna göra den reflektionen att minst en representant i domarkåren borde ha varit en kyrkogårdstekniskt kunnig och erfaren man (av allt att döma saknades en sådan).

Vid tiden för tävlingens utgång, den 1. dec. 1951, hade 64 förslag inkommit. Av dessa voro 21 enbart kyrkogårdsförslag, 29 kyrkogårds- och kapellförslag och 14 enbart kapellförslag. Därav voro 41 danska, 3 finska, 8 norska, 6 svenska samt 6 anonyma.

Av domareprotokollet framgår att alla inkomna förslag fyllde programets fordringar. Efter röstning utdelades följande pris för kyrkogårdsförslag:

1:a pris 6.000 kr. till arkitekterna *Henrik Iversen* och *Harald Plum*, Holte och Gentofte (se fig. 192).

2:a pris 4.000 kr. till arkitekterna *Edith* och *Ole Nørgaard*, Köpenhamn (se fig. 193).

3:e pris 2.000 kr. till arkitekt *Arne Jacobsen*, Ordrup, medarbetare arkitekt *Knud Lautrup-Larsen* (se fig. 194).

Inköp för 1.500 kr. arkitekt *Alvar Aalto* med dansk kompanjon *J. J. Baurel*.

För kapellprojekt utdelades följande pris:
1:a pris 3.500 kr. arkitekterna *Henrik Iversen* och *Harald Plum*.

2:a pris 1.750 kr. arkitekt *Alvar Aalto* med dansk kompanjon *J. J. Baurel*.

3:e pris 1.250 kr. arkitekt *Arne Jacobsen* och *Knud Lautrup-Larsen*.

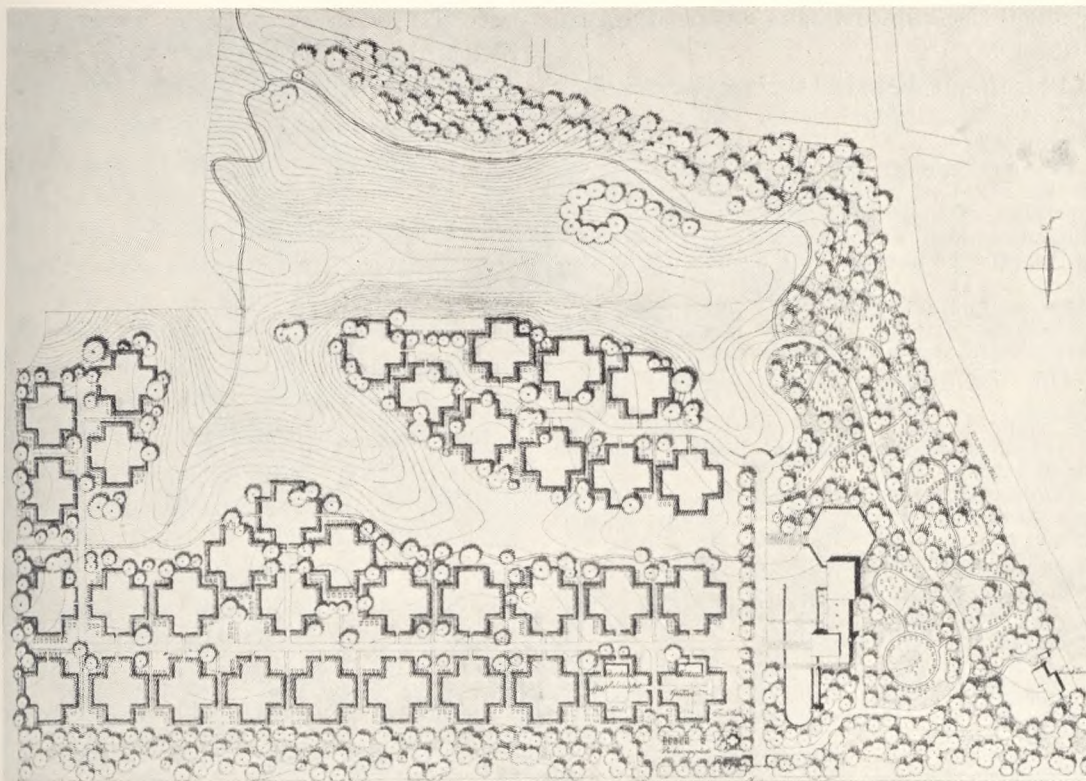

Fig. 192.
 Projekt af arkitekterne
 Henrik Iversen og
 Harald Plum.
 Tilkendt 1ste præmie.
 Mål: c. 1:4000.

Om det med första pris belönade kyrkogårdsförslaget ha prisdomarna anfört följande:

Om forslag lb.nr. 37 (mrkt. 95920) udtaler dommerkomitéens flertal:

Terrænet er udnyttet, således at de til begravelsespladser bedst egnede arealer er udlagt hertil, medens dalsænkningerne er bevaret ved tilslutning til det grønne område nord for kirkegården. Kirkegårdsarealet er vel samarbejdet til en helhed med det nord for liggende areal.

Kapellet er anbragt hensigtsmæssigt og smukt i udkanten af den projekterede skovkirkegård synligt fra de to dalsænkninger uden at virke dominerende, og det følger sig beskedent ind i helheden. Det har gode tilkørselsforhold og vejforbindelser.

Skovkirkegården sammen med den foreslåede kraftige randbeplantning langs vejene danner en god og smuk ramme om kirkegården og de grønne arealer og udgør en naturlig fortsættelse af skovbeplantningen ved Borrebakken og træbevoksningen i villahaverne ved Caroline Amalie vej.

Der skabes herved tillige god ro og stilhed på kirkegården trods færdselen på de omliggende veje.

Kirkegårdsarealets udnyttelse er også i det store og hele god. Idéen med en *skovkirkegård* er sikkert udmærket og giver mulighed for varierende begravelsesformer både med urner og kister. Systemet for *de almindelige gravgårde*, der iøvrigt er foreslået anvendt — den korsformede gravgård — er også i det store og hele tilfredsstillende,

idet der ligeledes ved denne gravgårdsform er mulighed for den nødvendige variation i gravloddenes størrelse og indretning, ligesom der er mulighed for på arealerne mellem gravgårdene at indrette mere fri begravelsesformer.

Antallet af gravpladser og urnegravsleder forekommer tilfredsstillende, og kirkegården vil være egnet til en gradvis udbygning.

Materialgård og gartneri bør måske ændres ved en mere detaljeret projektering.

Minoriteten av prisdomarna, bestående av arkitekt M. A. A. Einar Graae, arkitekt M. A. A. Elliot Hjuler, havearkitekt, lektor Georg Georgsen, havearkitekt Ingwer Ingwersen och representanten för de nordiska länderna, S. A. F. A. Aulis Blomstedt, har i protokollet gjort följande uttalande:

Arkitekter og havearkitekter i dommerkomitéen har ikke været enige i at tildele 1' præmie til forslag nr. 37 (mrkt. 95920), men må stærkt fremhæve nr. 38 (mrkt. 80009) som værdigt til 1' præmie. Projekt nr. 38 er af alle indsendte forslag det, der bygger på den klareste idé og tager mest hensyn til terrænet og omgivelserne samt i det hele understreger og bevarer den givne landskabelige form mest muligt.

Det omtalte nr. 38 er det med 2:a pris belönade förslaget og om detta säges i protokollet anners intet annat än vad som

framgår av minoritetens ovan återgivna uttalande.

Beträffande 3:e priset skrives i protokollet:

Forslag nr. 11 (mrkt. 82109) tildelt 3' præmie for kirkegård.

Dommerkomitéen har særlig hæftet sig ved forslag nr. 11 på grund af den landskabelige udformning af indgangspartiet i forbindelse med slugten og den fine placering af urnegravene. Gravarealet er uoverskueligt og orientering vanskelig.

Af dommerkomitéens medlemmer fandt havearkitekterne (Georg Georgsen og Ingwer Ingversen) ikke forslaget præmieværdigt.

Om det inköpta förslaget säges i protokollet:

Forslag nr. 50 (mrkt. 10791) indstillet til indkøb for kirkegård.

Dommerkomitéen har indstillet nr. 50 til indkøb, fordi det repræsenterer en løsning, omend særpræget, der formår at placere alle gravpladser jævnt i terrænet uden at bryde dettes egenart.

I fråga om de premierade förslagen till kapell läses följande:

Kapeller.

Forslag nr. 50 B (mrkt. 10791) tildelt 2' præmie.

Dette forslag må særligt fremhæves på grund af den opløste form, som indpasser sig godt i landskabet.

Ovennævnte mindretal af dommerkomitéen udtaler, at man finder, at dette forslag i arkitektonisk og planmæssig henseende er det klareste og bedste af alle indsendte kapelforslag.

Forslag nr. 53 (mrkt. 39158) tildelt 3' præmie. Dette forslag fremhæves på grund af sin klare plan, som er særlig velegnet for opførelse i de i programmet forlangte byggeperioder. Arkitekturen er meget klar og facadeudformningen sikker.

Övriga inlämnade förslag ha ej på något sätt kommenterats av prisdomarna, så som fallet alltid är vid dylika tävlingar i Sverige. Härigenom erhåller man ingen som helst upplysning om vilka synpunkter som legat till grund för att det ena eller andra av de övriga förslagen ej kommit med i den slutliga och avgörande bedömningen. För den intresserade är det alltid av betydelse att få del av dessa prisdomarnas synpunkter, ty härigenom kan man lättare förstå de grunder och motiv som legat till grund för prisfördelningen.

Som synes har emellertid domarekommitten ej varit enig i sitt beslut om tilldelning av första pris. Här står samhällets representanter med sin majoritet emot den fackliga domareminoriteten och vad

beträffar tredje priset (Arne Jacobsen) har trädgårdsarkitektrepresentanterna ansett det samma inte vara värt att premiera.

Vid bedömningen av förslag till kapell har prisdomarna ävenledes varit av divergerande uppfattning i det den av arkitekter utgörande minoriteten även här ansett att det med andra pris belönade borde ha satts främst på grund av att detta förslag i arkitektoniskt och planmässigt hänseende är det klaraste och bästa av de insända kapellförslagen.

Så långt prisdomare och prisdomareprotokoll. Genom den utställning som varit ordnad i Lyngby rådhus har allmänheten även varit i tillfälle att studera de olika förslagen. Denna utställning var mycket väl ordnad och därigenom att samtliga författarnamn, med undantag för de som föredragit att vara anonyma, voro utsatta vid respektive förslag ökades givetvis intresset för utställningen. Det var också mycket intressant att under en del av dagens timmar taga del av de olika förslagen, och dessa gav onekligen mycken anledning till både begrundande och undran, särskilt när man, som helt naturligt är, såg på dem med trädgårdsarkitektens och kyrkogårdsmannens ögon. Alldeles osökt föll mig då i erinran de kloka ord som senare avlidne havearkitekt *I. P. Andersen*, min danske principal och läromästare under några minnesrika studieår, uttalade vid ett tillfälle då vi på hans tegnestue sysslade med en kyrkogårdsplan. Han sade ungefär så här hört och tytt på mitt språk: »När man skall projektera en kyrkogård så måste man alltid komma ihåg att man ej rätt gärna kan söka sig bort från kyrkogårdens grundelement, *gravplatsen*. Kyrkogården måste skapas så att den är och förblir en kyrkogård med en kyrkogårdskarraktär och med de variationer som kan ernås med en väl genomförd planering och plantering. Olika försök ha gjorts att skapa något helt nytt av kyrkogården, hittills dock utan större framgång«.

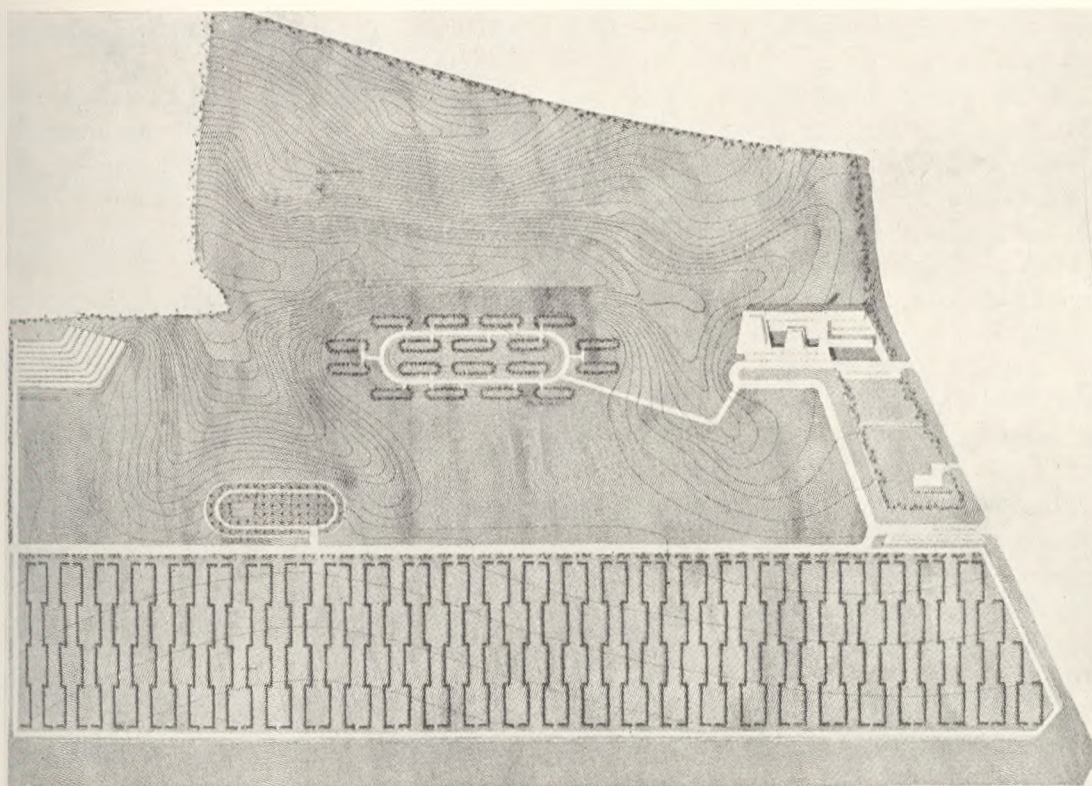

Fig. 193.
 Projekt af arkitekterne
 Edith og Ole Nørgaard.
 Tilkendt 2den præmie.
 Mål: c. 1:4000.

Det var något av detta man tänkte på vid en närmare konfrontation med de olika förslagen, varav en hel del var minst sagt vågade om avsikten varit att skapa en kyrkogård. Knappt nog några former för gravgårdar saknades. Det var cirklar och ovaler, sexkanter och femkanter som parallelogrammer för att inte tala om korsformer. Det var inte mycket som lämnats oprövat.

Första pristagarnes förslag, arkitekterna Henrik Iversen och Harald Plum. Som i domareprotokollet antydes har bl. förslaget den förtjänsten att det härför bäst ägnade området utnyttjats för gravplatser. Skogskyrkogården i den kraftiga planteringen torde vara av en viss betydelse, måhända dock ej så stor som det göres gällande. Gångföringen är i stort sett tillfredställande men visar betänkliga svagheter i förbindelsen mellan de många gravgårdarna synnerligast med tanke på den interna och arbetsbetonade trafiken som alltid före-

kommer på kyrkogården och i vår motoriserade tid ställer alldeles särskilda krav. Förslagets svagaste del, och en väsentlig sådan, är dock den upplösning som skett i de små korsformade gravgårdarna, ej mindre än 35 stycken. Att på ett sådant sätt uppdelade kyrkogården i en massa helt likartade små enheter, måste betecknas som mindre lyckat sett ur såväl estetisk som kyrkogårdsteknisk synpunkt. Att på ett så vackert kyrkogårdsområde sönderdelade och utestänga sambandet med mark och grönska, synes mig vara en ej önskvärd lösning. Gravgårdarna, som äro omgivna av höga häckar, äro allt för små för att kunna skänka någon högtidlig kyrkogårdsinteriör. Det är ett förslag med vissa intressanta idéer, men ej av det praktiska och estetiska värde som man nog hade väntat sig av ett första pris bland så många och även goda förslag. Det skulle även förvåna mig en del om det av de ansvariga myndigheterna, vid närmare eftertanke, skulle

komma att förverkligas i sin nuvarande utformning.

Andra priset, arkitekterna Edith och Ole Nørgaard. Det var detta förslag som av den fackligt betonade prisdomareminoriteten sattes främst och ansågs bygga på den klarste idé, som mäst tager hänsyn till terrängen och omgivningarna samt framhäver och bevarar den landskapliga karraktären bäst möjligt. Rent planmässigt har det sin tjusning, men även här har man svårt att acceptera den upprepning av motivet med de smala gravgårdarna, som i en obruten följd upprepar sig i den sydliga delen helt från öster till väster. Urnlunden är uppbyggd mycket originellt och kunde nog bli av effektiv verkan. Det kan väl i alla fall starkt ifrågasättas huruvida det kan vara en god lösning att så starkt exponera de små urngravarna. Visserligen har det föreslagits en viss plantering uppe i de relativt höga bassängerna, men även den förefaller att vara rätt problematisk. Hela denna lösning av urngårdsproblemet får väl närmast betraktas som ett experimentellt önsketänkande. Barngravarna uppe i det starkt kuperade nordvästa hörnet kan nog även diskuteras. Alla vägförbindelser föreföllo dåligt genomförda och lämnade ur trafiksynpunkt mycket övrigt att önska. Att sammanbygga kapell och ekonomibyggnader var en annan detalj som man kan ställa sig frågande till. Även om detta förslag gäller nog att avsevärda modifikationer måste vidtagas innan det skulle kunna förverkligas på marken.

Tredje pris, arkitekt Arne Jacobsen och medarbetare, kan nog ej anses göra rätt åt den kände och erkände arkitekten som i det föreliggande förslaget ej fått något riktigt grepp om lösningen av föreliggande kyrkogårdsproblem sedda ur trädgårdsarkitektens och kyrkogårdsmannes synpunkter. Domarkommitten har också yttrat sig mycket vagt om förslaget och några ha rent av funnit det samma vara »ikke premiärvärdigt«. Man förvånas blott över

att något pris under sådana förhållanden tilldelades förslaget.

Inköpt förslag, arkitekt Alvor Aalto och medarbetare, är intressant och originellt samt skulle nog, utfört med pietet och sinne för praktiska och naturliga förutsättningar, kunna ge en intressant kyrkogårdslösning som skulle skänka såväl stämning som naturlig tjusning åt kyrkogården.

I den rikhaltiga samlingen av förslag frestas man, helt naturligt, att även skänka icke prisbelönade projekt sitt intresse.

Följande förslag synes mig att i detta sammanhang böra nämnas, vilket här sker i den åsatta nummerföljden.

Nr. 2. Kirkegårdsinspektör *Raahauge-Askegaard*, Odense. I detta förslag spåras den praktiske kyrkogårdsmannens syn på problemen. Det är en god och redig plan vilken dock som tävlingsprojekt saknar den originalitet, som säkerligen måste till för påverka herrar prisdomare.

Nr. 6. Kirkegårdsinspektör *Arne* och fru *Fanny Falmer-Nielsen*, Köpenhamn. Terrängens naturliga betingelser har ej i önskvärd grad tillvaratagits även om vägförbindelser samt gravplatsernas fördelning voro relativt goda. Kapellplatsen och indfarten till kyrkogården var ej heller så väl vald som på många andra förslag.

Nr. 9. Kirkegårdsinspektör *Sven Hansen*, Gentofte, och arkitekt *Max Brüel*, Köpenhamn. Planen visar en klar och fast disposition med väl proportionerade gravgårdar. En svaghet var säkerligen att även på den norra delen utlagts tre grupper av gravgårdar i en viss plansymetrisk utformning, som på ett ej så lyckligt sätt voro inkomponerade i terrängen. Förbindelserna och placering av kapell och övriga byggnader föreföllo däremot vara väl lösta. I stort sett hade detta förslag många starka sidor.

Trädgårdsarkitekt *Sven A. Hermelin* och *Bertil Mo*, båda från Stockholm. Förslaget utmärkes av en god planlösning med originellt genomförd kullissplantering som

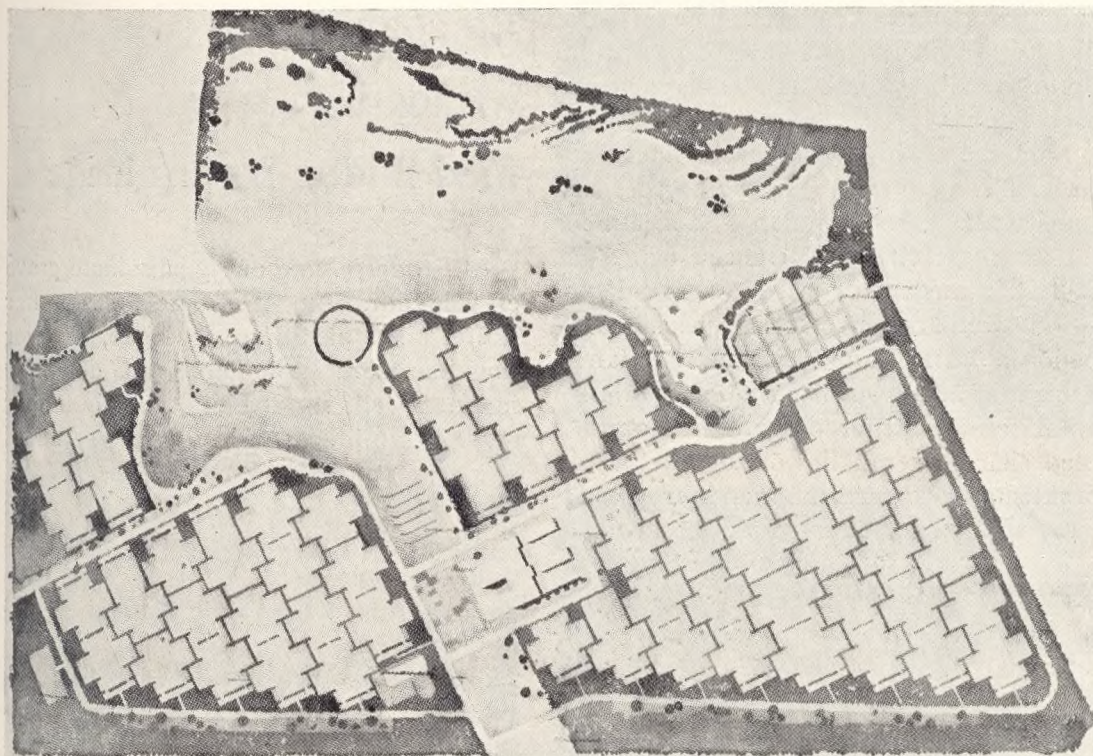

Fig. 194.
 Projekt af arkitekt
 Arne Jacobsen med
 Knud Laurrup-Larsen
 som medarbejder.
 Tilkendt 3die præmie.
 Mål: c. 1:4000.

genomgående idé, vilken dock i rätt hög grad störcdes av de allt för starkt i terrängen framträdande häckomgårdade gravgårdarna. Med en viss uppmjukning och bättre tillvaratagande av de förutsättningar som idéen i stort sett kan ge, skulle säkerligen detta förslag kunnat skapa underlag till en bra kyrkogård med i terrängen och planteringarna harmoniskt inlagda gravar och gravplatser. Gångförbindelserna voro i några fall, speciellt gällande förbindelser mellan gravgårdarna, en svag punkt i förslaget. Det skulle mycket väl ha kunna försvarats förslaget på något sätt blivit ihågkommet vid prisbedömningen.

Arkitekt *Erik Lundøe Nielsen*, Köpenhamn, arkitekt *Carl Jacob Amnitzbøll* och kirkegårdsinspektör *Carl Jensen*, Köpenhamn. En god och praktisk lösning av olika kyrkogårdsproblem. Gravgårdarna av lämplig storlek samt ändamålsenligt utnyttjade. Terrängen har på ett naturligt sätt tillvaratagits och de olika gravgårdarna hade genom relativt små pla-

neringar kunnat ges en kyrkogårdstekniskt sett lämplig plan och indelning. Ett förslag som säkerligen skulle ha kunnat genomföras i befintligt skick och varit förtjänt att återfinnas bland de prisbelönade.

Nr. 28. Havearkitekt *Georg Boye*, Köpenhamn. Arkitekt Boye har ju i tidigare tävlingar dokumenterat sig som en av »de stora». I detta förslag har han tydligt frångått tidigare tillämpade idéer och bl. a. gett gravgårdarna en korsformig och rätt vågad utformning. Förbindelserna med gravgårdar och kapellplan er bra, men den i norr gående vägen måste nog anses som felplacerad i terrängen synnerligast som rätt så stora uppfyllnader måste göras för att överbygga ravinerna, vilket skulle komma att verka störande på omgivningen.

Många andra förslag skulle i vissa avseenden vara värda att omnämnas, men det skulle ju föra allt för långt.

Som förut påpekats har det legat utom

ramen för mina bemärkningar att speciellt syssla med kapellförslagen även om detta i visst avseende kunde ha varit nog så lockande.

Som helhet betraktat var tävlingen intressant samt gav många goda uppslag och man måste vara inbjudarna tacksam för att ha utskrivit konkurrensen och ställt så fylliga anslag till prisdomarnas disposition. Det är blott att hoppas att prisbedömningen i framtiden skall ske utan så stora motsättningar. Kanske är ett mindre antal domare att föredraga. Dessutom bör med skärpa fremhållas önskemålet att de praktiska kyrkogårdsmännen bli representerade när det gäller sådana tävlingar.

En liten erinran torde med skäl kunna göras beträffande ovannämnde, den nämligen att de i tävlingen deltagande arkitekterna (ovavsett deras hemvist) och vars namn bekantgjordes i samband med de utställda förslagen, strax borde ha underrättats om resultatet av tävlingen och i ännu högre grad om tiden för utställning av förslagen. Säkerligen skulle detta vara stort intresse för alla tävlingsdeltagare. För en annan gångs skull bör nog detta fremhållas.

— — —

Redaktionen beklager, at vi ikke har været i stand til at bringe de illustrationer, som vi kunne ha ønsket, og at de bragte ikke har kunnet reproduceres på grundlag af originalerne. På udstillingen gav vi på opfordring derom besked til den tilstedeværende ingeniør fra forvaltningen om, hvilke planer vi ønskede, og det blev stillet os i udsigt, at vi ville få fotografier af disse. Dette skete ikke, og ved den derefter følgende returnering af nogle ikke præmierede og hjemkaldelse af andre fra en reproduktionsanstalt, glippede det både rent praktisk og tidsmæssigt at få sagen klaret, — hvorfor vi altså må beklage, at illustreringen er blevet sådan, som facta udviser.

Redaktionen.

En soldatergrav

i Haderslev

med faldne fra tre krige

At *Sønderjylland* er rig på soldatergrave er velkendt. Som et grænseland, der har skiftet med at tilhøre to lande, og hvor slag har været udkæmpet, må det være sådan. Spredt rundt i landsdele findes der grave og mindesmærker fra i hvert fald 7 krige, nemlig: 1807-14, 1848-50, 1864, 1866, 1870-71, 1914-18 og 1939-45; under dansk eller prøjsisk styre har danske og tyske kæmpet deres strid og ydet deres ofre, og i en artikel i VK bind 15 s. 138-144 har den daværende tilsynsførende ved de danske krigergrave, oberstløjtnant *W. E. O. Lawaetz* fortalt om de danske grave syd for den gamle kongegrænse.

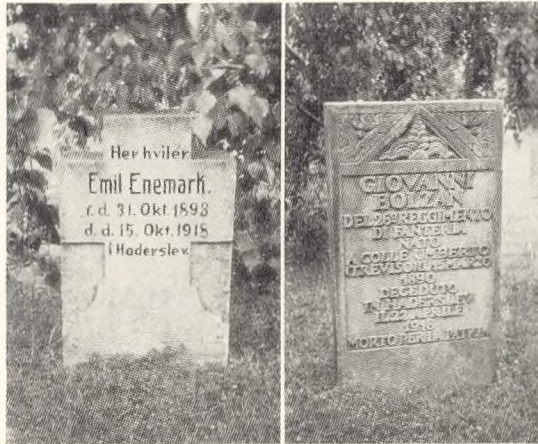
En soldaterbegravelse, der rummer særlig megen historie, og som rummer grave fra ikke mindre end tre af krigene, er den, som findes på *Haderslev Assistenskirkegård* og ligger lidt til venstre for hovedindgangen. På denne plads rejste prøjserne engang et pralende og ganske smagløst mindesmærke over de østrigere og prøjsere, som i krigen 64 »befriede« Slesvig og Holsten fra det danske »åg«; det er imidlertid ikke dette, vi finder interessant, og det hæslige mindesmærke vil vi slet ikke gengive i VK. Derimod skal vi bringe nogle billeder af de andre detaljer fra denne begravelse og føje nogle få oplysninger dertil.

Den ældste grav synes (efter mindesmærkerne) at være fra 17. marts 1864, mens den yngste er fra 23. juni 1945. Ind imellem disse er begravet danske og tyske, og indskrifterne vexler med dansk og tysk eller med andre sprog for de helt fremmede, der også har måttet lade livet

i krigene, — også en diakonisse har fundet sit hvilested her, død 1864; vi forudsætter, at hun har plejet de sårede. Gravmælerne taler deres stille sprog, og i deres udformning gengiver de træk af gravmælernes historie gennem næsten 100 år. Her er de ældgamle marmortavler, som er indføjede i støbte rammer med bladornamentik, — her er et jernkors og sortpoleret granit, og her er de støbte (for den første verdenskrig så almindeligt brugte) tyske soldater-gravsten, der foroven er udformet over korsmotiv og bærer danske og tyske navne, og hvoraf i hvert fald eet bærer dansksproget indskrift og minder os om det gode sønderjydske slægtsnavn: *Enemark* (se fig. 195). Der er 32 af korsene fra verdenskrig I, og så er der 29 trækors med navneplader fra verdenskrig II, rejst over faldne og døde, soldater og flygtninge, — ialt er der c. 90 gravminder, hvoraf 52 navne bærer dødsåret 1864.

Blandt de fremmede, som fandt deres hvilested her, er der folk fra så fjerne lande som Rumænien og Italien, — den sidste har fået et af gravpladsens allersmukkeste mindesmærker (se fig. 196), og det fortæller, at denne *Giovanni Bolzan*, der blev 28 år gammel, døde for sit fædreland i Haderslev den 22. april 1918.

Haderslev har andre soldater- og krigergrave fra de samme og andre krige og på andre steder, der hver for sig fortæller sit om skiftende tider og ufredsår, og den rummer mindesmærke fra dem, der ofrede deres liv ved overfaldet på Danmark den 9. april 1940 (se VK XIV fig. 237). Disse grave og mindesteder er hver for sig værdige at besøge. Men ingen af gravene spænder dog over så langt et tidsrum som den, vi her fortæller om, og på ingen af dem fremtræder de skiftende stilformer og brydningerne mellem dansk og tysk dog så stærkt som netop her.

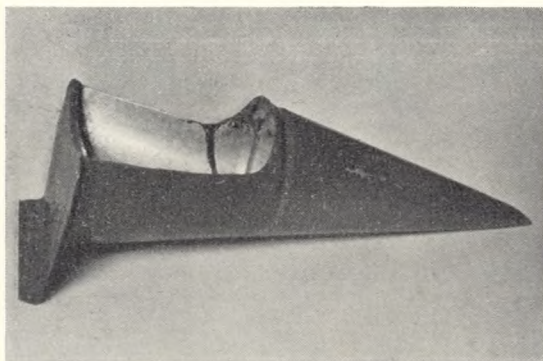
Tilvenstre fig. 195:
Mindesmærke over en dansk, faldet i oktober 1918.

Tilhøjre fig. 196:
Mindesmærke over en italiener, død i Haderslev 1918.

Fig. 197-199.
Partier af soldater-graven fra 3 krige.
Alle fotos: J. Th.

Fig. 200.
Nyt patenteret
blomsterbæger.

Et nyt blomsterbæger til gravsteder

Fuldmægtig A. Hilsøe

Fra tidernes morgen har det været skik og brug at ofre til de døde, og det kan vi være glade for i dag: Tænk hvad der er fundet i gamle, ægyptiske grave eller i vore egne vikingegrave af våben, smykker, brugs- og kunstgenstande, hvilket har hjulpet forskerne til at skaffe os oplysninger om livet og menneskene i hine tider. Også madvarer har været brugt som offergaver, og kineserne sætter endnu nogle steder fyldte risskåle på gravene. Men vi i vor tid ofrer da ikke til gravene? Jo, det gør vi, — vi ofrer blomster enten i form af kranse eller i buketter.

Kransene dominerer jo mest ved selve begravelsen, og senere er det som regel kun en enkelt krans til jul eller ved fødsels- og dødsdag, men den vekslende blomsterbuket er det stadigt tilbagevendende offer og vor hilsen til den afdøde, så længe vi har denne i nær og kær erindring. Da man jo gerne vil bevare buketten frisk og pæn så længe som muligt, anskaffer man sig et blomsterbæger af blik, og i et sådant sætter man buketten.

Før i tiden var disse bægre af form som vor barndoms kræmmerhuse til bolsjer eller til at hænge på juletræet og beregnet til at stikke i jorden. Herved blev spidsen ofte beskadiget og derved utæt. Ligeledes sprængtes de let i lodningen ved frysning, hvis de stod med vand i, blot det frøs en dag eller nat.

Nu har en københavnsk blikkenslagermester opfundet og patenteret en ny form for blomsterbæger, som det sidste års tid

har fundet stor udbredelse på kirkegårdene. Materialet er også her blik og stamformen den samme som det gamle, men den ene halvdel af bægeret er forlænget ca. 10 cm og forsynet med en lille fod, således at det kan ligge på jorden i en svagt skrånende stilling og endda holde tilstrækkeligt vand til blomsterne.

Bægeret kan, om ønskes, skjules under et dværgtræ, en erica eller lignende, så man kun ser blomsterne titte frem, og om vinteren kan det stikkes ind i grandedekorationen, så blomsterne synes at ligge direkte på granen. I alle tilfælde er vandoverfladen større og har mere luft over og derfor større udvidelsesmuligheder end i det gammeldags bæger, så faren for frostsprængning er minimal. Foden foroven gør, at det også let kan stilles mere eller mindre skråt op ad et monument eller en stenhøj, uden at det skal trykkes i jorden, så spidsen ikke beskadiges.

Dette nye bæger synes alt i alt at opfylde de krav, der med rimelighed kan stilles til et sådant, og da prisen også er rimelig, kan det trygt anbefales.

En katafalkvogn

Fra Esbjerg erhvervskontor har vi modtaget nedenstående:

I 1945 anskaffede Esbjerg kommunes kirkegårdsbestyrelse en katafalkvogn, der var konstrueret af mekaniker *Chr. Larsen*, Nørregade 82, — og ved brugen i de følgende år viste vognen sig at være uhyre stabil og meget let håndterlig, hvorfor Esbjerg kommune nu har anskaffet 3 vogne, og til Varde kirkegårdsbestyrelse er anskaffet 1 katafalkvogn.

Konstruktionen er kort fortalt følgende:

Opbygningen er sket ved sammensvejt-sede stålror, der dels giver en let vogn, dels en vogn, der er meget stabil, idet den første vogn har været anvendt gennem 7 år uden reparation. Længden er 2,00 meter og bredden 0,72 meter. Der findes, som fig. 201 viser det, to bærehjul samt to støttehjul, som er ophængt på en sådan måde, at katafalkvognen kan drejes omkring sin egen akse, så selv på gamle kirkegårde, hvor der er smalle gange, kan vognen køres rundt om de mest skarpe hjørner. Støttehjulene er 14

tommer i diameter, og bærehjulene er 24 tommer, og alle hjul går på kuglelejer. Overdelen består af en mat sortlakeret træplade og sidepladerne af masonit, der er sortlakeret med en staffering i guld. Vognen er afprøvet med en vægt på 400 kg. På den ene endeflade findes en bremseanordning, således at kirkegårdsbetjenten eller en af ligbærerne ved et enkelt greb kan bremse vognen.

Der har været stor interesse for den snilde og enkle samt praktisk konstruerede katafalkvogn.

Fig. 201.
Katafalkvogn
i Esbjerg.

Litteratur om kirkegårdsforhold i de nordiske lande

Havearkitekt Johannes Tholle

Fortsat fra pag. 88, sluttet

III. NORGE

Mærkeligt er det, at Norge er så fattig på litteratur om dette emne. Faktisk kender vi kun eet selvstændigt arbejde, der er en pjece på bare 12 sider oktav, og som for adskillige år siden er udsendt af fylkesgartner *R. Aalvik* uden angivelse af årstal og forlag, og med titlen: Våre kirkegårder, samt som undertitel: Anlegg og plantning av gravsteder. I bøgerne *Vor tids hage* (1939) og *Anlægsgartneryrket* (1941) findes blot et enkelt billede, og angående litteratur henvises til dansk eller tysk. Det er imidlertid forfatteren bekendt, at man allerede længe før den 2den verdenskrig fra visse sider havde planlagt en kirkegårdshåndbog, og som en personlig oplevelse kan anføres, at da kort efter krigens ophør i 1945 norske gejstlige havde fået i opdrag at fremskaffe en kirkegårdshåndbog, og en udsending i den anledning søgte mig, kunne jeg oplyse vedkommende om de ovennævnte forhold; de havde ikke været kirkemyndighederne bekendt.

Imidlertid er der dog skrevet om disse ting i Norge. I tidsskriftet *Form og Flora*, som udkom i 1937 og siges atter at skulle komme, har *Pål Sæland* skrevet afsnittet: Grav og kirkegård, og fra samme forfatter og andre har der været artikler i have- og gartnerbladene (*Norsk hagetidend* og *Norsk gartnerforenings tidsskrift* (senere *Gartneryrket*)), artikler, som for de sidste 25 års vedkommende er registreret i VK.s

rubrik: Fra tidsskrifterne. Vi skal blot henvise til Norsk gartnerforenings tidsskrift 1926 s. 192 og 1944 s. 285, Norsk hagetidend 1931 s. 105—115 og 1946 s. 274 samt *Gartneryrket* 1951 nr. 24. Norges landbrukskøles bibliotek har endvidere oplyst, at der af (nærmest) historisk stof bl. a. findes følgende artikler: Grav og Gravplads; eldre jernalders gravskikk (*Videnskapsselskapets skrifter II. Hist. filos. klasse*, 1924 no. 6), Vågåkyrkja- og Vågåkyrkjegarden (Oslo 1933) og Vore gamle gravminder (*Årsberetn. f. for. til norske Fortids mindesm. bevaring*, årg. 80, 1924).

IV. SVERIGE

Kan Sverige end ikke opvise så omfattende et værk som s. 88 nævnt for Finlands vedkommende, turde det være utvivlsomt, at det talmæssigt kan præstere de fleste skrifter om kirkegårdsforhold.

Idet vi begynder med det juridiske, kan nævnes, at *Ollo Croneborg* har forfattet: Om gravrätt (1941), 206 sider, 8vo, samt: Svensk gravrätts praxis (1945), 148 s., 8vo, begge udsendt på *Svenska kyrkans diakonistyrelsens förlag*. — hvortil f. ex. dansk og norsk overhovedet ikke har tilsvarende og savner dem. Samme forlag udsendte 1943 *Else Dahl*: Handbok i kyrkogårdsvård, 344 s., 8vo. Af *Harald Wadsjö* udsendte *arkitekturminnesföreningen* 1919: Kyrkogårdskonst, der er forfattet i samarbejde med *Sune Ambrosiani*, og som

på et par hundrede sider (4°) og med over 400 billeder bringer et kolossalt stof om ældre svenske kirkegårde. Førstnævnte forfatter fulgte emnet op ved i 1930 på *Gleerupske* forlag i Lund at udsende: *Gravkonst*, som på 132 sider (4°) bringer c. 100 billeder af ældre og nyere gravmæler.

Af *Föreningen Sveriges Kyrkogårdsförestandare* er siden 1939 under den beskedne titel udsendt »Handlingar«, der beretter om foreningens årsmøder; under denne titel skjuler der sig imidlertid en rigdom af oplysninger om forskellige af landets kirkegårde og af de talrige problemer, som er behandlet på årsmøderne, duplikeret efter talernes manuskript til foredrag m. v. Også i den svenske *ligbrændingsforening* udsendes der årligt »Årsmeddelanden«, hvori der findes stof af interesse. Af *Oscar Övden* har samme forening udsendt: *Eldbegängelsens historia i Sverige, 1882—1932*, 8vo, 302 sider, og i talrige oplag: *Eldbegängelsen, framtidens begängelseskick* (20 s.) samt: *Sveriges eldbegängelselitteratur* (1937, 20 s.). Endvidere af *Elma Övden*: *Sveriges urnlundar* (1938, 60 s.), og af *Kinell* og *Birch-Lindgren*: *Anvisningar för uppförandet av förslag till mindre urngårdar, urnmurar och kolumbarier* (1933, 4°, 92 s.).

Adskillige af Sveriges kirkegårde, kapeller etc. har fået deres enkeltbeskrivelse. Lunds kirkegårde således i skrifter af *Föreningen Det gamle Lund XVIII* (1936) af *Hilding Claesson*, hvilket betegnes som første del (Norra kgd. under 1800-tallet), Helsingborg eldbegängelseanläggning af *G. Schlyter* dels i særtryk af VK, dels i skrift på 84 s. 8vo, udg. af *Eldbeg.f.* i H.-borg (1929). Skogskyrkogården och Heliga korsets kapell i Stockholm hedder et skrift fra 1940 (8vo, 52 s.) og Östra kyrkogården och kapellkrematoriet i Karlskoga (1946) et andet (8vo, 70 s.), der sammen med *Nils Adolfsson*: *Kyrkogår-*

darne i Karlskoga (særtryk, 76 s., 8vo) behandler det nævnte. Lignende beskrivelser af enkelte kirkegårde og lokale kirkegårdsforhold publiceres for tiden i stiftsbeskrivelserne, mens vi med skam må meddele, at det store værk om danske kirker helt går udenom kirkegårdene.

Wadsjö har foruden de allerede nævnte i 1920 udsendt et lille skrift på 40 s. (8vo): *Kyrkogården*, med en undertitel om kort vejledning ved udsmykning af gravene, hvormed særlig menes: gravmælerne, og af samme foreligger i særtryk af *Lustgården*: *Kyrkogårdskultur*, — et foredrag, der holdtes i 1927 (50 s. 8vo). *Elma Övden* har i 1939 udsendt en lille pjece: *kyrkogårdsarealen i några svenska städer* (16 s.)

Det turde for dette blads læsere være velkendt, at kirkegårdene i Sverige længe har været under stærk indflydelse fra arkitekterne, og at havearkitekterne først i de allerseneeste år har vundet indpas; den form for havekunst, der har været øvet, har altså længe været arkitekternes, og man har skullet lede forgæves om kirkegårde i værker om svensk havekunst. Herfra er dog det store værk *Trädgårdskonst*, der kom for et par år siden, en undtagelse, idet det ikke alene har en artikel om kirkegårdens specielle problemer, men også beskæftiger sig med *Asplunds* Skogskyrkogård som skelsættende.

Af ganske særlig art er doktoravhandlingen af *Louise Hedberg*: *När döden gäster* (8vo, 1937, 482 s.), som især ud fra folkløriske og filosofiske synspunkter bringer en rigdom af stof om begravelser, gravmæler og kirkegårde.

Naturligvis kan der også på svensk i tidsskrifter o. l. findes stof. Således bl. a. i *Tidsskrift för pastoralförvaltning*, *Byggmästaren* (f. ex. 1937), *Viola*, *Lustgården* m. fl. samt især *Ignis*. Se herom også VK.s rubrik: *Fra tidsskrifterne*.

Fæ dør,
frønder dør,
selv jeg og skal dø,
men et jeg veed,
som aldrig dør:
dom over hver en død.

Fra Eddaerne.

Kirkegårdenes formsprog

Spørgsmålet om kirkegårdenes form og formsprog er i de senere år (navnlig gennem avholdte, offentlige nordiske konkurrencer om indretning af centralkirkegårde) blevet aktualiseret.

Uden at behøve at fortabe os i en fjern fortid er det gavnligt at gøre sig klart, at fra ældgammel tid har den kristne, danske kirkegård haft en ganske enkel form, der har været dikteret af, at den skulle ligge omkring kirkebygningen og der i sin jord ganske enkelt skulle optage de sogneboere, som døde. Gravene var engang blot tuer, der kun stillede pladskrav. Dette at kirken (oftest af strategiske årsager) var placeret på landskabets (bebyggelsens) højeste punkt, hvor sikkerhed for levende som for døde under herskende småkrige skønnedes størst, — dette kunne som regel kun potensere kravene til formen: klarhed, avsluttethed, koncentration. Kirkegården blev derved oftest formet som rektangler (i lighed med kirken) eller rundagtige tildels cirkulære af terrainets overfladekurver dikterede indramninger om kirkebygningen. Kirkegården var ikke noget selvstændigt element; den var kirken tilbehør. Hvert sogn sin kirke og dermed sin kirkegård, — sådan fæstnede sig kirkegårdens form gennem århundreder.

Springet bort fra det traditionelle foretoges først i 1870-erne, da man anlagde den første centralkirkegård, — altså på et tidspunkt, som i forhold til kirkegårdenes tusindårige existens er som for nogle minutter siden. Det er derfor ikke underligt, at vor tids kirkegård alene af den grund ikke har fundet en fast form, der utvetydigt siger, at sådan og sådan må det være rigtigst og bedst, — og når så denne periode, siden de første centralkirkegårde i Europa blev til, har været en i stigende tempo hektisk periode, der har kulmineret med sociale, kunstneriske, filosofiske, æstetiske og tekniske omvur-

deringer af alt og alle, sådan som vi har oplevet det på godt og ondt, — da er det klart, at som iøvrigt også kirken og dens formsprog i bygninger har måttet undergå udviklingens love, måtte også kirkegården som kunstnerisk element køres ind i denne malstrøm af omvurderinger. Løsrevet fra sit ophav (kirken: kirkebygningen) har det været målet at komponere kirkegården således, at det grønne anlæg formelt blev en hovedsag, mens dette store anlægs kapel (eller kapeller og andre bygninger) blev funktionelle ting, der måtte underordne sig helheden.

Men foruden dette mål måtte kirkegården også kunne tåle at rumme de titusinder af grave (og gravmæler), som det ville blive forsynet med, når den skulle betjene flere (subs. mange) sogne. At disse to krav måtte resultere i en vis opdeling af de store centralkirkegårdes arealer, og at denne opdeling i hovedsagen i den sidste generation har været praktiseret gennem indretning af lukkede gravrum (gravgårde), er et faktum. Og hvor dette formgivende motiv har slået igennem og vel-dimensioneret er støttet af det grønne plantemateriale over jordformerne, har det ingenlunde givet ringe kirkegårde. Gravgårdene har i hovedsagen været udført som rektangulære rum, hvori på en måde kirkegårdens primære organisme (kisten, graven), der selv er rektangulær, kan multipliceres op og kan forme både en harmonisk og en rationel opbygning af helheden.

Nu er det altså, at tre i de sidste år avholdte offentlige, nordiske konkurrencer (Næstved, Örebro og Lyngby-Tårnbæk) har vist, at i hvert fald i fantasien er der ikke nogen grænser for hvilke former, der kan råde ved indretning af kirkegårde. Foruden rent romantiske landskabssværmier har der været vist projekter, som er formet over cirkler, ovaler, femkanter, sexkanter, parallellogrammer samt forskellige korsformer og endnu flere for-

skellige grundmotiver, — enten eet af dem enerådende eller flere af dem i fællesskab og ofte med stærk kontrastvirkning.

Må man end medgive forslagsstillerne, at den betydelige andel, som askeurner nu indtager i benyttelsen af kirkegårde, nok kan berettige til, at man ved udformning af områder for askeurner rent praktisk ikke behøver at være bundet af noget rektangulært grundmotiv, idet askeurnen kan have mange andre former, og at dette igen kan motivere variationer af gravgårdsformerne, så må man dog på den anden side gøre sig klart, at i de fleste byer er det højst 50 pct. og som regel et meget mindre antal af døde, der føres til krematorierne. Altså langt mere end halvdelen af jorden må være for kistebegravelser, og for den rationelle udnyttelse af pladsen for disse gælder stadig rektanglen.

Af de foreslåede motiver vil utvivlsomt af mange årsager det korsformede blive modtaget med sympati hos mange. Det kan være svært nok at få en kirkegård til at virke som en kristen kirkegård, når det skal klares med planter alene, og bygninger med kristne motiver kan jo på grund af deres forholdsmæssige lidenhed ikke komme til at dominere en stor kirkegård. Fra altertæpper og murflader genkender man korsmotivet; men der er jo bare det ved det, at i den her anvendte form som led i den planmæssige opbygning af en kirkegård vil korsmotivet jo overhovedet kun erkendes, når det ses fra luften. Det duer altså ikke i det her antydede øjemed, — og som udformning af et harmonisk gravrum har det også sine store skavanker. Tiden vil vise, i hvor høj grad disse konkurrencer og deres resultater vil slå igennem og kommer til at vise os kirkegården i et andet formsprog end de senere års storkirkegårde.

Men det må her anføres, at slår der måske nu en eller flere nye former igen

i opbygningen af store centralkirkegårde, så er vi måske allerede samtidigt inde i en periode, hvor centralkirkegården er ved at blive avviklet som type eller institution. Vi må nemlig ikke være blinde for, at de store kirkegårde har deres mangler; det kan være geografisk-trafikal eller en administrativ-uoverskuelighed eller andet og mere. Dette og andet kan sted for sted være årsag til, at man bygger kirker og lægger kirkegårde der omkring, hvorved vi altså ikke får centralkirkegårde, men sognekirker og *sognekirkegårde* ganske som man havde det i ældre tid, før de større kirkegårde fik deres afdelinger for hver sit sogn (Assistens). Nu er der f. ex. for nogle år siden i Svendborg indrettet en ny Østre kirkegård, hvor der opførtes et stort kapel, og hvor dette siden er blevet til kirke. I Gråsten indrettedes omkring 1940 en ny kirkegård med kapel, og dette har senere periodisk været taget i brug som kirke og vil fortsat være det. Sønderborg har fået sin kirkegård, på hvilken der ventes bygget en kirke. Mølholm forstad til Vejle fik for få år siden sin kirkegård, og på denne er man nu i færd med at opføre en kirke, og i Holte ligger den ny kirke med betydeligt terrain omkring, — der kommer vel også en kirkegård. Endelig har man af økonomiske årsager opgivet at lave en ny centralkirkegård i Viby J., og i stedet for udvides sognekirkegården. I disse tilfælde er der altså sket et eklatant brud på c. 150 års tradition, der oprindeligt (krævet af en udflytning af kirkegårdene fra byerne) af sanitære årsager, blev til kirkegården uden kirkebygning. Når man nu har mulighed for atter at knytte kirkegårde sammen med kirker og ikke behøver at frygte for drikkevandets forurening, fordi det ligger i sterile ledninger og hentes langt borte fra, er mulighederne for at sprede kirkegårde som sognekirkegårde rundt i byerne til stede, — og trafikken kan ganske anderledes undgå at have de

langsomt skridende lange ligtog i veje og gader, der er beregnet for en passende og hurtig udvikling af trafikken, og hvor ligtog er til megen gene og selv ikke har det for godt.

Ved denne nye situation med sammenknytning af kirke og kirkegård til en helhed, sådan som det var almindeligt før 1800, melder der sig nye problemer i kirkegårdens formudvikling. Eller kan vi simpelthen slå en streg over de mellemliggende halvandet hundrede år og gå tilbage til det, der var for årtusind siden: kirken (på bakken) med kirkegården som den naturlige indramning og i sin naturligt mulige funktion for sognet? Herom er det nok værd at diskutere såvel i kirkelige og administrative kredse som i de faglige, hvor kirkegårdens form-sprog er aktuelt.

Forsømte gravsteder — en tankeløshed

Stadsgartner L. Sandberg

De fleste mennesker føler det som en naturlig ting at gøre, hvad der med rimelighed kan gøres, for at de dodes sidste hvilested kan fremtræde så smukt og velholdt som muligt. Den kendsgerning vidner desuden om høj kultur, at langt den overvejende del af de pårørende ikke nøjes med at vise deres omsorg for gravstedet i de første år efter den afdødes begravelse, men fortsætter pasningen til udløbet af fredningsperioden og i mange tilfælde forlænger denne.

Det sker dog, at gravsteder bliver »glemte«, forsømmes med pasning og derved kommer til at ligge til skam for de efterlevende og til skændsel (»mispryd«) for de

omliggende gravsteder. Årsagerne til, at et gravsted forsømmes, kan være forskellige; men resultatet bliver altid det samme: Et gravsted, der skæmmer sine omgivelser og på alt for iøjnefaldende måde fortæller, at her slog kræfterne eller den gode vilje til i gerning at mindes den afdøde ikke længere til.

Men hvordan ser kirkegårdsledelsen på sådanne tilfælde? Det er jo ikke blot noget, der vedkommer de pårørende, det er også af betydning for kirkegårdens helhedsindtryk.

På Århus kirkegårde var det tidligere skik, at der på et gravsted, som ikke blev forsvarligt passet, anbragtes et meget iøjnefaldende træskilt, hvorpå der med store bogstaver var malet ordet *sløjfes* (se fig. 203).

Hvis familie eller slægt og venner ikke reagerede over for denne påmindelse, blev gravstedet sløjfet, dog først når der var gået en rum tid.

Denne fremgangsmåde var lige utilfredsstillende for alle parter. Den afdødes familie, der måske var flyttet til en anden by eller af andre grunde var uden jævnlig forbindelse med gravstedet, var i mange tilfælde uvidende om den forestående sløjfning, og nabogravsteder og kirkegårdshelheden var lige dårligt tjent med denne ret tilfældige og ofte langvarige »lade skæbnen råde« politik.

I Århus valgte man derfor at søge forholdene ændret og forbedret ved i hvert enkelt tilfælde at skrive til de pårørende og underrette dem om, at gravstedet var i forsømt stand samtidig med, at man gav forslag til istandsættelse, oplyste udgiften herfor og vedlagde et indbetalingskort. Denne fremgangsmåde har været fulgt siden 1943 og med godt resultat. Såfremt de pårørende efter 3-4 ugers forløb ikke har ladet høre fra sig, og gravstedet henligger i uændret stand, sendes påny en skrivelse, der såvel som den foregående fremsendes anbefalet. Ved at fremsende skrivelserne anbefalet opnår man dels at kunne kontrollere, at adressaten får skrivelser i hænde, og dels at understrege, at der ikke er tale om en almindelig, intetsigende meddelelse.

Hvis de pågældende heller ikke lader høre fra sig efter den anden skrivelse, og der stadig intet er foretaget ved gravstedet, sløjfes dette.

I enkelte, meget sjældne tilfælde vil det

Fig. 202.
Skilt på forsømte grave.

være umuligt at finde navn og adresse på de mennesker, som har interesse for gravstedets fortsatte ren- og vedligeholdelse, og gravstedet bliver i sådanne tilfælde forsynet med et lille metalskilt med ordlyden: Udvist til Rydning. Henv.: Begravelsesvæsenets Kontor, Raadhuset (jevnf. fig. 202). Såfremt kirkegården ikke inden for et tidsrum af 3 måneder modtager nogen henvendelse, og der intet foretages for at holde gravstedet i orden, fjernes skiltet, og gravstedet sløjfes.

Nævnte fremgangsmåder er naturligvis forbundet med nogen udgift og ikke ringe ulejlighed for kirkegårdene; men at arbejdet ikke er forgæves, viser følgende tal. I foråret og sommeren 1951 afsendtes 366 skrivelser (cirkulære I, gengivet i hosstående spalte), og de 286 gav tilfredsstillende resultat. For de resterende 80' vedkommende afsendtes rykkerskrivelse (cirkulære II, se hosstående), og slutresultatet blev, at kun 15 gravsteder sløjfedes. De øvrige blev istandsat enten af kirkegårdene efter regning eller af de pårørende selv.

Efterhånden udgør antallet af sløjfede gravsteder på Århus kirkegårde en meget lille del af det samlede antal grave, idet der af ca. 15700 solgte familiegrave og ca. 850 solgte urnegrave eller ialt ca. 29600 enkeltgrave kun findes ca. 500 sløjfede grave. De sløjfede grave, hvoraf en stor del hjemfalder i år eller til næste år, udgør således mindre end 2% af den samlede gravstedsmængde.

De opnåede resultater er — set fra et kirkegårdssynspunkt — særdeles tilfredsstillende, og den relativt lille udgift, der er forbundet med at sætte sig i forbindelse med publikum, indtjenes ved øgede indtægter for ren- og vedligeholdelse og færre udgifter til renholdelse af sløjfede gravsteder.

Mange gravstedejere er taknemlige for at blive gjort opmærksom på deres gravstedes mangler, der ofte skyldes tankeløshed.

For kirkegårdene er gevinsten æstetisk set stor, større end man kan udtrykke den i tal, og arbejdet må føres videre under mottoet: Det er en skam at forsømme et gravsted, det er en endnu større skam ikke at oprette det forsømte.

CIRKULÆRE I

Man beklager at måtte meddele, at gravsted
litra/afd. rk. nr. på
Kirkegård, hvori den er begravet
— for hvilket De ifølge
vore bøger har dispositionsret — henligger til
mispryd for kirkegården på grund af manglende
ren- og vedligeholdelse.

For at værne kirkegårdens udseende og det offentliges og mange privates bestræbelser for at holde kirkegården smuk og navnlig fri for generende ukrudt ser man sig derfor nødsaget til i medfør af lov af 30. juni 1922 § 23 at overtage gravstedets renholdelse for den i takstregulativet fastsatte betaling, hvilket for ovennævnte gravsted udgør kr. årlig.

Forinden renholdelsen af ovennævnte gravsted kan overtages, bør nedennævnte istandsættelse foretages.

Beløbet kr. bedes indbetalt ved benyttelse af vedlagte indbetalingskort.

Man forventer at høre nærmere inden 14 dage.
Istandsættelse:

1 indbetalingskort.

CIRKULÆRE II

Litra/afd. rk. nr. på
kirkegård.

Den meddeltes, at ovennævnte gravsted henlå til mispryd for kirkegården. Da gravstedet stadig henligger i forsømt tilstand, undlader man ikke at meddele, at såfremt der ikke inden 8 dage fra dato er sket henvendelse til *begravelsesvæsenets kontor, rådhuset*, om en ordning, vil gravstedet — i medfør af lov af 30. juni 1922 § 23 — blive sløjfet.

Ærbødigst

Fig. 203.
Tidligere brugt
praxis
vedrørende
forsømte grave.

Fig. 204.
Der arbejdes
med
trykluftredskaber.

**Announcing New And Revolutionary
GRAVE DIGGING MACHINE**

Showing the lightness and portability of typical installation which has the following advantages:

1. Facilitates rapid digging of graves by removing major portion of earth and thus taking away the back breaking nature of this job. No grubbing—No picks, etc.
2. Rapid installation of loadstone and tombstone foundations.
3. Running of water pipe, gas pipe, electric and telephone conduit under cemetery streets and lawns with clean, dry and straight holes.
4. Rapid setting of posts for fencing.
5. Easy application for fertilizing tree and shrub roots.
6. Improves the morale of labor.

KA-MO TOOLS, INC. 2121 SOUTH TROY STREET
CHICAGO 23, ILLINOIS

Fig. 205.
Maskine til
gravkastning.

The American Cemetery

Tanker og betragtninger

Kirkegårdsinspektør H. D. Ørsled-Hansen

At blade igennem en årgang af det fornemme amerikanske kirkegårdstidsskrift, hvis titel er sat herover, er ikke kedeligt. Hvert nummer bringer på sine o. 70 sider læseren såvel artikler af rent faglig interesse som stof af mere let og foreningsmæssig art. Dertil et utal af illustrationer og sidst, men ikke mindst en rigdom af annoncer, mere eller mindre »amerikanske« i deres opsætning og udformning. Det hele blandet på en sådan måde, at læseren under alle omstændigheder holdes vågen.

Man studerer f. eks. en artikel, der beskriver kirkegården »Old West Laurel Hill« ved Philadelphia (april 1948), og på samme side, som den yderst saglige artikel slutter, dækkes næsten en halv side af et billede, der viser en fornemt smykket kiste omgivet af træer og bregner, tilsyneladende hensat til bisættelse.

Det, der fanger øjet, er imidlertid en legemsstor, grinende klovn udskåret i træ eller pap opstillet for enden af kisten. Han er smagfuldt udstyret med højhalset bluse, damebukser og fodboldstøvler og dekoreret med en vældig krans over skulderen og en buket blomster i hånden. Under billedet følgende tekst: »En klovns sidste ønske. — Da Ginger Gillard, Chicago circus' klovn, fornylig døde, anbragte familie og venner et legemstort portræt af mr. Gillard klædt i hans klovndragt ved siden af hans kiste. Det var overensstemmende med mr. Gillards ofte udtalte ønske«.

Et så makabert choc risikerer vi ikke i »Vore Kirkegårde«.

Det er måske mindre mærkeligt, at bladet bringer billedet, end at situationen i det hele taget kan forekomme. Det vilde være utænkeligt herhjemme.

Eller hvad mener man om en reklame for en sindrig sækemaskine for kister. På en helsidesannonce med tekst vises apparatet bag et forhæng, der holdes til side af to diminutivt påklædte korpiger!

Ind imellem den slags viser talrige annoncer i tekst og billeder den omfattende brug af tekniske hjælpemidler, der er betegnende for amerikansk arbejdsform. Der

kan næsten ikke tænkes den ting, som ikke udføres helt eller delvis ved maskinkraft, det være sig gravkastning (se fig. 204 og 205), klipning, slåning, rivning, gravning, transport og hvad ellers nævnes kan (se fig. 207 og 208), sænkeapparater, bisættelsestelte (se fig. 206, o. s. v.).

Spørger man herefter, om vi da er langt tilbage i den retning, bliver svaret, at vi i hvert fald nok er længere tilbage, end vi burde være. Det ligger i sagens natur, at man i Amerika med dets vældige marked kan fremstille utallige større og mindre maskiner og maskindrevne redskaber til en pris, som forbrugeren kan acceptere, men som hos os med de begrænsede afsætningsmuligheder ville blive uoverkommeligt dyre. Men vi har dog på vort hjemlige marked adskillige ting, som sikkert burde udnyttes i højere grad, end det er tilfældet.

En kirkegård skal ikke have så forfærdeligt store græsarealer, før det betaler sig at anskaffe en motordrevet plæneklipper. Den skal ikke have så forfærdeligt mange og lange hækrækker, før det betaler sig at anvende elektrisk eller motordrevet hækklipper, eller fejmaskine til asfaltgange og -veje eller regnemaskine på kontoret eller hvad man nu kan nævne af ting, som tjener til at gøre arbejdet morsommere, lettere og hurtigere, så der vindes tid, der kan udnyttes til udførelse af arbejder, man ellers aldrig vil kunne nå med den samme arbejdsstyrke.

Naturligvis kan man ikke kritikløst købe ind af maskiner. Forud må gå en nøgtern og fornuftig beregning, og en sådan — tror jeg — vil vise, at vi herhjemme i for ringe grad udnytter teknik og snilde, hvad enten det så skyldes mangel på fremsyn og fantasi eller er udslag af misforstået sparsommelighed.

Amerikanske kirkegårde er (såvidt vides) for størstedelen i privat eje. De drives således helt igennem forretningsmæssigt, og dette giver anledning til anvendelse af reklameformer og forretningsmetoder, som ikke alle ville falde i god jord hos os.

Og dog kan der også i disse findes ting, som maner til eftertanke, ting, som det vel var værd at overveje muligheden for at overføre og i tillempet form bringe i anvendelse herhjemme.

Jeg tænker her bl. a. på en artikel af mr. A. Wendell Drollet, forretnings-

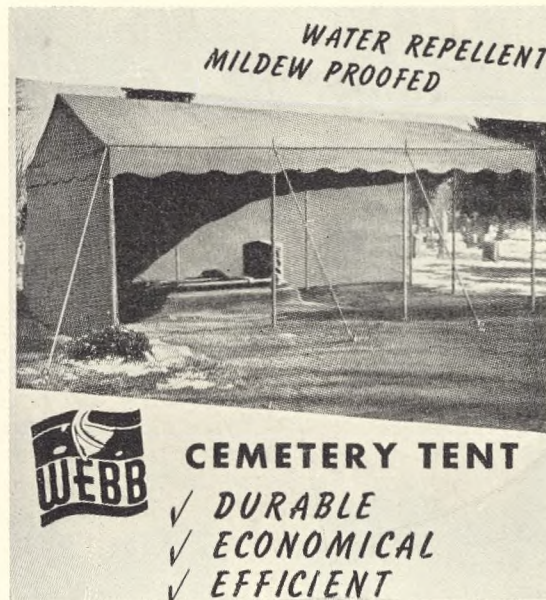

Fig. 206.
Telt for bisættelses-
ceremonier.

fører ved Blue hill cemetery, Braintree, Mass.

Mr. Drollet beskæftiger sig i sin artikel med salg af gravstedjord, idet han skelner mellem »for-salg« og salg i det øjeblik, jorden skal benyttes. »Forsalg« sker ved, at man på forretningsmæssig måde, ved reklame, ved brochurer, ved agentvirksomhed o. s. v. sælger sin vare, nemlig gravstederne, før brug er aktuel.

»Skulle der heri være noget som helst utiltalende eller u-etisk?« spørges der, og

Fig. 207.
Motoriseret form
for
trillebor.

Fig. 208.
Motorplæneklipper
mellem grave.

Fig. 209.
Typisk amerikansk
kirkegård.

mr. Drollet besvarer spørgsmålet med et bestemt nej, idet han bl. a. hævder, at det må være helt rigtigt og korrekt at anbefale og råde mennesker til at købe noget i tide, som de med absolut sikkerhed vil få brug for en dag og henviser til den byrde, man herved letter enken for på »den frygteligste dag i hendes liv«, når hun blot kan sige til begravelsesvæsenets direktør: »Vort gravsted ligger på Blue hill kirkegård, — — min mand og jeg udtog det sammen for tre år siden«. 85 pct. af jordsalget på Blue hill kirkegården foregår i hjemmene.

Der forekommer mig at være noget uhyre menneskeligt tiltalende og værdifuldt i det citerede. Det er jo sådan, at tanke på og tale om døden for mange mennesker er noget, de skyder fra sig med ubehag. Men der *er* noget godt og rigtigt i dette, at ægtefæller ikke viger tilbage for at drøfte disse ting sammen, mens tid er, således at den efterlevende ikke i sorgens øjeblik skal tvinges til alene at tage

stilling til alle de praktiske anliggender, der skal ordnes.

Skulle man herhjemme agitere for »for salg«, skulle det ikke være af forretningsmæssige grunde, men alene af menneskelige hensyn, og det måtte gøres på overordentlig taktfuld måde.

I den forbindelse vil jeg gerne give udtryk for en tanke, der længe har optaget mig, nemlig den, at der ved et kunstnerisk og teknisk samarbejde mellem mænd og instanser, der måtte have forståelse af sagens betydning, måtte kunne skabes en meget smuk, belærende og tankevækkende kortfilm om kirkegårde. En film, der i tekst og tale skulle give et indtryk af dansk kirkegårdskultur og samtidig mane til eftertanke i spørgsmål om liv og død. Den økonomiske side af sagen må vel kunne klares ved støtte fra staten og andre kilder, der yder støtte til kortfilm af kulturel værdi.

Svendborgs nye urnelund

Skolebestyrer Magnus Lund

Der er nu forløbet mere end otte år, siden Svendborgs kirkegårdsbestyrelse (11. oktober 1943) vedtog at købe et areal på 2120 kvadratmeter, der stødte op til byens hovedkirkegård netop der, hvor det i 1938 indviede *urnegårdsanlæg* ligger, for på det nye areal at anlægge Danmarks første *urnelund*.

Men 1943 var i krigens år, og kort efter købet blev der beordret anlagt bunkers på en del af arealet, og dermed var der indtil videre sat en stopper for anlægget. Svendborg fik ikke Danmarks første urnelund.

Endelig i november 1945 vedtoges planerne for Svendborgs nye urnelund (se fig. 212), udført af Svendborg-arkitekten, m. a. a. *Andreas Jensen*, der også havde tegnet den ovenfor nævnte urnegård og ligeledes det i 1932 indviede krematorium, og dermed var arbejdet lagt i de bedst mulige hænder (jvnf. VK. XVII, pag. 20).

Der skulle dog gå to år, inden det lykkedes at få bunkeren væk, og da dette var sket, dukkede nye hindringer frem.

Men i 1951 blev arbejdet færdigt, og har det stået på i samfulde otte år, kan

man til gengæld glæde sig over et enstående smukt enderesultat.

Selv om vi nu har haft kremation i Danmark i en årrække, er *urnegraven* dog en forholdsvis ny forekomst, og urnehaverne har endnu formentlig intet steds fundet deres endelige form. Hidtil er man så at sige alle steder gået den vej, at man har lavet et kvarter for urnegrave på den måde, at man har efterlignet traditionen fra kistegravsteder og som eneste nævneværdige ændring skåret målene ned. Men de små urnegrave egner sig ikke til at tvangsindlægges i et »båsesystem«.

Urnelunden i Svendborg anviser nye veje for gravsætning af aske, og der har her allerede været flere studiebesøg fra andre byer.

Intet sted i *urnelunden* må der være skel mellem de enkelte gravsteder, der markeres på anden måde. Græstæppet breder sig overalt ubrudt fra gravsted til gravsted, så helheden ikke slås i stykker. Derved opnås, at det intet har at sige, at det enkelte gravsted kun dækker over et lille areal. På gravstedsmurene må anbringes mindetavler, og i gravstederne ind mod læbælterne kan anbringes liggende mindetavler i græstæppet.

Den store *midterplæne* har sin egen orden. Medens gravstederne mod mure og læbælter er store familiegravsteder på fra 1½ til 2½ kvadratmeter, er familiegravstederne i midterplænen kun ca. 1 kvadratmeter, og for at bevare denne store græsplæne ubrudt, må der ikke anbringes mindetavler på selve gravstedet, men i *minde- og hvilehallen*, der først og fremmest er knyttet til dette gravfelt. Det fremhæves, at *midterplænen* absolut ikke er nogen fællesgrav, men en ensartet samling af små familiegravsteder.

Al beplantning og vedligeholdelse foretages af kirkegården, og som det vil fremgå af det foregående, er der sat snævre rammer for den enkelte gravstedsejers frihed for at bevare det skønne helhedsindtryk af store græsplæner under letløvede træers kroner.

Indvielsen fandt sted lørdag den 20. oktober 1951. Den foretoges af biskoppen over Fyens Stift, *H. Øllgaard*, og det er første gang i Danmark, at en kirkegårdsudvidelse, der udelukkende må bruges til gravsætning af urner, får en kirkelig indvielse, og det er første gang siden refor-

mationen, at en gravplads indvies af en biskop her i Danmark i modsætning til, hvad der er almindeligt både i Sverige og England.

Biskop Øllgaard holdt en overordentlig smuk indvielsestale. Derefter læste de assisterende gejstlige hver et stykke af den hellige skrift, hvorefter biskoppen udtalte: »Jeg indvier da denne urnelund til et kristent begravelsessted i Faderens, Sønnens og den Helligånds navn. Guds nåde og Guds fred være med deres støv, som skal hvile her«.

Efter biskoppen talte byens viceborgmester, der blandt andet fremhævede, at kremation i Svendborg havde haft en sådan tilslutning, at en planlagt ny Vestre kirkegård havde kunnet opgives, hvorved byen var sparet for udgifter mellem en halv og en hel million kroner, og at man sikkert aldrig i fremtiden ville komme til at stå overfor nye kirkegårdsudvidelser i Svendborg.

Efter viceborgmesteren talte formanden for Dansk Ligbrændingsforening, professor, dr. med. *K. Secher*, der fremhævede, at denne indvielse var en særlig dag i de danske kirkegårdes historie. For første gang fik jord, der udelukkende skulle

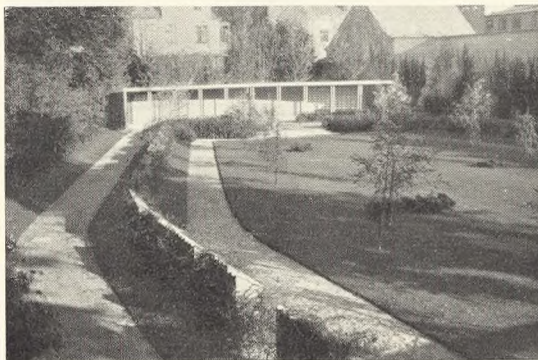

Fig. 210.
Udsigt over
urnelunden.

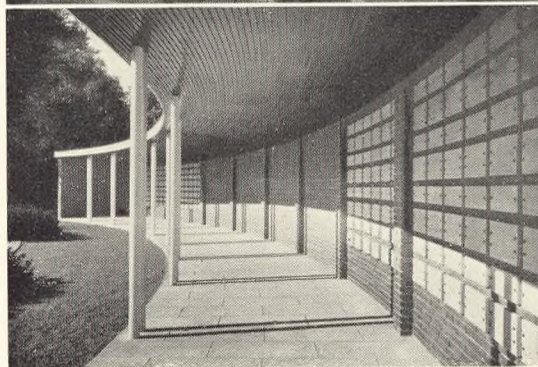

Fig. 211.
Minde- og hvilehallen.

bruges til begravelse af urner, en kirke-
lig indvielse.*)

Til slut talte formanden for kirkegårds-
bestyrelsen, direktør *Arthur Hansen*, der
bl. a. pointerede, at der var skabt et
kunstværk indenfor dansk kirkegårdskul-
tur, og at arkitekt *Andreas Jensen* på
den bedst mulige måde havde formået at
skabe den smukkeste mulige ramme om
skolebestyrer *Lunds* tanker og ideer om
urnebegravelse, der lå til grund for ud-
formningen af denne urnelund, hvis
smukke beplantning var foretaget af kir-
kegårdens inspektør, *Jens Gravesen*.

Umiddelbart efter indvielsen gravsattes
den første urne under nærværelse af bi-
skoppen, præsterne og den store forsam-
ling.

*) Også mindelunden med urnerne i Hvidsten har fået kirke-
lig indvielse; se Dansk Ligbrændingsf. årsberetning 1945,
s. 12-14. Red. anm.

Kirkegårde på havebrugs- udstilling

Havearkitekt *Johannes Tholle*

Kirkegårdsområder er (ud over et par
gravstedsanlæg) ikke almindelige på *nor-
diske* havebrugsudstillinger, — blandt an-
det af den grund, at nordiske havebrugs-
udstillinger samtidig med, at de skal virke
for gartneriets produkter, også skal være
en slags temporære »forlystelsesparker«
i den ædlere stil med musikken og blom-
sterne som de væsentligste motiver. Vi
mindes dog, at den nordiske udstilling på
Islands Brygge (1912) og den tilsvarende
i Göteborg (1923), begge havde udmærkede
partier, — netop derved at de mindes,
må de have betydet noget. Partiet fra 1912
var skabt af direktør *A. Berg* og i Göte-
borg af statsingeniør *Büllow-Hübe*. Fra
senere nordiske udstillinger mindes vi
ingen, mens enkelte lokale udstillinger i
hvert fald i Sverige har haft sådanne.

På de tyske *Reichsgartenschau*, som i
tyverne og tredverne havde så meget godt
og rigtigt at vise, og som for en del var
retningsgivende også udadtil, forekom og-
så (som noget selvfølgelig) kirkegårds-
partier, hvoraf bl. a. det i Dresden (1936)
var betydeligt. *Reichsgartenschau* kan
Tyskland ikke mere vise af den simple
grund, at Tyskland af i dag ikke er »ein
Reich«, men et forbund, så (ganske bort-
set fra den foreløbige adskillelse mellem
et Vest- og et Øst-Tyskland) er det nu
forbunds-udstillinger, der arrangeres. Den
første i denne slags arrangeredes i som-
meren 1951 i Hannover; denne by har
nok lidt kolossalt under krigen, men
den bærer dog stadig ry af at være en
havernes og de smukke kirkegårdes by.
Der blev stillet millionbeløb til rådighed,
areal og arbejdskraft var forhånden og
udstillingen rullede ud, — særlige spor-
vogne førte besøgende dertil, og ved ud-
stillingens slutning kunne det noteres, at
mere end 1½ million personer havde
besøgt den.

Efter udkast af gartenarkitekt *Oswald
Langerhaus* udførtes der her altså også
et stykke kirkegård, og til denne opgave
havde man et areal med gamle birketræer,
— billederne fig. 213-14 viser dette. Man
arbejdede med motiver fra gamle landsby-

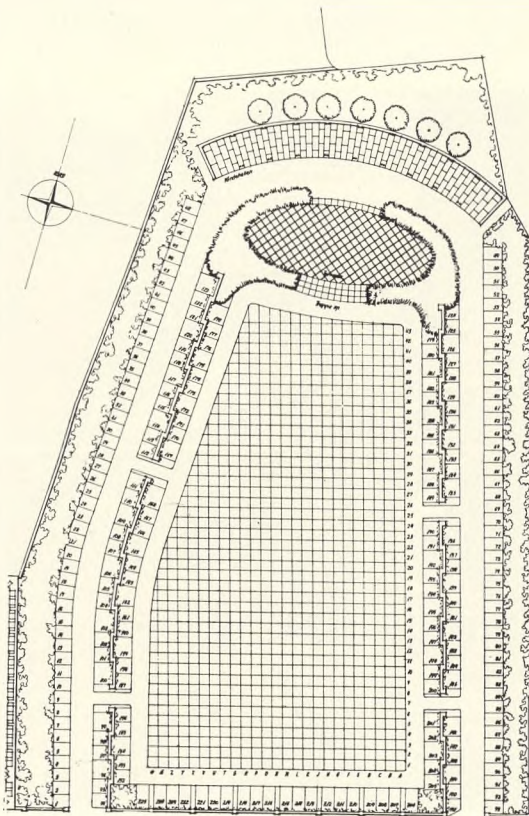

Fig. 212.
Andreas Jensen:
Plan til
urnelund og
mindehal.
Mål: c. 1:600.

kirkegårde, men satte sig især som mål at vise god gravmælekunst, samt blomsterfarver, der stod godt til gravmælerne. Bunden i kirkegårdspartiet lavedes som græstæppe, hvori gravene lå spredt, men dog bunden sammen til en enhed af det grønne. Rækkegrave lagdes adskilt fra familiegrave og ligeså børnegrave. I baggrunden rejstes i et hjørne et mindesmærke, som *Volksbund deutsche Kriegsgräberfürsorge* anvender det på mange kirkegårde. En strådekædet lille kirke blev rejst, og den vil senere gøre godt på en kirkegård på Lyneborg Hede. Afdelingen beplantedes af kirkegårdsgartnere fra Hannover og Frankfurt, og i stedet for stenindfatninger anvendte de kantplanter. Både stenindustrien og billedhuggerne gik i samarbejde med udstillingen om opgaven, til hvilken der som gravmæler navnlig anvendtes granit, men uden polering.

Efter udstillingens slutning har denne på eget forlag udsendt et af dr. *Karl Breschke* og frk. *Irmgard Genthe* redigeret skrift (8°,96) med talrige interessante oplysninger såvel om dette specielle emne som udstillingen som helhed.

Til 1953 er planlagt ikke en forbundsudstilling, men en international, som desværre ikke kommer til at rumme kirkegårdsafdelinger (jevnt. tillægssiderne).

Hollandske kirkegårdsforhold

Fuldmægtig A. Hilsøe

I det store og hele kan man vel nok sige, at kirkegårdsforholdene, såvel begravelsestekniken som de gartneriske anlæg (med forbehold af de forskellige geografiske og klimatiske faktorer i de mere nordlige egne) og den menneskelige indstilling til kirkegårdskultur er nogenlunde ens i vore nabolande Sverige, Norge og Nordtyskland, mens det er helt anderledes i Holland. Grunden hertil er bl. a., at Holland er stærkt overbefolket. Skønt det er mindre end Danmark, har det ca. 10 millioner indbyggere, og størstedelen af disse er katolikker.

Det siger sig selv, at al god jord i Holland skal udnyttes på det yderste til land- og havebrug, og kirkegårdene anlægges

Fig. 213-14.
Kirkegårdspartier
fra udstillingen
i Hannover 1951.

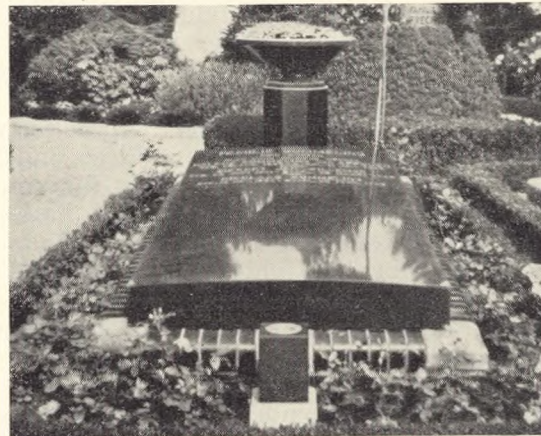

Fig. 215.
Liggesten på grav
i Holland.

Fig. 216.
Der kastes jord på det
fjerde lag af kister
samtidigt med, at en
ny grav graves.

selvfølgelig på de mest magre og sandede arealer, hvilket jo også begravelsesteknisk er det absolut bedste, men det er det ikke for beplantningen. Yderligere hæves arealet betydeligt med sand af hensyn til det højtstående grundvand. Men også den sandede jord er kostbar i Holland, og dødsfaldene er mange (tænk på det store indbyggerantal), så kirkegårdene skal belægges til det yderste, og jeg skal love for, at det bliver de også. Det følgende er summen af mine indtryk og notater efter besøg på Amsterdams og Haags største kirkegårde.

Turnus for alle lig uanset begravelsesmåden er kun 10 år. Der er fem forskellige prisklasser på jorden, og selv liniegrave har 1. og 2. klasse. Næsten alle gravsteder er enkel størrelse, familiegrave $1,20 \times 2,00$ m og liniegrave 1×2 m. Graven graves første gang 2,50 m dybt, og de fleste familiegrave mures derefter på siderne, så de står som åbne grave eller »Kelder« (kælder), som de kaldes. Lad os gøre familiegraven færdig først. Den første kiste sættes ned i bunden, og det behøver ikke at være i metalkiste eller balsameret lig. Graven fyldes i de fleste tilfælde ikke, men lukkes foroven med en stor liggsten (se fig. 215) af finere eller ringere stenart efter ejerens økonomi. Den næste, der dør i familien, bliver sat ovenpå og således videre, indtil kisterne står i 4 lag, og der kun er 30—40 cm fra øverste kistelæg til liggstenen. Graven vedbliver at være, hvad vi kalder åben og fyldes altså ikke med sand eller jord. Jeg spurgte, om ikke disse grave indvirkede på lugtesansen; men det benægtedes.

Med hensyn til liniegrave går det meget stærkt. Vi begynder med en ny grav, 2,50 m dyb. Kl. 11 bisættes hr. A og fires ned i bunden, og graven fyldes, men kun til kistelåget. Derefter dækkes graven med trælemme, hvorpå evt. kranse og blomster lægges. Kl. 12 bisættes fru B; lemmene fjernes, og hun sættes oven på A, og igen fyldes til låget, hvorpå lemmene lægges over. Kl. 13 kommer en ny, fremmed kiste ned og måske også kl. 14, hvis der er flere samme dag, ellers bliver det den første den følgende dag. Så først fyl-

des de resterende 30—50 cm op med sand fra de første spadestik til den nye grav ved siden af (jevnf. fig. 210). Den først begravedes efterkommere må sætte et opretstående monument ved gravens hovedende og de 3 følgende hver en liggsten i forlængelse af hverandre, så der på en grav er 4 gravmæler med 4 forskellige navne. Der haves altid 3 liniegrave opkastede.

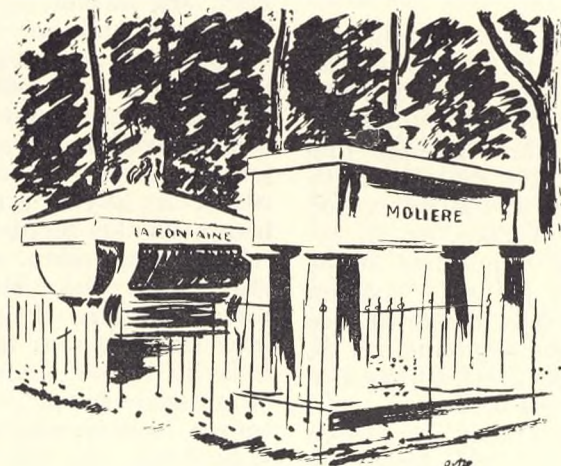
Børneliniegrave er efter samme princip, men lidt andre mål, $2,00 \times 2,80$ m og $1\frac{1}{2}$ m dyb. Da lemmene blev fjernet, så jeg ca. 20 små barnekister, pakket tæt sammen og med sand til lågene; det var 2. lag. Endnu et lag på ca. 20 små kister skulle anbringes ovenpå, før graven blev fyldt; d. v. s. at der i en sådan grav ligger ca. 60 børn i 3 lag.

Man vil forstå, at mentaliteten for de døde og deres hvilested er anderledes end her. Besøget på kirkegårdene er ikke stort, og disse er da også kun åbne fra kl. 10—16 hver dag hele året, så det er faktisk kun muligt at komme der om søndagen for folk, der skal passe deres arbejde, og om søndagen har man mange gange andet for.

Da kirkegårdene som nævnt ligger på sandjord, er det småt med beplantningen; men hollænderne holder dog af blomster og træer og tilfører derfor muldjord nogle steder for at få noget til at vokse. Hække bruges ikke om de enkelte grave, som oftest er indhegnede af stenrammer eller udlagt i græs, ligesom der ofte er græs i gangene; dog ses en del karréhække. Også allétræer plantes på hovedvejene og opnår selvfølgelig med årene en anelig størrelse trods den magre jord. Ved anlæg omkring kapellerne og på fritliggende græsplæner sås store 12—15 m høje cedrus atlantica. På de smalle jordstrimler på gravstederne langs liggestene og monumenter var der ofte udplantningsplanter på de nyere grave, især røde, gule og hvide partulaca grandiflora og verbena obletia og desuden begonia og pelargonier, hvor jorden blev forbedret.

Man kan ikke påstå, at kirkegårdene var velholdte, men den gartneriske stab er også meget lille; dog er kirkegårdslederen oftest gartneruddannet!

(fortsættes)

Cimetière du Père-Lachaise

KARL GRABAU

*Lyslevende, så mine øjne dugges,
et dødt Paris på kirkegården står,
det rejser sig i skyggerne fra bregnen,
der for hver luftning som en vifte slår.*

*I tavse stene, skjult er tal og navne,
af rust og vedbend næsten slettet ud,
mon disse dulgte ord på marmorplader
har rejst sig med en hvirvelvind mod Gud.*

*Det klukker under døsigne plataner,
en kilde rinder under rosenflor,
og når et ornament forvitret drysser,
er det som blomsterstøv på flugt mod jord.*

*Beåndet er den muld, hvorpå jeg træder,
æterisk er selv lerets våde skød,
det er en flig af nære seklers himmel,
der spændes ud for mig med rummets glød.*

*Skovduen kurrer, ruger nær ved bækken,
hvor livet grønnes med sin barnetro,
hvor Molière og La Fontaine må dele
i Frankrigs hjerte paradises ro.*

Fig. 217. Molières og La Fontaine's grav på Père-Lachaise.
Tegning af Helge Outze.

Kirkegårdskultur

(Foredrag ved F. f. K.s møde 21.-6.)

Biskop C. W. Noack

Det, jeg er blevet enig med mig selv om at sige om kirkegårde i aften, kunne enhver anden lige så godt have sagt. Det er et udpræget lægmandssynspunkt, jeg anlægger, og når jeg ikke vil skabe mig og stille mig i positur, kan det ikke blive andet. Hvad en biskop på embeds vegne har med kirkegårde at gøre, er så forsvindende lidt, så det ville blive suppe på en pøsepinde, hvis jeg ville lave en tale over det. Jeg bekender derfor hellere ærligt, at jeg taler som lægmand, og de iagttagelser, som jeg har gjort, kunne lige så godt være gjort af en anden.

Mit første bekendtskab med kirkegården stammer fra min tidlige barndom. Det gør det vel sagtens for de fleste. Landsbybørn kan jo slet ikke undgå at få øje på kirkegården, der i landsbyen er en rigtig kirkegård med kirken som midtpunkt. De kan se kirkegården fra landsbygaden, og de kommer til at gå ind over kirkegården, hver gang de kommer i kirke med deres far og mor. Jeg er nu købstadsbarn, og som sådan er man ikke ude for den samme nødvendighed af en vis fortrolighed med kirkegården, som landsbybarnet er. Købstaden har i vore dage og havde allerede i min barndom i almindelighed sin kirkegård (eller sine kirkegårde) i en udkant af byen og ikke omkring kirken. Der er undtagelser. I *Fredericia* f. eks. er der kirkegård omkring alle tre kirker; i *Sønderborg* er der planlagt en stor, ny kirke på den store, nye kirkegård; i *Vejle* er et oprindeligt kirkegårdskapel bleven indviet som kirke, og der kan naturligvis nævnes flere lignende eksempler; men som regel vil den gamle kirkegård omkring købstadkirken være forsvundet, så der kun er svage eller slet ingen spor tilbage af, at der engang har været begravelsesplads. Sådan var det i hvert fald i min barndoms by. Der var ingen kirkegård med grave omkring byens to store kirker; men de to sogne havde deres fælles kirkegård i en udkant af byen. Når man så havde sit hjem i den modsatte udkant, så havde man som barn ikke lejlighed til at blive hjemmefant med kirkegården; men det havde nyhedens interesse, når man kom der en

sjældnen gang. Det skete for mit vedkommende, når far og mor tog os med, når de ville se til en forlængst afdød onkels grav. Jeg husker, at gravstedet, der ikke var mere end en enkelt gravplads, var omgivet af en mægtig høj hæk, og at selve graven var helt dækket af vedbend. En lille dreng kunne blive helt borte inde i dette lysthus. På vejen til dette vores gravsted passerede vi mange andre af lignende art. Nyere grave havde naturligvis lavere hække, for de var ikke groet op i fuld højde endnu, og der var helt nye grave med friske eller visne kranser på; men de ældre gravsteder havde denne høje hæk og som regel også vedbenden, hvis de ikke i stedet for hækken havde et smedejernsgitter med en låge i. Jo højere smedejernsgitteret var, og jo flere kruseduller der var på det, des fornemmere mentes graven at være. Så var der små gravsten og store gravsten, opretstående gravsten og liggende gravsten og skråtstillede gravplader i alle størrelser og med meget forskellige hældningsvinkler; der var nogle med guldbogstaver og nogle med sorte bogstaver; der var nogle med englehoveder og nogle med duer og nogle med kors og nogle med palmegrene. Der har vist også været blomstrende planter på nogle af gravene; men de havde svært ved at gøre sig gældende mellem alt det grønne. Enkelte større gravsteder havde små havegange med grus på og en havebænk; det så meget sødt ud i barneøjne.

Når jeg nu kommer på kirkegården i min barndoms by, kan jeg nok se, at der er en del forandret, og meget af det til det bedre. Hækkene om gravstederne er ikke så høje mere, og de fleste af støbejernsgitrene er efterhånden forsvundet; »støbejern forgår, men buksbom består«. Der er flere blomster, og gravmælerne er mere enkelt og smagfuldt udført. Det er ikke radikale forandringer, der har fundet sted; men der er lempet lidt her og lidt der, i det store og hele med et godt resultat. På samme måde har det vist udviklet sig på de fleste ældre købstadkirkegårde i de sidste 50 år. Og landsbykirkegårdene har fulgt trop. De allerfleste landsbykirkegårde er nu meget velholdte og med mere stil over sig end for en menneskealder siden. Det sidste tager jo sin tid, og det går ikke an at mase på

med det; det er jo noget af en smagssag, hvad der er kønt, og man skal være lidt varsom med at kritisere folks smag, ikke mindst, når pietetsfølelsen spiller med ind, som den jo i høj grad gør, når det er vore kæres hvilested på kirkegården, det drejer sig om. Derfor mener jeg, at selvom en kirkegårdsbestyrelse har det allerbedste i sinde, og sagkundskaben har kunstnerisk ret i sine omlægningsplaner med regler for beplantning og gravmælekunst, så må der alligevel fares med lempe med krav om ændringer, for der er menneskelige værdier af rent personlig art, som ikke må krænkes. Det gælder på dette som på mange andre områder, at »den, som tror, haster ikke«.

Det er noget andet med kravet om, at gravstederne skal holdes pænt i orden. Det er kun et rimeligt krav, og det er ikke værre, end at et forsømt gravsted med lidt god vilje og lidt bekostning kan bringes i orden fra i dag til i morgen. Jeg har hørt om en skrap præst et sted i *Vestjylland* for omtrent 30 år siden, at han i en prædiken talte om de dødes opstandelse, at på den yderste dag ville *Herren* komme igen og kalde sine op af deres grave til evighedslivet med ham i hans rige; — »hvis han ellers kan finde dem«, føjede præsten til, »for her på kirkegården står jo græsset så højt, at ikke engang *fanden* kan finde sine«. Der var efter sigende stor travlhed på kirkegården dagen efter den søndagsprædiken. Sådan går det ikke til mere; nu hører forsømte gravsteder til sjældenhederne, og selv den mest mundrappe præst vil næppe finde anledning til at påtale sådanne forsømmelser fra prædikestolen. Forsømmelserne er ikke flere, end at man kan komme mere stilfærdigt og alligevel ganske effektivt efter dem. De bør heller ikke tåles, for det er jo sådan, at et enkelt forsømt gravsted kan skæmme hele kirkegården eller i hvert fald sine nærmeste omgivelser.

I det store og hele synes jeg ikke, der er noget at klage over; vi kan godt være vore kirkegårde bekendt, også i sammenligning med kirkegårde i andre lande. Jeg har ikke sådan ligefrem studeret kirkegårde, når jeg har været i udlandet, men når jeg er kommet forbi en kirkegård i by eller på land, har jeg gerne kigget derind. Efter det skøn, jeg har kunnet

danne mig, er byernes kirkegårde omtrent så velholdte som vore, mens mange landsbykirkegårde i udlandet er sørgeligt forsømte. Den forholdsvis høje standard, vi holder på dette område, hænger utvivlsomt sammen med vor brede og omfattende folkekultur. Den viser sig bl. a. også deri, at der efterhånden næsten ikke er et hus på landet, som ikke har sin pyntelige blomsterhave; den er tit ganske lille, men den er der, og der bliver kælet for den; men når man gerne vil have blomster og kantklædte bede i sin egen have, så vil der også være sans for, at de dødes have skal være pyntelig og pæn. Dermed vil jeg ikke berøve andre den ære, der tilkommer dem; de skal have den, både kirkegårdsbestyrelse og graver og *Foreningen for kirkegårdskultur*; men de havde ikke nået så vidt, hvis de ikke havde haft den almindelige sans for de små skønhedsværdier i selv de mest beskedne haveanlæg at bygge på.

Som lægmand glæder jeg mig altså over, så velholdte vore kirkegårde er, og den bedre stil i det små, der mere og mere præger de enkelte gravsteders anlæg og indpasning i helheden.

Måske må jeg så også komme med nogle lægmandsbetragtninger over stilen i det større, kirkegårdens anlæg. Jeg synes, at kirkegårdsanlæg er en meget krævende kunst, og jeg har den største ærbødighed for dem, der arbejder med det. Det vanskelige er at finde den stil og anlægsmåde, der på een gang tilfredsstillende den æstetiske sans og svarer til kirkegårdens funktion. Det forekommer mig, at man ved anlæg af større, nye kirkegårde i *København* og større provinsbyer en tid var ved at glemme, at kirkegårdens funktion er den at afgive begravelsespladser til de døde. Der blev anlagt nogle kirkegårde med den tydelige plan, at førsteindtrykket og hovedindtrykket af den skulle være, at man befandt sig i et smukt parkanlæg; så sent som muligt og så lidt som muligt skulle man lægge mærke til, at der var grave. Jeg mener, det må betragtes som et mislykket forsøg på at finde det rigtige. Det er ikke bare det, der gør forsøget mislykket, at sådan en kirkegård kræver en umådelig plads i forhold til det antal grave, der kan blive, så det kan være vanskeligt at skaffe pladsen til så store anlæg, som de voksende byer kræ-

ver; men det er meget mere det, at kirkegårdens funktion ikke kommer til sin ret i formen. Virkelig stil kræver, at funktion og form passer til hinanden. En stor tændstikæske skal ikke camoufleres, så den ser ud som en salmebog, og et dueslag skal ikke være et miniatyreslot på en pind. En kirkegård skal heller ikke være en park. Man kan ganske vist gøre gældende, at også parken har sin funktion. Den er et stort eller lille grønt område, som byen trænger til, et åndehul mellem boligkvartererne; og hvorfor så ikke slå de to ting sammen, kirkegård og park, når byen trænger til begge dele. Jeg tror ikke, man skal gøre det alligevel; jeg tror, man skal holde de to ting hver for sig, eller i hvert fald, hvor man finder det praktisk at have dem ved siden af hinanden, have et tydeligt skel imellem dem, så det er klart, at her er parken, og der er kirkegården. Jeg synes, kirkegården skal give sig til kende ved, at der er grave, så snart man kommer inden for kirkegårdsåsen; sådan har navnlig landsbykirkegården fra gammel tid givet sig til kende. Jeg skulle ikke have noget imod, at min grav engang kom til at ligge lige inden for kirkegårdsåsen.

Det er kirkegårdsarkitektens opgave, en vanskelig opgave, at lade kirkegårdens funktion som kirkegård komme helt til sin ret og give plads for det individuelle i gravstedets beplantning og udsmykning samtidig med at få anlæget i sin helhed til at fryde øjet. Desuden skal både dødens alvor og livstroen på trods af døden finde udtryk i anlæget som helhed og i enkelthedernes sammenspil. Jeg tror, det er den sobre, funktionalistiske landsbykirkegård med tæt gravbelægning, der skal danne grundlaget, hvis det skal lykkes. Men jeg gentager: det er en vanskelig kunst; og jeg skal vel vogte mig for at skyde på dem, der svinger for stærkt ud til den ene eller den anden side i deres søgen frem imod målet. Jeg skal heller ikke nægte, at nogle af udsvingene kan have værdi, ikke bare som forsøg, men kan have blivende værdi som undtagelser. Det har også sin værdi, at der er noget, der er helt anderledes, end man ellers plejer at lave det. Der nævner jeg til den ene side *Brødremenighedens kirkegård* i *Christiansfeld* med dens usmykkede grave og beskedne, ensartede gravtavler, og jeg nævner til den anden side

Skovkirkegården ved Lübeck, som jeg så for adskillige år siden.

Jeg synes, at både disse og andre former har deres værdi som de undtagelser, de er. Af de to nævnte er *Brødremenighedens kirkegård*, eller »*Gudsager*«, som de selv kalder den, jo yderligt funktionalistisk, og *Skovkirkegården* er yderligt ufunktionalistisk. Ingen af dem kan efter min mening være normen; den må findes et sted imellem disse to yderligheder, men dog vist nærmere ved den første end ved den sidste.

Det hedder en *kirkegård*, hvad enten den er anlagt omkring kirken, eller den er anbragt et helt andet sted; og det hedder en *kirkegård*, hvad enten den er under kirkelig eller kommunal administration. Andre folk har andre kønne navne for det samme; i *Norge* kalder de det *gravlund*; og jeg synes, det lyder smukt, når de f. eks. taler om »*Vor frelsers gravlund*« i *Oslo*. Tyskernes »*Friedhof*« er heller ikke ilde. Men jeg foretrækker alligevel vort danske »*kirkegård*«. Der er lidt af en folkelig kristen bekendelse i, at vi har en kirkegård og intet andet til alle vore døde. På *kirkegården* er der lys over grave; der er mere end fred og mere end gravlundens stilhed og læ; der er også mere, end vi kan skabe af skønhed og harmoni mellem anlæg og anvendelse, mere end blomster og grønt og gravmælekunst; der er lys over gravene, det lys, der er tale om i kirkevielsesritualet, hvori der også er tænkt på kirkegården som hørende med til kirken. Der hedder det nemlig, efter at der er lyst velsignelse over kirkens mure, dens prædikestol, dens døbefont og dens alter, over de unge, som fornyer deres dåbs pagt, over brudgom og brud, som får deres forening stadfæstet og indviet, og over alle dem, som under livets møje i kirken søger hvile for deres sjæle — så hedder det: »— og når deres vandring er endt, da hvile deres støv i kirkens ly, og opstandelsens håb lyse over gravene!«

Her er hovedpunktet i sagen. Det er det, som både navn og anlæg — anlæg i det store og udformning af gravsted i det små — det, som beplantning og pleje og gravmælekunst, det, som hele kirkegårds-kulturen skal bidrage til fremhævelse af: Her lyser opstandelsens håb over grave! Jo nærmere man kan komme det, des højere er man nået i kirkegårds-kultur.

Kirkegårdsfreden i fare?

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

Kirkegården som et fredfyldt sted er vel det, de fleste søger og venter. Noget romantisk glider måske også med ind i billedet. Men det vigtigste er vel, at sin det finder hvile gennem en vis afsondretthed fra trafikstøj og maskiner.

At der i et bysamfund skulle findes steder, hvor der er ro, er snart kun en illusion. Det lyder opgivende.

Alligevel er kirkegårdene vel de steder, hvor freden føles stærkest; man ligesom lukker sig for alt forstyrrende, når man er indenfor kirkegårdens hegn.

Når man foreholder sig et stærkt indtryk af fred på landsbykirkegården, må man også erkende det berettigede i at søge freden bevaret på kirkegårde overalt, men hvordan er det i en større by?

På vejen op til de større kirkegårde ligger stenhuggervirksomheder og blomsterforretninger med fortovet opfyldt af plantekasser og kranse og lænet til dørstolpen en ekspedient, som med et vagtsomt blik vurderer den ankommende som objekt for salg af en buket eller krans. Det hele virker ligefrem anmassende; men bevares, det er jo af praktisk værdi.

Ved indgangen står en ubeskæftiget kirkegårdsbetjent. De besøgende skæver ængsteligt efter ham. Man har naturligvis intet forbrudt, men han har autoritet og er udset til at overvåge, at reglementet bliver overholdt, — og det kan jo indeholde uforståelige bestemmelser, man uden at vide det forsynder sig imod.

Småting! kan man sige, ja, men det er optakten.

Man går indenfor på kirkegården og henvender stilfærdigt et par ord til sin ledsager. De overhøres på grund af motorplæneklipperens enerverende spektakel.

Netop som vi er udenfor støjen fra maskinen, opskræmmes vi af en bilists advarende tuden, og et øjeblik efter ringer en cykleklokke. Kirkegården er stor, og alle har travlt.

Imidlertid er vi helskindet nået hen til afdelingen, som vort besøg gælder. Netop her klipper man hække med maskine, og støjen fra det ambulante elektricitetsværk, som drives af en benzinmotor, er om muligt værre, end noget vi hidtil har hørt.

Sådanne småting, som at arbejdskørsel

på kirkegården sker med biler eller traktordrevne vogne, at snerydning sker med traktorer, at træstød ryddes og tørre eller frosne grave løsnes med sprængstof, — ja, det nævnes kun for fuldstændighedens skyld.

Det er ikke hensigten her at tegne et skræmmebillede, men at påpege det uheldige i en udvikling, som på mange områder er prisværdig, men altså fører dette med sig, at det menneskelige præg må vige for det maskinelle.

En udvikling af motordrift på kirkegården kan og bør naturligvis ikke bremses. Samfundets krav om kirkegårdens økonomi og vedligeholdelse kan kun forenes gennem rationel arbejdsydelse, og det vil i dag sige, at mest muligt arbejde udføres af maskiner.

Kan man således ikke beklage udviklingen, kan man dog sukke stilfærdigt, fordi noget menneskeligt er ved at gå tabt.

Måske er det da rigtigere at sige, at ikke freden, men *roen* på kirkegården er i fare, og denne fare kan enhver kirkegårdsleder i nogen måde afbøde, hvis han ikke nøjes med at stirre sig afsindigt blind på motorernes store ydeevne, men også tænker på at neddæmpe støjen til det absolutte minimum og tilrettelægger brugen af motorer, så det forstyrrer de besøgende mindst.

Fig. 218-19.
Partier fra hollandske
kirkegårde.
Se teksten næste side.
Foto: A. H.

Hollandske kirkegårdsforhold

Fuldmægtig A. Hilsoe

Fortsat fra pag. 112; sluttet

Ligbrænding er ikke velset af katolikkerne i Holland, hvor der da også kun findes eet krematorium; kun 1% brændes, og kun på een af Haags 3 kirkegårde så jeg en mindre, men pæn urnehave.

På kirkegården *Oude Begraafplaats* i Amsterdam fik jeg også forevist et nybygget, meget arkitektonisk og stilrent kapel. Man undres over de få siddepladser, men i Holland sidder kun den nærmeste familie ned under bisættelsen, resten har ståpladser. Klokkeringning, salmesang og udsmykning med laurbærtræer eller lignende bruges aldrig, hverken af katolikker eller protestanter, kun lidt orgelmusik. Sammenbygget med kapellet lå en lille, smagfuld kafferestaurant, hvor familien og følget efter begravelsen kunne drikke en kop kaffe eller the med en kage til. Dette finder jeg særdeles tiltalende fremfor vore hjemlige »gravøl«, hvor følget mere eller mindre samlet må gå eller køre til nærmeste restaurant, og der passer omgivelserne kun sjældent til stemningen. Denne restaurant var forpagtet ud og gav således også kirkegården lidt indtægt.

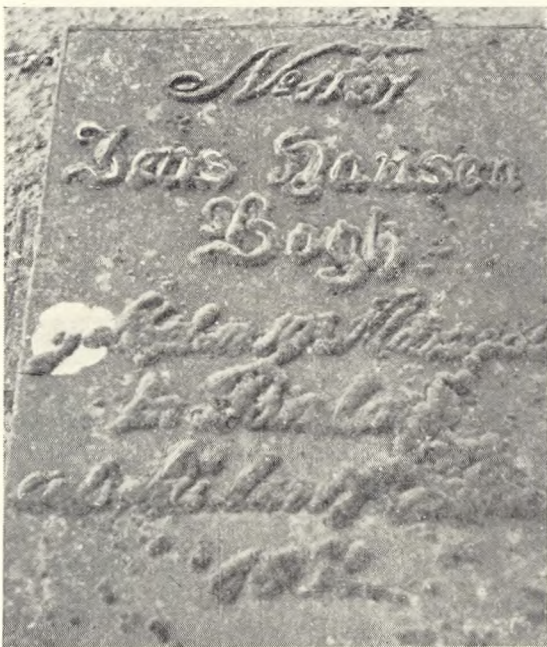

Fig. 220.
Mosset har trukket
gravstens indskrift
op i
en grøn haut-relief.
Foto: J. Th.

Selv om jeg havde ventet lidt anderledes skikke og forhold end herhjemme, vil man af denne beretning forstå, at jeg blev forbløffet over den store forskel mellem dansk og hollandsk kirkegårdskultur.

Microflora og minderuner

Havearkitekt Johannes Tholle

Det er nok de færreste, som giver sig til at studere detaljer på *Brødremenighedens kirkegård* i Christiansfeld. Man indsuger stemningen, og man finder gravmælerne ens, brødrene placeret i een side, søstre i en anden. Praktisk taget avviger kun et krigsmindesmærke fra typen: den skråtliggende sandstensplade direkte på jordsmonnet. Og hvorfor så gå i detaljer, — turisterne drager i hvert fald hurtigt videre. Men det lønner sig at dvæle her, for her er mangt og meget at finde, som er udenfor dagliglivet og ikke ses på andre kirkegårde. Sproget, navnene, årstallene, — bare det taler sit stærke og interessante sprog. Og så er der det, at nogen gravstedspleje i almindelig forstand øver man jo ikke, og gravstederne får lov at ligge i det uendelige, — og ja, så kommer det frem, som måske skimtes på billedet (fig. 220), og som overskriften giver et fingerpeg om: microfloraen tager sig af minderunerne.

Vi ved jo nok også andetsteds fra, at aldrig så snart har vi anbragt et mindesmærke på en grav, før vind og vejr, bakterier og andre microorganismer giver sig i lag med det opstillede og søger at ødelægge det. Vi plejer at sige, at det forvitrer, hvis det er sten, og er det jern, så rustet det op. Men her på Brødremenighedens kirkegård går denne nedbrydende proces sin stille gang i nøje samarbejde med en slags opbyggende. Det er mosserne, som gør dette sidste arbejde, og de gør det på den mest yndefulde måde, det kan tænkes. Jo ældre stenen bliver, des smukkere bliver den, og mosserne forstørret og forstærker bogstaverne i stedet for at udlette skriften. Mosserne lægger sig lige så pænt og artigt i de indfældede bogstaver. Her finder de lidt fugtighed, og her finder de efterhånden de udmærkede kår, som giver dem væxt. De vokser og vokser, og når årene er gået,

fremtræder de bogstaver, der forhen var nedfældede, som ophøjede bogstaver og tal i en grøn *haut-relief* af den største ynde og skønhed. De er kønne i gråvejr, men kaster solen sin glans på dem, og har dug eller regn givet dem et nærings-tilskud, strutter de af liv, og da taler bogstaver og tal på en endnu inderligere måde, end når de blot står med deres hugne tegn i stenen. Nogle sten bliver herigenem endnu bedre at læse end før, andre sten kan det volde sin vanskelighed at stave sig igennem, når mosserne er blevet alt for kraftige.

Derfor, vandrer og hastende! Lad Dig ikke nøjes med at lytte til den sære stemning, men gå fra grav til grav og se, hvordan nedbrydningen kan forandres til opbygning, — og prøv, om der ikke heraf kan læses andet og mere om liv og død.

Urnelunden i Svendborg

Skolebestyrer Magnus Lund

I fortsættelse af det s. 108—10 anførte skal bringes hosstående billeder og nedenstående tilføjelse.

Mellem urnelundens yderste gange og læbæltet løber en græsribat, der skrånar op mod læbæltet. I denne er det tilladt at nedlægge mindetavler af Neksø-sandsten, således at disse ligger i niveau med græsset. Såvel tavlernes størrelse som deres anbringelse og bogstavtypen er fastlagt af arkitekten. Der laves ingen skel mellem de enkelte grave; skellene markeres ved en plantning ved læbæltet (se fig. 221).

På den modsatte side af gangen skrånar en tilsvarende græsribat op imod gravstedsmuren, på hvilken mindetavlerne for de dér anbragte asker skal sættes, så græsfladen fremtræder udelt ganske som på den anden side af gangen. Murens *a la grecque*-mønster markerer skellene mellem gravstederne. Mindetavlerne skal udføres i Romersk Travertin, og bogstaverne skal være i bronze af bestemt størrelse (se fig. 222).

Al plantning og vedligeholdelse foretages af kirkegården. Vedligeholdelsen betales forud for den årrække, gravstedet købes for.

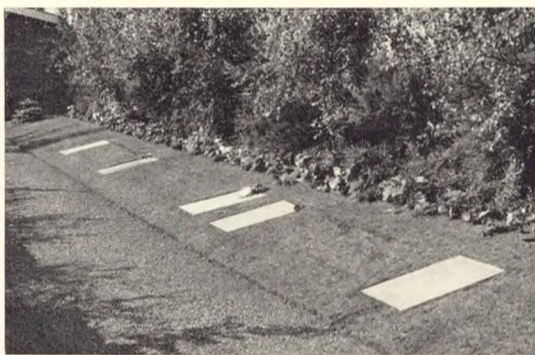

Fig. 221-22.
Partier fra urnelunden
i Svendborg.

Forud disponering for gravplads

I sin artikel kommer kirkegårdsinspektør H. D. Ørsted-Hansen s. 106-8 ind på spørgsmålet om forsalg af gravsteder og nævner, at der bør agiteres herfor af *menneskelige* hensyn, hvad formentlig ingen kan have noget imod. De nævnte bemærkninger har givet anledning til efterfølgende, hvor samme spørgsmål ses i et lidt videre perspektiv under historiske og økonomiske hensyn.

Fra ældgammel tid har det i Danmark været en ret, at der til de enkelte gårde i et sogn udlagdes familiegravsteder, således at kirkegården simpelthen blev opdelt i ligeså mange dele, som der var gårde til, hvorved hver gård fik sit gårdgravsted; udover dette avsattes der arealer for dem, som ikke hørte til gårdene, men de fik ikke familiegrave i egentlig forstand. Skikken er så gammel, at den stammer fra tider længe før Danmark mistede *Skåne* m. fl. provinser hinsides Øresund, og den kendes derfor også i Skåne, men ikke i andre svenske landsdele.

Princippet eksisterer endnu, og der er kirkegårde, som stadig bærer stærkt præg heraf, — til det gode eller til det mindre gode; det sidste især hvor der er dårlige pladsforhold. Og hvor gårdene ikke har skiftet ejer siden kirkelovens tilkomst (1922), har ejerne ret til stadig at have deres gårdgravsted. Uanset at der ikke er betalt noget herfor (eller selvom der er betalt en bagatel herfor), repræsenterer dette princip dog det samme: For-salg (eller foruddisponering) for gravplads, — et sundt og rigtigt synspunkt, også i en tid, hvor en sømmelig begravelse sikres enhver ubemidlet i lovgivning og understøttes af sociallovgivningens bestemmelser om udbetaling af et beløb til de efterladte. Dog kan der ifølge lovgivningen neppe regnes med, at beløb til køb af gravsted er disponibelt, før døden er indtrådt, — iogforsig et forkert princip. Man har jo f. ex. ofte i ældre tid længe før døden sikret sig både en kiste og et gravmæle og haft disse ting stående hos sig, når døden indfandt sig; man har villet sikre sig sømmelighed og (ofte tillige) værdighed efter døden.

Hvor gårdgravstedsbegrebet ikke har eksisteret, har trangen til at vide, at man nu også kom til at ligge på et »pænt«, et »hyggeligt«, et »smukt« eller et »tørt« sted eller andre hensyn, dikteret adskillige til på forhånd at sikre sig en udset plads på kirkegården — gennem fæste. Skikken er kendt såvel i by som på land, — men foruden det menneskeligt smukke heri rummer det både en privatøkonomisk og en samfundsøkonomisk side, som man ikke må undervurdere.

Først den *privatøkonomiske*. Ved at sikre sig gravsted i rummelig tid før ibrugtagen skal vedkommende bruger ud med en (større eller mindre) kapital, og han skal hvert år sørge for en sømmelig vedligeholdelse af gravstedet. De penge, der investeres, kan være små, og måske regnes de ikke af den pågældende, men er det et større familiegravsted i en større by, vil det dog kunne være så væsentlige beløb, det drejer sig om, at det under svigtende konjunkturer kan betyde, at gravstedet ikke kan beholdes og i hvert fald måske må beskæres i areal; der-

ved går altså noget af det opnåede tabt. Tyske kirkegårde har siden 1918 kunnet udvise slemme resultater af svigtende økonomiske evner.

Samfundsøkonomisk har sagen to sider, nemlig dels finansieringen, dels pladsoptagningen, og for-salg kan betyde både en gevinst og det modsatte. Vi vil give et par eksempler. For en del år siden skulle man i et sønderjysk sogn have anlagt en ny kirkegård, og for at skaffe i hvert fald *nogle* penge bortfæstede man på forhånd så mange grave, som folk ville ha, til en pris af 10 kr. for hver gravplads; dette gav et ikke ringe bidrag til den nye kirkegårds anlæg. I et nabosogn anlagde man (uden et sådant økonomisk arrangement) en ny kirkegård, og her søgte familierne af sig selv og i stærk grad at sikre sig en gravplads, som man hver for sig fandt velbeliggende, og som man hellere ville ha end nogen anden plads. I løbet af få år gav dette for-salg ganske betydelige beløb i kirkegårdens kasse, — men en skønne dag måtte man sige stop, for da var der belagt så mange pladser (uden at der havde været begravelser), at det kunne komme til at knibe med disponibel plads til sådanne, når de fandt sted hos familier, som ikke havde reserveret sig et gravsted. Og nu er kirkegården under udvidelse.

Fra særligt søgte kirkegårde, der f. ex. ligger i naturskønne omgivelser, villakvarterer m. m., ved man også, at den megen succes fra udensognsboende har sin revers i manglende plads; de er flere, som har måttet sige stop til en forudiskontering af pladserne, og de har især måttet stoppe for udenbys erhvervelse af brugsret til gravplads. I et nordsjællandsk sogn er det gået så vidt med forbruget, at sognet er underforsynet med kirkegårdsjord, skønt det har udlagt c. 8 m² pr. indbygger, mens man ellers kan regne med, at et areal på c. 4 m² pr. indbygger skulle kunne dække behov og forbrug.

Foruddisponering for gravplads må derfor såvel for den private som for den pågældende myndighed ikke ske kritikløst, men kun efter moden overvejelse, og for begge parter kan det gælde, at en opnået øjeblikkelig fordel kan vendes til en alvorlig belastning.

KIRKELAAGEN

HENNING HØIRUP

*Kirkesti langs Agres Kant!
 Altid du mit Hjerte bandt,
 og din Linje, lys og svaj,
 drog mig mer end Sognevej.
 Overgro dig maa ej Græsset!*

*Se, fra Sognets Yderkrog
 og til Kirkelaagens Aag
 smutter du med mange Smil
 over Toft og under Pil,
 men dit Maal er Kirkebakken.*

*Hegn forbi og Hus forbi,
 for du er jo Kirkesti,
 ender først ved viet Jord!
 Og ved Laagen, tung og stor,
 faar du Tak for venligt Lejde!*

*Klinken slipper let og frit,
 mange Hænder har den slidt!
 Tung og trættet Gammelmor
 gaar til Lejerstedels Jord,
 lukker sindigt Laagen efter.*

*Sysler stille om sit Sted,
 Haand og Aand bli'r fyldt af Fred.
 Øjet dugger, svagt af Brøst,
 kender dog et Sted til Trøst:
 Livets Hus i Dødens Have.*

*Hvem har ladet Laagen staa?
 Spor af Barnesko paa skraa
 peger hen mod Kirkens Gavl.
 Der, ved Gravens grønne Tavl,
 hæger Børnene med Blomster.*

*Herren tog, og Herren gav,
 gav jer tidlig her en Grav.
 Plej den varligt, Blomster gror
 mildeligt i viet Jord,
 for det er vor Herres Ager!*

Fig. 223. Fr. Lund: Låge ved Dreslette kirkegård, Fyn.

The Cross of Sacrifice

Kyrkogårdsföreståndare, krigsgravsinspektör
Hilding Claesson

Då det första världskriget bröt ut 1914 hade ingen nation — såvitt jag vet — en systematisk genomförd krigsgravtjänst. Det blev de för tillfället rådande förhållandena som avgjorde begravnings sättet. De okända soldaternas gravar blevo därvid förhärskande. Ställningskriget på västfronten gav tid att tänka även på de döda och efterhand tillkom en ordnad begravningstjänst inom samtliga arméer. Sannolikt vidtogos de första åtgärderna för registrering av gravarna inom de brittiska trupperna dels av det brittiska *Röda Korsets fältförband* och dels av *Johanniterriddarna*. Inom tyska armén bildades en speciell gravtjänst år 1917 den s. k. Deutsche Gräberdienst (jefvnf. VK. IX pag. 55).

Den verkliga inspirationen i djuplodande brittisk anda kom emellertid från en ung officer, *Douglas Gillespie*, som i ett brev till hemlandet gav en vision av *Via Sacra* (en pilgrimsväg) mellan gravarna genom ingenmansland alltifrån Kanalen till Vogeserna — en väg under skuggrika träd och inramad av blommande och bärande fruktträd. Genom denna *Via Sacra* ville han sända varenda man, kvinna och barn från västra Europa på pilgrimsfärd till den plats där gravarnas stumma vittnesbörd vid vägens båda sidor skulle tolka

Fig. 224.
Britisk soldaterkirkegård fra første verdenskrig på Ohlsdorf kirkegård, Hamborg.
I baggrunden: The Stone of Remembrance (jefvnf. fig. 230).

krigets meningslöshet. Douglas Gillespie fick aldrig uppleva fredsslutet. Han stupade redan den 25. september 1915 vid *La Bassée*, men hans brev diskuterades livligt i den brittiska pressen.

Det blev emellertid en annan man, som kom att ägna sitt livsverk åt att förverkliga den brittiska krigsgravtjänstens mål, registreringen av de stupade, uppsökandet av deras gravar samt anförvanternas under rättande. Det var Röda Kors-officeren, Sir *Fabian Ware*, som vid åsynen av en grupp brittiska gravar på slagfältet i Frankrike säger till en kamrat: »En dag kommer det säkerligen någon som vill veta vem det är som begravts här«.

Vid den brittiska arméns högkvarter bildades en särskild avdelning för registrering av krigsgravarna (*The Directorate of Graves Registration and Enquiries*) och i början av år 1917 blev Sir Fabian Ware Director-General, d. v. s. chef för denna organisation. Så följde den 10. maj 1917 det kungl. brevet om upprättandet av det brittiska samväldets krigsgravkommission (*The Imperial War Graves Commission*) med prinsen av Wales som president. Självskrivnen ordförande blev krigsministern (*The Principal Secretary of State for War*) medan vice-ordföranden utsågs av kommissionens i huvudsak självskrivna ledamöter. Till den senare posten valdes Sir Fabian Ware — ett uppdrag, som han innehade t. o. m. juni månad 1948. På grund av sin ställning som chef för krigsgravregistret (där han fick generalmajors rang) blev han kommissionens ledande man både när det gällde att förverkliga uppgifterna och förvalta den stora donationsfond (*Endowment Fund*), som sammanbrakts av det brittiska samväldets skilda länder för krigsgravarnas vård och underhåll.

Principerna för gravarnas vård och underhåll utformades på imperiekonferensen 1918 och vid ärendets behandling i underhuset den 4. maj 1920 klarlade Mr. *Winston Churchill* i ett glänsande tal kommissionens principer särskilt beträffande punkterna 2—3. Principerna äro: 1) Alla minnesmärken skall göras permanenta. 2) Alla gravvårdar skall ha samma form och utseende. 3) Någon skillnad skall icke göras beträffande militär eller civil rang och ställning.

Med dessa principer som ledstjärna och

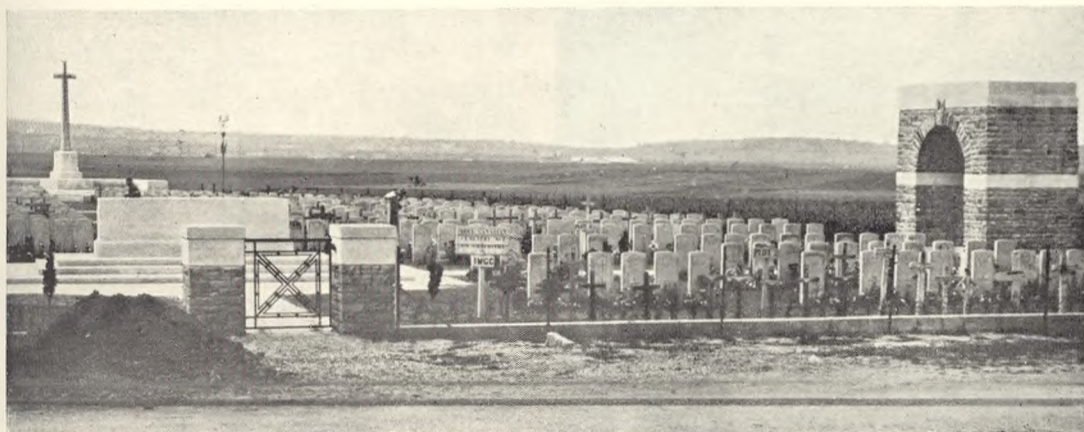

Fig. 225.
 Canadisk soldater-
 kirkegård fra den
 første verdenskrig,
 Avion, Frankrig.
 Til venstre:
 The Cross of Sacrifice
 og The Stone
 of Remembrance.

med de tankevækkende orden "*Known unto God*" (Känd av Gud) som inskription på gravvårdarna över de okända har kommissionen under de år som gått samt med ohyggliga minnen från två världskrig, skapat en kyrkogårdsform där västerländsk kultur, kristen humanism och engelsk trädgårdskonst förenats på ett efterföljansvärt sätt. På den enskilda gravvården har anförvanterna fått ingravera ett bibelord eller annat, som de funnit lämpligt. Utefter gravvårdarnas rader har ordnats rabatter där trädgårdarnas strålande blomsterflora lyser alltifrån den tidiga våren till höstens kalla dagar. Det hela har sammanbundits med mjuka, välvårdade gräsmattor och som vartecken står "*The Cross of Sacrifice*" (det helgade korset; Sir *Reginald Blomfield*, se fig. 224, 225 og 230). Det enkla victorianska korset utan några inskriptioner och utan andra prydnader än ett bronssvärd i korsarmen med neråtriktad spets ger åt platsen en stämning av helgedom och ro. På några av de större kyrkogårdarna finnes dessutom en altarliknande sten kallad "*The Stone of Remembrance*" (stenen för minnet; Sir *Edwin Lutjens*, se fig. 224, 225 og 227) försedd med inskriptionen "*Their name liveth for evermore*" (Deras namn lever för evigt).

De många, som man aldrig återfann, har också fått sina minnesmärken såsom *Tover Hill Memorial* i *London* med över 12000 namn burna av män från handels- och fiskeflottorna och *Menin Gate Memorial* vid *Ypres* (Belgien; se VK. IX pag. 69) med nära 55000 namn efter män, som aldrig återfunnos från stri-

derna om *Belgien* under det första världskriget.

Ett annat minnesmärke är det helgonskrin i *Westminster Abbey*, som härbergerar förteckningen i 4 band över de civila, som dödades i samband med de tyska bombflottornas raider över *England* och *Skottland*. Förteckningen upptager 66 438 namn.

Hur många gravar har registrerats och vårdas (helt eller delvis) av kommissionen? Från första världskriget anges antalet döda till 1104890. Av dessa äro 587117 identifierade i registrerade gravar. I 180861 fall äro gravarna kända men de som äro begravda i dem äro okända (*Known unto God*). För de övriga saknas uppgifter och deras namn äro inhuggna på ett monument någonstades. Från det andra världskriget har intill den 1. mars 1951 över 570000 döda och saknade blivit registrerade. Av dessa äro 340155 begravda i kända gravar.

Då det även har intresse för oss att veta hur många av det brittiska samväldets män, som fått sitt sista vilorum i *Norden* anges antalet i tabellen här nedan:

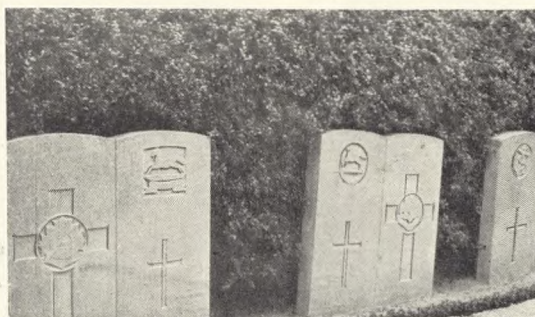

Fig. 226.
 Typer på mindes-
 mærker på den
 britiske soldater-
 begravelse fra den
 første verdenskrig,
 Københavns
 Vestre kirkegård.
 Foto: J. Th.

Fig. 227.
 Britisk soldater-
 begravelse fra begge
 verdenskrige.
 Ohlsdorf, Hamborg.
 I baggrunden:
 The Stone of
 Remembrance.
 Foto: J. Th., 1948.

Fig. 228.
 Royal Air Force
 kirkegård ved
 Arnhem, Holland:
 Anden verdenskrig.
 Foto: Poul Boeskov,
 1952.

Fig. 229.
 Britisk soldater-
 kirkegård
 fra første verdenskrig:
 Ypres, Belgien.

Fig. 230.
 The Cross of Sacrifice
 på Britisk soldater-
 begravelse på
 Bispebjerg kirkegård,
 København.
 Foto: J. Th., 1949.

	Första världskriget			Andra världs- kriget
	Identifierade	Okända	Sammanlagt antal gravar	
Danmark	53	12	65	ca. 1000
Finland	11	5	16	—
Island	—	—	—	?
Norge	80	86	166	ca. 1000
Sverige	42	31	73	ca. 120

Flertalet från det andra världskriget tillhörde det brittiska flygvapnet medan första världskrigets döda hör till de brittiska sjöstridskrafterna (Nordsjöslaget våren 1916).

Kostnaden för vården av det brittiska samväldets krigsgravar uppgick under budgetåret 1/4 1950—31/3 1951 till 1844589 eng. pund sterling eller ca. 27500000 svenska kronor.

Den brittiska krigsgravkommissionens verk är värd vår honnör och beundran. Engelsk arkitektur och trädgårdskonst har i gemenskap skapat en kyrkogårdsstil, som i många stycken är förebildlig även för den civila kyrkogårdskonsten. Framförallt gäller detta gravvårdarna och deras inplacering i blommor och gräs — denna mjuka och vackra samordning i landskapsbilden. Det gäller också den etiska värderingen av minnet efter de döda. De brittiska krigsgravarna tolka de rent mänskliga och kristna känslorna inför döden. De ge inte uttryck för segrarens himlastormande fanfarer och ge därför inte någon anledning till hämdkänslor hos de besegrade. För britterna själva har *Perikles* ord om de stupade atenarna »Hela jorden är deras grift« blivit en sanning och i våra dagar känna vi mer än någonsin förståelse för Sir Fabian Wares citat år 1937 i minneskriften "*The Immortal Heritage*" att innerst inne kämpade man, »not for glory, nor for wealth, nor for honour, but for that freedom which no good man will surrender but with his life«.

Tempora mutantur

Havearkitekt Johannes Tholle

Med disse klassiske og evigt gyldige linjer om, at *tiderne skifter*, som står over nærværende, men med udeladelse af den klassiske fortsættelse om, at også *vi* forandres med dem, vil vi her ganske kort

beskæftige os lidt med gravmælerne og det præg, de kan give forskellige afdelinger på en kirkegård.

I almindelighed går det jo nok sådan, at pladsøkonomi kræver, at en kirkegård atter må indtage det areal til begravelse, som for længe siden er blevet belagt. Med denne ny ibrugtagen af gravgården, vil det præg gå tabt, som stammer fra de gravmæler, der har været brugt, dengang gravgården blev åbnet for begravelser. Enten vil gravgården komme til at rumme mindesmærker fra forskellige tidsperioder, eller den vil kun rumme dem, der har været brugt i belægningsperioden: første, anden og så videre. Det kommer an på, hvor radikalt gravgården bliver anvendt. På de mosaiske kirkegårde kan man rent umiddelbart følge stiludviklingen fra den første til den sidste begravelse, fordi gravene aldrig tages i brug påny, og i det omfang mindesmærkets holdbarhed har kunnet klare det, vil det da kunne vidne om fordums stilformer og sædvaner, og på brødremenighedens kirkegård vil man kunne se, at stilformen bevares uanset skiftende tider (jvnf. VK pag. 118). Men på vore evangeliske kirkegårde (kirkelige eller kommunale) er det ganske anderledes. De gamle mindesmærker ophugges før eller senere; de udgår af billedet.

Da jeg for få år siden var i *Karlskrona* (Blekinge) og sammen med den senere avdøde kyrkogårdsföreståndare, *Albert Langwagen*, studerede den store kirkegård der, slog det mig, hvorledes man netop her havde undgået den decimering af de gamle gravmæler, og hvordan tværtimod gravgård efter gravgård prægedes af den bestemte tid, da den først var taget i brug. De store og gamle gravgårde var her omgærdet af stammede lindehække i smag med dem, der er brugt på *Odense Assistens* kirkegård, og inden for denne ramme kunne man fra sted til sted uden andet end gravmælerne klassificere perioderne for begravelserne ved disse gravmæler, og omvendt. Mens i de ældste og ældre gravgårde det øvrige af gravene var sprunget i græs, og dette græstæppe altså lå som en grøn og værdifuld bund omkring, og mellem gravmælerne stak de vexlende tiders mindesmærker op og tegnede med største tydelighed typerne fra periode til periode, — visende os sandheden i det gamle ord: *tempora mutantur*.

Fig. 231.
Gamle gravmæler på
Karlskrona kirkegård,
Sverige.

Fig. 232.
Gamle gravmæler
sammesteds;
perioden 1870-72.

Fig. 233.
Gravmæler samme-
steds, perioden
1875-77.

Fig. 234.
Nyere gravmæler
sammesteds.
Fotos fig. 231 og 233-34:
J. Th., 1948.

Fig. 235.
Gravmæler samme-
steds, perioden 1913.
Foto: J. Th., 1948.

Fig. 236.
Gravmæler samme-
steds, perioden
fra 1937.

Billederne her turde vise noget af dette ganske tydeligt. På fig. 231 ser vi kirkegårdens ældste gravminder, der i deres grå og mestendels ganske ubehandlede sten er typiske bautasten, fundet i nærheden og rejst på stedet; det er kun lidt, der står på hver af dem, men nogle har dog fået indhugget en cirkel eller oval, hvori der engang har været nogle data at læse; men på grund af forvittringer skimtes de kun svagt nu, — og ud over bautastenen er der praktisk taget ikke noget andet mindesmærke, men tiden har her givet dem en smuk og fin marmorering. I dette græs-milieu synes de at være direkte efterkommere efter de bautasten, som for 8-900 år siden rejstes ved kæmpehøje og i skibssætninger, — manende taler de til os ikke blot om tiderne, der skifter, men også om, at vi jo er af samme rod.

Ser vi på billedet fig. 232, er der sket en kedelig blanding af gammelt og nyt, og på fig. 234 og 235 er forandringen nærmest chokerende; der ligger bare 40 år mellem de opretstående og ubehandlede bautastene og de liggende og

stærkt polerede sorte granitkvadre, hvor overfladebehandlingen næsten har nået et yderpunkt, og som i hvert fald ganske berøver stenen dens naturlige udseende og karakter; spredt imellem de liggende og hældende står de ligeledes stærkt behandlede oprette, hvis form er tvunget ind i noget geometrisk og stereotyp. Man glædes over, at der er nogle få mennesker, som har foretrukket gravmælet i træ eller jern, selvom disse variationer giver nogen uro i billedet; det forsonende og mildnende græstæppe avsvækker uroen noget. At der er anbragt flere penge i denne tids gravmæler turde naturligvis være uden for al diskussion.

Og så har vi billederne af den nuværende generations gravrækker og gravmæler (fig. 236). Det er den »moderne« smag, indtil nu i hovedsagen enerådende i Sverige: det oprette og mer eller mindre behandlede gravmæle, der har fået ryghækken til baggrund og som et slør for gravmælet bagtil, — for det brud med traditionerne er der sket det, at gravmælerne ikke som forhen alle vender imod øst, men de vender imod gravstedsgangen og ligger altså række for række med ryggen til hinanden. Der er søgt nogen disciplinering af gravmælerne, hvad det moderne menneske altså *behøver*, mens man forud kunne klare sig med *instinktet*, der dikterede, hvad man burde gøre; men denne disciplinering har ikke givet noget strålende godt resultat; i hvert fald giver uligheden i gravmælehighøjder, former og materiale mere uro end de »udisciplinerede« gravgårde fra halvfjerdsene.

Når vi har givet dette lille temmelig sjældne retrospektive galleri fra Karlskrona, kan vi ikke undlade at bede kirkegårdsledere og kirkegårdsmyndigheder i de nordiske lande tænke på hver på deres plads at skabe noget lignende. Ikke at man skal lade hele gravgårde ligge, — vi ved, at det er utopisk at ønske noget sådant; men lad visse mindre partier bestå, eller giv et sted på kirkegården plads til en minde-lund for de gamle gravmæler, — helst sådan at de samles i tidsbestemte typer, for så virker de kraftigst. En mængde af de gamle gravmæler, der går ud af kurs, rummer kulturhistorisk, personalhistorisk, lokalhistorisk og stilhistorisk så mange værdier, at de bør bevares. At der i kirke-loven er bestemmelser om, at gravmæler

ikke må fjernes, når de rummer minder om bekendte mænd o. s. v., kan være meget godt og må naturligvis efterleves. Men også en »Jens Vejmand«s frønnede bræt eller skæve trækors, halvtredsernes grottesten og romantikens obelisker eller knækkede søjler taler et stærkt sprog, og de bør bevares, selvom de ikke er sat som minder over folk, der nævnes i Danmarkshistorien eller et andet værk, hvor de berømtes navne er fæstnet. Den kloge og dygtige kirkegårdsmand vil forstå at samle sådanne gravmæler fremfor at gøre dem i penge, og han beriger sit sogn og sin bys kulturminder derved.

Service på vore kirkegårde

Kirkegårdsinspektør H. D. Ørsted-Hansen

Ordet *service* kan næppe oversættes til et dansk ord, der i sig selv rummer det, vi forstår ved begrebet. Det er derfor gået med ordet *service* som med adskillige andre fremmedord, der ganske kort siger det, vi på dansk behøver flere ord for at udtrykke, de glider ind i vort sprog, de ses jævnligt på tryk, høres i daglig tale, og enhver kender ordets mening.

Begrebet *service* kender vi, — eller vi savner det — i forretningsverdenen, hvor det i krigsårene næsten blev udryddet. Adskillige unge under krigen uddannede forretningsmænd har desværre aldrig lært betydningen af dets anvendelse i praksis.

Nu er vore kirkegårde jo ikke forretninger i egentlig forstand, men således som de administreres er der alligevel mange steder knyttet betydelige forretningsmæssige interesser til deres drift.

Dels af den grund, men måske i højere grad fordi vi, der har med kirkegårdes drift at gøre, er publikums tjenere på en noget anden måde end forretningsmanden, har vi ikke alene forretningsmæssig interesse i, men simpel pligt til at yde de mennesker, der har ærinde på vore kirkegårde og kontorer, den videst mulige *service*.

Der hersker ikke tvivl om, at man i den henseende er nået vidt mange steder, men visse oplevelser har vist mig, at der også findes kirkegårde, hvor man tilsyneladende kun har periferisk kendskab til

det omhandlede begreb akkurat som den under krigen uddannede forretningsmand.

Det kunne måske derfor være nyttigt at undersøge, på hvilke områder vi i den henseende bl. a. kan sætte ind.

»Som herren er, så følge hans svende«, siger et gammelt ord, og det er indlysende, at kirkegårdslederens eget eksempel og hans interesse for sagen har den allerstørste betydning. Han må være til at få i tale såvel inde som ude. Er han af den brøsig og selvbevidste type, har han pligt til overfor publikum at båndlægge sit temperament, og han må endvidere lære sine folk fra den ældste til den yngste at optræde høfligt og hjælpsomt overfor alle, som henvender sig til dem.

Den, der har prøvet på en fremmed kirkegård at finde en forlængst afdøds gravsted, ved, hvor vanskelig en sådan opgave kan være. Man opgiver og må ty til kontoret om hjælp. Selv om den søgende kun er i stand til at give ufyldstgørende oplysninger, bør man ikke fra kontorets side sky nogen ulejlighed for at finde frem til gravstedets beliggenhed. Er det endelig fundet, noteres dets betegnelse, afd., gravgård og nr. og udvises på kirkegårdens kort. Nu må man huske, at ikke alle har forstand på at se på et kort, og mange er helt ude af stand til at sammenholde det med selve kirkegården, så det bør være en selvfølge, at den pågældende ved henvendelse på kirkegården ikke blot vises »i den retning«, men at en af kirkegårdens folk viser frem til det efterspurgte gravsted. Det er en ringe ulejlighed for den lokalkendte, men en *service*, som avler taknemlighed og bør kunne forekomme på alle kirkegårde, store som små. —

Det er vist almindeligt ved alle større kirkegårde, at man sender girokort ud om foråret, så publikum kan indsende betaling for renholdelse, grandækning, forårsblomster, sommerblomster o. s. v. Men da en giro undertiden opfattes som en regning eller opkrævning, er det klogt at lade girokortet påtrykke: »Hermed tilbydes for året 19 . . . Renholdelse o. s. v.« Alle priser anføres, og modtageren har da blot at overstrege det ikke ønskede og sende beløbet.

Dette system kan føres et skridt videre, idet man lader trykke andre girokort med teksten: »Tilbud! — Ved inspektion af

kirkegårdens gravsteder ses det, at Deres gravsted trænger til følgende: muld, gødning, perlesten, omplantning o. s. v. — Ved indbetaling af beløbet vil arbejdet blive udført snarest belejligt«. Disse girokort kan anvendes når som helst sammen igennem og er tænkt som en service overfor mennesker, der bor langt borte og andre, der måske ikke selv har blik for, hvad der tiltrænges.

Fremsendelse af sådanne giro opfattes af enkelte som lovlig smart og paatrængende, men de modtages dog nok af de fleste i taknemlighed for den omsorg, der vises de enkelte gravsteder og er under alle omstændigheder gavnlige for kirkegårdens økonomi.

At der på kirkegården findes vandkander formålstjenligt anbragt og til gratis afbenyttelse for publikum, er en service, der er så udbredt, at den vel betragtes som en selvfølge. Og skorter det her og der på antallet af vandkummer eller -haner til almindeligt brug, så bør der på ingen kirkegård være mangel på siddepladser. Også disse må være formålstjenligt anbragt og fordelt over kirkegården på rimelig måde. Det er ikke noget større økonomisk problem, og der er ikke nogen undskyldning for denne mangel på service overfor ældre og gamle, der har deres gang på kirkegården.

Kirkegårdene påtager sig bl. a. renholdelse og klipning af gravsteder, og på gamle afdelinger, hvor hække og indhegning er forskellige, er det ligetil, men i afdelinger, hvor måske både ryg-, side- og forhæk er stedsegrøn, er det jo uheldigt, hvis kirkegården kun har 80 pct. af gravstederne til vedligeholdelse. Når klippe-tiden kommer, bliver der et kedeligt stop i den klippede række. Her i Holbæk klipper vi derfor ganske simpelt baghæk og forhæk med på de gravsteder, der ikke betaler herfor. Det er for os en ringe udgift, men æstetisk tilfredsstillende og en service overfor de (flere og flere), der ikke blot ser på deres eget, men på kirkegården som helhed.

Alle kirkegårdsfolk kender det syn, der møder dem, når forårsvarmen sætter ind og jager frosten på flugt, så jorden i gravene synker sammen, først og fremmest i de nye grave; men også i grave, der har ligget i en menneskealder, kan jorden pludselig synke sammen i alendybe hul-

ler eller sænkninger. Sådanne grave virker overordentligt forstemmende på den, der passerer dem, — naturligvis i særlig grad på pårørende til den i graven hvilende.

Fremgangsmåden i denne situation er noget forskellig. Her har vi taget det standpunkt, at alle sunkne grave uden hensyn af nogen art omgående rettes op. Regning sendes derefter til skødehaveren; men har vi ingen adresse, eller reageres der ikke for regning på noget, som jo ingen har bestilt, lader vi det være, hvad det er: en service overfor kirkegårdens publikum som helhed.

Hvorledes der gås frem overfor begrebet »forsømte grave«, er tidligere berettet (VK XVI side 94 og XVII side 104). Næsten alle steder fjerner man i sidste instans alt på graven værende, planter maaske en busk og holder graven ren til fredningstidens ophør. Men er der egentlig nogen rimelig grund til at fjerne mindesmærket, for ikke at tale om juridisk hjemmel? Det kan dog ikke kaste ugræsfrø og vel næppe heller være til større mispryd for kirkegården, end da det blev opstillet (jevnf. pag. 126). Det må da synes rimeligt og også en form for service, om man lader stenen blive på sin plads fredningstiden ud. Om nogle skulle formaste sig til at lægge en blomst i ny og næ ved stenen, var vel ingen skade sket. Kun ved plantning af diverse blomster må man gøre sig hård og omgående fjerne sådanne, da pasningen naturligvis skal være lettest mulig.

Måske vil en og anden kirkegårdsleder mene, at alle disse ting eller dog nogle af dem betyder udgifter, som han ikke er særlig interesseret i at afholde, fordi pengene ikke kommer igen. Men service under enhver form er for kirkegården, hvad reklame er for forretningsmanden. Jo mere der fra kirkegårdsledelsens side gøres for at skabe en tiltalende og velholdt kirkegård, des mere lyst får gravstedbrugeren til selv at ofre noget for at få sin lille enhed til at blive et smukt led i en smuk helhed.

Vi har på hver eneste kirkegård i landet i udstrakt grad brug for service, for så vidt vi i dette ord foruden den direkte oversættelse til tjeneste lægger en blanding af begreberne hjælpsomhed, hensynsfuldhed og forståelse.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 17 nr. 1

FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Nye medlemmer

Afdeling A.

244. Bjerning menighedsråd.
245. Moltrup menighedsråd.
246. Sct. Johannes Sogns menighedsråd, Vejle.

Afdeling C.

948. Stenhuggermester A. W. Jensen, Hammel.
949. Aage Matthiessen, Rødkærbro.

Kontingentindbetaling

Det pr. 1. april forfaldne kontingent, der for personlige medlemmer i Danmark er kr. 6,00, og som for menighedsråd m. fl. beregnes efter særlige regler, bedes venligst snarest belejligt indbetalt til Foreningen for kirkegårdskultur, postkonto 119 15, Roskilde. Medlemmer i udlandet betaler kr. 8,00 og bedes ordne dette gennem deres bankforbindelse. For ikke indgåede kontingenter udsendes opkrævninger fra d. 25. april.

Generalforsamling

Foreningens årlige generalforsamling, der i år skal afholdes i Ålborg stift, agtes afholdt i Hjørring, og man regner med, at dette kan ske den 28. juli. Nærmere meddelelse vil fremkomme i VK nr. 2; men vi beder medlemmerne allerede nu notere den nævnte dag.

FRA DANSKE DAGBLADE

- 13/12 1949 (Frit Folk): De gl. træer på Sct. Michaelis kgd. i Fredericia skal fældes.
15/12 (Sydsjæll. Soc.-Dem.): Det reducerede kgd.s-projekt i Næstved vedtaget i den ændrede skikkelse (havearkitekterne *Boye og Preisler*).
19/12 (Vendsyssel Tid.): Jetsmark kgd. skal udvides, og en vej forlægges derved.
10/12 (Helsingør Soc.-Dem.): Vinderød kgd. skal udvides og reguleres.
22/12 (Vestsjæll. Folkebl.): Havearkitekt *G. Georgsens* projekt vedr. ny kgd. i Skælskør er vedtaget.
26/12 (Natt.): Mindelunde i gl. militær-kgd.
28/12 (Berl. Aften): Kritik af gravstenene — og et skarpt svar.
29/12 (Berl. Aften): Engelske besøg ved soldatergravene på Bispebjerg og Svinø.

29/12 (Villev.bl.): Der er bevilget 3000 kr. til regulering på Gentofte kgd. og 5000 til udhugninger på Mariebjerg.

1950:

- 5/1 (Himmerland): Planen om udvidelse af Dronninglund kgd. er godkendt.
6/1 (Vordingborg Dagbl.): Der fældes træer i forb. m. udv. af Vordingborg kgd. (stadsgt. *Klintø*).
7/1 (Tidens Tegn): Planer om ny kgd. i Vejen.
7/1 (Sydsjælland): Næstved kirkegårdsbestyrelse udliciterer den ny kgd.
8/1 (Berl. Tid.): Graveren i Kerteminde afskediget.
9/1 (Berl. Tid.): Brænding eller begravelse (af havearkitekt *Johannes Tholle*).
11/1 (Fr.borg Amts Avis): Projekt om krematorium i Hillerød klar (arkitekt *Ib Vagn Petersson*).
13/1 (Horsens Folkeblad): Den ny kgd. i Odder vil koste kr. 120.000.
13/1 (Fr.borg Amtstid): Udv. af kgd. i Hillerød vil koste en halv million kroner.
17/1 (Dannevirke): Uge kgd. skal udvides.
17/1 (Helsingør Soc.-Dem.): Udv. af Frederikssund kgd. er påbegyndt (arkitekt *Erik L. Rasmussen*, havearkitekt *Johannes Tholle*).
19/1 (Vendsyssel Tid.): Der er købt jord til udv. af Løkken kgd.).
23/1 (Loll.-F. Stiftstid.): Udv. af Stadager kgd. er i gang (kr. 14.000).
25/1 (Vendsyssel Tid.): Udv. af Dronninglund kgd. er godkendt som beskæftigelsesforanstaltning (kr. 115.000).
26/1 (Socialdemokraten): Der er planer om en kgd. i Vridsløselille.
29/1 (Demokraten): Plan om kgds.udvidelse i Koldby.
6/2 (Information): Når diget om kgd. skal flyttes (af pastor *Th. Stamer*).
7/2 (Sjællandsposten): Tveje-Merløse kgd. reguleres og udvides (inspektør *H. D. Ørsted-Hansen*).
9/2 (Sydsjæll. Venstreblad): Nyt kapel i Næstved til den halve pris og kirkegård til en femtedel af det først projekterede. Efter licitation overdroges arbejdet til flg.: Entreprenør *Johs. Christoffersen* (130.090), Blikkenslagerm. *O. Rasmussen & søns eftf.* (117.413) og smedem. *E. Johansen* (10.737). Ialt kr. 158.150.
14/2 (Horsens Soc.-Dem.): Horsens Vestre kgd. udvides for $\frac{1}{4}$ mill. kr. (kirkegårdsinspektør *V. Rud Nielsen*).
22/2 (Fr.borg Amts Avis): Græsted kgd. reguleres (kirkeværgen).
28/2 (Bornholms Soc.-Dem.): Rønne kgd. moderniseres for kr. 6.000.

- 2/3 (Kristl. Dagblad): Kirkeskatten i Sædder stiger p. gr. a. kirkegårdsudvidelsen.
- 4/3 (Berl. Aften): Uenighed om ændring af ligbrændingsloven.
- 6/3 (Politiken): Fællesgrav for Elsass-Lothringer i Haderslev.
- 7/3 (Berl. Tid.): Assistens-, Holmens og Garnisons kgd. bevares 50 år.
- 8/3 (Nordsjæll. Soc.-Dem.): Udv. af Egebæksvang kgd.
- 8/3 (Roskilde Dagbl.): Urnelund på Glostrup kgd.
- 10/3 (Nordsjæll.): Kan Espergærde kgds.udv. standses.
- 10/3 (Politiken): Espergærde-idyl i alvorlig fare.
- 11/3 (Fr.borg Amts Avis): Delte meninger om kgds.udv. i Espergærde.
- 22/3 (Berl. Aften): Mindelunden i Ryvangens endelige indvielse d. 5. maj.

Berigtigelse

Det er s. 66 forrige bind under ²²/₁₁ meddelt, at havearkitekt G. Georgsen har afsluttet arbejdet med Oppesundby kgd. Det meddeles, at G.G. havde trukket sig tilbage fra opgaven, og at avslutningen skyldes kirkegårdsgartner S. Hansen.

FRA NORSKE DAGBLADE

- 16/12 49 (Romsdalsposten): Udv. af Bremsned kgd.
- 22/12 (Tromsø): Bygningssjefen skal nå utarb. kostnadsoverslag for krematoriet. Reguleringsplanen for gravlunden ferdig omarbejdet.
- 28/2 50 (Vårt Land): Konkurransen om gode gravmonumenter.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Danmarksposten nr. 1: Dansk kirkegård og begravelsesfond i Montreal.

Dansk Gartner-Forbund 22. årg. nr. 5: Hvor gravene pyntes til julen. Et besøg på Kbh. Vestre kgd.

Gartner-Tidende nr. 1: Solbjerg kgd. (O. C. Nielsen). — Nr. 11: Assistens kgd., Kbh. (O. C. Nielsen).

Gartner Yrket nr. 50—51 1949: Det nye begravelseskapel i Åbo (Inger Fjelddalen).

Ignis nr. 1: Östersunds krematoriefråga (Niels Larsson). En urnlund i södra Böhmen (Emil Edgar). Några tankar om urnlunder (H. Claesson). — Nr. 2: Kring kyrkogårdar och gravplatser. Hollands eldbeg.f. 75-årsjubileum. Trollhättans urnlund (Artur Hermansson). Katarina

urnlund i Stockholm. Kremation i Japan och Korea. — Nr. 3: 50 års resultat (E. Övden).

Landsbygraveren nr. 12: Regningen er god nok. Menighedsrådsvalget. Kirkeklokken. — Nr. 1: Cirkulære til stiftsøvrighederne vedrørende landsbygravernes aflønning. Til forsvar for kirkegårdens stortræer — i kulturens navn (Hans Rønø). — Nr. 2: Forsømte gravsteder. — Nr. 3: Flytningen af store sten? Vi fortsætter (om træplanter).

Menighedsrådenes blad nr. 2—3: Skal kirkegården reguleres og hvordan? (Johannes Tholle).

Norsk hagetidend nr. 3—4: Konkurransen om tegninger til gode typer for gravmæler.

Pharos nr. 1: Proposed new Crematoria. The Ideal Cremation Furnace.

Stenhuggertidende nr. 1: Hjemfaldent. — Nr. 2: Gravmonumenterne. — Nr. 2: Vore gravsten (Arno Malinowski og Hansen Glem).

The American Cemetery, decbr. 49: The Rejuvenation of a Catholic Cemetery. A Cemetery Built on the Slopes of a Mountain. Are Cemeteries Doing an Effective Adversising Job? — Jan.: New England Cemeteries Are doing something about Public Relations. Cemetery Institute completes its third Year of useful Service. Elan — Youngest Cemetery in the Susquehanna Valley. Dedicated Nisei Memorial in Los Angeles Cemetery. Cemetery Managements Responsibilities to the Public it serves. — Febr.: Cedar Lawn — Mellowed by Time and Tradition. Economy Through Fundamental Training.

BOGANMELDELSER

Tor Nitzelius: Trädgården vackraste blommor. 8°, 272 s. plus 32 farveplancher; Saxon & Lindströms. Stockholm 1950. Kr. 7,50 sv.

Med havens vakreste blomster mener forfatteren stauder og løgvæxter og udelukker altså både roser, blomsterbuske og sommerblomster etc. Med denne indsnævring af begrebet er udvalgt 100 slags, og bogen har som undertitel: 100 perenna växter i färg. Den indledes med 32 farveplancher, der er nydeligt udført, og som hver rummer 3—5 planter, der hver for sig er forsynet såvel med botanisk som svensk væxtnavn og desuden med højdeangivelser; derefter følger teksten, der har inddelt planterne efter årtiden: Vårens, forsommerens osv. samt desuden har afsnit om strand- og vandvæxter, bregner m. fl.; yderligere er der afsnit om jordbundsforhold, pasning m. m. og en tabel over de beskrevne planter. Forfatteren er ansat ved Stockholms stads parkafdeling, hvor han er væxtexpert;

fotografierne er i hovedsagen optaget af forfatteren og er fordelt i teksten. Som en praktisk håndbog for haveamatører på begynderstadiet må denne anses for meget værdifuld, og det lille oktavformat gør det muligt at have den i en nogenlunde stor lomme, så den kan være ved hånden under arbejdet derude.

Sixten Dahlquist: Kyrkogårdarne. Særtryk af Linköping stift i ord och bild. Stockholm 1949.

Dette lille særtryk på 11 sider viser provstens store interesse for og arbejde med kirkegårdene, sådan som det også kom til orde i provstens artikel V K 16. Det rummer bl. a. nogle interessante billeder af ældre tiders gravmæler.

Dansk Naturfredning. Årsskrift 1948. 8°, 128 s., Gyldendal, København 1949.

I det smukke årsskrift lægger man navnlig mærke til provst *J. Exners* artikel om fredning af kirkernes omgivelser.

Foreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndare. Handlinger från årsmötet i Karlskoga 9.—11. augusti 1949.

Foreningen har atter føjet et værdifuldt skrift til sin i forvejen gode og lange serie. Man lægger især mærke til stadstrgs. *Carl Frebys* redegørelse for Karlskogas kirkegårde; om dette emne vil der senere fremkomme en artikel i V K. Endvidere bl. a. *Erik Åkerskogs* bidrag til spørgsmålet om, hvordan bygdekulturen bevares på kirkegårdene.

J. E. Ohlsens enke. Frøkatalog 1950.

Er på ikke mindre end 128 sider, velordnet og rigt illustreret.

Johannes Tholle: Det blomstersmykkede hus. 8°, 140 s. Alm. dansk gartnerforenings bogforlag. København 1950. Kr. 11,35.

Jeg har efterhånden fået det indtryk, at en meget stor del af mit liv er gået med både her og der at anmelde bøger af *Tholle*, og det er ikke den kedeligste del. Her ligger nu på skrivebordet en bog om det blomstersmykkede hus; en bog, som jeg aldrig har tænkt på, at vi savnede; men jeg ser nu, at vi burde have savnet den. Alt, hvad der kan komme ind under forskønnelse af hus, tag, altan og sokkel er gennemarbejdet i særskilte afsnit, som er illustreret med gode billeder i massevis og instruktive tegninger, mål og tabeller, plantebeskrivelser og voksesteder. Enhver fagmand må naturligvis have bogen, men også for den, som blot ejer så meget som en meter altankasse, er bogen af stor værdi. Jeg kan ikke lade være at mene, at også hvert byrådsmedlem i Danmark burde tvinges til at læse den fra ende til anden, fordi den også har

et afsnit om det offentliges ansvar. Heldigvis har jeg fundet en dejlig slyngplante, som *Tholle* har glemmt, nemlig *Campsis radicans*; men den kan komme med i næste udgave. Bogen er fortrinlig; men kunne forlaget ikke have klaret den lidt billigere? Bogen er tilegnet mindet om altanhavernes pioner: *I. N. Risum*.

E. Qvist.

RESOLUTIONER m. m.

Kirkeministeriets Skriv. (10/7 1943) (til Landsretssagfører N. N.) ang. en Kirketiendeejers Pligt til at anskaffe et Bolværk til Brug ved Gravkastningen paa Kirkegaarden.

I en gennem Stiftsøvrigheden over Viborg Stift hertil indsendt Sag har Menighedsraadet for A. Sogn besværet sig over, at Godsejerinde Frk. O. O. som Ejer af A. Sogns Kirketiende har nægtet at betale et af Menighedsraadet anskaffet Bolværk til Brug ved Gravkastning paa A. Kirkegaard under Henvisning til, at et tidligere Bolværk i sin Tid blev anskaffet af Menighedsraadet.

Efter at Ministeriet i Anledning heraf havde udbedt sig en Udtalelse fra Godsejerinde, Frk. O. O., har man modtaget en Skrivelse af 12. April 1943, hvori De som Sagfører for Frk. O. O. meddeler, at denne begrundet sit Standpunkt med, dels at et Bolværk som det omhandlede falder udenfor de Rekvisitter, som en Kirkeejer skal anskaffe til Kirkegaarden, dels at det ældre Bolværk var brugeligt eller i hvert Fald kunde repareres, og at Anskaffelsen af det nye Bolværk, som skete uden Samraad med Kirketiendeejeren, alene var foraarsaget ved, at der netop paa denne Tid skulde gravsættes en særlig stor Kiste paa Kirkegaarden.

Endvidere har Frk. O. O. hævdet, at hun under ingen Omstændigheder kan være pligtig at betale det paagældende Bolværk, forinden Spørgsmaalet om dettes Anskaffelse har været behandlet ved det aarlige Kirkesyn.

Ministeriet har herefter paany om Sagen brevvekslet med Stiftsøvrigheden over Viborg Stift og med sammes Skrivelse af 8. Juli 1943 modtaget Indberetning om, at der ved det i Maj 1943 afholdte ordinære Syn over Kirken og Kirkegaarden er sket Udsættelse om Anskaffelse af et Bolværk.

Menighedsraadet har endvidere i en over Sagen afgivet Erklæring udtalt, at man forinden Anskaffelsen af Bolværket rettede Henvendelse til Kirketiendeejeren, der imidlertid nægtede at anskaffe Bolværket.

Saaledes foranlediget skal man, idet henvi-

ses til Bestemmelserne i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. § 27, Stk. 4, og kgl. Anordning af 10. December 1927 § 22, Stk. 3, meddele, at Frk. O. O. er pligtig at efterkomme den skete Udsættelse ved at anskaffe et Bolværk til Kirkegaarden, som kan bruges ogsaa ved Nedsættelse af store Kister.

Ministeriet skal derhos — for at tilvejebringe den mest praktiske Ordning af Sagen — henstille, at Kirketiendejeeren afkøber Menighedsraadet det af dette anskaffede Bolværk for et passende Vederlag.

Kirkeministeriets Skriv. (12/7 1943) (til Missionspræsident N. N.) ang., i hvilket Omfang Medlemmer af „Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints“ har Ret til Benyttelse af Kirkegaarde og Kapeller.

I Skrivelse af 19. Maj d. A. har De anmodet om en Udtalelse fra Ministeriet om, i hvilket Omfang »Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints« har Ret til Benyttelse af Kirkegaarde og Kirkegaardskapeller.

I Anledning heraf skal man efter Brevveksling med Biskoppen over Københavns Stift meddele, at Medlemmerne af nævnte Troesamfund ikke har Adgang til at faa Begravelser forrettet fra Folkekirkens Kapeller, hvori- mod de i Henseende til Benyttelsen af Kapellerne paa *kommunale* Kirkegaarde har samme Ret som andre Borgere.

Med Hensyn til Begravelser, der forrettes fra Folkekirkens Kirkegaarde uden Benyttelse af Kirkegaardens Kapel, henvises til Lov Nr. 100 af 19. April 1907 § 5, Stk. 1, jfr. §§ 3—4.

Kirkeministeriets Skriv. (26/7 1943) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aarhus Stift) ang. en Besværing over den af Graveren ved en Landsbykirkegaard forlangte Betaling for Gravkastning.

I det med Hr. Stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds Skrivelse af 13. Juni 1943 hertil tilbagefulgte Andragende, der er oversendt hertil til Udtalelse fra Priskontrolraadet, har N. N. besværet sig over den af Graveren paa A. Kirkegaard, O. O., beregnede Pris for Kastning af en Grav paa A. Kirkegaard.

I Anledning heraf skal man først bemærke, at da de paagældende ifølge Kirkegaardsvedtægtens Post 7 er *pligtige* at lade enhver Grav paa A. Kirkegaard grave af den ved Kirkegaardens ansatte Graver, maa den sidste ogsaa være *pligtig* til enhver Tid at udføre Arbejdet som forlangt uden Hensyn til »manglende Tid«, som Graveren i nærværende Tilfælde skal have paa- beraabt sig.

Hvad dernæst angaar det Graveren tilkom- mende Vederlag for Gravningen, bestemmer Vedtægtens Post 7 herom, at Gravning sker »for den Takst, som Menighedsraadet til enhver Tid fastsætter«. Efter det af Menighedsraadet oplyste er i Henhold hertil Taksten for Kastning af en almindelig Grav fastsat til 15 Kr. for en voksen.

Ihvorvel det nu i nærværende Tilfælde har drejet sig om Gravning af en Grav af noget særegen Beskaffenhed (beregnet paa Indbæring i Stedet for Nedsænkning af Liget i Graven), maa Ministeriet dog finde, at den forlangte Betaling af 135 Kr., der udgør det 9-dobbelte af den sædvanligt fastsatte Betaling — selvom der heri maatte være indbefattet et mindre Beløb for Pyntning og Ringning — ligger langt ud over, hvad der med Rimelighed kunde kræves, tilmed da Klageren efter det oplyste paa egen Bekostning har stillet en Arbejdsmand til Raadighed som Medhjælp for Graveren ved Gravens Kastning.

Idet dernæst den af Graveren paaberaabte Bemærkning fra Klageren, at »det gjorde ikke noget, hvad det kostede, blot Graveren vilde grave Graven«, selvfølgelig ikke kan berettige den sidstnævnte til at tage en urimelig Betaling for Gravningen, skal man anmode Hr. Stiftamtmanden og Deres Højærværdighed om at ville tilkendegive Graveren Ministeriets Misbilligelse af det af ham udviste Forhold med Tilføjende, at Ministeriet forventer, at noget saadant ikke gentager sig i Fremtiden.

Kongl. Stadfæstelse (27/7 1943) (udfærdiget gennem Kirkeministeriet) paa følgende Ændring i de fundatsmæssige Bestemmelser*) for Enke Birgitte Cathrine Thorsen, født Bondgaards, Legat til Vedligeholdelse af hendes Gravsted paa Estruplund Kirkegaard.

Kongl. Stadfæstelse (3/8 1943) (udfærdiget gennem Kirkeministeriet) paa Fundats for Gaardejer Hans Clemmensens Legat til Vedligeholdelse af Legatstifterens Gravsted paa Brenderup Kirkegaard og til Bedste for Fattige i Brenderup Sogn.

Kirkemin. Skriv. (14/8 1943) (til Biskoppen over Ribe Stift) ang., at der ikke skal ske Tilførsel til Kirkebøgerne vedrørende ilanddrevne Lig af fremmede Soldater, som udleveres til den tyske Værnemagt, m. m.

*) Disse Bestemmelser indeholdes i Enke Birgitte Cathrine Thorsens Testamente af 7. November 1866, kgl. konfirmeret den 3. Juli 1868. Legatkapitalen udgør 400 Kr.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 17 nr. 2

FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

Generalforsamling

Foreningen for Kirkegaardskultur afholder sin ordinære generalforsamling på hotel Phoenix i Hjørring fredag den 28. juli 1950 kl. 10,30 med følgende dagsorden:

1. Valg af dirigent. 2. Aflæggelse af beretning for året 1949/50. 3. Fremlæggelse af det reviderede regnskab for året 1949/50. 4. Fremlæggelse af virksomhedsplan for 1950/51. 5. Fremlæggelse af budget for 1950/51. 6. Beretning fra redaktøren. 7. Valg af et medlem til redaktionsudvalget. På valg er havearkitekt *Johannes Tholle*. 8. Valg af 5 bestyrelsesmedlemmer. Efter lodtrækning mellem følgende: fhv. kirkeminister *Johannes Hansen*, landsretssagfører *H. F. Jegsen*, kirkegårdsinspektør *Hans Rønø*, havearkitekt *Johannes Tholle*, lærer *Frands Hansen*, stenhuggermester, oldermand *P. H. Mohr*, menighedsrådsmedlem, papirarbejder *Wilhelm Nielsen*, afgøres det, hvilke fem af disse, der skal på valg. 9. Valg af to revisorer og en revisorsuppleant. 10. Forslag om ændring af foreningens love for så vidt kontingentet angår. 11. Fastsættelse af stedet for næste års generalforsamling. 12. Eventuelt.

Bestyrelsesmøde afholdes på hotel Phoenix fredag kl. 9.

I tilslutning til generalforsamlingen er der følgende program for dagen iøvrigt:

Kl. 13 frokost på hotel Phoenix, kl. 14½ andagt i Hjørring kirke ved biskop, dr. phil. *C. I. Scharling*, kl. 15 besigtigelse af kirkegårde, kl. 18 middag på hotel Phoenix kl. 20 offentligt møde på hotel Phoenix i Hjørring med følgende talere: kirkegårdsinspektør *Volmer Rud Nielsen*, Horsens, emne: Praktiske kirkegårdsspørgsmål, og fhv. kirkeminister, provst *C. Hermansen*, Hjørring, emne: erfaringer fra sidste provstesynd over kirkegårde.

19. juli 1950.

C. I. Scharling,

formand, biskop.

/ *H. F. Jegsen*,

sekretær, landsretssagfører.

Regnskab 1. april 1949—31. marts 1950

INDTÆGTER:

Kassebeholdning pr. 1/4 1949.....	kr.	319,63
Kontingenter	„	4690,00
Tilskud: Kirkeministeriet	1500,00	
Landbrugslotteriet	1000,00	2500,00
Forlagsvirksomhed m. v.....	„	704,59
		<hr/>
		Kr. 8214,22

UDGIFTER:

Kontorhold	kr.	1582,30
Tidsskriftet Vore Kirkegårde.....	„	4839,41
Møder, generalforsamling	„	1199,33
Blomster, kranse	„	48,50
Diverse	„	176,65
Kassebeholdning pr. 31/3 1950.....	„	368,03
		<hr/>
		Kr. 8214,22

Roskilde, den 15. april 1950.

Hans Rønø, kasserer.

Vi har gennemgået regnskabet efter kassebog med tilhørende bilag og intet fundet at bemærke. Kassebeholdningen er til stede.

A. Falmer-Nielsen. *P. F. Jensen.*

Nye medlemmer

Afdeling A.

- 247. Sct. Jørgensbjerg menighedsråd.
- 248. Hellevad menighedsråd, Klokkeholm.

Afdeling C.

- 950. Gårdejer Jørgen Chr. Jørgensen, Bursø.
- 951. H. Gadegaard Hansen, Vrå.
- 952. Ejnar Carlsson, Ndr. Strandvej 313, Hornbæk.
- 953. B. Knudsen, Nørrebrogade 71, Fredericia.
- 954. Graver Carl Hansen, Slagtergade 68, Haderslev.
- 956. Jens A. Hansen, „Fredly“, Hørve.

FRA DANSKE DAGBLADE

- 23/3 (Thisted Amts Avis): Boddum kirkegård udvides imod syd (havearkitekt *Johannes Tholle*; entreprenør *Lauritz Hansen*; anlægsgartner *E. Ebbesen*; kr. ca. 18,000).
- 24/3 (Skive Avis): Den ny kgd. i Skive bliver til.
- 28/3 (Ny Tid): De af menighedsr. i Vejgård erhvervede arealer til ny kgd. overgår ved Nr. Tranders kommunes indlemmelse i Ålborg til sidstn. for kr. 62,000.
- 29/3 (Middelf. Soc. Dem.): Strib kgd. skal udvides med 16,250 m².
- 30/3 (Dannevirke): Haderslev Assistens kgd. udvides (inspektør *O. Raahauge-Askegaard*).
- 8/4 (Morsø Venstrebl.): Udv. af Vridsted kgd. og opførelse af ligkapellet færdig; indviet i påsken.
- 11/4 (Vendsyssel Tid.): Jelstrup kgd. skal udv.
- 11/4 (Nordsjælland): Egebæksvang kgd.
- 12/4 (Fr.borg Amts Tid.): Udv. af Espergærde kgd.

13/4 (Vendsyssel Tid.): Udv. af Dronninglund kgd. forandrer skoven ved hovedgården.

14/4 (Helsingør Soc. Dem.): Egebæksvang kgds-udvidelse.

19/4 (Nordsjælland): 7 i Tikøb sogneråd stemte for udv. af kgd. i Egebæksvang.

26/4 (Horsens Folkebl.): Horsens Vestre kgd. skal udvides.

27/4 (Kalundborg Folkebl.): Udv. af Kalundborg kgd.

2/5 (Jydske Tid.): Mindelunden i Svinø for allerede flyvere.

3/5 (Viborg Stifts Folkebl.): Udv. af Tapdrup kgd. indviet af stiftsprovst *Baun* (anlægsgrt. *Hald*); der er plads til ca. 90 grave.

3/5 (Ekstrabl.): Protest imod Egebæksvang kgds. udv. i skoven.

7/5 (Politiken): Mange angreb truer vore smukke skove, bl. a. kgds-udvidelser (*Erik Struckmann*).

10/5 (Østsjæll. Folkebl.): Faxe kgd. står foran en udvidelse.

12/5 (Silkeborg Avis): På udv. af Hammel kgd. bliver 350 gravpladser.

16/5 (Fyns Venstrebl.): Ryslinge frimenighed har købt jord til kgd.

16/5 (Kristel. Dagbl.): Kapellet ved Lyngby kirke og Sorgenfri kgd. skal udvides.

17/5 (Østsjæll. Folkebl.): Forslag om regulering af Store-Heddinge Gl. kgd.

19/5 (Hørsholm Avis): Vinderød kgd. skal udvides (havearkitekt *S. Hansen*).

23/5 (Sydsjæll. Soc. Dem.): Udv. af Herfølge kgd. sker i terrasser og rummer ca. 600 gravpladser (stiftsgartner *E. Qvist*).

30/5 (Politiken): Pinlig strid om islandsk digtergrav.

30/5 (Berl. Aftenavis): Om mindesmærker (kronik af *Axel Salto*).

2/6 (Politiken): Den pinlige gravsag på Skagens kgd.

2/6 (Odder Dagbl.): Drøftelse af udv. af Odder kgd.

8/6 (Vendsyssel Venstrebl.): Kirkeministeriet har godkendt krematorieplaner for Hjørring.

8/6 (Østsjæll. Folkebl.): Faxe kgd. må udvides imod syd.

10/6 (Berl. Aften): Skal Humlebæk-park deles i kgd. og badestrand?

12/6 (Helsingør Soc. Dem.): Nyhuse kgd. ved Hillerød skal udvides.

13/6 (Nordsjæll. Venstrebl.): Overslag over kapelkrematorium og kgds-udvidelse i Hillerød andrager ca. 400,000 kr.

13/6 (Jydske Tid.): Indvielse af Felsted kgd. ved stiftsprovst *Pontoppidan-Thyssen* (havearkitekt *Rasmus Th. Christensen*; kr. 40,000).

14/6 (Randers Soc. Dem.): Hobros ny kgd. bliver beredskabsarbejde (kgdsinsp. *S. Hansen*).

FRA NORSKE DAGBLADE

12/4 (Førde): Kgd. på Sande skal udv.

3/5 (Tønsberg bl.): Norske kgd. ofte overlesset med sten.

17/5 (Morgenposten): Kirkegårdskultur.

16/5 (Telen): Kgd. i Gransherad skal udv. med 1200 m².

20/5 (Totens bl.): Udv. av kgd. i Eina.

FRA SVENSKE DAGBLADE

11/4 (Göteborg handelstidn.): Smögen får kyrkogård via dansk sandsugare.

26/5 (Nerikes Allehanda): Personal och ekonomibyg. för kr. 150,000 på Norra kgd. i Örebro.

FRA FINSKE DAGBLADE

21/5 (Hufvudstadsbl.): Minnet av de fallna. De stupades minnesdag.

22/5 (Hufvudstadsbl.): De fallnas minne hyllat vid fester landet runt.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Garten und Landschaft nr. 3: Gedanken zum Friedhof (*Hans Kidery*). Wettbewerb Waldfriedhof auf dem Dachsberg in Kamp-Lintfort bei Moers. Das Einzelne im Ganzen des Friedhofs. Die Grabeinfassung. Der Hoppenlau-Friedhof in Stuttgart.

Ignis nr. 4: Kring 1949 års eldbeg. siffror (*Elma Övden*). - Nr. 5: Norske präster om eldbeg. Eldbeg. i Finland. Danmarks märkvärdigste urnelund (Ryvängen; *Johannes Tholle*). Urnen som Symbol (*Lohe*). - Nr. 6: Praktisk eldbeg. propaganda. Filipstad får krematorium. Danm. märkvärdigste urnelund (sluttet). Död mans tal till de sörjande. Centralkrematorium i Sundsvall.

Landsbygraveren nr. 4: Landsby-kirkebetjenten. Fra gravernes arbejdsmark. - Nr. 5: Forårsblomstrende løg og knoldvæxter på grave. - Oh, Rædsel (om forsømte grave m. m.; *Aage Mathiesen*). Besøg på fremmede kgd. (*Hans Vind*). Dyrtidstillæget.

Life maj: Lincolns Funeral. Cremation of a King.

Månedssblad for anlægsgartneri maj: Licitationer; Ellidshøj kgd.

Menighedsrådenes blad nr. 4: Skal kirkegården reguleres og hvordan? (sluttet; *Johannes Tholle*).

Pharos nr. 2: Blackpool Cremation Conference. Proposed New Crematoria. Cremation Assurance Friedly Society. News from Abroad.

Stenhuggertidende nr. 5: Gravmonumentkulturen (*A. Marlinowski*). - Nr. 6: Gravmonumenternes forskønnelse (*C. I. Scharling*).

The American Cemetery marts: Sensiole Rules and Regulations For the Protection of Lotowners. Pine Crest - Ninety Acres of Quiet Beauty in the Deep South (*R. F. Wyrick*). - April: The Threat of Nationalisme - frem Cradle to Grave. Hawaii's newest Cemetery has many unique Features. - Maj: An Appraiser explores the Cemetery. Using Religion in Human Relations.

Tidsskrift for Pastoralförvaltning, dec. 49: Vad bör ytterligare göras för att höje vår kyrkogårdskultur? (*Else Dahl*). Kyrkogårdsproblem (*Sigrid Ringsjö*). Nya kyrkogårdar i Karlstads stift (*Edv. Jacobsen*). Hur skola vi förvandla våra stenkyrkogårdar till gröna griftegårdar?

Havekunstnerisk kursus på Århus universitet

Charlottenborg-akademiets havekunstneriske udvalg har meget prisværdigt i en årrække arrangeret korte kursus for interesserede; et af dem havde kirkegårde på sit program. De 5 har været afholdt på Charlottenborg, det 6te i fjor på Hindsgavl med historiske emner, og det 7de afholdes efter programmet i år den 10.—12. august på Århus universitet og har på sin emneliste foredrag om havekunstens historie fra 1720, fra *Will. Kent* til *Gertrude Jekyll*. Det må forbaus, at man i fjor kunne samle tilstrækkeligt antal deltagere til kursus af lige så speciel art, men det lykkedes, og udvalget fortjener, at også dette kursus bliver vel besøgt af interesserede. Anmeldelse sker til akademiets kontor, Charlottenborg, København K., inden 15. juli. Da såvel Föreningen Sveriges Stadsrådsgårdsmästare som også Sveriges Kyrkogårdsföreståndare holder deres årsmøde ved samme tid, vil det dog nok kunne skorte på besøg fra den side af Kattegat.

PS. Föreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndare har nu meddelt, at man har flyttet sit møde til dagene 15.—17. august.

Radioforedrag

Søndag den 6. august taler kirkegårdsinspektør *Hans Rønø* om kirkegårdsforhold i afdelingen for havebrugsforedrag, der plejer at komme kort før højmessens.

BOGANMELDELSER

Imperial War Graves Commission. Thirtieth Annual Report, 8°, 44 s., London 1950, 1s 6d net.

Denne 30te rapport eller årsberetning fra den britiske krigsgravskommission omtaler *Sir Fabian Ware*s død (1949) i en nekrolog og bringer iøvrigt beretninger om, hvad der er sket med den 2den verdenskrigs britiske grave i det svundne år. Fra Danmark nævnes, at der er ca. 1000 soldatergrave, at *The Cross of Sacrifice* er rejst på Bispebjerg, hvor der ved *Remembrance Sunday* var en ceremoni, og at samme symbol vil blive rejst på 5 steder i Danmark. Dette er allerede sket på Svine kirkegård. I Norge findes også ca. 1000 grave, fordelt på 72 pladser, i Sverige 120 grave, hvoraf 47 i Pålsjö ved Helsingborg. Tolv sider bringer på svært, krideret papir illustrationer fra de forskellige landes soldaterkirkegårde.

Jens Petersen: Hollands havebrug og gartneri. 8°, 356 s., Alm. d. Gartnerf.s bogforlag, Kbh. 1950. Kr. 11,00.

Som introduktion til de mange fællesrejser til havebrugslandet Holland har den meget hollandsbegeistrede konsulent samlet bidrag fra mere end 30 særligt kyndige og selv fra et studieophold givet oplysninger, der er af stor værdi. Bogen bør benyttes og studeres også før kommende hollandsrejser og er et interessant dokument i dansk gartneris historie.

Anerkendte prydplanter. Udg. af Fællesudvalget for bedømmelse af prydplanter. 4°, 20 s. maskinskrevet. U. å.

Der er efterhånden blevet bedømt og udtaget så mange prydplanter, at en oversigt herover ikke er blot ønskelig, men også nødvendig for hvem der vil ha' de helt rigtige sorter. Nærværende hefte giver en sådan oversigt med en kort beskrivelse af planten.

14. årsberetning fra J. E. Ohlsens Enkes plante-patologiske laboratorium, ved Paul Neergaard. 8°, 24 s., Kbh. 1950.

Årsberetningen omhandler navnlig visse sygdomsangreb på køkkenurter og giver et resumé på engelsk og esperanto.

Frukt og bær. Årsskrift for frugt- og bær dyrkning. Udg. af Det norske hageselskap m. v., redigeret af E. Hildrom og L. Hegdal. 8°, 120 s., Oslo 1950.

Et nydeligt årsskrift med mange bidrag fra specialister om frugt- og bær dyrkning i Norge.

Dansk tidsskrift-index. 34. årg. 1948. 8°, 466 s., Nyt nord. forlag, Kbh. 1949. Er væsentlig tykkere end sin forgænger og ligesom forgængerne uund-

værlig for hvem der vil ha' en oversigt over behandlede emner eller artikelangivelse for enkelte spørgsmål.

Monumentet i Mindelunden. Mappe 29 × 22 cm., 4 s. text, 8 fotogengivelser, Stenders kunstforlag. Kbh. 1950.

Med en text af professor *Frithiof Brandt* (der er uddrag af bogen om *Axel Poulsen*, 1949) har *Stenders* kunstforlag meget apropos mindelundens færdiggørelse udsendt en overordentlig smuk mappe af gengivelser af billedhuggerens monument i Ryvangen. Vi er ude af stand til at komplimentere fotografen, da hans navn ikke nævnes, men ville gerne; derimod kan vi rose trykkeriet (*Egmont H. Petersen*) for udmærket arbejde. Kritik kan kun rettes imod, at mappen kun bærer titlen „Monumentet i mindelunden“, for der er dog adskillige mindelunde i Danmark, — samt at der på textsiderne står „Monumentet i Ryvangens Mindelund“, for den officielle betegnelse er Mindelunden i Ryvangen. Denne betegnelse bør også anvendes andetsteds (i presse og omtale), og stedbetegnelsen Ryparken bør ikke benyttes her. Ryparken er et boligkompleks, Ryvangen er noget andet.

Vi tilføjer, at VK vil bringe en udførlig omtale af mindelunden i Ryvangen i et kommende hefte.

Else Dahl: Kyrkogårdar och begravningsplatser förr och nu. Særtryk. S. 327—34.

I dette særtryk af Skara stift i ord og bild giver professorinden ret summarisk et blik over kirkegårdsforholdene og bringer nogle talende illustrationer der til.

Dansk Ligbrændingsforening. Beretning for året 1949. 8°, 70 s.

I beretningen hedder det, at året 1949 har været det største år i foreningens historie, og man noterer med tilfredshed, at brændingsprocenten for hele landet nu er 18,4 samt at begravelsebrænding i København og på Frederiksberg ligger omtrent som fifty-fifty, og Danmark står øverst blandt Europas nationer. Beretningen har ikke nået at få den nyligt vedtagne lov om ligbrænding med. Derimod noteres den ny afdeling i Sønderborg.

Hagebok for hvermann, redaktion Nils Eriksen. 8°, 196 s., Gyldendal, Oslo 1950.

Fem norske gartnere af forskellig slags har forfattet denne almenyttige havebog; havearkitekt *Sigurd Hoff* skriver om havens form og udstyr og ledsager teksten med planer, perspektiver, skitser og fotos. Bogen har mange illustrationer og vil sikkert kunne gøre god nytte i Norge.

RESOLUTIONER m. m.

Kirkeministeriets Cirkulærskriv. (23/8 1943) (til Biskopperne) ang. **Rekvisition hos Skifteretterne af Dødsattester for danske Statsborgere, der er afgaaet ved Døden i Tyskland, og hvis Aske efter Ligbrænding i Tyskland skal nedsættes paa Kirkegaard eller Krematorium her i Landet.**

Kongl. Stadfæstelse (9/9 1943) (udfærdiget gennem Kirkeministeriet) paa **Fundats for „Sognefoged Frans P. Andersens og Hustrus Gravstedslegat“** til Vedligeholdelse af Legatstifternes Gravsted paa Lundum Kirkegaard og til Uddeling ved Juletid til en værdig trængende Familie i Lundum Sogn.

Kirkeministeriets Cirk. (17/9 1943) (til Stiftsøvrighederne og Overtilsynene for Kirkerne i København og paa Frederiksberg) ang. **Arbejdskort til Kirkernes Funktionærer.**

Kirkeministeriets Skriv. (29/10 1943) (til N. N.) ang. **Ejendomsforholdet til et Familiegravsted.**

I et hertil indsendt Andragende af 31. August 1943 har De anholdt om, at Ejendomsforholdet til et nedenfor nærmere angivet Gravsted paa A. Kirkegaard ved Kirkeministeriets Foranstaltning maa blive berigtiget, saaledes at Retten til det paagældende Gravsted straks overføres til Dem, eller saaledes at der i hvert Fald tilsikres Dem Adgang til efter den indeværende Fredningsperiodes Udløb den 1. Januar 1946 at erhverve Retten til det paagældende Gravsted.

Det fremgaar af sagen, at det omhandlede Gravsted er et paa A. Kirkegaard beliggende Familiegravsted, hvori flere af deres Slægtninge ligger begravet, og hvori den sidste Begravelse fandt Sted den 28. August 1925, da en Urne, indeholdende Asken af Deres afdøde Fader, nedsattes heri.

Til Støtte for Deres Adkomst har De henvist til, at det maa bero paa en Fejltagelse, naar det efter Deres Faders Begravelse udfærdigede Gravsteds-skøde er udstedt til Deres nu afdøde Fætter, O. O., i Stedet for til Dem som den ældste Søn af den i Gravstedet senest begravede.

De har derhos oplyst, at Gravstedsskødet nu beror hos Deres afdøde Fætters Enke, der har nægtet at efterkomme Deres Anmodning om Dokumentets Udlevering, idet den paagældende ønsker at bevare Retten til Gravstedet indtil Udgangen af indeværende Fredningsperiode, der udløber den 31. December 1945.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 17 nr. 3

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Generalforsamling

Foreningen for Kirkegårdskultur afholdt sin ordinære generalforsamling i Hjørring den 28. juli 1950 med dagsorden i henhold til lovene.

Formanden, biskop *C. J. Scharling*, aflagde beretning for året 1949/50, hvoraf det fremgik, at foreningen har haft et roligt år, og at der (selv om medlemstallet har holdt sig nogenlunde konstant) er meget, der tyder på, at interessen for foreningens arbejde stadigvæk er stor, hvorfor formanden henstillede, at medlemmerne gjorde et arbejde for at sikre, at de interesserede også indmeldte sig i foreningen. Formanden omtalte endvidere spørgsmålet om gravmælekulturen, der tidligere har været drøftet på generalforsamlingen, og håbede, at der på dette område måtte opnås et resultat til gavn for foreningens arbejde.

Regnskabet for 1949/50 og budgettet for 1951 godkendtes.

Af bestyrelsen var følgende på valg: fhv. kirkeminister, landstingsmand *Johannes Hansen*, landsretssagfører *H. F. Jegsen*, kirkegårdsinspektør *Hans Rønø*, havearkitekt *Johannes Tholle* og menighedsrådsformand *Vilhelm Nielsen*.

Alle blev genvalgt. I stedet for afdøde billedhugger *Martin Billeschou*, Esbjerg, valgtes stenhuggermester *Hansen Glem*, Herning.

Endvidere vedtoges bestyrelsens forslag om kontingentforhøjelse; love med de nye takster fås hos sekretæren.

Om eftermiddagen foretoges der udflugt til omegnens kirkegårde, og det var interessant for deltagerne at se, på hvilken måde der selv i en barsk egn kan anlægges hyggelige kirkegårde, når der drages tilstrækkelig omsorg for en god læbeplantning. Provst *Hermansen*, menighedsrådet og kirkens funktionærer i Hjørring bidrog i høj grad til, at dagen blev så vellykket, som tilfældet var.

Udover det rent refererende vil jeg gerne herigennem henlede medlemmernes opmærksomhed på, at deltagelse i foreningens årlige generalforsamling efter mit skøn er en oplevelse, som man ikke bør gå glip af, hvorfor det allerede nu henstilles til de ærede medlemmer at tage under alvorlig overvejelse at møde op ved næste års generalforsamling.

Aftenens offentlige møde, ved hvilket provst *Hermansen* og kirkegårdsinspektør *Rud Nielsen*, Horsens, talte, havde overvældende tilslutning, og

mødedeltagerne fik et godt indblik i kirkegårdskulturens praktiske og teoretiske problemer.

Næste mødested for generalforsamlingen fastsattes til Københavns stift.

H. F. Jegsen.

Nye medlemmer

Afdeling A.

249 Serritslev menighedsråd.

Afdeling C.

955 kirkeværge, læge *Harald Westergaard*, Jordløst st., Fyn.

956 *Jens A. Hansen*, Fredly, Hørve.

957 cand. hort. *Jens Ove Rasmussen*, Kålundsvej 24, Odense.

958 kirkegårdsinspektør *M. Skrydstrup*, Gentofte.

959 stenhuggermester *Andreas Westergaard*, Kirkegade, Struer.

960 stenhuggermester *Andreas Billeschou*, Esbjerg.

961 planteskoleejer *A. B. Andersen*, Hulkærhus, Rødkærhus.

FRA DANSKE DAGBLADE

14/6 (Nakskov Tid.): 1000 nye gravsteder på Horslunde Gl. kgd.

15/6 (Hørsholm Avis): Udv. af Hillerød kgd. vedtaget.

22/6 (Socialdem.): Gennemskæring af Vestre kgd. (Kbh.).

6/7 (Roskilde Soc. Dem.): Udv. af Frederikssund kgd. påbegyndt (arkitekt, m. a. a. *Erik L. Rasmussen*; havearkitekt *Johannes Tholle*).

6/7 (Vendsyssels Tid.): Fr.-havn kgd. skal udvides.

8/7 (Vendsyssels Tid.): Udv. af Dronninglund kgd. er snart færdig (*Berg Bach* og *Kjeld Endmose*).

9/7 (Fyns Stiftstid.): Mode i alt — også i begr. pladser.

13/7 (Jydske Tid.): Den ny kgd. i Sønderborg skal udvides.

13/7 (Hejmdal): Gråsten sogneråd betaler udv. af kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*; omkostn. kr. 58,000).

22/7 (Venstrebl. f. d. sydl. Jyll.): Kan man begynde på Koldings nordre kgd. til vinter? (kirkegårdsinsp. *S. Hansen*).

22/7 (Vendsyssels Venstrebl. m. fl.): Et kirkeligt årsmøde; Foreningen for Kirkegårdskultur.

24/7 (Nordsjæll. Venstrebl.): Krematorium på den gl. kgd. i Hillerød?

26/7 (Præstø Avis): Karrebæk kgd. udvides (land-insp. *Malmskov*; anlægsgt. *Willy Sørensen*; kr. 10,000).

28/7 (Fr.borg Amts Avis): Stor centralkgd. for Gladsaxe kommune (havearkitekt *Eigil Kiær*); (c. 20 ha).

29/7 (Østsjæll. Folkebl.): Planer om ny udstilling af gravmæler.

29/7 (Fr.havns Avis m. fl.): Foreningen f. Kirkegårds-kulturs årsmøde.

29/7 (Nordsjæll. Soc. Dem.): Egebæksvang kgd.

1/8 (Ny Tid): Landets kirkegårdsinspektører til årsmøde.

1/8 (Sønderjyden): Skærbæk kgd. skal udv. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

4/8 (Licitationen): Udstilling af gravmæler.

5/8 (Kr. Dagbl.): Bøvling ny kgd. indviet af pastor *P. Sevelsted*.

9/8 (Fr.borg Amts Avis): Ingen kgd.smur i Egebæksvang.

13/8 (Fyns Tid.): Jordløse kgd. reguleres (havearkitekt *Johannes Tholle*).

17/8 (Nordsjæll. Venstrebl.): Melby kgd. skal udvides.

1/9 (Nordsjælland): Espergærde kgd. Andre muligheder for udvidelse.

2/9 (Sjællandsposten): De store ødelæggelser på kgd. ved regnskyl.

7/9 (KorsørAvis): Chancer for kgd. på Halskov ved Korsør.

9/9 (Jydske Tid.): Kgd. i Felsted.

11/9 (Silkeborg Avis): Licitation over kgd. udvidelse i Serup (havearkitekt *Johannes Tholle*).

11/9 (Himmerland): Landsbygraverne til kursus på Støvring højskole.

16/9 (Venstrebl. f. d. sydl. Jyll.): Kgds.spørgsmål i Vejen.

16/9 (Vestkysten): Rusthøje kgd. bliver på c. 1 td. ld. (arkitekterne *Nordby-Nielsen & Oehlen-schlaeger*).

18/9 (Licitationen): Licitation over udv. af Hellebæk Gl. kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

21/9 (Socialdemokraten): Ud v. af Tårbæk kgd. indviet af pastor *Gamraht* (c. 1000 m², 170 gravpl.).

FRA NORSKE DAGBLADE

1/3 (Adresseavisen): Får den ny del av Tilfreds-het kgd. et uniformt præg?

24/5 (Larvik Morgenavis): Kgd. i Styrvoll skal gøres pænere.

27/5 (Sarpsborg Arbejderbl.): Sarpsborg Gl. kgd.

31/5 (Romstad Folkebl.): Ud v. af kgd. på Voll.

31/5 (Smålenenes Tid.): Helt elendige forhold på Aremark kgd.

31/5 (Bygdenes Bl.): Blir det kgd. på Øvre Råel?

3/6 (Teten): Populært med dognad på kgd.

5/6 (Dagsavisen): Utv. og istandsætt. av Risa kgd.

6/6 (Follo Arbeiderbl.): Kolbotn kgd. skal vendes om til å bli et kulturansikt i bygda.

7/6 (Gudbrandsdølen): Interessen for penere kgd. i Gudbrandsdølen.

9/6 (Farsunds avis): Kvås kgd. skal gjøres vakrere.

9/6 (Gudbrandsdølen): Restaureringen av Ringsaker kgd.

9/6 (Adresseavisen): Mystikk omkr. reguleringsplanen for Moholt kgd. (herredsgartneren).

12/6 (Porsgrund Dagbl.): Tørmø kgd.

12/6 (Samhold): Stadig flere vakre kgd.

13/6 (Halden Arbejderbl.): Tistedak kgd. må settes i stand.

17/6 (Jarlsberg): Utv. av kgd. i Botne.

21/6 (Dagbladet): Nordre gravlund må gjøres penere.

24/6 (Nordlands Avis): Hemnes kgd.

1/7 (Ringsaker Blad): Ringsaker kgd. reguleres.

3/7 (Aftenposten): Grorud kgd. skal utv.

4/7 (Nordlandsposten): Hovedkgd. i Gildeskål skal utv.

4/7 (Folle Arbeiderbl.): Ski kgd. skal utbygges og forskjønnnes.

6/7 (Teten): Notodden må sikre sig kgds.areal.

13/7 (Vestfold): Urnekgd. i Sandefjord tar form.

15/7 (Aftenposten): Folk steller pent m. gravene sine i Oslo.

27/7 (Gudbrandsdølen): Dugnads arbeid på kgd. i Øyer.

17/8 (Vest Agder): Kgd. på Vanse.

FRA SVENSKA DAGBLADE

14/7 (Norrbottnens-kuriren): Om gravsmuckningen som ett led i den allmänna kyrkogårdsvården (av Berndt Norén).

19/7 (Mora Tide.): Nya kgd. i Älvdalen blir en vacker park.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Garten und Landschaft hefte 7: Fünfzig Jahre Friedhof Eichhof, Kiel.

Gartner-Tidende nr. 33: Holmens kirkegård (O. C. Nielsen). — Nr. 34: Garnisons kgd. (ibid.).

Ignis nr. 7: En liten jordbit. Nya kyrkogård och kapellkrematorium i Huddinge vid begravning en försommardag. — Nr. 8: Det ljusner på krematoriefrenten. — Nr. 9: Kan ett krematorium betåle sig? Min grav (Sven Bergman). Eldbeg. i Tjeckoslovakien 1948—49 (Z. Motta).

Landsbygraveren nr. 7: Fra graverens arbejdsplads. — Nr. 8: Klinker m. m. Læ, læ og atter læ. En skuffemaskine. Fra graverens arbejdsplads.

Menighedsrådenes blad nr. 6: Gravstedspengene. Pharos nr. 3: Crematorium Finance (Atkinson). Imperial War Graves Commission. War Memorial at Golders Green.

Præsteforeningens Blad nr. 30: Vore begravelsestaler (Skovmand).

The American Cemetery juni: Better Allied Industry Relations Through Organisation. There's Little Wrong With a Business That Sales Can't Correct. Hillside — 125 Acres of Beautiful Rolling Country in New Jersey. Some Legal Aspects of the Neglected Cemetery Lot Problem. The Burial Place of New York's Late Mayor Walker. Cremation Ceremonies for the Late Boy-King of Siam. — Juli: A Memorial to the Martyrs of La Fosse Ardeatine. Cemetery is Modernized Without Losing Old Time Charm.

Vor Viden nr. 24: Gravsikik.

KIRKEGÅRDSKONKURRENCE

Kirkegårdsbestyrelsen i Örebro (Sverige) indbyder nordiske arkitekter og havearkitekter til konkurrence om en hovedplan for byens Nordre kirkegård. Der er stillet kr. 18,000 til rådighed; dette beløb skal bruges fuldt ud, og der vil blive uddelt en førstepræmie samt indkøbt projekter, der hver betales med ikke under kr. 1000,—. Som dommere er udset dels den kendte kirkegårdsarkitekt Sigurd Lewerentz, dels trädgårdsarkitekten Sven E. Hermelin. Programmet fås uden depositum hos tävlingsfunktionär frk. Kerstin Hugo, Kyrkogårdsnämnden, Storgatan 11, Örebro, imod opgivelse af adresse, og projekterne skal være indsendt til nämnden senest den 15. januar 1951 kl. 15,00.

KIRKEGÅRDSMØDER

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare har holdt sit årlige møde i dagene 15.—17. august, og i år var det forlagt til Växjö i Småland, altså til den sydlige ende af det meget langstrakte rige. Som altid forelå der til indbydelsen et meget langt og indholdsrigt program, der foruden de interne anliggender og redegørelse for lokale kirkegårdsforhold bød på foredrag om de aktuelle spørgsmål som indtæggelse af urnehaver i gamle kirkegårde, om krematoriedrift og endnu flere. Der var et halvt hundrede deltagere i mødet, derunder var også med den sædvanlige rundhandede og gæstfri indstilling indbudte repræsentanter fra Danmark, Norge og Finland, hvorved mødet fik et godt nordisk præg. Der var vellykkede studiebesøg

på kirkegårde samt besøg og kransenedlægning ved den i årets løb afdøde *Albert Langwagens* grav i Karlskrona. De tre dage var stærkt optaget af udførelse af programmet og forløb på bedste måde.

Om FfK.s møde se foran på tillægsside 9.

Fra den danske kirkegårdsinspektørforening, der har haft generalforsamling i Ålborg, er ikke tilgået redaktionen noget program eller referat.

BOGANMELDELSER

V. Abrahamsen, B. Løppenthin og E. Tetens Nielsen: Havens Dyreliv. Pattedyr, Fugle, Andre Dyr. Illustr. af Christian Roesgaard og V. Abrahamsen. 4°, 322 s., Gjellerup, Kbh. 1950. Kr. 22,00.

Når anmelderen i almindelighed har studeret havebøger (eller været ved at skrive sådanne), har emner, der berørte dyrelivet, som oftest været sat i nær forbindelse med lede kemikalier som arsenik og stryknin, fangeinstrumenter som fælder og saxe eller det helt krigerske: haglbøsser m. v. Dette kan have været berettiget og nødvendigt, — men ligeså berettiget er det unægtelig også at kunne se dyrelivet i haven som noget, der må leve og har ret til at leve, — som et led i harmonien i naturen.

Det er dette, som de 3 forfattere til denne henrivende bog har gjort, og de har gjort det på en så sympatisk måde, at det fremtidigt kan blive vanskeligt for den sensitive læser at bekæmpe muldvarpe, skyde gråspurve eller dræbe myrer. Hvor yndefuldt er ikke muldvarpens og musenes ydre skildret, og hvor imponeres man dog af flagermusens lydssignaler og ekkolodning, — eller hvor fantastisk er det ikke med biernes hemmelige sprog. — Iagttagelser af dyrenes færden er serveret på en umiddelbar måde og ofte gengivet som referater af oplevelser af elskovskampe eller dyrs optræden i (mere eller mindre erkendt) fangenskab. De tre forfattere har delt dyrene således, at Løppenthin har taget fuglene, Tetens Nielsen insekter og andre leddyr og Abrahamsen resten, altså både pattedyr og krybdyr samt hvad der er i en ormegård. Foruden en mængde stregvignetter m. m. i teksten bringes der også 5—6 helsides farvebilleder på krideret papir; det øvrige er på bøt-tepost. Bogen må hilses hjerteligt velkommen, — lad der så gå et par kirsebær mere til størene, nogle jordbær til sneglene og noget dyrt frø til spurvene, — der bliver vel alligevel nok til os, og havens dyr kan også berede os glæder.

Hans Wolfgang Behm: Hochzeit der Blumen. 8°, 160 s., Adolf Sponholtz forlag; Hannover, 1950.

Med titlen Blomsternes bryllup og undertitel Planternes kærlighedsliv har forfatteren serveret

27 artikler med lokkende (næsten om kriminalromaner mindende) overskrifter, såsom hemmeligheden i natten, den bedragnes værnemagt, vejbreddens hemmelighed, de frugtsommelige, de utålmodige o. s. v. Og i artiklerne skildres de ofte helt usandsynlige og indviklede metoder, som insekterne må anvende for at planternes befrugtning kan finde sted. Han omtaler planter fra have, mark, skov m. v., og teksten støttes af 66 stregillustrationer af forfatteren samt 2 firefarvede tavler af Grethe Jürgens.

Willy Hellpach: Geopsyche. 6. oplag; 8°, 272 s., Ferdinand Enkes forlag, Stuttgart, 1950; pris 18,50 DM. uindb.

Denne sjette udgave er væsentlig mere sammentrængt end den femte, hvad må beklages, da den derved har mistet en mængde af sine gode eksempler, derunder ikke mindst de gartnerisk interessante. Når bogen iøvrigt først nu kommer i nyt oplag, skønt femte var udsolgt allerede i 1941, er det fordi forfatteren ikke ville efterfølge henstillinger om at slette visse jødenavne i teksten. Iøvrigt handler bogen, der også har fået ændret og forkortet titel, om menneskenes forhold til vejr og klima, jord og landskab, og den er gjort med ægte tysk grundighed og systematik. Her skal især anføres forfatterens fremhævelse af parkernes og parklandskabets samt skovens store rekreative betydning og hans anbefaling af at lægge vægt på duftende planter som lind, robinie, hyld, uægte jasmin og roser, — en henstilling, som også lyder fra andre sider som en protest imod, at netop duftene er så sparsomme hos så mange tiltrukne nye planter.

Gjerløv-Knudsen: Bygningskunstens formlære. 8°, 196 s., Gad, Kbh. 1950.

At klistre en hel del sten sammen i en mur eller en murblok giver naturligvis et bygningsværk, men er ikke en form for kunst; til at skabe kunst må der være en idé, og bag det håndværksmæssige må ligge ånd, der fostrer formen. I denne lille bog giver forfatteren nogle elementære betragtninger og regler for skabelsen og opfattelsen af kunst, navnlig bygningskunsten; herunder siges også lidt om grønt og haver (s. 70—73), men kun lidt om kirkebygninger. S. 190—95 giver forklaring til de anvendte tekniske udtryk m. v. (her savnes dog bl. a. forklaring på udtrykket: lisener). Såvel text som illustrationer er ganske instruktive, og bogen giver stort set en letfattelig forestilling om det, bogens titel lover: Bygningskunstens formlære.

Die Wohnlandschaft, ved Hermann Mattern. 8°, 176 s., Gerd Hatjes forlag, Stuttgart, 1950.

Det er en smuk bog, hvori de to trediedele er optaget af smukke billeder, der gengiver fotografiske landskabsoptagelser. 13 forskellige forfattere har medvirket, og hensigten med bogen er at agitere for, at en æstetisk naturfredning gennem egns- og landsplanlægning skal resultere i en bevidst landskabspleje, der kan blive til gavn for menneskene, som bebor landskabet. Midt i bogen findes en artikel af professor *Stephan Hürzel*, og den hedder: Kirkegården, vor sidste bolig. Man kan finde denne titel og artiklens placering, ja i det hele taget at den er medtaget, for malplaceret; men under et videre perspektiv er den det nok alligevel ikke. Forfatteren udtaler sig meget mistrøstigt om den nuværende kirkegårdsform med dens stenørkener og ironiserer over, at der skal anvendes så varige stoffer som sten til mindesmærker på grave, hvis fredningstid kun er en snes år, og spørger hvorfor der ikke i stedet anvendes træ. Han ser de bedste løsninger i soldatergravene og herrnhuterkirkegårdene og erkender, at skønt det er ubehageligt, at en sørgende enke straks efter et dødsfald skal tage stilling til monumenthøjde, type, materiale og endnu mere, er det nok alligevel gennem kedelige bestemmelser om en mængde tilsyneladende små ting, at der er en vej frem til en bedre kirkegårdskultur. Professoren, havearkitekt *Hermann Mattern* skal ha ros for bogen, og både han og forlaget samt medarbejderne har ære deraf.

N. J. Sennels: Staudebogen. 107 s., 44 ill., 5 planer. J. E. Ohlsens Enkes lomme-havebøger. Kbh. 1950, kr. 2,50.

Dette er nr. 7 i den populære serie af lomme-havebøger, og af registret fremgår det, at der behandles ikke mindre end 580 planter, hvorfor det naturligvis kun kan være temmelig begrænset, hvad der kan siges om de enkelte. Der findes også planer til staudebede. En ganske god lille ting at ha' i lommen.

RESOLUTIONER m. m.

29/10 43, fortsat fra pag. 8.

Endelig er det oplyst, at en af Dem foretagen Henvendelse til Kirkebestyrelsen med Anmodning om, at Gravstedsretten maatte blive overført til Dem, er blevet besvaret med Meddelelse om, at en saadan Overførelse kun er mulig, saafremt Gravstedsskødet fremsendes til Forsyning med Paategning herom.

Saaledes foranlediget skal man efter stedfunden Brevveksling med Stiftsøvrigheden over Haderslev Stift, der har indhentet den i Afskrift vedlagte Erklæring fra A. Sogns Menighedsraad, herved meddele, at Ministeriet ikke har Mulighed for at

fremtvinge en Udlevering af det omspurgte Gravstedsskøde fra Enkefru O. O., men at man i saa Henseende maa have Dem henvist til eventuelt ved privat Søgmaale mod Enkefru O. O. at søge Dokumentet udleveret og dermed Deres Adkomst til Gravstedet fastslaaet.

Efter den Anledning, Sagen dertil giver, skal man iøvrigt henlede Opmærksomheden paa, at De, saafremt Enkefru O. O. ved Udløbet af den indværende Fredningsperiode den 31. December 1945 ikke maatte ønske at forny Retten til Gravstedet for en yderligere Periode, formentlig ved Henvendelse til Menighedsraadet og mod Erlæggelse af den herfor fastsatte Betaling vil kunne sikre Dem, at Gravstedsretten overføres til Dem fra den 1. Januar 1946 at regne.

Kirkeministeriets Skriv. (29/10 1943) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyens Stift) ang. en upassende Indskrift paa en Gravsten, jfr. Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 § 26, Stk. 3.

I et med Hr. Stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds Skrivelse af 16. Oktober 1943 hertil indsendt Andragende har A. Sogns Menighedsraad udbedt sig Ministeriets Afgørelse med Hensyn til, om en paa en Gravsten paa A. Kirkegaard anbragt Indskrift vil kunne anses for upassende, jfr. Bestemmelsen i § 26, Stk. 3, i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922.

Af det i Sagen oplyste fremgaar, at der paa en for et Par Aar siden afdød, i Sognet boende Gaardejers Gravsted af dennes to Døtre, der bor udenfor A. Sogn, er anbragt en Gravsten, uden at der forinden er truffet Aftale herom med Afdødes, i Sognet boende fire Sønner, og uden at Menighedsraadets Samtykke til Opstilling af Stenen er indhentet. Paa Stenen, der staar paa et meget synligt Sted, tæt ved Hovedindgangen til Kirken, og kun bærer Faderens (ikke Moderens) Navn og Dato, har Døtrene sat følgende Indskrift: „Altid savnet — aldrig glemt“ og nedenunder Ordet: „Pigerne“.

Det er endvidere oplyst, at en af de i Sognet boende Brødre har fremsat Tilbud om at ville betale en Trediedel af Udgifterne til Stenen, saafremt Søstrene vilde gaa med til at lade Ordet „Pigerne“ slette paa Stenen, men at Døtrene ikke har villet indgaa herpaa.

I Anledning heraf skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet maa finde, at en Inskription med det ommeldte Indhold ikke vil kunne passere, idet Ordet „Pigerne“ maa anses for højst uheldigt og smagløst i denne Forbindelse og — som det hedder i Menighedsraadets Andragende — egnet til at give Anledning til Sladder, spydige Bemærkninger og lignende.

Ministeriet skal derfor henstille, at det meget alvorligt lægges den afdødes Døtre paa Sinde snarest muligt at faa Indskriften ændret, idet tilføjes, at Ministeriet, saafremt dette ikke sker inden Udløbet af en passende Frist, maa finde, at det i Lovens § 32 omhandlede Syn vil være beføjet til at forlange Stenen fjernet, jfr. § 21, Stk. 2, i kgl. Anordning af 10. December 1927.

Det bemærkes endvidere, at Ministeriet, medmindre andet særligt er bestemt ved Udstedelsen af Gravfæstebrevet, maa formene, at Dispositioner med Hensyn til Gravstedet, herunder Beslutning om Opstilling af Mindesten paa Graven, maa træffes af Afdødes Børn i Fællesskab eller ialtfald af et Flertal af disse, og ikke — som her — af de to Døtre alene, hvoraf efter Ministeriets Formening følger, at Afdødes 4 Sønner vil være berettede til at modsætte sig Stenens Anbringelse.

Kirkeministeriets Skriv. 2/11 1943) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aalborg Stift) ang. en Bevilling til at lade indrette en privat Begravelsesplads med lukket Gravkammer.

I Anledning af det med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 21. August d. A. hertil tilbagefulgte Andragende, hvori Proprietær N. N. og Hustru O. O. ved Overretssagfører P. P. anholder om Tilladelse til at lade indrette en Begravelsesplads med lukket Gravkammer for sig selv og deres Familie paa den dem tilhørende Ejendom, Matr. Nr. 1 a, R. Hovedgaard, S. Sogn, skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at der Dags Dato herigennem ad mandatum er udfærdiget en allerhøjeste Bevilling for Andragerne til at lade indrette Begravelsesplads som ansøgt paa følgende Vilkaar:

1. at Grundvandstandsspejlet ligger saa dybt eller sænkes saa dybt, at Grundvandet aldrig kan naa op til Gravkammerets Bund,

2. at Gravkammeret opadtil altid skal være fuldstændig tæt, medens dets Vægge nær Kammerets Bund skal være utætte (f. Eks. satte af Sten uden Mørtel) eller forsynede med snævre Aabninger, hvorigennem Vædske og Luftarter kan trænge ud, samt at der, forsaavidt der paa Ejendommen i Begravelsespladsens Nærhed findes en tilstrækkelig dybt liggende Kloak, endvidere skal tilvejebringes betryggende Afløb fra Gravkammerets Bund til Kloakledningen, og at Gravkammerets Vægge i saa Fald overalt skal være fuldstændig tætte,

3. at Kisterne i Gravkammeret ikke maa hensesættes i mere end et enkelt Lag, og Gravkammerets Dybde og Rumfang fastsættes i Forhold til det højeste Antal Kister, som det opgives, at Kam-

meret skal kunne rumme, og at der ikke senere maa nedsættes noget større Antal,

4. at Ligene forinden Nedsættelsen anbringes i hermetisk tillukkede Metalkister, om hvis forsvarlige Tillodning der skal foreligge Attest fra Embedslægen,

5. at Nedsættelsen af Lig af Personer, der er døde af smitsomme Sygdomme, kun er tilladt paa de af vedkommende Epidemikkommission (Sundhedskommission) i hvert Tilfælde foreskrevne Betingelser og paa Betingelse af, at Bestemmelserne i Regulativ om Behandling af Lig af 16. Juli 1906 i enhver Henseende overholdes,

6. at Sundhedskommissionen til enhver Tid har Ret til at lade Kammeret udfylde med Jord, hvis de nedsatte Lig volder sanitære Ulemper, eller Gravkammerets Dække ikke holdes i forskriftsmæssig Stand,

7. at Gravkammeret med nærmeste Omgivelser indvies af vedkommende Sognepræst forinden dets Benyttelse til Begravelse,

8. at Begravelsespladsen behørigt indhegnes, og at selve Pladsen, saa længe den benyttes til Begravelse, tillige med det Pladsen omgivende Hegn og de Mindesmærker, som derpaa maatte blive anbragt, fredes og vedligeholdes i passende Stand af Ejeren af bemeldte Ejendom og hvert tredje Aar underkastes Provstesynd paa hans Bekostning,

9. at intet Lig hensættes i Gravkammeret uden forudgaaende Anmeldelse til vedkommende Sognepræst, der vil have at paase det videre fornødne, samt

10. at der i dette Øjemed inden 6 Uger fra Bevillingens Dato udstedes og tinglyses en Deklaration paa den paagældende Ejendom, hvorved dens nuværende og fremtidige Ejere af samme forpligtes til at efterkomme ovenanførte Betingelser, saa længe Begravelsespladsen opretholdes som saadan.

Kirkeministeriets Skriv. (9/11 1943) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyns Stift) ang. en af Kirkegaardsbestyrelsen med Provstiudvalgets Godkendelse indført Ordning, hvorefter Forsiden af samtlige Gravsten paa Kirkegaarden skal vende enten mod Øst eller mod Vest.

Det fremgaar af Sagen, at Menighedsraadet som Begrundelse for det anførte Krav har henvist til, at Bestemmelsen om, at Gravstenene paa Kirkegaarden skal være vendt Øst—Vest, er et Led i en af Provstiudvalget godkendt Plan for Kirkegaardens Regulering, og at en Fravigelse fra denne Bestemmelse vilde kunne virke ødelæggende for den Orden paa Kirkegaarden, som det ved Gennemførelsen af den omhandlede Reguleringsplan er lykkedes at skabe, i hvilken Forbindelse

Menighedsraadet særlig har anført, at man, saafremt der gives Baron N. N. den ønskede Dispensation fra Bestemmelsen, vanskeligt at kunne nægte andre Gravstedsejere en tilsvarende Indrømmelse, hvis Krav derom maatte blive fremsat. Endvidere har Menighedsraadet paaberaabt sig Bestemmelsen i Kirkegaardsvedtægtens § 12, 3die Pkt., hvorefter Gravstedsejere, saa snart det drejer sig om Forhold ved deres Gravsteder, der griber ind i andre Ejeres eller Kirkegaardens Rettigheder, er skyldige at rette sig efter Myndighedernes Afgørelse.

Endelig har Menighedsraadet oplyst, at Baron N. N., da det paagældende Gravsted i 1942 udvidedes betydeligt, udtrykkelig blev gjort bekendt med, at det var en Betingelse for Overdragelsen af Gravstedet i dets nuværende Omfang — hvilken Overdragelse ifølge de foreliggende Oplysninger er sket uden Vederlag — at de ved Kirkegaardsreguleringen fastsatte Bestemmelser for Gravstenes Anbringelse maatte respekteres.

Ved Sagens Forelæggelse for Ministeriet har saavel Provstiudvalget som Stiftsovrigheden tiltraadt det af Menighedsraadet indtagne Standpunkt med Hensyn til det foreliggende Spørgsmaal.

Saaledes foranlediget skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet i og for sig maa anse det for tvivlsomt, om der i den anførte Bestemmelse i Kirkegaardsregulativets § 12, 3die Pkt., eller i Forholdets Natur findes Hjemmel til at kræve, at Forsiden af samtlige Gravsten paa Kirkegaarden skal vende enten mod Øst eller mod Vest, men at Forholdet stiller sig anderledes, saafremt det — saaledes som af Menighedsraadet oplyst — er stillet som udtrykkeligt Vilkaar ved den vederlagsfri Overdragelse til Baron N. N. af det ekstraordinært store Gravsted, omfattende 12 Gravpladser, at Gravstenene skulde anbringes paa den ommeldte Maade, hvortil kommer, at den af Menighedsraadet krævede Ordning for Monumenternes Opstilling er optaget i den af Provstiudvalget godkendte Plan for Kirkegaardens Regulering.

Efter den Anledning, Sagen dertil giver, skal man derhos tilføje, at Ministeriet er ganske enig med Provstiudvalget og Stiftsovrigheden i, at den af Baron N. N. anbragte Græstørvsstente fra Hovedgaardens Jorder over Kirkegaardsdiget er i Strid med de i §§ 17—18 i Lov Nr. 282 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde af 30. Juni 1922, jfr. § 5 i kgl. Anordning af 10. December 1927, indeholdte Regler om forsvarligt Hegn om Kirkegaarden og snarest muligt bør fjernes af Baron.

Kirkeministeriets Skriv. (29/11 1943) (til Pastor Paul Nedergaard) ang. ulovlig Optagelse og Salg af Stenogrammer af Præsters Vielses- og Begravelsestaler m. v.

I et hertil indsendt Andragende af 16. August 1943 har De som Formand for Københavns-Frederiksberg Kredsen af Den danske Præsteforening anholdt om, at der paa Kirkeministeriets Foranledning maa blive nedlagt Forbud mod, at private Bureauer optager Stenogrammer af Præsters Vielses- eller Begravelsestaler uden vedkommende Præsts Vidende eller Villie og derefter afhænder den stenografiske Gengivelse af Talen til Tilhørerne ved den paagældende kirkelige Handling.

Til Støtte for Andragendet har De henvist til, at De har modtaget en Række Klager over, at et enkelt Firma har benyttet den anførte Fremgangsmaade, der maa anses for stridende mod Forfatterlovens Bestemmelser.

I Anledning heraf skal man meddele, at Ministeriet er enigt med Dem i, at den omhandlede Fremgangsmaade er i Strid med Lov Nr. 149 om Forfatterret og Kunstnerret af 26. April 1933, jfr. Lovens §§ 1 og 17, men at man, da Retten til at skride ind overfor de paagældende Overtrædelser af Loven i Henhold til dennes § 34 er henlagt til den forurettede personlig, ikke ser sig i Stand til herfra at foranledige et Forbud nedlagt overfor det i Andragendet ommeldte Firma, der angives at udnytte Præsters Vielses- og Begravelsestaler ved Mangfoldiggørelse og Salg, men maa henvise de paagældende Præster til selv at tage de nødvendige Skridt til at hindre Gjentagelse af den anførte ulovlige Fremgangsmaade og eventuelt gøre Ansvar gældende for allerede begaaede Overtrædelser af Lovens Bestemmelser.

Kirkeministeriets Skriv. (30/11 1943) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyens Stift) ang. Indretning af det i Vor Frue Sogn i Svendborg beliggende Begravelseskapel til Benyttelse som Kirke.

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 18. September 1943 hertil indsendt Andragende har Svendborg Vor Frue Sogns Menighedsraad anholdt om, at det omtrent midt i Sognet beliggende Østre Kapel, der i 1931—32 opførtes med Henblik paa senere at kunne benyttes som Kirke, men som straks blev taget i Brug som Begravelseskapel, nu maa blive indviet til Kirke.

Det fremgaar af Sagen, at Svendborg Kirkegaards Bestyrelse er villig til at afgive Kapellet til Vor Frue Sogns Menighedsraad til Benyttelse som Kirke paa følgende Betingelser:

„1) Vor Frue Sogns Rettigheder og Pligter Østre Kapel vedrørende indtræder den Dag, Indvi-

elsen af Kapellet til Kirke finder Sted. — Dog maa Vor Frue Sogn betale de Udgifter, der fra nu af hidrører fra Kapellts Omformning til Kirkebrug, derunder ogsaa Udgifter til endnu manglende Kirkeinventar.

2) Al fremtidig Vedligeholdelse og Udgifter af enhver Art, der vedrører den fremtidige Kirkebygning, er Kirkegaardsbestyrelsen uvedkommende. Til Gengæld tilhører eventuelle Indtægter ved den kommende Kirke Kirken selv.

3) Da Kirkegaardsbestyrelsen stadig er Ejer af selve Kirkegaarden og Vejene paa denne og blandt disse Veje ogsaa stadig har Brug for Vejbanen til og omkring Kapellet, vedligeholdes denne Vejbane og de langs den liggende Anlæg (derunder ogsaa Indgangsportalen til Kirkegaarden) af Kirkegaarden.

4) Det ene af de to Ligrum, der nu hører til Kapellet, skal bibeholdes og stadig tjene som Ligrum for Lig, der skal begraves paa Østre Kirkegaard.

5) Kirkegaardens Redskabshus berøres ikke af denne Sag.

6) Skulde den kommende Kirke engang i Fremtiden nedlægges som Kirke, tilfalder Bygningen atter Kirkegaarden, uden at denne skal yde Vederlag for eventuelle Ændringer eller Udvidelser. Alt Inventar, der direkte er beregnet til Kirkebrug, maa dog fjernes, naar det kan ske, uden at Kirkens Skib og Kor skæmmes derved.“

Samtidig har Menighedsraadet indsendt et af Arkitekt Andreas Jensen, Svendborg, udarbejdet Forslag til de Ændringer, som tænkes foretaget i Anledning af Kapellts Indvielse til Kirke, og som omfatter følgende Arbejder:

Det østlige Ligrum nedlægges som saadant og deles i 2 Rum, saaledes at der bliver et Præsteværelse og et Rum til Brug ved Barnedaab. Endvidere indrettes ved Forstuen mellem Præsteværelse og Kirkerummet Toilet med Haandvask, og i Kirkerummet opstilles Døbefont, hvorhos Alterbordet forsynes med Lysestager. Udgifterne ved disse Arbejder samt ved Anskaffelse af Inventar til Præsteværelse og Daabsværelse anslaaes at ville andrage ialt ca. 7,700 Kr.

I Anledning heraf skal man efter stedfunden Brevveksling med den kgl. Bygningsinspektør meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet vil være sindet at meddele Tilladelse til Kapellts Indvielse som Kirke, hvorhos man bifalder, at de omhandlede Ændringer i Kapellet bringes til Udførelse i Henhold til det foreliggende Forslag.

Man forventer herefter til sin Tid Andragende om Kapellts Indvielse til Kirke indsendt hertil med Angivelse af Tidspunktet for Indvielsen og

Oplysning om, hvilket Navn der ønskes tillagt Kirken, samt endelig Indstilling om, hvorledes Udgifterne til de fornævnte Arbejder m. v. tænkes dækket.

Kirkeministeriets Cirk. (2/12 1943) (til Stiftsøvrighederne) ang. **Foranstaltninger til at undgaa Ødelæggelse af Kirkernes hellige Kar og Kirkebøgerne som Følge af Krigsbegivenheder.**

Kirkeministeriets Skriv. (10/12 1943) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aalborg Stift) ang. **et af Kirkens Kasse til Vikar for Graveren under dennes Sommerferie udbetalt Beløb.**

I den med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 10. November 1943 hertil tilbagefulgte Sag har Stiftsøvrigheden ved at fremsende det hoslagt tilbagefølgende Bilag til A. Købstads Kirkes Regnskab for 1942—43, hvoraf det fremgaar, at der af Kirkekassen til Vikar for Graveren under dennes Sommerferie er udbetalt 42 Kr. som Vederlag for Gravkastning, udbedt sig Ministeriets Afgørelse med Hensyn til, om Menighedsraadet har været berettiget til at lade Beløbet afholde af Kirkekassen.

Det er under Sagen oplyst, at Graveren, der iøvrigt har fast Honorar for sit Arbejde ved Kirken, normalt personligt udfører Gravkastningen og oppebærer Betalingen herfor direkte fra de paagældende, ligesom det af Sagen fremgaar, at Graveren i det foreliggende Tilfælde direkte fra de paagældende har modtaget et Beløb for Gravkastningen, svarende til det Beløb, som af Kirken er udbetalt til Vikaren for dette Arbejde.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet efter det saaledes oplyste ikke finder, at Udgifterne til Gravkastning under Graverens Ferie kan paalægges Kirken, da saadanne Udgifter ellers er Kirken uvedkommende, men at man iøvrigt ganske skal have det overladt til Menighedsraadet under Approbation af Stiftsøvrigheden at afgøre, hvilket Honorar der skønnes at være et passende Vederlag til Vikaren for hans Arbejde ved Kirken.

Kirkeministeriets Skriv. (28/12 1943) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Ribe Stift) ang. **Stiftsøvrighedens Beføjelse til forinden Stadfæstelsen af en Kirkegaardsvedtægt at foretage Ændringer — bl. a. med Hensyn til Betalingen for Gravsteders Erhvervelse — i det af Menighedsraadet forelagte Forslag til Vedtægt, m. m.**

Af Sagen fremgaar, at Hr. Stiftamtmanden og Deres Højærværdighed, samtidig med at De i Skri-

velse af 30. Marts 1943 gennem Provstiudvalget for Skads Herreds Provsti anmodede Vester Nykirke Menighedsraad om at indsende Forslag til en Vedtægt for Vester Nykirke Kirkegaard, har redegjort for, at der kræves Vedtagelse paa et Menigheds møde, saafremt der fastsættes Betaling for Erhvervelse af de i Lov om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde af 30. Juni 1922 §24, Stk. 1, omhandlede Gravsteder med højst 2 Gravpladser, medens der i alle andre Tilfælde skal kræves Betaling for Erhvervelse og Fornyelse af Gravsteder, men at Menighedsraadet uanset dette i det indsendte Udkast til Vedtægt har foreslaaet, at der ingen Betaling skulde erlægges for Erhvervelse af Familiegravsteder og for Erhvervelse af Gravsteder for en Fredningsperiode udover første Fredningsperiode.

Det fremgaar derhos af Sagen, at Stiftsøvrigheden i Regulativet har indføjet Betalingstakster saavel for de anførte Tilfælde som ogsaa i Regulativets § 25 for Gravkastning.

Hr. Stiftamtmanden og Deres Højærværdighed har ved Sagens Tilbagesendelse hertil oplyst, at De efter at have modtaget Menighedsraadets Protest i Anledning af den stadfæstede Vedtægt vil tage under Overvejelse, om man efter Omstændighederne bør ændre den anførte Bestemmelse i Vedtægtens § 25 derhen, at Gravkastning m. v. fremtidig bliver vederlagsfri for Sognets til Folkekirken hørende Beboere, saaledes at kun udensognsboende og Personer udenfor Folkekirken til Kirkekassen erlægges Betaling efter de nu i Paragrafen fastsatte Takster. Iøvrigt fastholder Stiftsøvrigheden de foretagne Ændringer i Regulativet.

Saaledes foranlediget skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at de af Menighedsraadet i det oprindelige Udkast til Kirkegaardsvedtægten foreslaaede Bestemmelser, hvorefter der ikke skulde erlægges Betaling for Udlæggelse af Familiegravsteder eller Gravsteder for to Fredningsperioder, er i Strid med § 25, Stk. 2, i fornævnte Lov, og at det derfor er berettiget, naar Stiftsøvrigheden, der ifølge samme Lovs § 23, Stk. 1, skal stadfæste Vedtægten, i det foreliggende Tilfælde har fastsat Takster for Betalingen for Udlæggelse af saadanne Gravsteder, samt at Stiftsøvrigheden har været berettiget til at foretage disse Ændringer i Forslaget til Vedtægten uden at indlede fornyede Forhandlinger, allerede under Hensyn til, at Stiftsøvrigheden — som tidligere berørt — paa Forhaand havde fremsat sine Synspunkter med Hensyn til Forstaaelsen af Reglerne om Betaling i Henhold til Lovens § 25, uden at der af Menighedsraadet var blevet taget Hensyn hertil.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 17 nr. 4

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Nye medlemmer.

Afdeling A.

- Nr. 250 Bindslev menighedsråd.
- „ 251 Blovstrød sogneråd.
- „ 252 Årup menighedsråd.
- „ 253 Oppe-Sundby menighedsråd.

Afdeling D.

- Nr. 115 kyrkogårdsföreståndare H. Höglund,
Lidingö 1, Sverige.

Kontingentberegning 1951.

Den 28. juli i år holdt „Foreningen for Kirkegårdskultur“ generalforsamling i Hjørring, som refereret i Vore Kirkegårde nr. 3. Sekretæren nævner her, at bestyrelsens forslag om kontingentforhøjelse vedtoges.

Nogen motivering er det formodentlig uforment at fremkomme med. Den kendes indtil trivialitet fra hverdagen. „Spænd livremmen ind“, lyder den almindelige indvending, og det kan man naturligvis, men så kan foreningen ikke gøre det kulturelle arbejde, den gerne ønsker at gøre, og som formentlig medlemmerne også ønsker, at den skal gøre. Uden penge mister en forening som vor sin slagkraft og derved sin betydning.

Kontingentet for personlige medlemmer i Danmark er for fremtiden årligt 8 kr. (hidtil 6 kr.). For livsvarigt medlemsskab betales fremtidig 100 kr. een gang for alle (hidtil 50 kr.). Kontingentet for personlige medlemmer i udlandet er fremtidig 10 kr. (hidtil 8 kr.). Menighedsråd, kirkegårdsbestyrelser, foreninger og institutioner betaler herefter mindst 12 kr. årligt (hidtil mindst 10 kr.) og modtager herfor 1 eksemplar af „Vore Kirkegårde“. Ønskes mere end 1 eksemplar af bladet, betales 8 kr. pr. eksemplar i kontingent. Bestiller et menighedsråd f. eks. 3 eksemplarer af „Vore Kirkegårde“, bliver det samlede kontingent således 3 x 8, ialt 24 kr. Vi anbefaler menighedsrådene at lade i hvert fald alle medlemmer af kirkegårdsudvalgene samt deres kirkeværge og graver få bladet og erindrer i denne forbindelse om, at kirkeministeriet i skr. af 22. juli 1922 har bifaldet, at kontingentet udredes af kirkens kasse.

Det er naturligvis ikke med glæde vi skrider til kontingentforhøjelse, men det er vor overbevisning, at alle medlemmer alligevel synes, at alene vort smukke tidsskrift rigeligt yder valuta for det beskedne kontingent og derfor fortsat vil slutte op om foreningen, som stadig har en betydningsfuld

opgave at røgte i kulturens og samfundets tjeneste.

Ved udfærdigelse af budgetter (subs. stadfæstelse af sådanne) må det ovenstående beregningsgrundlag lægges til grund, — og vi anbefaler de råd, som endnu ikke er medlemmer, at indmelde sig og budgettere det fornødne. *Hans Røno.*

TILLÆGSSIDERNES STOF

På årets generalforsamling blev der under drøftelserne af bladforholdene bl. a. udtalt ønske om, at oplysningerne fra blade af forskellig slags blev noget fyldigere, mens man til gengæld kunne tænke sig, at resolutionerne blev mere afkortet.

Hvad dette sidste angår skal anføres, at praktisk talt ingen resolutioner fremkommer i fuld udstækning, men allerede hidtil er blevet afkortet, og de, som kun har historisk interesse, vil som regel kun fremkomme med en slags „overskrift“, der viser, hvad der har rørt sig på det pågældende tidspunkt. Sådanne historiske tips mener vi fortsat ikke helt at kunne undvære. For de mere aktuelle skal vi søge i endnu højere grad end hidtil at bruge blyanten til udstregning, idet vi dog gør både os selv og læserne klart, at uden at der vil ske et uheldigt brud på stil og indhold vil omfattende udstregninger her dog næppe kunne realiseres. Forekommer nogle resolutioner enkelte læsere interesseløse, f. ex. på grund af deres lokalkarakter, er der andre læsere, som netop i det lokale finder det læseværdige i VK. At skelne udelukkende mellem principielle afgørelser og enkeltafgørelser er næppe muligt.

Hvad angår nyhedsrubrikerne er det os en glæde at efterkomme ønsket om at bringe noget mere end overskrifterne, ligesom vi i større grad vil bringe selvstændige korte artikler udenfor de faste rubriker; men det må dog være klart, at det af pladshensyn stadig må være nødvendigt så godt som altid at foretage beskæringer i avisstoffet, ligesom vi må anføre, at oplysningerne normalt må stå for det pågældende blads regning og ansvar. Forøgelse af spaltepladsen under dette område kan på ingen måde indvindes ved beskæringer af resolutionerne, hvorfor vi må forudskikke den bemærkning, at bliver vi af en eller anden årsag nødt til at opgive et tillæg på 8 sider (som nu), må der desværre nødvendigvis atter sættes ind med „sparekniven“.

INTERNATIONAL LIGBRÆNDINGS- KONGRES I KØBENHAVN

Af udenlandske kilder fremgår det, at medlemmer af den internationale ligbrændingsorganisa-

tion (*Cremation Federation*) er indbudt til en kongres, som afholdes de sidste dage af maj 1951. Der var bl. a. givet følgende retningslinier: maximum af delegater er 6 fra hvert land, alle manuskripter for diskussionsemner skulle være sekretariatet i hænde inden 20. nov. 50, engelsk, fransk og tysk er kongressprogene.

Efter indbydelsens ordlyd synes kongressen altså at skulle blive en temmelig eksklusiv ting, der i høj grad adskiller sig fra det åbne og gæstfri arrangement, som Dansk Ligbrændingsforening bød på ved den 2. nordiske ligbrændingskongres i september 1928.

STOCKHOLM SKIFTER KIRKEGÅRDS-DIREKTØR

Ifølge pressemeddelelser har Stockholms kyrkogårdsnämnd udset nämndens kamrerare *Tage Attermark* til ny direktør.

Denne meddelelse siger os, at den nuværende kirkegårdsdirektør *Erik Karlsson* nu har forladt sin post. Hvad dette betyder for Stockholms stad og for svenske kirkegårdsfolk, er det ikke her stedet at afgøre eller drøfte. Men dette blad kan ikke undlade ved denne lejlighed at bringe den afgåede direktør sin hjerteligste hilsen med en varm tak for alt, hvad direktør Karlsson har været for udlændinge i almindelighed og for os i særdeleshed.

Lad os begynde med at sige, at det rent praktiske, at direktøren var så let at finde på sit kontor skrås overfor Centralstationen, har været os en stor hjælp — i begyndelsen. Når man senere kom til Stockholm, hændte det ofte, at man også traf direktøren på vej til og fra kontoret, — og det var da så hyggeligt næsten straks ved ankomsten til byen at finde en god bekendt, som gerne ville mere end blot „hilse på“. Kommen indenfor hos direktøren var lysten til at hjælpe, berette eller fremvise fuldkommen ubegrænset, og vi er talrige udlændinge, som har studeret de store og omfattende, fine kirkegårdsanlæg i detaljer med direktøren som en udsøgt elskværdig cicerone. At også en af tyskerne fordrevet dansk kirkegårdschef i flere år fandt både arbejde og gæstevenskab i nämndens kontor skal tilføjes.

Det er svært for udenforstående at gøre sig klart, at trods det, at menneskene nu vitterligt lever længere end før og føler sig yngre i de „ældre“ år, bibeholder Sverige 65-årsgrænsen som den yderste for sine tjenestemænd. Når man erindrer sig den smidige og spænstige direktør Karlsson, synes det dobbelt urimeligt, at han ikke skal have lov endnu i adskillige år at virke på den post, som han fyldte så godt. Men vi får altså „takka av“, — og vi gør det da både med beklagelse og med varme ønsker for direktørens otium. Gid der bl. a. må blive mange sollyse dage på vestkysten.

— Og så byder vi den ny direktør velkommen. Også direktør Attermark vil få besøg af kirkegårdsfolk fra nabolandene.

TIDSSKRIFTET BLOMSTER

Vi har ikke lejlighed til jævnlig at beskæftige os med dette blad, som har undertitlen: Nordisk tidsskrift for blomster og binderi, skønt også den branche, som det repræsenterer, arbejder med ting, som i høj grad berører kirkegårdene. Men vi skal gøre opmærksom på, at det smukke blad i anledning af Dansk Blomsterhandlerforenings 50 års jubilæum har udsendt et 60 sidet blad (nr. 11) med en kronologisk gennemgang af foreningens historie og et væld af gode billeder i relation hertil. Vi undlader ikke også at oplyse, at bladets nummer 10 bringer en del billeder og oplysninger om den så vellykkede blomstercorso i København i september. Redaktør Em. Falko har megen ære af disse numre.

FRA DANSKE DAGBLADE

^{27/8} (Natt. søndagstillæg): Mindelunden i Ryvangen (vers af *Axel Bech*).

^{21/9} (Østsjælland. Soc. Dem.): Istandsættelse til kr. 28,000 på Ny St. Nikolaj kgd. i Køge (anlægsgt. *Poul Rasmussen*).

^{23/9} (Silkeborg Soc. Dem.): Ved licitationen over udvidelsen af kgd. i Serup indkom der tre tilbud, omfattende alle arbejder ved udvidelsen. Kampestenmurer Marius Pedersen, Illerup pr. Alken, 12,450 kr. Arbejdsmandenes kooperative entreprenørforretning i Silkeborg 19,441 kr. Anlægsgartner Knudsen, Ry, 19,940 kr. — På dele af arbejdet ved udvidelsen indkom følgende tilbud: Dræningsmester Otto Nielsen, Nørskovlund, dræning: 3360 kr. Chr. Hjorth, Nørskovlund, stengårder: 2840 kr., entreprenør Alfred Petersen, Oddense pr. Balling, dræning: 2438 kr., stengårder 6890 kr. — Tilbudet fra Marius Nielsen, Illerup, blev antaget. (Havearkitekt: *Johannes Tholle*).

^{26/9} (Aftenbladet): Taarbæk kirke har efter forhandlinger mellem landbrugsministeriet og kirkeministeriet fået tilladelse til at anlægge grave på et areal, der nu ligger indenfor kirkegårdens område, men ikke har måttet anvendes til gravplads. Tilladelsen er givet på betingelse af, at den nuværende bevoksning med tjørnetræer får lov til at blive urørt, ligesom gravene ikke må beplantes.

^{29/9} (Fr.borg Amts Avis): Ved menighedsrådets licitation i Hellebæk i går angående arbejdet ved kirkegårdsudvidelsen indkom følg. tilbud: Anlægsgt. Willy Olsen, Kbhvn., 39,955 kr. Entreprenør Poul Larsen, Helsingør, 36,850 Anlægsgt. Kjul, Vedbæk, 20,367. (Smede-, murer-

og tømrerarbejdet mangler). Anlægsgt. N. E. Jeppesen, Hornbæk, 19,773. Anlægsgt. K. Leicht Groot, Hillerød, 34,775. Anlægsgartnerne Pedersen og Fuglsang, Kbhvn., 31,05. Anlægsgt. S. W. Fleron, Kbhvn., 20,359. — Smedearbejdet alene: Smedem. Hermann Nielsen og sønner, Helsingør, 2676 kr. — Smede-, murer- og tømrerarbejdet: Smedem. Henning Christiansen, Aalsgaarde, 9533 kr. — Murerarbejdet alene: Murerm. H. Stumpe, Hornbæk, 2275 kr. — Menighedsrådet vedtog at overdrage arbejdet til følgende: Anlægsgt. Jeppesen, Hornbæk, og smedem. H. Christiansen, Aalsgaarde. (Havearkitekt *Johannes Tholle*).

^{30/9} (Fr.borg Amtstid.): Humlebæk menighedsråd har i længere tid arbejdet med udvidelsen af Humlebæk kgd., der efterhånden, som bebyggelsen antager større og større former i kystdistriktet, også kræver mere plads. Menighedsrådet førte i forsommeren forhandlinger med legatbestyrelsen for den smukt beliggende lystejendom „Louisiana“, der tilhører godsejer Busky de Neergaard, om køb af et par tdr. ld. af denne ejendoms jordtilliggende, der grænser op til kirkegårdsarealet, men skilt fra dette ved en lille sø. Menighedsrådet havde tilrettelagt en overførsel imellem de to arealer ved hjælp af et broprojekt over søen, men formanden for menighedsrådet, pastor *Porsdal*, svarer på vor forespørgsel om, hvordan det går med dette projekt, at den kgl. bygningsinspektør gennem kirkeministeriet meddeler, at man ikke kan gå med til et sådant projekt.

^{30/9} (Demokraten): Holme kk. bliver fritlagt ved køb af naboejendom til kgd. (kr. 30,000 kr.).

^{10/10} (Nakskov Tid.): Rødby kgd. skal udvides.

^{19/10} (Aarhus Amtstid.): Arbejdet med udvidelsen af Spørring kgd. iværksættes snart.

^{23/10} (B. T.): Henstilling til magistraten om at frede den ældste del af Assistens kgd., Kbh., som kulturmindestmærke.

^{24/10} (Ny Tid): Der er købt 2400 m² til udv. af Vebbestrup kgd.

^{25/10} (Fr.borg Amts Avis): Anlægsgt. *Jeppesen* er i gang med udv. af Hellebæk Gl. kgd.

^{27/10} (Fyns Venstrebl.): Kirkegårdsbestyrelsen i Ollerup har gennem havearkitekt *Chr. Bækhøj*, Holbæk, fået udarbejdet et forslag til regulering af Ollerup kgd. Alle gravsteder skal ligge i forbindelse med gange.

^{31/10} (Odder Dagbl.): Areal for udv. af Odder kgd. er sikret.

^{2/11} (Jydske Tidende): Udvidelsen af den nye kgd. i Sønderborg, der af ministeriet er godkendt som beskæftigelsesforanstaltning, blev drøftet i byrådet i aftes, hvor man stillede det fornødne areal på tre hektar til rådighed og tiltrådte en

ansøgning fra det fællesudvalg, best. af repræsentanter for kommunen og menigheden, som arbejder med sagen, om, at projekteringen og udarbejdelsen af tegninger samt ledelsen med arbejdets udførelse overdrages stadsingeniørens kontor. Man krævede dog, at man om hele sagen forhandler med kirkegårdsarkitekt *Tholle*, der på så smuk en måde har anlagt den første del af den nye kirkegård.

^{4/11} (Frit Folk): Hvor skal et nyt krematorium ligge? (*Magnus Lund*).

^{4/11} (Folkebl. for Vejen): Der er nu af kirkegårdsbestyrelsens konsulent, *Sven Hansen*, Gentofte, udarbejdet detailprojekt over anlægget af en Nordre kirkegård i Kolding på Dyrehavegårds jorder nord for Dyrehavelejren. Kgd. bliver på ca. 20 tdr. ld. og skal indhegnes med en dobbelt-række tjørn og et trådhegn mod dyr. Selve anlægget af kgd. anslås til 598,000 kr. Dertil kommer vejanlæg fra Dyrehavevej mod nord til 63,000 kr.

^{4/11} (Fr.borg Amtstid.): Med den kendte kirkegårdsarkitekt *Sven Hansen*, Gentofte, som rådgiver har menighedsrådene for Frederiksværk og Vinderød i længere tid drøftet planerne om Vinderød kgd.s udvidelse. Ikke alene menighedsrådet i Vinderød men også menighedsrådet i Frederiksværk er i høj grad interesseret i planerne. Projektet går ud på, at af gdr. Holger Amossen, Vinderød, at erhverve de 5 tdr. ld., som den nuværende vej fra Vinderød by til kirken går midt igennem.

^{4/11} (Aalborg Amtstid.): Der må anlægges ny urnehave på Aalborg Søndre kgd.

^{4/11} (Jyll.posten): Der skal anlægges ny kgd. i Aalborg på ca. 7 ha.

^{7/11} (Jydske Tid.): Vester Nebel kgd. skal udv.

^{7/11} (Hjørring Amtstid.): Menighedsrådet i Børglum har ansøgt om at få tilskud til anlæg af 2 nye kirkegårde, en i Børglum og en i Vittrup. Dette tilskud er nu bevilget af arbejds- og boligministeriet, idet der dog var undtaget godt tusinde kr. Ministeriet var så forsigtig at forlange, at den del af arbejdet, hvortil tilskud ikke kunne fås, skulle laves først.

^{21/11} (Himmerland): Haubro kgd. skal udvides.

^{21/11} (Sønderjyden): Gram kgd. er under udvidelse.

^{23/11} (Heimdal): Den forestående udvidelse af Skærbæk kgd., som har været påtænkt i længere tid, var forleden til drøftelse i menighedsrådet, hvor kirkegårdsarkitekt *Tholle*, Kbhvn., var til stede. Arkitekten forelagde to forskellige planer. Det er meningen at fremskynde arbejdet med udvidelsen mest muligt.

^{24/11} (Frederiksbergbladet): Skal vi begraves i

Brøndbyøster? Fr.berg kommune har sikret sig kgdsareal 5 km fra Frederiksberg.

²⁵/₁₁ (Herning Avis): Af de enkelte udgiftsposter for kirkekassens vedk. i Herning nævnede kirkeværgen beplantningen ved kirke- og kapelplads, der i år er sat til 12,000 kr., hvilket er 5000 kr. mere end normalt. Forhøjelsen skyldes, at et nyt stykke „Afd. K.“, foreslås inddraget under kirkegården. Det drejer sig om et stykke syd for Vestre anlæg. Endv. foreslog kgdsudv. 70 m vej bag kapellet parallelt med hovedvejen asfalteret. Det vil koste 4000 kr. Der er afsat 3000 kr. til beplantning og indhegning af kgdsjorden mod vest. I dette arbejde er også indeholdt en sti langs skellet fra Vestergade til jernbanen.

²⁷/₁₁ (Fyns Socialdemokrat): Skønt det kun er forholdsvis få år siden, at Næsby kgd. blev indviet, må man allerede nu se sig om efter mere plads. Den ved anlæggelsen afsatte og anlagte plads til børne- og urnebegravelser er nu fuldt belagt, og menighedsrådet har derfor i sit sidste møde vedtaget at udlægge ny børne- og urnegrave. Man har overdraget arbejdet til anlægsgartner *Poul Hansen*, Næsby. Den ny plads kommer til at svare til den nu fuldt belagte.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Gartner-Tidende nr. 40: Kirkegården ved Garnisons kirke (lidt historie; *O. C. Nielsen*).

Ignis nr. 10: Eldbeg. rörelsen, begravningsforeningarna och entreprenörsförbundet. Hos franske krematister (*O. Övden*). Danmarks mærkværdigste urnelund (supplement til tidligere beskrivelse af Mindelunden i Ryvangen; *Johannes Tholle*). Asken med den ukendte ved trafikens kulmination (om urnegraven ved Helliggejst i Kbh.; *Johannes Tholle*). Sveriges Kyrkogårdsföreståndares årsmöte (referat). — Nr. 11: Hos franske krematister II. Danmarks nye lov om cremation (*Magnus Lund*). Ett besök i Eskildstuna (urnelunde m. v.; *Elma Övden*). Pietetslöshet mot de döda (fortsättes). — Nr. 12: Om forskningarna beträffande ben från fornnordiska brandgravar (*N. G. Gejvall*). Krematoriet i Luleå 20 år.

Landsbygraveren nr. 10: Kursus på Støvring højskole (referat; *Lund Mark*). Fra et kursus på Krabbesholm (referat; *M. L. M.*; fortsättes). — Nr. 11: Fagligt — sagligt. Hvordan skal kisten vende? (*Ejnar M. Bertelsen*). Lidt om penge (løninger m. v.; *Aage Matthiessen*). De gamle grave (deres arb. på kgd.; *J. Silkjær*). Fra et kursus på Krabbesholm (sluttet). — Nr. 12: Juleaften på kirkegården (digt; *Anton Berntsen*). Fra et kursus på Krabbesholm (sluttet).

Menighedsrådenes Blad nr. 10: Landets provster og vore kirkegårde (*C. J. Scharling*).

Månedsskrift for anlægsgartneri, december: To danske kirkegårde (Kbh. Vestre og Mariebjerg; nogle indtryk; *Knut Grobstok*).

Pharos nr. 4: Crematorium Arkitektur (*Harald R. W. Orr*). Crematorium Architecture in Holland (*A. H. Wegerif*). International Cremation Congress, Copenhagen 1951 (indbydelse).

Stenhuggertidende nr. 10: Kære redaktør! (bl. a. om vedtægter på kgd.).

The American Cemetery, august: Our Challenge Today (*Patrick E. O'Leary*). The Story of Philadelphia's Yellow Fever Plague of 1793, The Ever-Changing Cemetery (*F. B. Gallagher*). — September: Lakeview — a Pitoresque New England Cemetery. New Thinking In Garden Mausoleums. — Oktober: Wide Range of Subjects to be discussed at NOA Meeting. Wind Uproots 114 Trees in NY Cemetery (*Frederick H. Kimball*). Many attractive Features in Twin Texas Memorial Parks. Building Good Public Relations (*Stacy C. Leech*). — November: Omaha's Forest Lawn — 359 acres of park-like beauty (*Ray C. Wyrick*). Children study history in a 180-year-old cemetery.

Viola nr. 42 B: Är det lämpligt med ackordarbete vid kyrkogårdar? — Nr. 49: Ny kyrkogårdsdirektör i Stockholm (se artiklen s. 18).

BOGANMELDELSER

Emil Böttiger: Kirkegårdens anlæg og drift. 4°, 336 s., Gyldendal, Kbh. 1950. Kr. 54,— uindb.

Med spændt forventning griber man enhver ny publikation, skrevet til kirkegårdskulturens højelse, således også havearkitekt *Emil Böttigers*, som forlaget har givet et fornemt udstyr i kvartformat, kunsttryk og et væld af illustrationer. Men udstyret er nu engang ikke det væsentlige ved noget som helst, måske mindst ved en bog, og det er beklageligt at måtte sige, at indholdet, bortset fra medarbejdernes bidrag, i kvalitet ingenlunde svarer til udstyret.

Værket er opdelt i 16 afsnit, hvoraf de 13 er skrevet af *Emil Böttiger*, medens de 3 skyldes andre forfattere. Professor, dr. theol. *P. G. Lindhardt* giver således på 13 sider en fin redegørelse for kristen gravskik gennem tiderne. Forfatteren indrømmer, at den måde, hvorpå kirken fra gammel tid har røgtet sin opgave som kirkegårdens vogter, hverken har været forsvarlig eller sømmelig, og selv om det beklages, at kirkegårdene i flere byer ikke mere er kirkelige anlæg, nægtes det ikke, at de ved at være blevet kommunale har vundet i skønhed og orden. Når professoren

imidlertid bruger udtrykket „en rentabel forretningsvirksomhed“, er en antegnning på sin plads. Kirkegårdsdrift er ingenlunde rentabel. De københavnske kirkegårde koster således over en million kroner om året at drive, selv om taksterne er skyhøje. Rigtigheden i professorens bemærkning om, at en fredningstid på 20 år under alle omstændigheder er for lidt, kan også diskuteres. Hvis omsætningen i graven ikke er sket på 20 år, er forholdene normalt af en sådan art, at 10 eller 20 år længere fredningstid næppe gør nogen forskel.

Særdeles læseværdigt er ligeledes sognepræst *Holger C. Dahls* betragtninger over nutidens gravmonumenter, set specielt fra et kristeligt synspunkt. Han vender sig med foragt mod kolossalmonumenterne, der repræsenterer tilbedelsen og ærefrygten for den døde, som dog er afklædt al menneskelig storhed, og anbefaler servitutter indført, så ingen sten må være over en vis højde m. v., at ingen kan prale unødigt i sten og gøre forsøg på menneskedyrkelse. Afsnittet er ledsaget af en række billeder af kunstnerisk værdifulde og talende gravsten.

En sand guldgrube af oplysninger er stiftsfuldmægtig cand. jur. *H. V. Muncks* redegørelse for lovgivning og administration. Afsnittet er på 36 sider og meget værdifuldt. Alene af hensyn til dette ene afsnit kan anskaffelse af bogen meget anbefales alle interesserede, der her får ethvert tvivlsspørgsmål klaret. Der ligger et kæmpearbejde gemt i den kyndige forfatters systematiske og klare udregning af *alle* juridiske forhold vedr. kirkegårde.

Og hermed er desværre det bedste sagt om denne bog, hvis kapitalfejl ikke er dens uklare fremstillingsform, uheldige billedmateriale, idelige gentagelser, svigtende logik eller mangel på system eller orden, da alt sligt ingen skade kan gøre, men den, at forfatteren forsømmer at skelne klart mellem to i bund og grund så forskellige kirkegårdsformer, som landsbykirkegården og centralkirkegården, og derved kan komme til at anrette slemme ulykker landet over, idet det med føje kan befrygtes, at menighedsråd lader sig inspirere af forf.s skitser og forklaringer til at give deres kirkegård et kristeligt præg ved anbringelse af ryghække i siksak, placering af „små praktiske forhøjninger“ og plantning af japanske kirsebær og andre viderværdigheder. Hermed skal naturligvis ikke insinueres, at sligt er forf.s opfattelse af en landsbykirkegårds rette udseende, men hans mildest talt rodede fremstilling kan afstedkomme, at den mindre kyndige tror det.

Forf.s hovedtanke, der går igen atter og atter, er den, at vore kirkegårde og gravsteder er uden åndeligt indhold, og at det er havekunstens opgave

at gøre dem til levende vidnesbyrd om det kristne opstandelseshåb. Det lykkes ham dog ikke noget sted at bibringe læseren et klart begreb om, hvorledes noget sådant skal virkeliggøres. Sandheden er også den, at det ikke er muligt. Med jordformer, fliser og planter kan vel skabes en stemning, men at mene, at der med slige sager kan gives udtryk for noget etisk, endsige kristeligt, er konfusion. Kristendomsforkyndelse kan kun ske med ord. Forf. går så langt, at han pag. 101 fastslår, at kirkegårdens *væsentligste* opgave er at bære vidnesbyrd om troshåbet. Her er det vist talen, der holder taleren, for en kirkegårds væsentligste opgave er nu engang den at være begravelsesplads. De mange vidtløftige havekunstneriske betragtninger får en til at mindes havearkitekt *P. Wads* kloge ord: „Sikkert ville kunsten være bedre faren, om man i stedet for at tale så meget om den søgte at løse foreliggende opgaver på praktisk og hensigtsmæssig måde.“

Under kapiteloverskriften „Fremtidens kirkegårde“ findes beskrivelser, planer og perspektiver af udvidelser af Roskilde, Holbæk og Grenaa kirkegårde, alle af forf. og udført i trediveerne, og man spejder her forgæves efter de kriterier, der skulle adskille disse anlæg fra hr. Böttigers profane kollegers, hvis arbejder overhovedet ikke værdiges eet ord. I en nutidig bog om kirkegårde kan en omtale af et så fint arbejde som Mariebjergkirkegården af *G. N. Brandt* anstændigvis ikke udelades. Det har just den kunstens hellige enfold over sig, som forf. pag. 153 priser, hvad ingenlunde kan siges om Böttigers egne planer og perspektiver. Særlig de sidste er meget slemme. Heldigvis har dog Roskilde kirkegårds udvidelse, som ingenlunde adskiller sig i kristelighed fra de gamle afdelinger, kun ringe lighed med de viste perspektiver af akser, specielt perspektivet pag. 104, hvis falskhed enhver iøvrigt kan overtøye sig om ved at studere planen. Efter perspektiverne fra Holbæk kirkegård at dømme, er denne nærmest en herregårdshave, såre rig på rene have-mæssige motiver, uagtet forfatteren pag. 148 og mange andre steder rigtigt fastslår, at sådant skal undgås. Klinkevandkummen med tilhørende brolagt plads med indlagte klinkemønstre samt gravstedsplanerne (pag. 255, 258 og 259) repræsenterer det modsatte af de principper om ensartede materialer, som forf. hylder pag. 178 og flere andre steder. Om Grenaa kirkegård skriver forf., at hans tanke har været, at midterpartiet skulle virke som et midterskib i en kirke, hvilken tanke dog er grundigt forfusket ved anbringelse af lavkronede småtræer i rummet.

Pag. 62 gøres det gældende, at alle gravpladser bør have samme størrelse ud fra et kristeligt syns-

punkt: i døden er alle lige, og gravstedernes størrelse derfor ikke må afspejle ulighederne i samfundets sociale vilkår, medens forf. pag. 202 mener, at det kun er i jorden, at alle er lige. Gravstedanlæggene må hellere end gerne afspejle sociale uligheder, således at godsejerens gravsted anbringes monumentalt mellem godsets funktioners etc.

Når forfatteren anbefaler anvendelsen af dødt materiale til gravstedanlæg (et helt afsnit handler herom), fordi man hermed bedre gennem årene kan fastholde gengivelser af kristne symboler end med planter, må hertil bemærkes, at de fleste af disse symboler i tidens løb nok har mistet ethvert kristeligt indhold. Hvad mener man f. eks. om 3-, 5-, 6- eller 8-kanter, cirkelen eller 3 cirkler, flettet ind i hinanden? Slige tegn siger ikke et nutidsmenneske nogetsomhelst, og anvendt på gravsteder falder de nærmest ind under begrebet hittepåsomhed. Pag. 177 advarer forf. mod al imitation, det uægte efterlignede, fordi intet kan være sandhedens Gud mere imod, men underviser alligevel pag. 260 læseren i den teknik at få beton til at iludere som sandsten. Imidlertid synes forf. at nære særlig megen hengivenhed for dette materiale, idet han bruger ikke mindre end 18 sider til en grundig gennemgang af betonfabrikernes „beton-A-B-C“, uanset at han forudsætter teknikken kendt selv af landhåndværkere, og derfor kun vil „optrække nogle hovedpunkter.“

Forf. anbefaler rigtigt at undgå mange forskellige træarter på samme kirkegård, men bringer alligevel nogle meget omfangsrige plantelister, snart på dansk og snart på latin, ordnet efter højst mærkværdige principper. Således finder man hængebøg og hængeask i listen over træer med lys og let kronedannelse. En anbefaling af de pralende japanske kirkebær står i skærende modstrid til forf.s bemærkning pag. 147 om kirkegårdens rammer, der ikke må dominere over gravstedernes blomster, men være diskrete led. Er der noget disse Hisakura'er og Shidare Sakura'er ikke er, så er det diskrete. Selv på gravsteder anbefales disse udprægede villahavevækster, der ikke repræsenterer dødens alvor, men livets fest og glæde, og derfor burde bandlyses fra enhver kirkegård.

Forf. fordømmer anvendelse af gravgårde ud fra den helt forkerte opfattelse, at de understreger klasseforskelle. Sandheden er dog den, at gravgårde blot tjener til at opdele eller sortere kirkegårdenes forvirrede monumentsamlinger, hvad der er en stor æstetisk fordel, men det er ligesom forf. slet ikke har øje for monumenternes altbeherkende dominans over kirkegårdenes levende bygningselementer, der vejer så lidet i forhold til de tunge sten. Der er ikke andet at gøre end at skjule

dem mest muligt, hvis kirkegården skal være æstetisk tålelig. Selv om forf. ikke kan lide gravgårde, anbefaler han dog pag. 122 ryghække, endda i en højde af 1,50—2,00 m, der isolerer gravstederne omtrent ligeså grundigt.

I afsnittet om kort og protokoller skriver forf. fejlagtigt, at nummerpæle først får betydning, når gravstedet sløjfes, og ingen mere husker den begravede, og om de eksisterende protokoller, at de mangler en rubrik til notering af oprettede vedligeholdelseslegater. Det sidste er ganske vist rigtigt, men til gengæld har de en anmærkningsrubrik med rigelig plads til slige og andre notater.

De første 14 sider af hovedforfatterens stof er ren jordbundslære, endda delt i 2 afsnit. Den fulde tilegnelse kræver kendskab til kemi og biologi, der dog ikke bringes, sålidt som mineralogi, opmålingslære, botanik og andre grundfag, der med ligeså stor ret som jordbundslære kunne være medtaget. Bortset fra lidt oplysninger om formuldning af døde legemer, gentages det, som praktikerne har brug for, senere hen, så alt dette må nærmest karakteriseres som fyld. Positivt urigtig er angivelsen af luftens kulsyreindhold. Det er 0,03 % og ikke 0,3 %. Det næste afsnit om jordforbedring bringer et større stykke om dræning, men ingen dræningsplaner. Under henvisning til forf.s bemærkning pag. 48, at man gør bedst i at lade en opøvet ekspert både udarbejde dræningsplan og udføre selve arbejdet, kunne en mindre omstændelig behandling af emnet i en håndbog til populær brug nok være på sin plads.

Ligbrænding og urnehaver får kun 9 sider ialt, hvoraf de 5 endda er historie og lovgivning. Uanset overskriften omtales urnehaver ikke med eet ord. De resterende 4 sider er polemisk bestemt og tildels af usømmelig art. Man kan som bevis for et postulat om, at ligbrænding kan føre til foragt for menneskelivet anstændigvis ikke disse op med rædselsberetninger fra tyske koncentrationslejre.

Stikordsregistret er meget mangelfuldt og giver alt for få henvisninger. Forgæves leder man efter f. eks. kompostjord, midlertidig ordning, forsømte gravsteder o. m. m. Talrige emner findes behandlet adskillige steder, støttenumre således pag. 144—46 og 184—86, for at nævne et enkelt af flere eksempler. Omtale af fredningsturnus findes under „valg af areal“ og et kapitel, der hedder: „Planter til gravstedsbrug“ er udelukkende betragtninger over kristelig gravstedkunst; roser anbefales plantet med en afstand på 45—65 cm mellem planterne og noget mere mellem rækkerne. Der bliver ikke plads til mange på et almindeligt gravsted. Den levende plante og den døde sten nævnes som eksempler på natur og kunst, skønt det er stenene, der repræsenterer naturen og plan-

ten nærmest kunsten, da den er et forældet kulturprodukt i den form, den bruges på gravsteder. Pladshensyn forbyder anm. at fortsætte.

Bogens billeder gør gennemgående et noget forældet indtryk og står ofte i modstrid med det, der siges i teksten. Billederne pag. 202 og 204 er oplagte eksempler på „menneskeforgudelsen“. Pag. 88 viser et stygt billede, der formentlig forestiller en villahave i firserne; pag. 124 til gengæld et meget smukt, der opgives at være fra en svensk kirkegård, men i så tilfælde absolut må falde ind under det natursværmeri, som forf. kraftigt ivrer imod. Gang på gang viser billeder, anbragt side om side, nøjagtig det samme motiv, således pag. 98, pag. 138 og flere andre steder.

Hvad litteraturlisten angår, må det vist siges, at forf. har brugt afdøde admiral *Nelsons* praksis for anvendelse af kikkerter, da han bl. a. ikke engang ser nærværende tidsskrift, som han dog engang redigerede. Af de sidste 25 års ret righoldige kirkegårdslitteratur nævnes overhovedet kun provst *Exners* lille bog fra 1948.

Bogens tilegnelse besværliggøres af forf.s uhyre omstændelige fremstillingsform foruden af rent stilistiske mærkværdigheder, således pag. 71: Sivebrønde kan dog anvendes på vandholdig jord, navnlig hvis brøndene sættes i forbindelse med grundvand i bevægelse, hvortil sivebrønde da må sættes i forbindelse, — pag. 180: Anvendelse af portaler kan undertiden være lagt således... Liggende eksempler er legio. Bogen må karakteriseres som en samling råmateriale, der ubearbejdet forelægges læseverdenen. De talrige gentagelser taget i betragtning kunne stoffet med lethed nedskrives til en trediedel. Bogen er som nævnt opdelt i afsnit, men forf. tager kun i beskedent omfang hensyn til overskrifterne, men skriver sig gang på gang ind på emnet uvedkommende sager, ja tillader sig endda at tilsidesætte sine medarbejdere ved også at behandle deres stof, som om det ikke var gjort godt nok, således både i afsnittene om kirkegårdsplaner og økonomi længere historiske udredninger og i afsnittet om ligbrænding en fremstilling af disses lovregler, der findes meget bedre udformet i stiftsfuldmægtig *Muncks* afsnit. Har forf. ikke gjort sig den ulejlighed at gennemlæse sine medarbejderes artikler?

Med disse kritiske bemærkninger skal naturligvis ikke være sagt, at bogen ikke rummer talrige gode og rigtige ting; naturligvis gør den det, men altfor mange eksakte oplysninger drukner i et væv af filosofiske eller opbyggelige betragtninger, hvor det praktiske ofte glemmes, således instruktion i vejbygningen, undervisning i behugning og lægning af fliser m. m. m. Der er ikke eet ord om bekæmpelse af plantesygdomme; redskabslære

savnes ganske o. m. m., hvilket altsammen gør forlagets bemærkning bag på bindet, at her er bogen, hvor man på eet sted kan finde de oplysninger, man har brug for, så temmelig illusorisk.

Hans Røno.

Håndbog for bygningsindustrien (HFB) 13. 4°, 848 s.

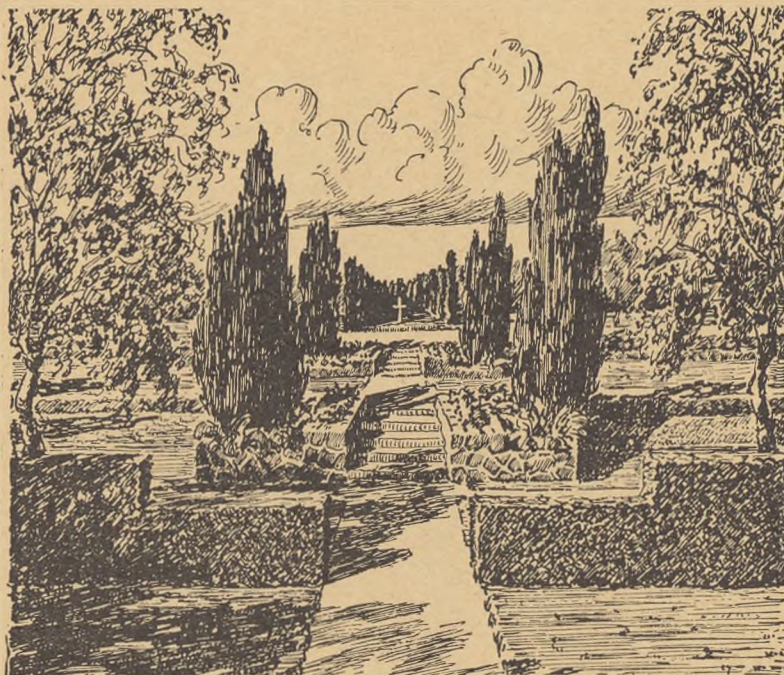
Den 13. udgave af HFB er kommet og indledes med et forord af Københavns grundejerforenings formand. Den nye retskrivning præger værket, og kontakten med de tidligere udgaver er fastslået ved både en fortegnelse over udgavernes forfattere og et tekstregister til alle årgange, hvilket har stor praktisk værdi. I værkets artikler og annoncer afspejler sig de skiftende tider på fornøjelig måde, både i stort og i småt, huse og detaljer. For forbrugerne er oplysningerne om, hvad der kan fås og hvor det kan skaffes fra af største værdi, og for leverandørerne er det en nødvendighed at kunne oplyse både teknikere og forbrugere om markedet. Undertiden kan der dog øjensynligt gå så lang tid mellem indsamling af stoffet og det publicering, at oplysningerne er blevet forældede, når værket udkommer. Noget sådan gælder f. eks. for redaktionen af havekunst (s. 538), kontingentet til Foreningen for Kirkegårdskultur (s. 543), bestyrelseslisten for hovedstadens forskønnelse (ibid.) og for ministeriets benævnelse (s. 567).

Dansk havekalender. 7. årg., lommeformat, Rasmus Naver, Kbh. 1950.

Under redaktion af havearkitekt *Eigil Kiær* og 3 redaktionsudvalgsmedlemmer er udsendt 7. årg., der følger den ny retskrivning med undtagelse af sprøjteplanerne og manglen på svenske å-er. Skønt vejret i Danmark er såre lunefuldt, og forårets komme fra år til år kan veksle med mange uger, gør man dog vovestykket i 1950 at fortælle om, hvilke arbejder man uge for uge må udføre i 1951. Lad os håbe, at noget kan holde.

Jenssens Lommebog for Gartnere og Havevenner. 41. årg., lommeformat, Branner og Korch, Kbh. 1950.

Den foreliggende lommebog er nu i sit 41. år under redaktion af *Mogens H. Dahl*, og udgivelsen er overtaget af de nyligt sammensluttede *Branner & Korch*. Hverken redaktør eller udgiver kan have haft store besværligheder, for den for masser af år siden fastlagte ramme er brugt indtil stereotypi, den gamle retskrivning er bibeholdt, og en mængde oplysninger er ikke ført ajour. Lad os af ganske tilfældigt udpluk nævne, at Fællesråd for havekunst for flere år siden har fået navneforandring (s. 18), Foreningen for kirkegårdskultur for endnu større årrække siden ny adresse (s. 20), og at adressen for Østifternes Haveselskab heller ikke er ført ajour (s. 15).

EMIL BØTTIGER
KIRKEGÅRDES ANLÆG
OG DRIFT

Med bistand af: Professor, dr. theol. *P. G. Lindhardt*. Sognepræst
Holger Dahl. Stiftsfuldmægtig, cand. jur. *H. V. Munck*.

Et værk, der samlet og udtømmende behandler alle de mange problemer — kirkelige, kunstneriske, hygiejniske, økonomiske, administrative, praktiske — der knytter sig til anlæg og drift af kirkegårde.

De 16 afsnit behandler emner som: Kristen gravskik ned gennem tiderne — Betingelser for døde organismers opløsning i jorden — De forskellige jordarters egenskaber — Planer til kirkegårde — Kirkegårdes beplantninger — Kirkegårdes indhegninger — Graven og gravstedet — Ligbrænding og urnehaver — Kirkegårdenes økonomi — Gravmonumenter — Kirkegårde i lovgivning og administration m. v. Der er udførlige stikordsregistre og ca. 300 fotografier, tegninger, kort og planer.

»Kirkegårdes anlæg og drift« henvender sig til præster, ledere af kirkegårde, gravere, havearkitekter, stenhuggere, menighedsråd m. v.

Pris uindb. kr. 54.00, solidt indbundet kr. 65.00. Værket leveres på nemme månedlige rater.

Værket anbefales af formanden for Den danske Præsteforening, sognepræst Carl Bay, provst Johs. Asmund, Ørsted, professor, dr. theol. Regin Prenter, Århus universitet, sognepræst J. Exner, Hald, fhv. kirkegårdsinspektør Chr. Bech Skrydstrup, Vestre kirkegård, og provst H. K. Hein, Grenå.

GYLDENDAL

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 17 nr. 5

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Generalforsamling

Foreningen afholder sin årlige, ordinære generalforsamling kl. 11 lørdag den 30. juni 1951 på Hotel Øresund i Helsingør. Dagsorden iflg. lovene. — Kl. 12,30 frokost samme Sted. — Kl. 14 andagt ved biskop *C. J. Scharling*. — Kl. 14,30 foretages udflugt til kirkegårde m. m. Kl. 18 middag på Hotel Øresund, og kl. 20 offentligt møde samme sted, hvor biskop *Scharling* og kirkegårdsinspektør *Hans Rønø* vil holde foredrag om aktuelle kirkegårdsproblemer. Søndag formiddag foranstaltet udflugt til Helsingborg, hvor bl. a. krematoriet beses. Nærmere oplysninger herom samt tilmeldelse sker hos sekretæren. NB. Husk for besøg i Helsingborg at medbringe gyldigt pas.

April 1951.

p. b. v.

C. J. Scharling.

/ H. F. Jegsen.

Nye medlemmer

Afdeling A.

254. Tveje-Merløse menighedsråd.

Afdeling C.

962. Havebrugskand., overgartner Henry Nielsen, Vendsysselvej 14, Kbh. V.

963. Anlægsgartner N. E. Jeppesen, Hornbæk.

964. Tegner Kai Weischer, Strandboulevard 12², Kbh. Ø.

Afdeling D.

116. Grindheim, Kristianssand S., Norge.

117. Herredsgartner Ole Schjesvald, Nøtterøy, Norge.

Kontingentet 1951/52

Som meddelt i januarnummeret af *Vore Kirkegårde* er de nye satser for kontingentet fra 1. april følgende: Menighedsråd, kirkegårdsbestyrelser, foreninger og institutioner betaler fremtidig 12 kr. og modtager herfor 1 eksemplar af bladet. Ønskes flere eksemplarer af *Vore Kirkegårde*, er kontingentet 8 kr. pr. leveret eksemplar. Medlemskab med 3 eksemplarer af bladet koster således $8 \times 3 = 24$ kr. årligt. Personlige medlemmer betaler fremtidig 8 kr. årligt, medlemmer i udlandet dog 10 kr.

Kontingentet for 1951/52 bedes venligst indbetalt på postkonto 11915 (Foreningen for Kirkegårdskultur, kassereren, Roskilde) i løbet af 14 dage. Efter 1. maj udgår postopkrævningerne med

tillæg af porto. Medlemmer i udlandet bedes fremsende beløbet gennem deres bankforbindelse.

Hans Rønø.

Annoncer og annoncepriser

Dersom det ikke kunne betale sig at avertere, må der regnes med, at der ikke blot er ti-tusinder af ufornuftige forretningsmænd og firmaer i dette land, men at ethvert økonomisk basis for udsendelse af dagblade hvilede på et falsk grundlag. Og desuden måtte et af de nyeste skud på videnskabsstamme: reklamevidenskaben, ligeså hvile på et forkert grundlag og docere falske læresætninger. Selvfølgelig kan det betale sig at avertere, — hvordan skulle ellers et „Ginge-mærke“ eller et „Barbet“ blive noget, man tager stilling til, om ikke avertering og anden reklame lancerede dem? Men der må averteres på rigtig måde og på rigtigt sted. Hvem, der ikke har noget at sælge til det store publikum, men til en særlig kreds af læsere med en vis faglig indstilling, spiller sine annoncer, dersom de ikke placeres i de organer, som netop holdes og læses af de særligt interesserede. Dette er de faglige og kulturelle tidsskrifters store styrke: de, som holder disse blade, holder dem af ganske særlig interesse, og de er hos dem ikke som en avis, der læses om morgenen og allerede efter frokost er blevet forældet, for næste morgen at gå i skraldespanden, i kakkelovnen eller til papirindsamlingen. De faglige og kulturelle tidsskrifter ligger fremme på læsebordet i uger eller måske måneder, og herfra går de ikke til papirmøllen, men de går til reolen, hvor den varige litteratur opstilles. Og på deres annoncesider søger den, som skal have noget, som netop er specielt for vedkommendes branche, adresserne på de firmaer, som har de specielle varer, og som er så kloge at tilbyde dem på netop dette sted.

Hvad angår priserne for sådanne annoncer, plejer de at stå i forhold til oplaget; jo større oplaget gøres, des mere slagkraft må der være i at anbringe annoncen netop her, for des flere af de særlige interesserede må antages at læse den. Når så desuden trykkepriser, clicheer, porto og endnu mere stiger, er det forståeligt, om også annoncepriserne må a jourføres. Efter at vore priser for annoncer har ligget på det samme niveau siden før den 2den verdenskrig, har vi nu måttet se os nødsaget til at føre dem a jour, og fra og med dette hefte gælder da følgende priser: $\frac{1}{1}$ side kr. 200.—, $\frac{1}{2}$ 110.—, $\frac{1}{4}$ 60.—, $\frac{1}{8}$ 35.—, $\frac{1}{16}$ 20.— og $\frac{1}{32}$ 12.— pr. gang; hertil gives 10 pct. rabat for 4 gange og 25 pct. rabat for 12 gange.

Vi henstiller til de firmaer, som har interesser i disse særlige kirkegårds kredse og kirkegårdsfagmænd, og som endnu ikke har tegnet en annonce, at overveje, om det ikke var netop her, De skulle placere den. Oplysninger vedrørende avertering vil De finde på omslagets bagside, nederste kvartside tilhøjre.

Angående figurerne 103-4

Forfatteren til artiklen side 42 ff. i vort hovednummer har meddelt, at på grund af vanskelighed med på de enkelte steder at få kopieret film under en rejse, er han kommet til at forveksle et par billeder, hvilket han beklager. De ovennævnte figurer viser gravsten på Tønder kirkegård, og vi kan tilføje, at de er udført hos stenhuggermester H. C. Finsen, Vestergade, Tønder.

Frederiksberg devaluerer sine kirkegårdsledere

Iblandt kirkegårdsfolk har betegnelsen „Isenkræmmer“ i snart en generation været et mindre pænt ord, — ikke fordi man havde noget særligt at indvende imod folk, der ydede deres indsats på dette særlige felt indenfor handelen. Den odiøse klang fik betegnelsen først, da en mand af dette fag (som tillige var kommunalpolitiker) fik stillingen som inspektør ved 2 af *Frederiksbergs* kirkegårde. Det var i 1928, og skønt betegnelsen i gåseøjne har været levende siden, skulle vi dog ikke finde på at bringe den frem i dagslyset, hvis det ikke var sådan, at samme kirkegårdsstyrelse igen er ude om at udæske kritiken. Nu er det bare ikke det faglige, der krænkes, for de nyudnævnte i de stillinger, vi siden skal omtale, er såmænd så faglige og saglige, som tænkes kan. Men tiltrods herfor har man nu sted for sted lavet noget, der alligevel er meget beklageligt, altså ikke isenkræmmeri, men *devaluering*; man har devalueret embede efter embede.

Lad os kort rekapitulere.

For få år siden afgik inspektøren for *Frederiksberg Ældre* og for *Frederiksberg Søndermark* kirkegård med pension o. s. v. Kirkegårds mæssigt ville man da synes, at nu, hvor Søndermark kirkegård var i så stærk en udvikling, måtte der een til at afløse den afgåede ved hver kirkegård, altså 2 personer, — men go'mor'en! Der blev aldeles ikke 2 inspektørstillinger ud af det, — nej, der blev såmænd ikke engang opretholdt den ene, som fandtes. Allerede da begyndte man nemlig på sin private devaluering: een op og to i mente, d. v. s. en inspektør går, hvorefter en stilling bliver til en teknisk assistent og en anden til en bestyrer.

Dette var første devaluering. Den anden trådte i kraft pr. 1. marts 1951.

Den veltjente inspektør ved *Solbjerg* kirkegård afgik ved døden, — og hvad så? Jo, hurtigt forsvandt embedsboligen sammen med haven til andre funktionærer. Men så embedet? Også det devaluedes og igen efter skemaet een op og to i mente, — *in casu*: ingen inspektør, men 2 fuldmægtige!

Hvordan man har fundet på denne så temmelig fantastiske og utvivlsomt helt uholdbare løsning, at begravelssvæsenets ansvarshavende er en kontorchef, som sidder på Frederiksberg runddel, mens der på selve kirkegården på Fasanvejen kun findes 2 fuldmægtige, den ene til indvortes, den anden til udvortes brug, ja, det må man nok spørge om.

Og hvad har Frederiksberg så opnået? Uden at have krænket de kirkegårdsfaglige interesser har man opnået successive at devaluere 3 stillinger som ledende kirkegårdsfolk, og man har forflygtiget begrebet om stedets ledende person, hvor det ville være så naturligt, at hver kirkegård havde sin *ansvarshavende* inspektør, til hvem publikum med god ret og fuld tillid kunne henvende sig. Kommer man nu til Frederiksbergs hæderkronede Ældre kirkegård, ja så hedder det: Jeg er kun assistent, kontorchefen bor på runddelen, — eller på Søndermark: Vi har ingen inspektør, jeg er kun bestyrer, — og på Solbjerg? Her må fuldmægtigene (lige som de aldrig hastende tjenere på restauranterne) køre på devisen: Det er ikke mig, det er min kollega; eller lige som de andre kirkegårde: kontorchefen bor på runddelen. —

Ja, sådan kan det gå, når der skal spares og devalueres. Men at det netop skulle være i en konservativt styret kommune, at disse ledende embeder blev devalueret, ja, det kan jo nok give en noget at tænke på. —

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare

har udsendt meddelelse om, at den holder sit årsmøde i Helsingborg den 7. august. Næste dag gæster danske kirkegårdsinspektører foreningen i samme by, og den følgende dag er de svenske kirkegårdsforstandere gæster hos de danske med udflugt gennem Nordsjælland.

FRA DANSKE DAGBLADE

^{28/11} (Kr. Dagbl.): Begravelsestaksterne på Frederiksberg sættes 20 % op.

^{29/11} (Himmerland): Nu er arbejdet på den nye kgd. færdigt. Det har kostet betydelige summer — over hundrede tusinde kroner — men så får man også i Dronninglund Nordjyllands skønneste kirkegård. Det indvundne areal ligger dybt,

men gennem brede terrasser føres man ned på den nye kgd., der gennemrisles af en bred bæk. Når der til sommer bliver plantet, vil der være skabt en meget smuk hvileplads for Dronninglund kirkedistrikts døde. (*Bock & Endmose*).

³⁰/₁₁ (Sydsjæll. Soc. Dem.): Anlægget af den ny kgd. i Næstved (havearkitekterne *Boye & Preisler*) er nu tildels færdig, og en del af den er klar til at blive taget i brug. Der er indrettet en planteskole med ca. 20,000 planter stående til brug ved nyplantninger på kgd. Man har opfordret byens anlægsgartnere til at indgive tilbud på beplantning og græssåning af det areal, der er klar til at tages i brug. Efter arkitektens overslag ville dette arbejde kunne udføres for ca. 14,000 kr. Der var indkommet to tilbud, nemlig fra anlægsgartnerne *H. Hansen*, Riddergade, og *Verner Sørensen*, Kalbyrisvej. Det første var på 21,026 kr., det andet på 23,277 kr., altså betydeligt højere end arkitektens overslag, hvorfor der var enighed om at afslå tilbudene og lade arbejdet udføre af kgd.s egne folk.

⁶/₁₂ (Kristel. Dagbl.): Egebæksvang sogns menighedsråd har nu købt det tidl. omtalte areal, tilh. statskovvæsenet, til brug for en udvidelse af Egebæksvang kgd. Der har stået stor strid om udvidelsen af kgd., og både Naturfredningsforeningen og lokale kræfter har været i gang for at hindre det. Det drejer sig om godt 4300 kvadratm. til en købesum af 21,575 kr.

⁷/₁₂ (Horsens Soc. Dem.): Hvis udvidelsen af Vestre kgd. ikke påbegyndes indenfor det første årstid, vil de horsensianske kgd. i løbet af 11 år stå uden en eneste ledig gravplads. Midlerne til udvidelsen af Vestre kgd. er allerede bevilget af Horsens byråd, men man mangler stadig tilladelsen til at påbegynde arbejdet.

⁹/₁₂ (Berl. Tid.): Forslag om omdannelse af Kbh. Assistens kgd.s ældste afdeling som kulturmindeanlæg.

¹¹/₁₂ (Hejmdal): Sognerådet skal drøfte den af menighedsrådet fremsendte og af havearkitekt *Johannes Tholle* udarbejdede plan til udvidelse af Gråsten kgd.

¹¹/₁₂ (Sjællandsposten): Der er købt jord til udv. af Viskinge kgd.

¹²/₁₂ (Langel. Folkebl.): Kommunen garanterer for et lån på kr. 9500,00, som Tranekær-Tullebølle mhdsr. har optaget til udv. af kgd.

¹²/₁₂ (Ny Dag): Der er forhandlinger i gang om udv. af kgd. i Nr. Alslev.

¹⁵/₁₂ (Jydske Tid.): Ud v. af kgd. i Skanderup påtænkt.

²²/₁₂ (Nationaltid.): Julebesøget i De dødes have.

²⁹/₁₂ (Aalborg Amtstid.): Forslag om stor ny kgd.

til omkring ½ mill. kr. til afløsning af den gl. kgd. i Vejgaard.

1951:

⁴/₁ (Politiken): Æresborgers grav i Nyborg sløjfet.

⁹/₁ (Holbæk Amts Venstrebl.): Ud v. af Tveje-Merløse kgd. med 4500 m² ledes af kirkegårdsinspektør *H. D. Ørsted-Hansen*.

⁹/₁ (B. T.): Vore kgd. er en art museer.

¹²/₁ (Politiken): Borgmesteren i Nyborg beklager sløjfning af æresgraven.

¹⁶/₁ (Helsingør Soc. Dem.): Købet af jord til Espergærde kgd. er gået i orden.

¹⁸/₁ (Randers Dagbl.): Kgd.s-udv. i Hammel har kostet kr. 45,000.

²²/₁ (Tidens Tegn): Borgmesterkontoret i Kolding har i dag modtaget meddelelse fra arbejdsministeriet om, at det store kirkegårdsprojekt i den nordlige bydel er blevet godkendt. Arbejdet, der ialt er anslået til at skulle koste godt en halv mill. kr. og — når de forskellige vejanlæg regnes med — til godt 600,0000 kr., er godkendt som beskæftigelsesforanstaltning, og staten vil yde et tilskud til arbejdslønnen på 40 pct.

²²/₁ (Loll.-F. Folketd.): Rødby menighedsråd har vedtaget at udsætte kirkegårdsudvidelsen indtil videre, og indtægter på salg af gravsteder henlægges til et fond til denne udvidelse. Man motiverer udsættelsen med hensyntagen til de økonomiske forhold og til, at der, når Rødbyhavn får sin kirkegård, ikke bliver grund til så stor en udvidelse.

²⁶/₁ (Fyns Tid.): Der har i længere tid været arbejdet med planer angående udvidelse af Ringe kirkegård. Menighedsrådet har nu besluttet, at et præsteembedet tilhørende areal, der støder til den nuværende kirkegård og er beliggende nord for denne, udlægges til formålet. Projektet er udarbejdet af kirkegårdsinspektør *Raahauge-Askegaard*, Odense, og arbejdet udføres af entreprenør *Uffe Rasmussen & Søn*, Ringe. Fra Algade anlægges en vej til den ny kirkegård på et areal mellem missionshuset og fru bankdirektør *Jørgensens* ejendom.

³/₂ (Østsjæll. Avis): Anlæg af ny kgd. i Køge udskydes; man søger i stedet ligbrændingstanken fremmet ved tilskud.

⁴/₂ (Fyns Soc. Dem.): De døde bliver hurtigt glemt. Besøg på Odense kgd.

⁶/₂ (Vordingb. Dagbl.): Kgd.s-udv. v. Færgevej i Vordingborg er snart færdig.

⁶/₂ (Social. Dem.): Gentofte kgd. gav 124,580 kr. i underskud.

⁶/₂ (Sydfyn): Debat om vedtægt for Svendborg kgd.

- ⁷/₂ (Nordsjæll. Venstrebl.): Kgd.s-udv. i Hillerød lader sig ikke gennemføre p. g. af grundvandet.
- ⁷/₂ (Møns Folkebl.): Licitation over sten- og murerarb. på Borre kgd.
- ¹⁰/₂ (Randers Amtsavis): Nimtofte kgd. udv. m. 60 gravpl. og et kapel til kr. 16,000.
- ¹³/₂ (Ny Tid): Den ny kgd. i Vejgaard koster kr. 300,000.
- ¹³/₂ (Roskilde Dagbl.): Plan om udv. af Hvalsø kgd.
- ¹³/₂ (Sønderjyden): Graasten kgd.s-udv. bortliciteret. De indkomne tilbud var følgende: gartner Karstensen, Graasten, 2475 kr., Clausen, Hovgaard, 2870 kr., Thorkild Jensen, Sønderborg, 3230 kr. og H. Ulstrup, Graasten, 5155 kr. (havearkitekt *Johannes Tholle*).
- ¹⁵/₂ (Sønderjyden): Sønderjyllands kirkegårde; et stykke kulturhistorie.
- ¹⁵/₂ (Sønderjyden): Aabenraa kgd. er præget af grænselandet.
- ¹⁹/₂ (Viborg Stifts Folkebl.): Bjerringbro kgd. er udvidet.
- ²⁰/₂ (Fyns Tid.): Fredens sogn (Odense) vil med tiden få sin egen kgd. Der gennemføres nu en mekanisering af arbejdet på Assistenskgd.
- ²²/₂ (Djursland): Kolind kgd. udvides; murermester *Jens Jacobsen*.
- ²²/₂: Udv. af Skelskør kgd. bortliciteret: Dræning: Anlægs- og Kjul 14,435, do. Snerling 17,248, entreprenør Thirstrup 21,783, do. Carl Rasmussen 24,400, bygmester Teisen 15,856. Jordarbejde: Anlægs- og Hovgaard Andreasen 15,412, do. Kjul 22,454, do. Snerling 26,412, do. Sig. Petersen 38,690, entrepr. Thirstrup 36,892, do. Carl Rasmussen 19,500, bygm. Teisen 22,600, traktor-korpset Herlufmagle 19,370. Veje og gange: Hovgaard Andreasen 6504, Kjul 7860, Snerling 5395, Thirstrup 7748, Carl Rasmussen 9900, Teisen 7661. Anlægsgartnerarbejde: Hovgaard Andreasen 10,592, Nørgaard 7556, Kjul 8068, Snerling 10,500, Børge Jensen 11,820, Sig. Petersen 16,358, Frederiksen 16,538, Henry Petersen 11,850, Teisen 6728, Petersen, Søborg, 17,602. Vandindlæg: Kjul 2751, Snerling 4450, Teisen 2651, mek. Rasmussen 3009, Skelskør jernstøberi 2650, smedem. Møller, Skelskør, 2920, Carlo Larsen, Sorø, 4500. Indhegning: Kjul 2890, Snerling 3516, Henry Petersen 3500, Teisen 2615, Hillebrandts trådvarefabrik 3060, Den danske trådvarefabrik 3518, Hans Rasmussen 2830, Skelskør jernstøberi 2790, smedem. Møller 2615. (Havearkitekt *Georg Georgsen*).
- ²²/₂ (Herning Avis): Planer om udv. af Ikast kgd.
- ²³/₂ (Roskilde Tid.): Roskilde menes at have Danmarks laveste vedligeholdelsestakster.
- ²⁵/₂ (Nationaltid.): Lyngby vil anlægge central-kgd. på Borrebakken.
- ²⁶/₂ (Information): I konkurrence om kgd.s-planer for Örebro i Sverige faldt følgende præmier: Førsteprisen på 6000 kr. gik til de to aarhusianske arkitekter Leif Damgaard og Poul Nieport. Andenpræmien på 4000 kr. blev vundet af havearkitekt Georg Boye, København, i samarbejde med arkitektbrødrene Christian, Erik og Aage Holst. Trediepræmien vandtes af havearkitekterne K. Preisler og A. Thomsen samt arkitekt Mogens Anthon.
- ²⁶/₂ (Kristel. Dagbl.): Graabrødre kirkegård i Roskilde vil i løbet af nogle få år blive sløjfet, og der er nu stærke kræfter i gang for, at den bliver fredet. Byens lokalhistoriker, forfatteren *Arthur Fang*, og kirkegårdsinspektør *Hans Rønø* har gennem provstiuvalget bragt spørgsmålet for naturfredningsnævnet, som efter al sandsynlighed om kort tid træffer bestemmelse til fordel for de lokale fredningsbestræbelser. Gennem fredningen vil man bevare Weyses og Gustav Wiedes grave, samtidig med at kirkegården henlægges som parklignende areal.
- ²⁷/₂ (Horsens Folkebl.): Horsens Vestre kgd. skal udvides.

FRA NORSKE DAGBLADE

- ¹⁵/₁ (Telemark arbeiderbl.): Utv. av kgd. i Sauherad.
- ¹⁹/₁ (Hamar stiftstid.): Kgd.s-planene i Brimundsdal.
- ²⁵/₁ (Moss Avis): Den ny kgd. i Moss foreslås lagt på Høienholm.
- ²⁶/₁ (Nidaros): Leinstrand får en moderne og pen kgd. I vedtægten hedder det bl. a.: Gravminner skal settes opp av naturstein og ikke være høyere enn 1,20 meter. Polering og glassering av støttene og innsatte ruter av glass, marmor etc. er forbudt, og på gravene må ikke forekomme duer, figurer, fotografi, småstas av porselen, metall eller liknende. Gravene skal gjøres i stand i høyde med bakken uten haug, og ingen grav skal ha særskilt innramming av hekk, stakitt, hellegang eller liknende. Utstyret på grava må meldes til kirkevergen og godkjennes av denne.
- ²⁹/₁ (Demokraten): Nye vedtekter for kgd. i Glemmen skal behandles av herredsstyret.

FRA SVENSKA DAGBLADE

- ²⁶/₁ (Härjedalen): Gravplats i Högvålen (Tännäs) skal iordningst. etapevis.
- ³⁰/₁ (Katrineholm Kuriren): Udv. av Björkvik kgd. (trädgårdskonsulent *Gösta Johansson*).

$\frac{1}{2}$ (Ny Dag): Mer mark för kgd. i Nacka.

$\frac{1}{2}$ (Gränna Tidn.): Udv. av kgd. i Gränna kan påbörjas.

$\frac{26}{2}$ (Svenske Dagbl.): Danskar skapar nya kgd. (se under s. dato Fra danske dagblade).

Smålandsfolket nr. 18: kgd.s-bygge i Lenhovda.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Anlægsgartneren, januar: Privat anlægsgartner-nervirksomhed kontra kommunernes, stads-gartnerens og kirkegårdsinspektørenes virksomhed (G. D.). — Februar: Svar til ovenstående (Aage Fich).

Blomster nr. 1: Kranse til en konges bære (Kg. Gustaf; G. D.).

Gartner-Tidende nr. 5: Placering af sommer-blomster på gravsteder (Henry E. Nielsen). — Nr. 8: Anvendelse af julekranse (Henry E. Nielsen). Ledelsen af Solbjerg kirkegård, Frederiks-berg (der er udnævnt 2 fuldmægtige: Hilsøe og Jelle; jvf. side 26).

Ignis nr. 1: Denna måned. Kyrkogårdarnes areal i Malmö er större än Simrishamns hela stadsom-råde. Vad kostar inte kyrkogårdarne. Ransonering av gravar. — Om förekomst av ädelmetaller i kre-mationsaska (bergsingeniör Kurt Jeanson). Urnlund i Båstad af G. V. Walberg (Östern Kjärulfs-gård). Minnestunderna (allehelgensandagterne). — Nr. 2: Regionsplanera (J. Henry Lloyd). Minneslund för askor i Brookwood (England). Grav-stener I og II. — Nr. 3: Allför pietetslöst (N. G. Gejvall om tandguld m. m. i asker). Vänersborgs krematorium 20 år. Direktørskifte i Stockholm stads kyrkogårdsnämnd (jvf. side 18). Urnlund och kyrkogårdar i Kristinehamn (kyrkoskrivare Holger Jonsson).

Landsbygraveren nr. 1: Nytårsbetragtninger (lønninger m. v.; Johs. Mortensen). Hækkeklippe-maskiner (Holger Nielsen). — Nr. 2: Nogle be-tragtninger (om løn og arbejdstimer. Det er nu (om beskæring m. v., Ingv. Norlyck). Rensning og oppudsning af mindeplader (J. B. Jensen) m. m. — Nr. 3: Forskellige tips (om granpyntning; K. Sørensen). Pension, efterløn eller understøttelse (Johs. Christensen). Kirkepyntning (E. M. Bertel-sen) m. m.

Menighedsrådenes blad nr. 1: Hvem ejer kirke-gårdene? — Nr. 2: Ganløse kirke (om fritlægnin-gen).

Pharos, februar 1951: The Burden of Burial (Herbert Jones). Georg Bernhard Shaw (kremation i Golders Green). Table of Cremations in Great Britain. since 1885. International cremation Congress (København., 23.—26. maj, program; se for-an s. 17—18).

Præsteforeningens blad nr. 3: For hvis skyld be-gravelse? (for den døde eller dem, der følger; lig-prædikener; Niels Nøjgaard). — Nr. 10: Gamle danske gravskrifter (opfordring til indsamling af).

Stenhuggertidende nr. 1: Året 1950 (betragtning-er bl. a. over gravmælekunsten; Karl Hansen Glem). — Nr. 2: Boganmeldelse (bl. a. betragt-ninger over gravmælerne og kgd.). Gravsten sendes til Canada. To søskendes proces om et grav-sted.

The American Cemetery december: Legal Point-ers for Cemetery Officials (A. L. H. Street; In-come taxes and papetual care). It took 113 Year to recover the Body of John Paul Jones (Morgan Cunningham). St. Catherine Begins its second Half Century. — Nr. 2: Cemetery Lore, Legend and Costums in New Orleans. How a Country Cemetary in Oklahoma „went to Town“. In Memo-ry of the Gloucester Fishermen Lost at Sea.

BOGANMELDELSER

Dansk Tidsskrift-Index. 35. årg. 1949, 8°, 504 s., Nyt nord. forlag, Kbh. 1950.

Fremkomsten af tidsskrift-indexet imødeses al-tid med glæde, og det må ikke gerne komme senere end de 11 måneder efter at det registrerede er trykt, — helst så man fremkomsten fremskyndet noget. Det noteres med tilfredshed, at de 2 sidste årgange har indeholdt register også over forfat-ternes arbejder; det letter ofte arbejdet med at finde emnet. Kirkegårde findes i decimalsystemet under 71,95, billedhuggerkunst under 73, an-lægsgartneri under 63,51, begravelsesvæsen o. l. under 61,48 (i år intet registreret) og kirker, ka-peller og krematorier under 71,8; ligbrænding er ikke registreret for sig. Vi genfinder i det regi-strerede meget af VKs stof, men kun lidet om vore emner udenfor dette blad.

Danmarks Billedhuggerkunst fra Oldtid til Nu-tid; redigeret af V. Thorlacius-Ussing, 8°, 500 s., Hirschsprungs forlag, Kbh. 1950. kr. 45,—.

Som medforfattere til dette digre værk om skulpturer i Danmark har redaktøren haft en række kapaciteter, som hver behandler deres sær-lige emne, nemlig professor Johannes Brøndsted, direktørerne M. Mackeprang, Poul Nørlund og Chr. Axel Jensen, professor Chr. Elling og endnu flere. Emnerne har bl. a. været: Skulptur i oldtiden, romansk stensklulptur, træ og metal i middel-alder, barok, rococo, Thorvaldsen, Kai Nielsen og endnu flere, — hver for sig behandlet på den måde, der har været den pågældende forfatters egen. Læsere af VK vil i særlig grad være inter-esseret i, hvad værket indeholder om gravmæler, og lad det være sagt straks, at det ikke er lidet. Vi

minder om, at det største bevarede skulpturværk fra Danmarks oldtid er den store runesten i Jelling, og at også den romanske tidsperiode rummer interessante gravmæler i det frie på kirkegårdene; måske er disse kunstnerisk ikke så interessante som døbefonte m. m., men så har de interesse på anden vis. Renaissancens og barokperiodernes adelige og fyrstelige gravmæler i kirker og katedraler har ydet meget væsentlige træk til disse tidsperioder, og hvad har ikke en *Wiedewelt* og den senere *H. E. Freund* samt de endnu senere *Skovgaard* ydet til gravmælekunstens udvikling! Skade kun, at det er dusinmonumenterne, som i vor masseproduktions tidsalder har fået overtaget. Vi anbefaler med glæde værket til vore læsere; der er meget af værdi at hente deri, og mange billedhuggere er omtalt og deres værker beskrevet. Det er ikke i valget af dem, der er nævnt, man måske vil kritisere værket, men i dem, man savner, — blot et navns nævnelse kunne have haft sin værdi. Ved værkets tilblivelse har Ny Carlsberg-Fondet måttet træde til med sin ene direktør som redaktør samt med et pengebeløb.

Stadens Kunst. Københavns kommunes kunstfonds virke 1897—1947. Redaktion: Sigurd Thorson. 4°, 248 s., i kommission hos Schultz, Kbh. 1950.

På fint, norsk krideret kunsttrykpapir og med et væld af fortrinlige illustrationer har Københavns kommune under ovenstående navn udsendt noget, som kaldes en beretning, men som er blevet en lækker billedbog, især om skulptur og malerkunst i stadens øje og med en dertil afpasset beskeden tekst, der dels kort fortæller om forhandlingerne ved de enkelte kunstværkers erhvervelse, dels registrerer såvel kunstnerne og kunstværkerne som derudover tillige meddeler oplysning om, hvilke bygninger der er præmierede i de enkelte år og hvilke arkitekter, som har lagt navn til dem. Det er således en slags fører i kunst på offentlig plads og i offentlige bygninger (rådhuset og nogle skoler), men ifølge sagens natur medtager den ikke al kunst, der sådan kan ses, idet der også har været andre givere af kunst, f. eks. ikke mindst brygger *Jacobsen*. Vi ser således ingen lurblæsere i værket. Værkets titel bliver på den måde noget misvisende, men det får tilgives for det ypperlige, som er præsteret. Ikke mindst må man glæde sig over, at kunstnerne i videste forstand får deres navne på prent i forbindelse med deres værker, for ofte går jo navnlig arkitekternes navne i glemmebogen hos det store publikum. I forbindelse med de manglende navne i Danmarks billedhuggerkunst (se foreg. anmeldelse) skal vi her nævne, at i „Stadens Kunst“ findes bl. a. følgende billedhuggere, som førnævnte værk

ikke har fundet anledning til at nævne: Max Andersen, Arne Bang, J. B. Bregno, Gunnar Hammerich, Frantz Viggo Hansen, Johs. Hansen, Sv. Jespersen, Sv. Lindhardt, Svejstrup Madsen, Luckow-Nielsen, Plockross Irminger og endnu flere. Af kirkegårdsarbejder nævnes og afbildes Arne Bangs: For de faldne 1940 (Vestre) og Sv. Rathacks portalrelief (sammesteds) samt Poul Søndergaards mindesmærke for ofrene 1943—45 (Bispebjerg). — Desværre kommer kun 300 af værkets eksemplarer i boghandelen.

Kristian Hald: Vore Stednavne. 8°, 256 s., Gad, Kbh. 1950.

Hvor skal man dog være forsigtig med at tolke et stednavn. — Hvem ville for eksempel ikke være bombesikker på, at stationsbyen Langå, som både er langstrakt og ligger ved en å, naturligvis har fået sit navn af disse forhold; og så er sagen dog den, at den har fået navn af en høj (den ligger iøvrigt også højt), idet -å er afledet af endelsen -u, som atter er opstået af høgh eller høj! At man ikke uden videre kunne udlede, at Sengeløse betyder byen (sognet) uden senge, er klart, men forklaringen for ordet (s. 64) er dog alligevel ganske chokerende. Og her går man og tror, at de såkaldte kortnavne som Sir, Bur, Naur, Vemb og endnu flere vestjydske naturligvis må være oprindelige og meget gamle — og så hævdes det uden videre, at de blot er rester af længere navne (s. 180 fl.). „Sådan er der så meget,“ kunne man sige. Og det er der virkelig!

Henning Henningsen: Kirkeskibe og kirkefester. Søhistoriske skrifter III, 8°, 176 s., ill.; Høst & Søn, Kbh. 1950.

Den ejendommelige skik at hænge et sejl-skib op i kirken kan ikke forklares blot ved en ideassociation (Kirkeskib-skib i kirke) og det binder heller ikke udelukkende i en tilknytning til erhvervslivet i sognene, eftersom der findes en mængde kirkeskibe i sogne uden den ringeste mulighed for sejlads til havs (f. eks. i hedeegnene i Jylland). I den udmærkede bog om disse skibe hævder forfatteren, at oprindelsen til ophængningen kan være dette, at man vil yde votivgaver, mindegaver, prydgaver, standsgaver eller symboliske og nationale gaver. Der er omtalt 871 kirkeskibe, hvoraf Svendborg amt har flest (90) og Bornholms amt færrest (17). Over halvdelen af de eksisterende skibe er fra tiden efter år 1900, mens kun 1,6 % er fra før 1700, dog må naturligvis nogle anses for at være gået tabt. Særlig interessant er skikke med processionerne, som kendes bl. a. fra Egense og Marstal. Det er en nydelig bog med gode illustrationer på pænt papir.

Alwin Seifert: Italienische Gärten. 4°, 112 s., Georg D. W. Callwey, München 1950. DM. 12,50.

Det er en nydelig billedbog med en snes sider tekst og resten billedsider på krideret papir, een illustration på hver side. Der omtales og afbildes 13 af Italiens smukkeste haveanlæg fra højrenaisance og barok, og blandt disse får selvfølgelig villa d' Este i Tivoli den meste plads. Derimod går forfatteren ganske uden om det 20. århundredes rigmandshaver. At vandet i sine mange former og indfatninger (kaskader, kanaler, springvand m. v.) må dominere billedstoffet er en naturlig følge af, at det også dominerer i virkeligheden syd for alperne; det er en betingelse for liv, og det er oplivende motiv. Ikke uden dobbeltbetydning kaldes et af de beskrevne anlæg for Villa Aquaviva. Bogen anbefales som en let og pæn introduktion for en rejse i Italien og som en begyndelse for videre studie af dennes havekunst.

R. Broby-Johansen: Verdensmestre. 8°, 208 s., 391 ill., Gyldendal, Kbh., 1950, kr. 14,50.

Man kan blive verdensmester i boksning, svømning og meget andet, og der er bestemte kriterier herfor. Man kan også blive olympisk mester i digtekunst. — Men hvordan blive verdensmester i maleri? Hvem bestemmer dette? Til eksempel citeres s. 27 i nærv. bog: Ikke en eneste af impressionisterne fra 1870 til 1900 blev udmærket med den franske stats officielle Rom-pris ... og ikke et eneste af de 30 navne, som opnåede denne anerkendelse, nævnes (i dag) med andet end kuriositetens interesse, mens det er let at nævne 30 impressionister fra perioden, som nu er verdensnavne. Eller s. 22: Et værdiløst billede bliver ubetaleligt, ifald der opdages et af de store signaturer på det, og mister sin pris i fald den viser sig at være et falsum. Selv har forf. udvalgt 10 verdensmestre, og i sin skildring af *Leonardo de Vinci* siger han (s. 51), at dennes verdensry bygger på 2 billeder; en uægtefødt, kejthåndet altmuligmand fra 14—1500-erne grunder sit verdensry i 1900-erne på siger og skriver 2 billeder. Og på hvilket grundlag er mestrene kåret? Et af *Rembrandts* berømteste billeder (Nattevagten) har århundreder bedømt på grundlag af mørknet snavs og ferniseringer; nu, da det er blevet rensat, benævnes det som en solskinsscene! Og med en produktion af 750 malerier, 350 raderinger og over 2000 tegninger gik han (*Rembrandt*) forarmet i graven. Og *van Goghs* billeder var usælgelige, mens han levede; men hans billeder hænger nu i millionærernes paladser og de store musæers gravkamre (s. 184). — I sin bog standser forfatteren ved 1890; hans skildringer af malernes liv og teknik er spændende som nogen kriminalroman, — hans friske subjektive syn på tingene og hans korte og knappe, men livfulde sprog gør tillige med en typografisk blæn-

dende opsætning verdensmestre til en bog, man nødigt lægger fra sig, før den er læst til ende, — og så begynder man forfra igen.

Gustav Allinger: Der deutsche Garten. 4°, 300 s., F. Bruchmann KG., München, 1950. DM. 28,00.

I den foreliggende smukke bog har den kendte tyske havearkitekt *Gustav Allinger* givet en personligt præget skildring af den tyske have i fortid og nutid, og i bogens undertitel (dens væsen og skønhed) ligger det program, forfatteren har stillet op. Der er lagt stor vægt på egne hjemmet, haveboligen, og i afsnittet om nye haver (nutidige) har han selv udført alle de gengivne planer. Han går ikke helt uden om de offentlige anlæg og nævner således bl. a. nogle tal for behovet af kirkegårde, ligesom der gengives plan til en enkelt af sådanne. Hensynet til landskabet, betydningen af haverne for menneskene og haven som kunstværk ligger som en grundtone i både teksten og de mere end 400 illustrationer, hvoraf en ikke ringe del er farvetryk. Både forlag og forfatter har megen ære af bogen, der har bud også til nordiske lande, og som er med til påny at placere tysk faglitteratur i en fin klasse.

Paxmann: Lebendiges Grün im Wasserbau, I; 8°, 106 s.; Wilhelm Ernst & Sohn, Berlin-Wilmersdorf, 1949. DM. 9,00.

I dette hefte udreder ministerialråden i kritiske betragtninger forholdet mellem vandbygning (kanalanlæg, flodreguleringer m. v.) og landskab og anfører bl. a. det vigtige, at det er ikke nok, at landskabsgartneren har kendskab til virkningen af træer og buske i parker og anlæg, men han må også studere, hvori skønheden i de forskellige landskabsbilleder består. Han må finde ud af, hvorved vandbygningsanlæg virker forstyrrende i landskabet og hvorledes de kan indarbejdes harmonisk i dette; og han må konstatere, hvorledes der af vandbygningsarbejder kan skabes noget, som foruden at tilfredsstille trafikale o. l. krav også kan give noget for den, som i landskabet søger rekreation og naturskønhed.

Lorentz Bolin och Lennart O. A. von Post: Floran i färg. 8°, 212 s., Hugo Gebers förlag, 2. opl., Stockh. 1950. Kr. 6,75 sv.

Med farveillustrationer af *E. Hahnwald* og forord af de 2 forfattere er gengivet 7—800 svenske vilde planter i beskrivelse og afbildning i et nydeligt værk i lille oktav, hvortil føjer sig forklaringer over botanisk terminologi, oversigt over plantesamfund samt både botaniske og svenske plantenavne. Det er hovedsagelig de almindeligt forekommende vækster, som er omtalt, men der er dog også medtaget nogle mere sjældne, nemlig

nogle, som er almindelige i Sveriges nabolande. Bogen er beregnet for børne- og ungdomsskoler. — Vi kunne ønske os en tilsvarende på dansk, men i mangel heraf anbefales nærværende.

RESOLUTIONER m. m.

Kirkeministeriets Skriv. (18/1 1944) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Lolland-Falsters Stift) ang. Udgiften ved Anskaffelse af brandfri Skabe til Opbevaring af Kirkebøgerne og Kirkens hellige Kar, jfr. Ministeriets Cirkulære af 2. December 1943.

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 21. December 1943 hertil indsendt Andragende har Falsters Søndre Herreds Provstiudvalg paa Foranledning af Ministeriets Cirkulære af 2. Derember 1943 angaaende Foranstaltninger til at undgaa Ødelæggelse af Kirkernes hellige Kar og Kirkebøgerne som Følge af Krigsbegivenheder forespurgt, om de eventuelle Udgifter ved Anskaffelse eller Forbedring af brandfri Skabe til Opbevaring af Kirkebøger i Tilfælde, hvor Kirken ikke er selvejende, paahviler Præstelønningskassen og Sogneraadet, henholdsvis for Hoved- og Kontraminsterialbøgernes Vedkommende, eller i begge Tilfælde Kirketiendejeren.

Provstiudvalget har derhos forespurgt, hvem der — i Tilfælde af, at Kirken ikke er selvejende — skal afholde udgifterne...

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Udgifterne vedrørende Indretning af brandfrit Skab i Præstegaarden bør udredes af Præstelønningskassen, hvad enten Rummet tænkes anvendt alene til Kirkebøgerne og til Arkivsager eller tillige til Opbevaring af Kirkens hellige Kar, medens en eventuel Udgift til brandfrit Rum i en Kirke i Tilfælde, hvor Kirken er selvejende, udredes af Kirken. Saafremt Kirken skulde være i Privateje, og Kirkeejeren vægrer sig ved at udrede Udgiften, finder Ministeriet intet at erindre imod, at Udgiften afholdes af Menighedsraadskassen.

Dersom der til Brug ved Opbevaring af Kontraminsterialbøgerne ønskes anskaffet et særskilt brandsikkert Skab til Anbringelse hos en Kirkebylærer, og Menighedsraadet tiltræder dette, finder Ministeriet intet at erindre imod, at Udgiften her ved udredes af Kirken, dersom denne er selvejende, eller — saafremt Kirken er i Privateje — af Menighedsraadskassen, idet man iøvrigt forudsætter, at det sædvanligvis vil være muligt, eventuelt efter Forhandling med Sogneraadet, at faa Kontra-

ministerialbøgerne anbragt paa tilstrækkelig sikker Maade sammen med Skolens Arkivalier uden Udgift for Kirken.

Kirkeministeriets Skriv. (16/2 1944) (til Ministeriet for Handel, Industri og Søfart) ang. Indbetaling blandt Stiftsmidlerne af nogle paa Sparekassebog indestaaende Gravstedskapitaler, der efter Vedligeholdelsestidens Udløb skulde tilfalde Kirken som Ejendom, m. m.

Ved hoslagt at fremsende Afskrift af en fra Vejstrup Sogns Menighedsraad modtagen Fortegnelse over nogle Vejstrup Kirke tilhørende, paa Kontrabøger med Sdr. Bjært og Vejstrup Sogns Sparekasse indestaaende Kapitaler til Beløb ialt 4967 Kr. 26 Ø., hvilke Kapitaler udgør Vederlag, som er indbetalt til Sparekassen til Sikring af Vedligeholdelsen af en Del Gravsteder paa Vejstrup Kirkegaard, skal man under Vedlæggelse af Sagens tidligere Akter samt af Afskrifter af Skrivelser herfra af 20. Maj og 20. Juli 1943 til Stiftsøvrigheden over Haderslev Stift henstille til Handelsministeriet at foranledige, at det paalægges Sparekassen at indbetale til Stiftsmidlerne de i Fortegnelsen anførte Kapitaler med Undtagelse af følgende: — — — — —

idet bemærkes, at Vederlaget for Kirkens Overtagelse af Vedligeholdelsen af Gravsteder, der er lægges med et Beløb en Gang for alle, ifølge kgl. Anordning angaaende Kirkegaarde af 10. December 1927 § 18, Stk. 2, skal oplægges blandt Kirkens Midler, jfr. Lov om Kirkers Bestyrelse af 30. Juni 1922 § 5, og at det er nærværende Ministeriums Opfattelse, at der ved Anbringelse af de paagældende Beløb i en Sparekasse foreligger Omgaaelse af fornævnte Bestemmelser, hvilken Opfattelse man finder bestyrket derved, at Sparekassen — bortset fra et Par enkelte Tilfælde — ikke har kunnet oplyse, hvem der har indskudt de paagældende Kapitaler og truffet Bestemmelse om Vedtegningerne paa de enkelte Conti, og altsaa formentlig ej heller vil kunne oplyse, hvilke private Personer, der eventuelt kunde optræde som berettede, samt endvidere ved den Omstændighed, at det i alle Tilfælde er overladt til en af Kirkens Funktionærer at hæve det til Vedligeholdelse af Gravstederne fornødne Rentebeløb, og endelig under Hensyn til, at de i Kirkegaardsvedtægten fastsatte Takster for Kirkers Overtagelse af Vedligeholdelsespligten sædvanligt synes at have været lagt til Grund ved Fastsættelsen af de Beløb, der er indbetalt for at sikre Vedligeholdelsen af Gravstederne.

(fortsættes)

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 17 nr. 6-7

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Generalforsamling

Foreningen for Kirkegårdskultur afholdt sin ordinære generalforsamling i Helsingør den 30. juli 1951 med dagsorden i henhold til lovene. Foreningens (nu afdøde) formand, biskop *C. I. Scharling*, aflagde beretning for året 1950/51, hvoraf det fremgik, at arbejdet i årets løb var forløbet tilfredsstillende, at medlemstallet var konstant og at der stadig var god kontakt med medlemmerne med hensyn til de opgaver, som det påhviler foreningen at løse. Formanden redegjorde derhos for den skete kontingentforhøjelse og annonceforhøjelse og beklagede, at det havde været nødvendigt på grund af de stigende priser at skride til disse foranstaltninger; de var imidlertid blevet forstået fra medlemmernes side, og af den grund havde ingen udmeldt sig af foreningen eller iøvrigt undladt at samarbejde med den.

Formanden omtalte endvidere menighedsrådsforeningens årsmøde på *Hindsgavl* i 1951, hvorunder kirkegårdsspørgsmålet havde været under debat og gav foreningens formands udtalelse om den store betydning af, at menighedsrådene fastholdt deres ret og pligt til at administrere og føre tilsyn med kirkegårdene, Foreningen for Kirkegårdskulturs fulde tilslutning.

Det blev på generalforsamlingen vedtaget, at man vil søge at udarbejde udkast til et gravfæstebrev og udgive det til forhandling blandt menighedsrådene. Det blev overdraget kirkegårdsinspektør *V. Rud Nielsen*, Horsens, og sekretæren at fremkomme med et forslag til gravfæstebrevet.

Af bestyrelsen var følgende på valg: billedhugger, direktør *Gunnar Hammerich*, Ærøskøbing,

stiftsgartner *E. Quist*, Vallø,
graver *M. Knudsen*, Kristrup,
lærer *Frands Hansen*, Maribo, og
stenhuggermester *P. H. Mohr*, København.

Da graver *M. Knudsen* ikke mere er i aktiv tjeneste og har nedlagt sit hverv som formand for graverforeningen, ønskede han ikke genvalg, og i hans sted valgtes den nye formand for landsbygraverforeningen, graver *Ingv. Norlyk*, Thyregod. I stedet for stiftsgartner *E. Quist*, som også havde bedt sig fritaget, valgtes overmekaniker, menighedsrådsformand *N. J. Nielsen*, Horsens. De øvrige valg var genvalg.

Næste års mødested for generalforsamlingen blev fastsat til *Haderslev* stift.

Om eftermiddagen var deltagerne på en udflugt og startede på *Helsingør* kirkegård, hvorfra man tog til *Egebæksvang* kirkegård og derfra videre til *Humblebæk* og *Asminderød* kirkegårde. Deltagerne fik det indtryk, at de pågældende menighedsråd og kirkegårdes funktionærer med interesse gik op i deres gerning med hensyn til at værne om kirkegårdenes skønhed og særpræg. Iøvrigt havde præsterne, menighedsrådene og kirkernes funktionærer i Helsingør og iøvrigt de menighedsråd, vi kom i forbindelse med under udflugten, gjort deres til, at den skulle blive så udbytterig for deltagerne som muligt, hvilket foreningen herved bringer de pågældende en hjertelig tak for.

Aftenens offentlige møde, ved hvilket fhv. kirkeminister, landstingsmand *Johs. Hansen*, og havearkitekt *Johannes Tholle* talte, havde god tilslutning.
H. F. Jegsen.

Studieturen til *Helsingborg*, som fulgte efter generalforsamlingens møder, foregik i smukt søndagsvejr. Vi besøgte kapelkrematoriet og urnelunden; begge dele er i kirkegårdskredse velkendte og interessante studieobjekter, og de blev begge indgående og kyndigt forklaret os af overlærer *Gunnar Hellsten*, hvem vi også her benytter lejligheden til at takke. Derefter skiltes vi, — nogle tog til *Mølle* for at bade, andre betragtede bl. a. byens smukke anlæg, mindedes den nyligt afdøde stads-trædgårdsm. *Anjou* og dvælede i taknemmelighed ved mindesmærket for flygtningearbejdet („danskermindesvården“).
J. Th.

Regnskab 1. april 1950—31. marts 1951

INDTÆGTER:

Kassebeholdning pr. 1/4 1950.....	kr.	368,03
Kontingenter	„	4767,00
Tilskud: Kirkeministeriet.....	2000,00	
Landbrugslotteriet ..	1000,00	3000,00
Forlagsvirksomhed m. v.....	„	356,13
		<hr/>
		kr. 8491,16

UDGIFTER:

Kontorhold	kr.	1762,06
Vore Kirkegårde.....	„	4733,69
Møder, generalforsamling.....	„	1420,20
Diverse	„	477,40
Kassebeholdning pr. 31/3 1951.....	„	97,81
		<hr/>
		kr. 8491,16

Roskilde, den 15. april 1951.

Hans Rønø,
kasserer.

Regnskabet er gennemgået efter kassebogen og fundet overensstemmende med de forelagte bilag. Kassebeholdningen ved årets slutning er tilstede.

A. Falmer-Nielsen. P. F. Jensen.

Nye medlemmer

Afdeling A.

- 255. Egebæksvang Kirkes Menighedsråd.
- 256. Ballerup Sogns Menighedsråd.

Afdeling C.

- 965. Graver & kirkegårdsgartner R. Nielsen, Skovparten 6, Espergærde.
- 966. Stenhuggermester A. Lønstrup, Hjørring.
- 967. — Axel Linck, Byrum, Læsø.
- 968. — A. Olsen, Smedegade 32, Slagelse.
- 969. — Knud Knudsen, Jernbanevej 20, Holbæk.
- 970. — Johannes Carlson, Rosen, Holbæk.
- 971. Købmand A. C. Dahl Hansen, Christiansfeld.
- 972. Graver og handeldsgartner Ingv. Norlyk, Thyregod.
- 973. Fma. W. Frederiksen & Villefrance, Løkkegade 12, Aalborg.
- 974. E. Neumann Jensen, Vestergade 49, Aalestrup.

Afdeling D.

- 118. Kyrkogårdsnämnden, Storgatan 11, Örebro, Sverige.
- 119. Kyrkogårdsföreståndare Detlev Gustavson, Sardenbergsgaten 7, Jönköping, Sverige.
- 120. Kyrkogårdsföreståndare Ebbe Johnsson, Ärlemark, Sverige.

25 års redaktionsjubilæum

På generalforsamlingen i *Foreningen for Kirkegårdskultur* den 30. november 1926 nedsattes et redaktionsudvalg til varetagelse af tidsskriftet *Vore Kirkegårdes* drift, bestående af havearkitekt *Emil Böttiger*, førstelærer *Frands Hansen*, graver (senere inspektør) *Jens Gravesen*, inspektør *Chr. Bech Skrydstrup* og havearkitekt *Johannes Tholle*. Af disse har Gravesen og Tholle været medlem siden det nævnte tidspunkt.

Under den 10. december holdt redaktionsudvalget sit første møde, hvor man anmodede havearkitekt Johannes Tholle om at overtage redaktionen og iøvrigt traf andre bestemmelser for bladets forhold.

Allerede under 2. januar 1927 lykkedes det at få udsendt det første nummer af bladet (årgang 4 nr. 1), og bladet har siden da været redigeret af Johannes Tholle.

Bladets oplag var i 1927: 250 expl. og er nu i 1951: 1100.

Kgl. bygningsinspektør udtaler

I de gældende bestemmelser om anlæg og vedligeholdelse af kirker og kirkegårde fastslås det, at alle sager angående anlæg og udvidelser af kirkegårde skal indsendes til kirkeministeriets godkendelse, og uden at det iøvrigt er fastlagt i nogen lov eller anordning, har praksis været den, at kirkeministeriet på et eller andet stadium af sagens forløb lader den kgl. bygningsinspektør udtale sig derom. Såvel ministeriets dispositioner i denne henseende som den måde, som de enkelte bygningsinspektører tager sig af sagerne, er forskellige, og om ministeriet følger bygningsinspektørerne i deres udtalelser eller ikke gør det, vil afhænge af den enkelte sags forhold. Der er 6 bygningsinspektører, som hver har en del af landets kirker og kirkegårde under sig; inddelingen i distrikterne følger ikke stiftsgrænser, men andre praktiske grænser; på Sjælland er det f. eks. banelinjerne København—Korsør og København—Karlundborg, der trækker grænserne.

I *Roskilde Stiftsblad* for juni 1951 har den bygningsinspektør, som under sig bl. a. har den del, der ligger syd for København—Korsør-banen, professor *Kaj Gottlob*, i en samtale med bladets redaktør udtalt sig om kirkernes vedligeholdelse og kommer derunder også ind på kirkegårdenes problemer. Uden at tage stilling til det anførte citerer vi her et afsnit af samtalen herom.

„Vi begyndte med *kirkegårdsmuren*. Vi var enige om, at murens overkant ikke må afdækkes med cement, der let revner. Tegl er det bedste. Et andet problem: de store træer, som kan sprænge revner i kirkegårdsmuren. Her kan måske en udvej være at overhugge de rødder, der truer muren, og føre en betonstøbning ned mellem træet og kirkegårdsmuren.

Kirkegården selv er et sørgeligt emne — de allerfleste er et gyseligt rod og en ublufærdig udstilling af smagløse „monumenter“. Her er gjort et stort arbejde gennem mange år for at forbedre kirkegårdene, og enkelte fortræffelige kirkegårde er anlagt. Meget er talt, tænkt, sagt og skrevet, men landsbykirkegårdene er ganske upåvirkede, alene fordi deres anlæg og vedligeholdelse forstås af folk fra egnen, der kun kender det grimme, som findes overalt, og intet kender til de fortrinlige arbejder af dygtige havearkitekter. Desuden mener de fleste jo, at de har forstand på haver — men det at få køkkenurter og frugttræer til at gro, er ikke det samme som at skabe et haveanlæg. At anlægge kirkegården, så den bliver hensigtsmæssig og smuk er ikke dyrere og i hvert fald det billigste i længden. Dyrt er det at anlægge noget uhenigtsmæssigt og grimt. Den rette fremgangs-

måde er at søge samarbejde med en havearkitekt, hvis kvalifikationer kan anerkendes.“

Skandinaviske kirkegårds møder

Den danske og den svenske forening af kirkegårdsinspektører (henhv. föreståndare) har haft den strålende idé i år at afholde deres årsmøde og generalforsamlinger således, at begge foreningers medlemmer kunne komme sammen og så at begge foreningers medlemmer besøgte begge lande. Efter en dags generalforsamling d. 7. aug. invadere de danskerne *Skåne* via *Helsingborg* og foretog der sammen med de svenske kolleger studiebesøg på 10 nordskånske kirkegårde og festede om aftenen på *Ramlösa*. — Næste dag gik den svenske invasion via *Helsingør* til *Nordsjælland* med besøg i *Ryvangen*, *Hellerup*, *Sorgenfri*, *Mariebjerg* og *Hillerød*, hvilket sidste sted der sluttedes af og festedes.

Ganske kort kan det vel siges, at de svenske kirkegårde bød på typiske skånske forhold, for en hel del inspireret af *Malmö östra* og tildels placeret omkring ældgamle landsbykirker med sjællandsk-skånsk præg, samt at de danske foruden det kæmpemæssige forsøgsfelt *Mariebjerg* bl. a. bød på den næsten overfrodige *Hellerup* kirkegård, der under inspektør *Fichs ledelse* har gennemgået en imponerende udvikling. Fra svensk side hævdedes det enstemmigt, at dagens *clou* var besøget i *Mindelunden i Ryvangen*, der med sin stærke stemning, sine blodofre og friske grave greb alle om hjertet.

Dette fælles stævne opfordrer til gentagelse, men med passende års mellemrum. For næste års møder fastsattes for svenskerne *Alnarp* eller *Gävle* og for danskerne *Haderslev*. Hvad det sidste angår undres man over, at inspektørernes møder år efter år lægges i samme egne som foreningen for kirkegårdskulturs, og længe bag efter dennes, så at de samme lokale myndigheder og kirkegårde 2 gange i årets løb skal til det samme, og så at adskillige medlemmer af foreningerne også skal 2 gange til det samme sted. Hvis der ligger en mening i disse dispositioner, må det vel være sådan, at også mødedatoerne lægges nær hinanden, — ellers måtte man hellere hver for sig holde sine møder i vidt forskellige egne.

Tyske kirkegårds møder

I tilslutning til forbunds-havebrugsudstillingen i Hannover holdt den 1. sept. Landschafts- und Friedhofsgärtner og d. 3.—5. sept. Friedhofsverwaltern i Tyskland sine møder i Hannover. Efter midten af måneden følger samme sted møder for landskabsgartneriske vejfolk.

FRA DANSKE DAGBLADE

¹/₂ (Fyns Stiftstid.): Rationalisering på Odense kgd. Indkøb af tractorer og hækklippemaskiner.

³/₂ (Information): Køge vil betale tilskud til ligbrænding for at udskyde indrettelse af ny kgd.

⁹/₂ (Frederiksbergbladet): Skal vi begraves i Brøndbyøster?

²⁶/₂ (Politiken): Kgds. konkurrencen i Ørebro. 1. pr. *Poul Nieport* og *Leiff Damgaard*, 2den *Georg Boye* og *Chr., Erik* og *Aage Holst*, 3. pr. *K. Preisler* og *A. Thomsen*.

¹/₃ (Dannevirke): Haderslev Assistentkgd. udv. m. 2,5 ha (*O. Raahauge-Askegaard*).

³/₃ (Middelfart Venstrebl.): Asperup kgd. udv. er nu færdig.

³/₃ (Randers Dagbl.): Pinstrup skal ha' en kgd.

⁴/₃ (Ny Tid): Ålborgs evige kgd. (mosaisk kgd.).

⁸/₃ (Ålborg Amtstid.): Den ny kgd. i Vejgaard vil koste kr. 351,000 (stadsgt. *Wendelboe*).

⁸/₃ (Venstres Folkebl.): Finderup kgd. skal udv.

⁹/₃ (Thisted Soc. Dem.): Thyborøn kgd. er udvidet.

¹⁰/₃ (Aarhus Stiftstid.): Århus kgd. har ublu takster (*Emil Böttiger*).

¹³/₃ (Randers Soc. Dem.): Laurbjerg kgd. er under udvidelse.

¹⁴/₃ (Fyns Stiftstid.): Ny kgd. ved Påskeløkke, Odense; 4,6 ha.

¹⁵/₃ (Vordingborg Dagbl.): På Stensved hotel holdtes i går eftermiddag en licitation over håndværker- og gartnerarbejdet ved den forestående udvidelse af kirkegården ved Peterskirken. Ved licitationen indkom der følgende tilbud:

Tømrer- og snedkerarbejdet: Firmaet Nielsen og Lauesen, Kalvehave: 7288 kr., tømterm. Vilh. Mortensen, Langebæk: 7932 kr., tømterm. Hans Rasmussen, Stensved: 5690 kr.

Murerarbejdet: Murerm. Jens Clausen, Stensved: 13,980 kr., murerm. Frede Pedersen, Stensved: 10,888 kr.

Gartnerarbejdet: Anlægsgt. Hovgaard Andreasen, Sorø: 29,945 kr., anlægsgt. G. Michael Larsen, Kbhvn.: 31,225 kr., anlægsgt. H. Hansen, Næstved: 24,324 kr., anlægsgt. Victor Hansen, Gentofte: 27,500 kr., anlægsgartnerne Petersen og Fuglsang, Kbhvn.: 26,189 kr.

Arbejdet med udvidelsen, der er projekteret af arkitekt, m. a. a., *Erik L. Rasmussen*, Vanløse, og havearkitekt *Johannes Tholle*, Kbhvn., skal nu påbegyndes, så snart ministeriets godkendelse foreligger.

¹⁵/₃ (Sorø Amts Dagbl.): Vore landsbykgd. bør værnes (*G. Georgsen*).

¹⁶/₃ (Venstrebl. f. d. sydl. Jylland): Kolding krematorium må udvides.

²¹/₃ (Holbæk Amtstid.): I aftes havde menighedsrådet i Hvalsø indbudt sognets beboere til et orien-

terende møde i skolens gymnastiksal. Pastor *Willesen* åbnede mødet og gav en redegørelse for planen om udvidelsen mod vest, der var den kønneste og billigste.

Arkitekt *Aksel Andersen* fremviste forskellige lysbilleder om gammel kirkearkitektur og fremviste forskellige kirkegårdsanlæg. Han anbefalede en udvidelse mod vest som den smukkeste og naturligste.

Grundejerforeningens formand, ekspedient *Ingemann Sørensen*, udtalte, at man ikke ønskede en begravningsplads ud til en befærdet hovedgade. Vi ønsker en udvidelse mod nord eller øst.

Kirkegårdsinspektør *Rønø, Roskilde*, har været ude at se på forholdene og havde til mødet fremsendt en erklæring, hvori han stærkt fremhævede, at den naturligste udvidelse måtte blive mod øst.

Snedkermester *H. P. Nielsen* talte på menighedsrådets mindretals vegne, og han udtalte, at der skulle være ro og fred på en kirkegård. Arealen mod vest er også for lille alligevel, så vi kan lige så godt med det samme tage et større spring.

Ved afstemningen stemte 42 mod udvidelsen mod vest og 12 for. Flere undlod at stemme.

³⁰/₃ (Nationaltd.): Brugsretten over tre københavnske kgd. forlænget 40 år.

³¹/₃ (Ringkøbing Amts Dagbl.): Sønderborg ny kgd. udbygges (havearkitekt *Johs. Tholle*).

¹/₄ (Fyns Soc. Dem.): Ny begravningsform lanceres på den ny kgd. i Odense. Inspektør *Raahauge-Askegaard* drager til felts mod den gamle form.

— Kirkegården inddeles i et antal gravgårde, og disse gravgårde servitutbelægges derefter således for de enkelte gravsteders vedkommende, at der ikke må være hække af nogen art, hele gravgårdsarealet bliver en stor plæne, over gravene kan der i grønsværen udskæres bede til lav beplantning, og intet monument må være over 60 cm i højden og 1 m i bredden.

⁹/₄ (Berlingske Aften): De faldne (til Axel Paulsens monument i Ryvangen i vers af *Ebbe John-Nielsen*).

¹⁰/₄ (Nationaltd.): Ny stor kgd. på Amager (ca. 40 tdr. land).

¹⁰/₄ (Lollands Tid.): Stadsgartner *H. S. Lauridsen* i Nakskov er i dag gået i gang med at fjerne de sidste gravsten på den gamle kirkegård ved Østre Boulevard i Nakskov. Som bekendt vedtog byrådet for nogen tid siden, at gravstederne skulle sløjfes, så området — bortset fra det, der er solgt til slagteriet — alene kan bruges som offentligt anlæg. Der er ført en række forhandlinger med de familier, som ejer gravstederne, og de pågældende har alle vist sig forstående overfor omlægningen. Bortset fra, at gravstenene fjernes og der skal

pyntes op hist og her, sker der dog ikke større forandringer.

¹¹/₄ (Himmerland): Udv. af Oue kgd.

¹²/₄ (Hejmdal): Udv. af Gråsten kgd. er godkendt som beredskabsarb. (kr. 58,000; havearkitekt *Johannes Tholle*).

¹³/₄ (Østsjælland. Folkebl.): Ølsemagle kgd. skal udv.

¹⁴/₄ (Grenaa Folketd.): Kolind kgd. skal udvides.

¹⁴/₄ (Social-Dem.): Nordisk konkurrence påtænkes vedr. ny kgd. i Lundtofte.

²⁰/₄ (Fr.borg Amts Avis): Gladsaxe kgd. udvides; kloakering og dræning kr. 126,000 (havearkitekt *Egil Kiær*; entreprenør *Rasmussen & Schiøtz*).

²¹/₄ (Randers Dagbl.): Kgd.sregulering i Gerlev for kr. 28,000.

²²/₄ (Nationaltd.): Væk med de dyre gravsteder i Kbhvn. (dr. theol. *J. Larsen*).

²⁸/₄ (Kristel. dagbl.): Klare linjer om nye kirkers og kgd.s placering (ministerielt cirkulære).

¹/₅ (Assens Amts Avis): Kærum kgd. skal udv.

³/₅ (Aarhus Stiftstd.): 100 år siden første begr. i Silkeborg.

⁸/₅ (Aarhus Stiftstd.): Kirkeministeriet er imod planen om centralkgd. i Viby J.

⁹/₅ (Social Dem.): Historisk minde (Holmens kgd.) i uskøn forfatning.

¹⁰/₅ (Vestkysten): Roushøje beboere anlægger kgd. (havebrugskand. *Poul Hansen*).

¹²/₅ (Roskilde Tid.): Gråbrødre kgd. i Roskilde i støbeskeen.

¹⁹/₅ (Social Dem.): Første del af den store centralkgd. i Rødovre klar til brug; grundudgravning til kapel er påbegyndt.

²¹/₅ (Politiken): Kandelabre er en kommunal guldgrube (ved begravelser).

²⁴/₅ (Middelf. Venstrebl.): Udv. af Vejby kgd. vil af pastor *Skjødt* blive indviet på søndag (kirkegårdsinspektør *J. Gravesen*).

²⁴/₅ (Kr. Dagbl.): Der rejses et 3 m højt broncekors på Hobro Søndre kgd. (kr. 6000,00).

²⁴/₅ (Sorø Amtstid.): Lån på kr. 47,00 til Skelskør kgd.sudvidelse.

²⁸/₅ (Randers Soc. Dem.): Smukt broncekors afsløret på Hobro Søndre kgd.

³¹/₅ (Korsør Avis): Kgd. ikke kommunalt anliggende (af forhandl. på menighedsrådsforeningens landsmøde).

¹/₆ (Middelf. Venstrebl.): Kgd.sudv. i Strib har plads til 225 grave (gartner *Hansen*, Strib); indviet ³/₆ af pastor *Tiedemann*.

²²/₆ (Berl. Tid.): Nakskov menighedsråd skal fremkomme med planer om kgd.sudv.

²³/₆ (Viborg Stifts Folkebl.): Mammen kgd. skal udvides (arkitekt m. a. a. *S. Vig-Nielsen*).

²⁷/₆ (Helsingør Soc. Dem.): Gerlev kgd. udvides med 863 m².

²⁷/₆ (Randers Amtsavis): Krematorie-spørgsmålet i Randers; stadsarkitekten har udarbejdet planer.
²⁹/₆ (Østsjæll. Avis): 2—3000 kr. til ligbrænding vil udskyde anlæg af ny kgd. i Køge i 8 år.
³⁰/₆ (Sjællands Posten): Kalundborg menighedsråd afviser den kgl. bygningsinspektør i spørgsmålet om hegnslåger.

¹/₇ (Fr.borg Amts Avis m. fl.): Foreningen for kirkegårdskulturs møder (se foran side 33).

⁴/₇ (Lollands Tid.): Forslag om stor kgd. omkr. Stormarks-kirken i Nakskov.

⁹/₇ (Bogense Avis): Veflinge kgd. er udvidet med godt 4000 m² (inspektør *O. Raahauge-Askegaard*, anlægsgt. *Chr. Møller Christiansen* m. fl.).

¹¹/₇ (Silkeborg Avis): Den ny kgd. i Silkeborg tages i brug næste sommer.

¹⁹/₇ (Ekstrabl.): Hærværk mod bestemt grav i Silkeborg.

²⁴/₇ (Ekstrabl.): Hærværk imod grav på Haderslev kgd.

²⁷/₇ (Amagerbl.): Udvalgsbetænkning ang. Vor Frelsers kgd. forudsætter den beskåret.

FRA NORSKE DAGBLADE

1950:

²³/₈ (Østlendingen): En del av den nye og eldre kgd. i Vang legges ut.

²⁵/₈ (Nordlands Folkebl.): Klage over planløyse og dårleg stell på Dolstad kgd.

²/₉ (Namdal Arbeiderbl.): Utv. av kgd. i Garstad.

¹⁴/₉ (Dagsavisa): Tydal får 2380 m² jord til kgd. i Stugudal.

⁹/₁₁ (Aftenposten): Oslo får sin nye kgd. på Alfa-set. Krigskgd. på Ekeberg skal flyttes dit.

1951:

⁴/₁ (Samhold): Gjøvik kgd. utv.

¹¹/₁ (Adresseavisen): Aksion for vakrere kgd. i Namdal.

¹³/₁ (Teledølen): Sauherad kgd. skal utv.

¹⁶/₂ (Tønsbergs blad): Ramnes går inn for en penere kgd.

²⁹/₂ (Sørlandet): Kgd.sstrid i Aaseral.

²⁷/₂ (Agder Tidend): Fra Landbrukselskapet er sendt ut til samtlige sokneråd et forslag til vedtekter for kgd. på landsbygdene, utarb. av konsulenten for kirkegårdsstell.

²⁸/₂ (Morgenposten): Urnegraver på Grefsen.

⁸/₃ (Sør-Trøndelag): Snillfjord kgd. skal pusses opp; kvinnene har samlet inn kr. 800 til formålet.

⁹/₄ (Telen Notodden): Notodden kgd. utvides.

²²/₅ (Gudbrandsdølen): Vakrere kgd. i Gudbrandsdalen.

²⁸/₅ (Haugesunds avis): Planer om ny gravplass for Skåre.

³⁰/₅ (Rana Blad): Der er budgetteret 11,000 kr. til ny kgd. i Bleikvassli.

⁵/₆ (Ringerikes Blad): Ytterligere utv. av Hønefoss kgd.

²²/₆ (Bygdenes Bl.): Utv. av kgd. i Botne tvingende nødvendig.

²⁶/₆ (Hadeland Brandbu): Kgd. ved Moen kapell må snarest utv.

FRA SVENSKA DAGBLADE

⁸/₂ (Falköping Tidn.): Förslaget till skogskgd. i Falköping möter modstånd.

¹³/₂ (Helsingborg Dagbl.): En kyrkogårdskonsulent vid varje domkapitel önskemål.

²⁶/₂ (Jämtlands Tidn.): Nyhems kgd. utv.

²⁶/₂ (Örebro Kuriren): Vackar men dyrbar plan för Norra kgd.

²⁶/₂ (Helsingborgs Dagbl.): Fullständig nyskapelse på kgd. område (i Örebro).

²⁸/₂ (Helsingborgs Posten): Kyrkogårdsfolk kongressar i H-borg 7—9. aug.

²⁴/₃ (Gränna Tidn.): Ny kgd. i Gränna kan indvies i oktober.

¹⁵/₅ (Blekinge Läns Tidn.): Kgd.sutv. i Kristianopel.

¹⁸/₅ (Hässleholmstidn.): Loshults kgd. utv., urnlund anläggs, bårhus byggs.

²¹/₅ (Ljusdals P.): Urnlund planeras vid Järvsö kyrka.

²²/₅ (Skelletebladet): Begravningsplats ordnas i Sävernäs (stadsark. *E. Bergenudd*).

²⁴/₅ (Hagf.tid.): Ekshärads kgd. byggs ut för 105,000 kr.

²⁶/₅ (Mellersta Skåne): Krematorie anläggning för Mellanskåna till Eslöv.

⁹/₆ (Enköpings Posten): Kgd. i Råå viggas til församlingshusets gräns.

¹²/₆ (Sydsvenska Dagbl.): Från Upton churchyard till Vens kgd. (docent *Carl Fehrman*).

²¹/₆ (Folket, Eskilstuna): Grön kgd. nya framtids-synen.

⁸/₈ (Helsingborgs Dagbl.): Kyrkogårdsf. kongress inleddes i går i Helsingborg.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Anlægsgartneren, april: Privat anlægsgartner-virksomhed kontra kommunernes, stadsgartneres og kirkegårdsinspektørernes virksomhed. — Juli: Kirkegårdssagen i Odense (*G. D.*). — August: Mekanisering af arbejdet (*V. Zichau Andersen*).

Arkitekten nr. 4—5: Mindelunden i Ryvangen (*Kaj Gottlob*). NB. Heftet indeholder iøvrigt en oversigt over de arbejder, som modstandsbevægelsens kunstneriske udvalg har haft med at gøre og billeder af adskillige mindesmærker for frihedskampen (på eller udenf. kgd.). Endv. på tillægs-siderne: Heltegravene i Kouvola og i Säynätsola, Finland, m. planer og billeder.

Byplan nr. 13: Overvejelser vedrørende anlæg af en ny kirkegård i Køge (arealbehov, ligbrændingsprocent m. v.; stadsingeniør *S. Laurentzius*). Placering i byplaner af kirker og kirkegårde (ministerielle cirkulærer). — Nr. 14: Københavns gamle kirkegårde, deres beståen og fremtidsmuligheder (havearkitekt *Johannes Tholle*).

Församlingsblad för Lund: Våra kyrkogårdar (*Hilding Claesson*).

Garten und Landschaft, hefte 7: Ländlicher friedhof (*Osw. Langerhans*).

Gartner-Tidende nr. 20: Spredte indtryk (*A. Hilsøe*), bl. a. fra Ohlsdorf.

Gartneryrket nr. 23: Hagearkitekt frk. Karen Reistad er av kirke- og undervisningsdepartementet ansatt som konsulent i kirkegårdsstell. — Nr. 24: Litt om kirkegårder i alminnelighet — og Vår Frelser's gravlund i særdeleshet (forstander *K. Kiserud*).

Hus og Hjem nr. 18: Forest Lawn kirkegård (*Elmar Drastrup*).

Ignis nr. 4: Kan ett krematorium betala sig? (*Bertil Borén*). Kring 1950 års eldbeg. ciffror. Falköping får krematorium. Krematoriet i Helsingfors 25 år (*John Häggqvist*). — Nr. 5: Ändring i författningen om eldbeg. Eldbeg. i Tjeckoslovakien 1949—50. — Nr. 6: Vad vi vunnit med vårt krematorium (*A. Hellstrand*). Urnlund utan sten - bara Guds natur (*O. Övden*). Västerås krematoriefråga (*V. Falk*). — Nr. 7: Jordbesparing genom eldbeg. — enda lösningen på många svenska kgd.sproblem (*N. Grufman*). Gotlands krematoriefråga (*K. Jeanson*). — Nr. 8: Den internationelle eldbeg. kongressen i Köpenhamn maj 1951 (referat). Anläggning av urnlundar på äldre och nyare kgd. (*G. V. Walberg*).

Landsbygraveren nr. 4: Fra et kursus på Krabesholm, m. m. — Nr. 5: I bredeste almindelighed er alle kirkens tjenere, m. m. — Nr. 6: Landsbygraverforeningen skifter formand (*Norlyck*). — Nr. 7: Hækkeklippemaskinen (*V. Zichau Andersen*). — Nr. 8: Ensretning (i gravstedsanlæg; *Johs. Retoft*). Aflønning. Ferietid.

Menighedsrådenes blad - nr. 3: Hvorfor skal askeurner have en særlig plads på kirkegårdene? (*Johannes Tholle*). — Nr. 4: Ligbrændingen skal fremmes. — Nr. 5: Cirkulære om placering af kgd. i byplanen. Kommunale kgd. eller ikke (*Vagn Rüsager*). — Nr. 6: Kommunale kirkegårde eller ikke (*Karl Ole Hansen*).

Pharos nr. 2: Propoposed new crematoria. The official annual cremation conference, London 1951. Internat. cremation congress, Copenhagen 23. may 1951, m. m. — Nr. 3: The official annual cremation conference (referat). Proposed New Crematoria. The London cremation conference (referat).

Cremation Memorials of The Future (*Tattersall*). Internat. cremation congress (referat).

Roskilde Stiftsblad april: Har kirkegården ingen interesse? (*Hans Rønø*).

Steinmetz und Bildhaver nr. 5: Steinverwendung in Grünanlagen (dipl. garteninspektør *Albrecht Bailly*). Idee und Gestaltung (om gravsten). Erste Bundesgartenschau Hannover 1951 (Garten- und Landschaftsarchitekt *Osw. Landerhans*). Ländliche Friedhof- und Grabmalschau. Desuden talr. fine billeder af gode gravmæler. — Nr. 7: Naturstein auf der „Constructa“, Hannover. Idee und Gestaltung (gravmæler). — Nr. 8: Der Naturstein in der Hand des Landschafts- und Gartenarchitekten (*Ulrich Wolf*). Gedanken beim Besuch englischer Landfriedhöfe (*Hansjakob Lill*). Idee und Gestaltung (gravmæler). Grabmalschau der Städte (oversigt over hvilke hefter, der har bragt et sådant).

Stenhuggertidende nr. 8: Pågående reklame for gravmonumenter.

The american cemetery febr.: Development and Construction of a Modern Cemetery (*John D. Gregg*). Collective Security in the American Way (*Barrett Adams*). Rosedale — A Friendly Family Cemetery in West Virginia. — Marts: Are Cemetery Executives Adequately Compensated? Cemetery Administration as a Career (*Walter Puckett*). Valhalla — „the Garden of Beauty“ in St. Louis. Suggestions om How To Build Good Will for the Cemetery. The Advantages of Features (*George E. Mc. Clure*). — April: Oak Lawn — a City operated Cemetery in Sturgis, Mich. — Maj: Bringing a Cemetery Back into the Hearts of the People (*Sparks*). Are Cemetery Executives Being Adequately Compensated. „The Cemetery Beautiful“ — deep in the Heart of Texas. Return of the Army Dead from Korea. — Juni: Colliers Attack on the „Burial Industry“. Some Answers To Colliers Unfair Charges. Liability for Income Taxation of Perpetual Care Fund. Many Noteworthy Features in Vancouver's Forest Lawn. Modernization Program Pays Off in Old Ohio Cemetery.

Viola (29/s): Kyrkogårdsf. årsmøte (referat ved *Hilding Claesson*).

Vor Viden nr. 44: Jættestuefolket (dets begravelsessteder). — Nr. 45: Stridsøksfolket (dets grave).

BOGANMELDELSER

Eigil Kiær: Sten og fliser og deres anvendelse til haveanlæg. 3. udg., 8°, 54 s., Alm. d. gartnerforening, Kbh., u. a.

Når denne lille udmærkede vejledning er kommet i 3die udgave, er dens succes slået fast. Det er derfor forståeligt, at den ikke er meget forskellig

fra sin forgænger; dog er nogle billeder skiftet ud, der er anvendt mindre typer og tilføjet nogle gode tabeller. Til en kommende ny udgave vil vi foreslå, at man i indledningen s. 5 ikke nøjes med henvisninger, men bringer noget af det antydede stof, og at man bringer navne for de fotografiske optagelser (sted og person). Så må også fig. 16 laves om, for dens „jordlinje“ er helt misvisende.

Imperial War Graves Commission. Thirty-first Annual Report. 8°, 44 s., London 1951.

Der indledes med et farvetryk af en krigskirkegård i Normandiet og meldes om, at der stadig arbejdes med krigsgravregistrering fra den første verdenskrig sammen med den andens store opgaver. I Danmark er der fortsat med monumentering af de 1000 grave fra den britiske Commonwealth, og der vil blive rejst Crosses of Sacrifice på 6 af disse begravelsespladser. Blandt de 24 billeder gives Svinø kirkegårds krigsgrave, hvor korset er rejst. Der har i 1950 været arbejdet med Bispebjerg, Esbjerg, Frederikshavn, Lemvig og Svinø.

Peter Howard: Verden genrejst. 280 s., lommeformat, P. Haase & Søn, Kbh. 1951.

Så sandt som man må ønske sig en bedre verden, kan man også ønske sig, at mange vil følge de i den lille bog givne eksempler om på kristent grundlag at finde en bedre moral i forholdet mennesker imellem, selv om man iøvrigt ikke kan gøttere alt i Moralsk Oprustnings fremstilling og metoder.

Dansk Ligbrændingsforening. Beretning for året 1950. 8°, 72 s., Kbh. 1951.

Det fremgår af beretningen, at den samlede procent af brændinger for Danmark er 19,5, hvilket skal være den højeste procent for Vesteuropas lande udenfor „jernetæppet“; København-Frederiksberg er nået over vippen og har nu flertal for kremation. Der ventes bygget 2 ny krematorier. Heftet slutter med gengivelse af den ny lov om ligbrænding af $18/4$ 1950, som der i heftet udtrykkes utilfredshed med.

Georg Arends: Mein Leben als Gärtner und Züchter. Verlagsbuchhandlung Eugen Ulmer, 8°, 184 s., Stuttgart 1951. DM. 6,—.

Som hefte 91 i „Grundlagen und Fortschritte im Garten- und Weinbau“ er udsendt den verdensberømte planteforædler *Georg Arends* erindringer, erfaringer og oplysninger om hans store og stor-slåede indsats i planteforædlingens tjeneste. Det er en spændende beretning, ikke blot om staudernes indtrængen i blomsternes verden og om en medlevers arbejde, men det er den beskedne mands ydmyge fortælling om, hvorledes dette skete tildels ved hans enestående arbejde, hvorom specienavne som *arensii*, *Schöne von Rondsorf*, *Wuppertal* og mange flere som vidner er båret ud til mange

lande og fortæller om tiltrækkeren og hans hjemstav. Den første tiltrækning kom i 1892 og i Arends 87. år kom der (1950) ikke mindre end 3 nyheder efter mere end 150 tidligere. Når man så læser om besvær og ødelæggelser fra 2 krige indkaldelser af hjælpere og den sidste krigs totale ødelæggelse af arbejdsmark med efterfølgende restriktioner om kun at dyrke grøntsager, forstår man, at der i hvert fald ingen nyheder kunne komme i årene 1941—48.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare. Handlingar från årsmötet i Växjö 15.—17. augusti 1950, fol., 44 s.

Atter ligger der et for andre lignende foreninger efterfølgelsesværdigt skrift på bordet i nydeligste duplikering og med et væld af oplysninger af mange slags vedrørende kirkegårdene, derunder ikke mindst urnehaveproblemet.

Ernst Gram: Planternes liv. 280 s., 8°, Det danske forlag, Kbh. 1951.

Det er forsåvidt forlængst afdøde *Fr. Weis'* „Livet og dets Love“, som forstander Gram her udsender; men det er det dog *alligevel* ikke, fordi stoffet serveres på en helt anden måde, og fordi videnskabsmanden nu har så uhyre meget mere viden og lærdom at høste af. Og forfatteren har benyttet sig heraf til at gøre denne bog under en vid synsvinkel, idet han fortæller om botaniske, fysiologiske, biologiske og endnu flere ting i et sammenhæng med mennesker og deres forhold til planterne, — hvilket vil sige et livsnødvendigt gensidighedsforhold. Det videnskabelige stof er kædet sammen med praktiske iagttagelser af meget nyttig art; fortællemanen fængsler, og illustrationerne gør opfattelsen lettere.

Francis Perry: The Garden Pool. 128 s., 8°, W. H. & L. Collingridge limited, London og New York 1951. 8s 6d.

Det er hurtigt konstateret, at forfatteren til denne lille bog om vandbassiner især har lagt vægt på dyrkning af planter, idet der kun ofres 5 sider på den tekniske indretning af bassinerne, — resten går til dyrkningsanvisninger og plantebeskrivelser, hvorunder også medtages planter til bassinets omgivelser. Til teksten på mat papir støtter sig illustrationer på krideret. Bogen er især beregnet for haveamatører og blandt disse især dem med de små haver.

Rudolf Schatz: Gartentechnik. 2. opl., 8°, 124 s., Paul Parey, Berlin 1950. DM. 5,80.

Forlaget *Paul Parey* gjorde sig før den 2den verdenskrig højt fortjent af gartnere af mange slags ved udgivelse af udmærkede og omfattende værker af stor praktisk betydning. Nu er det igen på markedet med nye ting, og vi hilser det med glæde velkommen.

Nærværende bog om anlægsgartneri indgår i skriftserien Gärtnerische Berufspraxis og er her hefte nummer 13. Første udgave udkom i 1938, — i den foreliggende 2den udgave har forfatteren gennemført samme knappe sprog og fremstillingsmåde, der er udmærket suppleret med illustrationer på 32 tavler. Indholdet angår jorddyrkning, stenarbejder, løvgange og hegn, veje og stier, vand og vanding, sportspladser, græsplæner, plantning og pleje og tidstabel for arbejdernes udførelse. Som bogen har bud til tysk gartnerungdom, kan den også have interesse for den danske med sine mange koncise oplysninger, tal og anvisninger, så meget mere som den danske bog om anlægsgartneri længe har været udsolgt.

Steen Eiler Rasmussen: London. 3. udg., 8°, 444 s., Gyldendal, Kbh. 1951.

Det er vel få, som ikke ved, at denne bog om London af englænderne er taget til hjertet som det bedste, der er skrevet om denne verdensby. Når den nu foreligger i en dansk 3. udgave, der er ført a jour, men iøvrigt uændret, tyder det på, at også danskerne har taget den til sig. Af det rigtige indhold skal vi her blot hefte os ved s. 324—25, der beretter om, at allerede 1884 fik verdensbyen en lov, der forbød enhver bebyggelse på kirkegårdene, undtagen til udvidelse af kirken, — en lov, som det kunne have været rart at ha' også i Danmark, — samt fortæller om gamle, ubenyttede kirkegårdes hensynsfulde omdannelse til ny funktioner.

Årets trädgård I. Tekst: Gunlög Bülow-Hübe, 8°, 64 s., forlag Hem i Sverige, Stockholm 1951. Kr. 7,50 sv.

Tidsskriftet Hem i Sverige har haft den udmærkede idé at udsende en serie bøger om haver, og under titlen Årets trädgård er som nummer 1 udkommet en skildring af havearkitekten, fru Emma Lundbergs have på Lidingö, „Målet“ i Bullerbach. Denne have er velkendt af enhver, som er interesseret i moderne nordisk havekunst, og selv om man ikke har været der på besøg, er billeder fra den publiceret så ofte og så mange steder, at man føler sig hjemme i haven. Det foreliggende hefte er forsynet med friske og gode nye billeder, og i teksten berettes om dens tilkomst og geografi samt planteverden.

Kristian Pedersen: Gartneriets redskaber og maskiner. 8°, 332 s., Alm. d. gartnerf. forlag, Kbh. 1951.

I en tid, hvor mekanisering og rationalisering er på dagsordenen må en sådan bog hilses hjertelig velkommen. Den er temmelig omfattende i sine skildringer og fortæller om arbejdsbesparende maskiner også indenfor kirkegårdenes område,

hvorfor den bør studeres af enhver leder af kirkegårde.

Gudenås Fabriker har udsendt et specialkatalog over ukrudtssprøjter.

J. E. Ohlsens Enkes frøekatalog for 1951 er meget righoldigt og er på 128 sider.

RESOLUTIONER m. m.

(fortsat fra pag. 32)

Det tilføjes, at de paagældende Beløb efter Indbetalingen til Stiftsmidlerne vil blive administreret saaledes, at kun Renterne udbetales til Vedligeholdelsen i Overensstemmelse med Vedtegningen paa de enkelte Konti, samt at man fra Kirkeministeriets Side vil være villig til, saafremt det — mod Forventning — senere skulde vise sig, at Private kan dokumentere Ret til at træffe Bestemmelse angaaende de paagældende Kapitaler, da at tilbageføre saadanne Kapitaler til Sparekassen, saaledes at denne ikke paatager sig nogen økonomisk risiko ved Overførelsen af de paagældende Beløb til Konti under Stiftsmidlerne.

Det bemærkes derhos, at Indbetalingen til Stiftsmidlerne er en Betingelse for, at Kirken uden Ministeriets Samtykke kan paatage sig Vedligeholdelsespligten eller have nogen som helst Pligt til at drage Omsorg for, at Kirkens Funktionærer administrerer Renterne af Kapitalerne paa den ved disses Anbringelse i Sparekassen vedtagne Maade, samt at Følgen af en eventuel Vægning ved Indbetalingen til Stiftsmidlerne af Kapitalerne — da man maa antage, at det ved Oprettelsen af de paagældende Konti for Indskyderne har været en Forudsætning, at der føres en vis Kontrol med, at Aftalerne om Vedligeholdelsen overholdes — formentlig maatte blive den, at vedkommende Sparekasse som den overfor Indskyderne ansvarlige selv maatte drage Omsorg for et passende Tilsyn med, at Beløbene anvendes efter Formaålet, og maatte tage Initiativet med Hensyn til Dispositioner over Renterne, ligesom det maatte være en Selvfølge, at Sparekassebøgerne ikke fremtidig kunde deponeres hos Kirkebestyrelsen eller nogen Funktionær ved Kirken, saaledes som det formentlig tidligere uden Ministeriets Vidende har været Tilfældet.

Endelig henledes Opmærksomheden paa, at dersom Forholdene ikke berigtiges, saaledes som man herfra har henstillet, ved Indbetaling til Kirkens Kapitaler blandt Stiftsmidlerne, synes der ikke for de paagældende Konti at være truffet nogen som helst Bestemmelse om, hvorledes der skal forholdes med Kapitalen i de Tilfælde, hvor vedkommende Gravsted ikke fornyes ved Fredningstidens Udløb, og Vedligeholdelsen saaledes ophører, og der vil formentlig efter det oplyste ikke kunne

henvises til nogen Person, der har Beføjelse til at træffe Bestemmelse herom.

Med Hensyn til de Konti, der efter foranstaaende ikke medtages under Kravet om Indbetaling til Stiftsmidlerne, bemærkes, at Kapitalerne vedrørende A.'s Gravsted, B.'s Gravsted og C.'s Gravsted er saa smaa, at det næppe kan betale sig for Kirken at overtage Vedligeholdelsen, hvorfor man har ment det rettest til sin Tid at forhandle nærmere med Kirkebestyrelsen, naar Bestemmelse angaaende de øvrige Konti er truffet. Endvidere har man fundet det nødvendigt at indhente nærmere Oplysning vedrørende Konto 12623 og 12502, hvor der er opført Privatpersoner som berettigede til Renterne.

Hvad endelig angaar de til Vedligeholdelse af D.'s og F.'s Gravsteder hensatte Kapitaler, der efter Vedligeholdelsestidens Udløb skal tilfalde henholdsvis „Dansk Missions Selskab“ og „Foreningen Tunghøres Vel“, bemærkes, at disse Kapitaler og dermed ogsaa Ansvaret for Vedligeholdelsen af de fornævnte Gravsteder efter nærværende Ministeriums Opfattelse maa være Kirken uvedkommen, idet det formentlig kun her drejer sig om en Art Legater med godgørende Formaal, for hvis Administration alene Sparekassen som Modtager af Kapitalerne maa være ansvarlig, idet der ikke synes at være truffet Bestemmelse om en særlig Legatbestyrelse.

Kirkeministeriets Skriv. (3/3 1944) (til Overretssagfører K. Løllesgaard, Odense) ang. en mod Kirkeministeriet anlagt Retssag til Underkendelse af en af Ministeriet truffen Bestemmelse om Ekspropriation af et Areal til Brug ved Udvidelse af en Kirkegaard.

Efter at Ministeriet i Skrivelse af 22. Januar 1943 til Stiftsoverigheden over Fyens Stift havde forordnet, at der i Medfør af Bestemmelsen i Forordning af 23. April 1845 til Brug ved Udvidelse af den Odense Kommune tilhørende Korsløkke Kirkegaard eksproprierede et ca. 3,34 ha stort Areal af Ejendommen Matr. Nr. 11 ax af Ejby under Odense Købstads Jorder i Korsløkke Sogn, har De i Skrivelse af 17. Februar 1944 som Sagfører for Odense Byraad oplyst, at Ejeren af den omhandlede Ejendom, Enkefru Maren Andersen, ved Vurderingsforretningens Afhjæmning inden Retten protesterede mod Ekspropriationens Lovlighed og forbeholdt sig at lade Spørgsmaalet prøve ved Domstolene, og at den paagældende Sagfører derefter har udtaget Stævning mod Odense Byraad, men at han paa Deres Foranledning agter at omgøre Stævningen, saaledes at i Stedet Kirkeministeriet og Odense Byraad sagsøges.

De har derhos forespurgt, hvorvidt De som Sagfører for Odense Byraad kan modtage Stævning

ogsaa paa Ministeriets Vegne, og om Ministeriet er enig i, at Sagen anlægges for Civilretten i Odense som Forberedelsesret, jfr. Retsplejelovens § 245.

I Anledning heraf har man — som meddelt Dem i Skrivelse herfra af 23. Februar 1944 — udbedt sig en Udtalelse fra Kammeradvokaten, og efter at man nu fra denne har modtaget den begærede Udtalelse, skal man herved meddele Dem, at Søgmaal til Underkendelse af den af Ministeriet truffene Bestemmelse om Ekspropriation af det omhandlede Areal maa rettes mod Kirkeministeriet, og at man har anmodet Kammeradvokaten om at varetage Ministeriets Interesser i Sagen.

Det tilføjes, at man af principielle Grunde maa fastholde, at Søgmaal mod Ministeriet anlægges ved Ministeriets Værneting, hvorved bemærkes, at den særlige Værnetingsregel i Retsplejelovens § 240, Stk. 1, ikke kan komme til Anvendelse, idet den kun kan antages at angaa Rettigheder af privatretlig Karakter, medens der under nærværende Sag er Spørgsmaal om Gyldigheden af en Forvaltningsakt. For Værnetinget er det uden Betydning, om den Forvaltningsakt, der søges underkendt, har Relation til en fast Ejendom; en saadan Sag maa i alle Tilfælde anlægges som Landsretssag ved vedkommende Ministeriums Værneting, altsaa ved Østre Landsret.

Kirkeministeriets Skriv. (13/3 1944) (til Biskoppen over Haderslev Stift) ang. Fremgangsmaaden med Hensyn til Udstedelse af Genparter af Dødsattester, jfr. Justitsministeriets Bekendtgørelse af 25. Marts 1931 § 6, Stk. 2.

I et med Deres Højærværdigheds Skrivelse af 28. August f. A. hertil indsendt Andragende har Sognepræst for Vojens og Jegerup Menigheder N. N. forespurgt, om de hoslagt tilbagefølgende, af Lederen af Gammel Haderslev Sogns Kirkekantor i Henhold til Justitsministeriets Bekendtgørelse af 25. Marts 1931 angaaende Dødsattester, § 6, Stk. 2, udfærdigede Genparter af Dødsattester kan anses for fyldestgørende efter de i Bekendtgørelsen givne Regler om Udfærdigelse af saadanne Genparter under Hensyn til, at Genparterne ikke er attesterede af Dødsstedets Sognepræst, i hvilken Forbindelse Sognepræsten har henvist til, at han ogsaa i andre Tilfælde har modtaget saadanne Genparter af Dødsattester, der har været underskrevet af andre end vedkommende Sognepræst.

I Anledning heraf skal man efter stedfunden Brevveksling med Justitsministeriet herved tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at den i Justitsministeriets fornævnte Bekendtgørelse af 25. Marts 1931 § 6, Stk. 2, foreskrevne Fremgangsmaade med Hensyn til Udste-

delse af Genparter af Dødsattester vil være at iagttage, saaledes at disse Genparter attesteres af vedkommende Sognepræst (eventuelt Præsten for vedkommende anerkendte Trossamfund) og ikke af andre end denne, undtagen i de Tilfælde, hvor der med Hjemmel i nærværende Ministeriums Bekendtgørelse af 23. August 1921 § 5, Stk. 4, jfr. Stk. 1, i Købstæderne i Sønderjylland er truffet den Særordning, at Degnen udsteder Attester efter Kirkebøgerne paa Præstens Vegne, idet Degnen i disse Tilfælde tillige maa være berettiget til at attestere Genparter af Dødsattester.

Kirkeministeriets Skriv. (12/4 1944) ((til N. N.) ang., at Menighedsraadet er berettiget til at nægte Fornylse ved Fredningstidens Udløb af et Gravsted, hvis Inddragning er paakrævet af Hensyn til Kirkegaardens Regulering.

I et hertil indsendt Andragende af 2. Februar 1944 har De anholdt om, at der maa blive meddelt Dem Tilladelse til, naar Fredningstiden for et Dem tilhørende Gravsted paa Ødis Kirkegaard udløber i 1953, at forny Gravstedet for yderligere en Fredningsperiode.

Det fremgaar af Sagen, at det paagældende Gravsted er erhvervet i 1928, og at Fredningstiden for Gravsteder paa Ødis Kirkegaard ifølge § 8 i den for Kirkegaarden stadfæstede Vedtægt er fastsat til 25 Aar. Det er endvidere oplyst, at Ødis Sogns Menighedsraad har afslaaet at imødekomme Deres Ønske om Fornylse af det paagældende Gravsted udover 1953, idet Menighedsraadet, naar den indeværende Fredningsperiode udløber, som et Led i en i 1940 paabegyndt Regulering af Kirkegaarden agter at inddrage det paagældende Gravsted for derved at muliggøre Anlægget af en Tværgang fra Kirkegaardens Hovedgang.

Saaledes foranlediget skal man, efter om Sagen at have brevvexlet med Stiftsøvrigheden over Haderslev Stift, med Henvisning til Bestemmelsen i § 19, 1ste Stk., 2det Pkt., i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde, hvorefter Menighedsraadet i Tilfælde af Kirkegaardens Regulering er berettiget til helt eller delvist at inddrage Gravsteder, naar ingens lovlige Ret i Henhold til Fredningsbestemmelserne derved krænkes, herved meddele, at Ministeriet, da Anlægget af den omhandlede Gang beklageligvis ikke kan gennemføres, uden at Gravstedet inddrages, ikke ser sig i Stand til at ændre den af Menighedsraadet truffne Afgørelse.

Kirkeministeriets Skriv. (3/5 1944) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Københavns Stift) ang., hvilken Betydning der bør tillægges Fastsættelsen i Henhold til Lov Nr. 275 af 28. November 1928 af en Byggelinie, som berører en Kirkegaard.

Ifølge derom fra Ministeriet for offentlige Arbejder modtagen Meddelelse har samme den 20. April 1944 tilskrevet Bestyrelsen for Frederiksberg Begravelsesvæsen saaledes:

„I en til Indenrigsministeriet indsendt, af samme hertil oversendt Skrivelse af 17. December 1941 har Bestyrelsen rejst Spørgsmaalet om, hvilken Betydning der bør tillægges en i Henhold til Byggelinie-loven under 1. Februar 1932 paa Solbjerg Kirkegaard tinglyst Deklaration om, at der ikke maa opføres Bygninger eller udføres andre faste Anlæg af nogen Art, jfr. Lovens § 1, nærmere Roskildevæjs Midte end 13,5 m.

Frederiksberg Kommunalbestyrelse har i en over Sagen afgiven Erklæring udtalt som sin Formening, at Paalæget af den nævnte Byggelinie maa betyde, at Begravelsesvæsenet er afskaaret fra, f. Eks. ved Salg af Gravsteder, at foretage Dispositioner, der kan forrykke den Tilstand, der eksisterede ved Byggelinieens Paalæg. Der er imidlertid solgt Gravsteder til Aaret 2020, og endvidere indebærer Salget af Gravsteder, selv om de kun er betalt for en kortere Tid, en Ret til Fornylse af Gravstedet. Kommunalbestyrelsen tænker sig derfor den Løsning, at det Areal, som omfattes af Byggelinien, efter Udløbet af en Frist paa mindst 30—40 Aar nedlægges som Kirkegaard. Efter Frederiksberg Kommunalbestyrelses Opfattelse maa Frederiksberg Begravelsesvæsen herefter være baade berettiget og forpligtet til at forny eksisterende Gravsteder indenfor en saadan Frist, ligesom Salg af Jord til nye Gravsteder efter Omstændighederne maa kunne finde Sted, saafremt der tages Forbehold om, at Gravstedet vil kunne forlanges nedlagt.

Kirkeministeriet, der ligeledes har haft Sagen til Udtalelse, har fremsendt en Erklæring fra Københavns Stiftsøvrighed, som tiltræder, at der træffes en Ordning, hvorefter Arealet nedlægges som Kirkegaard efter Udløbet af en bestemt Frist, formentlig ikke under 40 Aar, og ved et Møde mellem de interesserede Parter har Kirkeministeriet derhos givet Udtryk for den Opfattelse, at Byggelinie-loven ganske vist giver Hjemmel til ved Byggeliniepaalæg at hindre Anlæg af nye Kirkegaarde, men at der ikke i Medfør af nævnte Lovs Bestemmelser kan gøres Indskrænkninger i Kirkegaardsbestyrelsens Adgang til at disponere over Arealer paa bestaaende Kirkegaarde.

Under Hensyn til den Tvivl, der saaledes hersker med Hensyn til den Betydning, der bør tillægges det omhandlede Byggeliniepaalæg, maa nærværende Ministerium finde det naturligst, at Bestyrelsen indgiver Ansøgning til Kirkeministeriet om Tilladelse til efter en Frist paa 30—40 Aar at ned-

lægge den Del af Solbjerg Kirkegaard, der ligger indenfor en Afstand af 13,5 m fra Roskildevæjs Midte.“

Kirkeministeriets Skriv. (8/5 1944) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Roskilde Stift) ang. Spørgsmaal om Fjernelse eller Tilbagerykning af en omkring et Gravsted anbragt „Rammesten“.

I et med Hr. Stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds Skrivelse af 24. Januar 1944 hertil indsendt Andragende har Allerslev Sogns Menighedsraad besværet sig over, at Ejeren af Gravstedet Nr. . . paa Allerslev Kirkegaard, N. N., uden Menighedsraadets Tilladelse har nedlagt en Rammesten omkring nævnte Gravsted, idet Anbringelsen af en saadan Rammesten er i Strid med Kirkegaardsvedtægtens § 22, Stk. 3, der overhovedet forbyder Anbringelse af Gitterværk og andet „dødt“ Hegn omkring Gravsteder paa Kirkegaarden, hvortil kommer, at Rammestenen efter Menighedsraadets Skøn ikke er holdt indenfor det paagældende Gravsted, men rækker ca. 15 cm ud over den tilstødende Gang.

Menighedsraadet har efter det oplyste tilbudt Gravstedsejeren efter Omstændighederne at meddele Tilladelse til Rammestens Forbliven paa Gravstedet, imod at den rykkes ca. 15 cm tilbage fra den tilstødende Gang og sænkes til en Højde af ca. 10—12 cm over Jordens Overflade. Gravstedsejeren har imidlertid vægret sig ved at foretage nogen Forandring vedrørende Gravstedet.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet maa nære Tvivl om, at det retsgyldigt har kunnet fastsættes i Kirkegaardsvedtægten, at Gitterværk og andet „dødt“ Hegn ikke maa anbringes paa Kirkegaarden, idet Forbudsbestemmelsen derved kommer til at omfatte ogsaa den bestaaende ældre Kirkegaard, medens et saadant absolut Forbud i Kirkegaardsvedtægten i Henhold til § 26, Stk. 2, i Lov om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. af 30. Juni 1922 kun ses hjemlet i Tilfælde af Udvidelse eller Nyanlæg af Kirkegaarde.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Formindskelse af det omhandlede Gravsted ved Tilbagerykning af Rammestenen fra den tilstødende Gang bemærkes, at Ministeriet ikke ser sig i Stand til at fremkomme med en bestemt Udtalelse herom paa det foreliggende Grundlag, allerede af den Grund, at Gravstedets oprindelige Størrelse (inden Anbringelsen af den omhandlede Rammesten) ikke er opgivet i Sagen, og at den paagældende Rubrik i vedlagte, herfra indhentede Genpart af Gravfæstebrevet ikke er udfyldt. Ministeriet maa derfor i denne Henseende nøjes med at henvise til den al-

mindelige Bestemmelse i § 19, Stk. 1, i fornævnte Lov om, at Regulering af Gravsteder kun kan ske med Iagttagelse af Gravstedsejerens lovlige Ret til, at Gravstedet skal henligge urørt i Fredningstiden, i dette Tilfælde til 16. November 1962.

Tillæg til Regulativ for Udførelsen af Ligbrænding af 1. Juni 1937. (11/5 1944). Udfærdiget af Justitsministeriet.

I Medfør af § 6 i Lov Nr. 60 af 14. Marts 1931 om Ligbrænding foretages herved følgende Ændringer i Justitsministeriets Regulativ for Udførelsen af Ligbrænding Nr. 202 af 1. Juni 1937:

Regulativets § 6, Stk. 1, affattes saaledes:

„Umiddelbart efter at Brændingen er foregaaet, skal Asken omhyggeligt opsamles i dertil bestemte Beholdere, som straks forsynes med Krematoriets Segl og mærkes med afdødes Navn for derefter at udleveres vedkommende til videre Behandling efter ovennævnte Lovs § 4. Saafremt Asken skal hensættes i Kolumbarium, skal Beholderen være af brændt Ler, Sten, Bronze eller andet holdbart Materiale. Saafremt Asken skal nedgraves i Jorden, kan Beholderen foruden af de nævnte Materialer bestaa af Materiale, der er opløseligt i Vand, f. Eks. Pap, støbt Papirmasse eller lign. Asken kan blandes direkte med Jorden. Skal Asken forsendes, skal der anvendes en forsvarlig Emballage af Træ eller Pap, og Forsendelsen skal ske som anbefalet Forsigtig-Postpakke“.

Regulativets § 7, Stk. 1, affattes saaledes:

„Hvis Brændingen har fundet Sted udenfor København eller Frederiksberg, paahviler det Krematorium at give Dødsstedets Sognepræst og, saafremt Asken er udleveret til Anbringelse paa en Kirkegaard, som ikke er beliggende i det Sogn, hvor Dødsfaldet er sket, tillige Sognepræsten paa Begravelsesstedet Underretning om den afdødes Navn, Stilling, Fødsels- og Dødsdato, Dødsstedet, Stedet og Tidspunktet for Brændingen samt Anbringelsesstedet for Asken; naar Jordpaakastelse har fundet Sted, skal der endvidere gives Oplysning om Datoen og Stedet for Jordpaakastelsen og den tjenestegørende Præsts Navn, og naar Asken er udleveret til Anbringelse udenfor Krematoriets Kolumbarium, Urnehave eller Kirkegaard, skal der gives Oplysning om Navnet paa den Person, til hvem Udleveringen er sket. De foran omhandlede Underretninger til Dødsstedets Sognepræst og Begravelsesstedets Sognepræst bør afgives i underskreven Form og afsendes samtidig. Er Dødsstedet eller Begravelsesstedet København eller Frederiksberg, gives Underretning dog ikke til Sognepræsten, men til vedkommende Begravelsesvæsen. Har Brændingen fundet Sted i København eller Frederiksberg, paahviler der vedkom-

mende Begravelsesvæsen en tilsvarende Pligt til at give Underretning, saafremt Dødsstedet eller Begravelsesstedet ligger udenfor Begravelsesvæsenets Omraade.“

Ovennævnte Bestemmelser træder i Kraft den 1. Juni 1944.

Kirkeministeriets Cirk. (24/5 1944) (til Biskopperne) ang. **Tillæg til Regulativ for Udførelsen af Ligbrænding af 1. Juni 1937.*)**

Ved Fremsendelsen af fornævnte Regulativ skal man henlede Opmærksomheden paa, at de i Cirkulære herfra af 15. Maj 1942 ommeldte Bestemmelser om Pligten for Krematoriet — i København og paa Frederiksberg Begravelsesvæsenet — til at give Meddelelse til vedkommende Sognepræst angaaende en stedfunden Ligbrænding nu er optaget i Regulativet.

Endvidere henledes Opmærksomheden paa, at det ved Anbringelsen af Asken efter stedfunden Ligbrænding fra 1. Juni 1944 at regne er tilladt at anvende Urner af Materiale, der er opløseligt i Vand, forsaavidt Asken skal nedgraves i Jorden, samt at det tillige er tilladt at blande Asken direkte med Jorden.

Ved Henvendelser om Anbringelse af Aske paa en Kirkegaard efter stedfunden Ligbrænding, jfr. § 6, Stk. 2, i Regulativ for Udførelse af Ligbrænding, bør der herefter afkræves nærmere Oplysning om, hvorledes der ønskes forholdt med Asken, saaledes at man i alle Tilfælde sikrer sig de fornødne Oplysninger herom til Indførelse i Kirkegaardsprotokollen.

*) Min.-Tid. A. 1944 Nr. 130.

Kirkeministeriets Skriv. (19/6 1944) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Roskilde Stift) ang. **Afholdelse af Udgifterne ved en Kirkegaardsudvidelse, der var foranlediget ved Begravelsen af et større Antal omkomne allierede Flyvere.**

I et med Stiftsøvrighedens Erklæring af 13. Maj 1944 hertil indsendt Andragende har Svinø Kirke-distrikts Menighedsraad med Henviisning til, at der siden 1942 af den tyske Værnemagt paa Svinø Kirkegaard er reserveret Begravelsesplads til et større Antal omkomne allierede Flyvere, og at der nu ikke paa Kirkegaarden findes yderligere ledige Gravpladser, anholdt om Ministeriets Approbation paa, at Svinø Kirke af Gaardejer N. N., Svinø, erhverver en umiddelbart Nord for Svinø Kirkegaard beliggende, 645 m² stor Parcel af Matr. Nr. 1 b, Svinø By, Kong Sogn, for en Købesum af 200 Kr., samt at Arealet inddrages under Kirkegaarden og

anvendes til Begravelsesplads. Endvidere har Menighedsraadet med Henviisning til, at Raadet ikke foreløbig agter at lade opføre Murindhegning af det nye Kirkegaardsareal, anholdt om Approbation paa, at dette indtil videre indhegnes med en dobbelt Række Lægter, anbragt paa firskaarne Stolper, medens Adgangen til Jordstykket tilvejebringes ved Gennembrydning af Kirkegaardsmuren og Opsætning af en dobbelt Kirkegaardslaage.

Idet Menighedsraadet derhos har anført, at de foreløbige Udgifter ved Kirkegaardsudvidelsen kan anslaaes til ca. 1000 Kr., og at Kirkegaardsudvidelsen har en ekstraordinær Karakter, idet det ikke drejer sig om Tilvejebringelse af Gravplads til Kirkedistriktets Beboere, har Raadet endelig anholdt om, at Udgifterne ved Kirkegaardsudvidelsen maa blive afholdt af offentlige Midler.

Saaledes foranlediget skal man efter stedfunden Brevveksling med Sundhedsstyrelsen tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet herved bifalder, at Svinø Kirke til Udvidelse af Kirkegaarden erhverver den fornævnte Parcel af Matr. Nr. 1 b, samt at Arealet inddrages under Kirkegaarden og anvendes til Begravelsesplads og derhos midlertidigt hegnes paa den af Menighedsraadet angivne Maade. Det bemærkes endvidere, at Forslag til Gennembrydning af Kirkegaardsmuren maa forelægges Ministeriet til Approbation, samt at Planen til Kirkegaardens Inddeling og Beplantning maa approberes af Synet i Henhold til kgl. Anordning af 10. December 1927 angaaende Kirkegaarde, § 6, Stk. 5, og § 8, Stk. 1.

Med Hensyn til Dækning af de med Kirkegaardsudvidelsen forbundne Udgifter bemærkes, at disse vil blive afholdt enten af Statskassen eller ved Ministeriets Foranstaltning ved Udbetaling af kirkelige Midler.*)

*) Efter at have modtaget en foreløbig Opgørelse over Udgifter til Beløb 766 Kr. ved Kirkegaardens Udvidelse anmodede Ministeriet i Skrivelse af 24. Januar 1945 Stiftsøvrigheden om a conto at anvise Menighedsraadet det nævnte Beløb af Stiftsmidlernes almindelige Reservefond i Henhold til kgl. Anordning angaaende Stiftsmidlernes Bestyrelse af 11. Oktober 1937 § 11 e.

Kirkeministeriets Skriv. 24/6 1944) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyens Stift) ang., hvorledes der vilde være at forholde med Udgifterne ved de med Begravelsen af 9 forulykkede engelske Flyvere forbundne Udgifter.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 17 nr. 8

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Formanden

I de for vor forenings virksomhed gældende vedtægter, der sidst er vedtaget på den ordinære generalforsamling i Hjørring den 28.-7.-1950, siger § 4, stk. 5, at „Næstformanden indtræder i tilfælde af formandens forfald i dennes pligter og rettighe-der.“

I henhold hertil er landstingsmand, fhv. kirke- minister *Johs. Hansen* nu foreningens formand og vil som sådan aflægge beretning på den kommende generalforsamling.

Ud fra det af hr. *Johs. Hansen* fremførte og af det øvrige forretningsudvalg tiltrådte standpunkt, at det for foreningens trivsel vil være bedst, om man iøvrigt bevarer traditionen med at have en gejstlig som formand, tænker man sig denne ord- ning som midlertidig og håber ved generalforsam- lingen i Haderslev til sommer at kunne gå over til en ordning på sædvanlig basis.

Forretningsudvalget.

Nye medlemmer

Afdeling A.

975. Stenhuggermester Leo Larsen, Stormgade 91, Esbjerg.
976. Stenhuggermester Albin Jørgensen, Vester- brogade 9, Aarhus.

Afdeling D.

121. Herredsgartner B. Indergaard, Borglun, Drammen, Norge.
122. Trondheim kirkevergekontor.

Landsbykirkegårdene nu — og før

I juleheftet 1951 af „Kirkens Front“ har forfat- teren *Martin A. Hansen* en artikel „Træet“, der rummer nogle barndoms minder og folkloristiske synspunkter. Af denne skal blot citeres nedenstå- ende få linjer om landsbykirkegårdenes forvand- ling. *Martin A. Hansen* skriver:

„Gennem den sidste menneskealder er der sket forandringer ved en mængde landsbyers kirkegår- de. Ofte er et stykke jord inddraget som ny døde- have. Og dér plantes ikke træer, men stedsegrønne busketter. De skygger mindre, så blomster trives bedre. De blomsterdyrkende kvinder råder på kir- kegårde, og sydens altidgrønne, stive buske fordri- ver efterhånden også den nordiske lund på de gam- le kirkegårde. Her har helliglunden stået også

gennem hele den kristne tid. Nu falder den. Min far var fremskridtsmand, men holdt på træerne om kirken. Et stortræ suser over hans hvilested.“

FRA DANSKE DAGBLADE

NB. Redaktionen af denne rubrik gør på given foranledning opmærksom på, at vi ville sætte pris på at kunne meddele navn på forfattere til projek- ter, udførte anlæg, kapeller m. v. i hver enkelt til- fælde, hvor sådanne ting omtales; men vi kan kun gøre dette, når det fremgår af den pågældende bladnotits, eller redaktionen ad anden vej har fået kendskab dertil.

^{30/7} (Nordsjælland): Udvalgt af Hellebæk Gamle kgd. er snart færdig. (Havearkitekt *Johannes Tholle*; anlægsgartner *N. F. Jeppesen* m. fl.).

^{2/8} (Amagerbladet): Sundby kgd.s udv.

^{2/8} (Tidens Tegn): Angreb på ligbrændingen i Kolding formedelst fund af små knogler på af- faldsbunke.

^{3/8} (Sydsjæll. Soc. Dem.): Den ny kgd. i Næstved snart færdig (havearkitekterne *Boye* og *Preisler*).
^{5/8} (Nationaltid.): Dyrt at leve, men også dyrt at dø. Der ofres hvert år ca. 30 mill. kr. på begravel- ser i Danmark.

^{16/8} (Svendborg amtstid.): Vejstrup kgd. ønsker kommunitilskud til køb af jord for kgd.s-udv. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

^{17/8} (Sorø Amtstid.): Udvalgt af Skelskør kgd. ven- tes færdig til december (havearkitekt *Georg Ge- orgsen*).

^{17/8} (Loll. F. Venstrebl.): Forhandlinger om ny kgd. i Nakskov.

^{17/8} (Hørsholm Avis): Første del af udv. af Fre- derikssund kgd. er ved at være færdig (arkitekt m. a. a. *Erik L. Rasmussen*, havearkitekt *Johannes Tholle*; anlægsgartner *Rasmus Jørgensen* m. fl.).

^{19/8} (Fyns Social Dem.): „The new look“ slår igennem på kgd. Odense.

Det er ikke nogen hemmelighed, at kirkegårds- inspektøren er alt andet end glad for den gamle stil, og det har derfor været ham en stor, personlig tilfredsstillelse, at „the new look“ nu er slået så godt an, som tilfældet faktisk er. De gamle, stive linier med grusgange, gelændere og monumenter afløses i den nye form af store, bløde linier med en ganske overordentlig smuk helhedsvirkning.

Man begyndte i 1947 med et areal på ca. en tøn- de land midt på den gamle Assistens kirkegård. Princippet var det, at gravstederne blev gjort en del mindre med bestemte retningslinier for anlæg- gelsen, og samtidig udlagdes grusgangene som

grønne flader blot med en smal flisesti i midten. Hækkene mellem gravstederne blev gjort mindre, således at helhedsindtrykket kom mere frem, og hele det nye billede blev således, at man mere havde indtrykket af at færdes i en park end på en kirkegård. Det noget knugende indtryk, som karakteriserer de gamle kirkegårde, var fjernet.

Inspektøren hævder: „Det har altid forekommet mig meningsløst, at folk har ofret så meget på gravstederne, som tilfældet har været med den gamle facon, idet man jo med meget mindre midler kan lave noget, der er mindst lige så kønt. Den forenkling, der er sket, bevirker ikke alene færre udgifter til anlæg og grave, men også billigere vedligeholdelse. Det nye system indebærer endvidere den fordel, at gravene er meget lettere at vedligeholde, og det spiller jo en ikke ringe rolle. Man kan næppe bortforklare, at det netop er et spørgsmål om tid, som er skyld i, at mange grave med et mildt ord bliver dårligt passet...“.

20/8 (Demokraten): Den ny kgd. i Lisbjerg indviet i går af pastor *Aage Isager*.

21/8 (Berl. Tid. aften): Kgd. skal ligge inde i byen, hvor borgerne har brug for dem (referat af artikel i „Byplan“).

21/8 (Aarhus Amtstid.): Sagen om Viby J. kgd. skal drøftes med ministeriets embedsmænd.

21/8 (Roskilde Tid.): Der skal bl. a. anskaffes vogn til transport af kister på Roskilde kgd.

24/8 (Venstres Folkebl.): Der sættes et stort egetræskors op på Ringsted ny kgd. samt på flygtningegravene (arkitekt m. a. a. *Marinus Andersen*).

25/8 (Ekstrabl.): Prisdirektoratet vil se på de dyre begravelsespriser.

25/8 (Randers Dagbl.): Køb af areal 30×60 m til udv. af Tøstrup kgd.

29/8 (Holstebro Avis): Aulum kgd. udv. m. 15,000 m² (havearkitekt *Johannes Tholle*).

7/9 (Thisted Amts Avis): Vestre kgd. i Thisted skal have et ensartet præg.

7/9 (Sydsjæll. Soc. Dem.): Udov. af Karrebæk kgd. (havearkitekt *Georg Boye*).

11/9 (Thisted Amts Avis): Ydby kgd. skal udvides (havearkitekt *Johannes Tholle*).

11/9 (Social-Demokraten): Det haster med udv. af Brøndbyvester kgd.

17/9 (Thisted Soc. Dem.): Fjerritslev kgd. udvides.

20/9 (Berl. aften): Hvidovre kommune vil købe handelsgartneri til 600,000 til ny kgd.

20/9 (Viborg Stifts Folkebl.): Planer om krematorium på Viborg kgd.

24/9 (Svendborg Avis): Den ny kgd. i Ringe koster kr. 30,000 (inspektør *O. Raahauge-Askegaard*).

25/9 (Silkeborg Avis): Juli-ujejrets skader på kgd. i Silkeborg er nu udbedret (kr. 3—4000).

26/9 (Langel. Avis): Der er planer om et nyt kapel og udv. af kgd. i Hou.

27/9 (Sønderjyden): Planer om regulering og udv. af Skærbæk kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

27/9 (Østsjæll. Soc. Dem.): Udov. af Højelse kgd. er færdig (kr. 46,283).

27/9 (Aalborg Amtstid.): Skalborg har nu både plads til kirke og kgd.

30/9 (Ny Tid): Betydelig udv. af kgd. i Nibe. Planen, der er udarbejdet af anlægsgartner *Aage Bruus*, er et fuldstændigt brud med de gamle inddelinger af kirkegårde efter liniegraveprincippet. Det smukke anlæg, der nærmer sig sin fuldførelse, inddeler den midterste del af kirkegården med cirkelrunde gange med et enkelt udført springvand i centrum. Cirklen er længere ude afsluttet med beplantede trekanter, og den sidste del af pladsen anlægges med liniegrave. Hovedgangene fra den gamle kirkegård føres igennem og forbindes med den brede cirkelrunde gang, hvorved der skabes gode kørselsforhold, hvad der hidtil har været savnet på kirkegården. Også rent praktisk er den nye anlægsform en fordel, og den giver en god udnyttelse af pladsen. Der bliver plads til ialt ca. 600 begravelser, og udnyttelsesprocenten er ca. 53.

5/10 (Odder Dagbl.): Odder kgd. skal udv. Dræningsarb. projekteret af landinspektør *Chr. Andersen*.

6/10 (Sorø Amtstid.): Lyngby-Taarbæk kommune udskriver konkurrence om centralkgd.

6/10 (Ekstrabl.): Som et led i den indsamling af gammelt jern, der finder sted over hele landet for at skaffe råvarer til stålvalseværket i Frederiksværk, har man nu fået opmærksomheden henledt på kirkegårdene. På Tønder kirkegård findes der en mængde grave, som er omgærdet af tonstunge jerngelændere, og fra de grave, der ikke bliver fornyet, vil man nu fjerne gelænderne for at lade dem omsmelte.

7/10 (Sydsjæll. Soc. Dem.): Der gøres indvendinger imod omkostningsberegningerne for Næstved Ny kgd.

8/10 (Hejmdal): I disse dage er arbejdet med de allierede flyvergrave på Aabenraa kirkegård endelig afsluttet. Arbejdet er foretaget af havearkitekt *Rasmus Th. Christensen*, og nu, da det er tilendebragt, får man rigtig et indtryk af det smukke minde, der er sat til fremmede soldater... Det er de engelske myndigheder selv, der har bekostet opsætningen af gravstenene, hvorimod Aabenraa menighedsråd har bekostet gravenes indretning. Menighedsrådet skal føre tilsyn med gravenes vedligeholdelse.

Omkring flyvergravene er arrangeret en sten-sætning samt foretaget en beplantning af japan-ske hængekirsebærtræer... På hver enkelt grav er

plantet vilde roser og vinterlyng, og mellem grave-
ne er sået bjerggræs for at skabe den smukkeste
tænkkelige ramme.

Foruden de engelske flyvergrave kommer min-
delunden også til at omfatte de russiske krigergrave,
der ligger umiddelbart bag de britiske og cana-
diske flyvergrave...

¹⁰/₁₀ (Kalundborg Folkebl.): Stor udv. af kgd. i
Kalundborg; kr. 43,000.

¹⁰/₁₀ (Aalborg Amtstid.): Kasernebyggeri kræver
ny kgd. i Nr. Uttrup.

¹⁰/₁₀ (Ebeltoft Avis): Nimtofte kgd. udvides og
der bygges ligkapel (arkitekt *Packness*).

¹²/₁₀ (Nationaltid.): Ud v. af Egebæksvang kgd.
bortliciteres (havearkitekt *C. Th. Sørensen*).

¹³/₁₀ (Assens Amts Avis): Aarup kgd. skal udv. m.
ca. 7000 m².

²⁰/₁₀ (Hejmdal): Arbejdet med udførelse af 2den
del af Sønderborg Ny kgd. er anslået til 250,000
kr. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

²⁰/₁₀ (Horsens Soc. Dem.): Ud v. af Horsens Ve-
stre kgd. vil dække begr. i 25 år (insp. *Rud Niel-
sen*).

²¹/₁₀ (Fyns Tid.): Biskop *Ølgaard* indvier ny urne-
have i Svendborg (arkitekt m. a. a. *Andreas Jen-
sen*, insp. *J. Gravesen*). VK. vil fremkomme med
en artikel om urnelunden.

²⁶/₁₀ (Sydsjæll. Soc. Dem.): Allerslev kgd. skal ud-
vides ud imod landevejen.

³⁰/₁₀ (Aftenbl.): Planer om ny stor kgd. på Ama-
ger.

³¹/₁₀ (Helsingør Soc. Dem.): Licitation over udv.
af Egebæksvang kgd. (havearkitekt *C. Th. Søren-
sen*): Tilbudene lød således: Jens Christensen,
Humlebæk, kr. 20,540, Alex Sørensen, Humlebæk,
13,938 kr., Helvig Andersen, Helsingør, 20,094 kr.,
H. H. Sørensen, Hillerød, 43,547 kr., Poul Rasmus-
sen 41,643 kr., Børge Deichmann, Gentofte, 22,605
kr., Eske Nielsen, Fredensborg, 15,031 kr., Peter
Kjul, Vedbæk, 13,753 kr., H. Frandsen, Valby,
15,985 kr., Groth, Hillerød, 15,473 kr., Michael Lar-
sen, København, 15,392 kr., Erik Rasmussen, Gen-
tofte, 36,000 kr., Poul Larsen, Helsingør, 31,100
kr., Anker Lund, Espergærde, 55,400 kr.

¹/₁₁ (Sjæll. Stiftstid.): Licitation over Karrebæk
kgds. udv. (havearkitekt *Georg Boye*); der indkom
flg. tilbud: Entrp. Christoffersen, Næstved, kr.
9,400, murer m. Olsen, Karrebækstorp, kr. 11,480,
entrp. Victor Hansen, Kbhvn., kr. 11,800, anlægs-
gartner H. Hansen, Næstved, delv. udf. kr. 2,671,
murer m. Hans Larsen, Karrebæk, kr. 17,500. Man
vedtog at antage det billigste tilbud på kr. 9,400
fra entrp. Christoffersen, Næstved.

⁶/₁₁ (Fyns Tid.): Den ny kgd. i Odense skal hedde
Riisingkirkegård.

¹⁰/₁₁ (Skive Avis): Skive kgd. udvides af have-
arkitekt *C. Th. Sørensen*.

¹³/₁₁ (Vestkysten): Der købes jord til ny kgd. i
Varde.

¹⁵/₁₁ (Loll. F. Venstrebl.): Mindretallet i Nakskov
går imod kgd. ved Chr.dalsvej.

¹⁹/₁₁ (Dannevirke): Øsbý kgd. udvides (kirke-
gårdsarkitekt *Jørgen Jensen*).

FRA NORSKE DAGBLADE

²⁸/₆ (Samhold): Omfattende forskønnelse av
Hunn kgd.

³/₇ (Hamar Stiftstid.): Kgd. i Brumunddal vil bli
indviet i høst (arkitekt *Skinnarmo*).

²⁹/₈ (Nidaros): Kgd. i Steinkjer blir udv.

⁴/₉ (Samhold): Påkrevet utv. av Balke kgd.

¹⁹/₉ (Sarpn): Borge kgd. skal utv.

FRA SVENSKE DAGBLADE

⁴/₈ (Skånska Socialdem.): Kyrkogårdsf. kongres-
sar i Hälsingborg.

⁶/₈ (Bohol.): Klövedal kgd. udv. påny.

³¹/₈ (Eskilstuna Kurier): Kyrkogårdskulturen.

³/₉ (Nya Kristinehamn Posten): Vattenkonst,
blommor och grönt forsköna Gamle kgd. i Kristi-
nahamn. Donation.

⁸/₉ (Eskilstuna Kurier): Kompakt kyrkogårds-
kurs.

⁸/₉ (Nordsvenska Dagbl.): Skellefteå bör få skogs-
kyrkogård.

²¹/₉ (Göteborg handelstidning): Det nya kremato-
riet (Kviberg).

²¹/₉ (Sundsvalls Posten): Kgd. i Borgsjö skall gö-
res vackrare.

²⁴/₉ (Svenska Dagbl.): Biskop *Giertz* invigde på
söndagen Kvibergs kapelkrematorium.

¹⁵/₁₀ (Örebro Dagbl.): Skogskgd. i Långbro in-
vigd.

²/₁₁ (Mjölby Tidn.): Nya kgd. i Mjölby skall indv.
lördag.

²⁴/₁₁ (Lunds Dagbl.): Omgestaltung på Norre
kgd. i Lund.

FRA FINSKE DAGBLADE

¹¹/₁₀ (Avisen, Åland): Om udgravninger v. Fin-
ström kk.; fund af grav fra Digerdøden år 1350
og af grave fra år ca. 1000.

FRA TIDSSKRIFTERNE

American Cemetary, juli: Collier's fail to cor-
rect untruths in Davidson story. Figures on the
cost of basic lot care (statistik), — Actual con-
ditions are duplicated in this sale training room,
— Jerseu Shore Cemetery has an unusually beau-
tiful location (*Ray F. Wyrick*) — Are cemetery

executives adequately compensated? Summer is a busy season for the cemetery vandals (exemplar på vandalisme). — August: Two more magazines publish attack on burial practices. Discover egyptian cemetery dating 300 b. c. (ved Cairo). — Improving public relations among lotowners and the public. — Norwegian burial customs. — Septbr.: Removal of Flowers from Graves (*Street*). Are municipal Cemeteries the industri's Stepchildren? (*George F. Maxwell*). New York's Cemetery Law as I see it (*C. T. Perkinson*). Beautiful community Cemetery celebrates 100th Anniversary (Oak Grone in Delaware, Ohio). Indian War Hero denied burial in home Town Cemetery. — Oktbr.: Large Attendance expected at NCA convention in Louisville. Adequate trust funds to insure Cemetery's future. Cremationists hold 33rd. annual convention.

Byplan nr. 15: Kirkegårde, polemik, politik og planlægning (cand. polit. *Poul Kryger*): replik til artiklen i nr. 14.

Garten und Landschaft nr. 10: Unsere Soldatenfriedhöfe. Neues aus der Arbeit des Volksbundes deutsche Kriegsgräberfürsorge (*Werner Lindner*). Soldatenfriedhöfe von Heute (*Carl Ludwig Schreiber*). Technische Einzelheiten beim Ausbau von Soldatenfriedhöfen (*Ziemer*). Zur Berechnung des Flächenbedarfes für grosstädtische Friedhöfe (*Werner Lendholt*).

Gartner-Tidende nr. 43: Binderiplanter I (coniferer: *S. Melkær*).

Ignis nr. 9: Efter 10 år (Halmstad krematorium). Jordbesparing ved kremasjon (kirkeværg *Ludvig Hansen*). Krematorierna böra bli vackra institutioner (*Oscar Övden*). Tidsordning på kyrkogården: Träålder, Järnålder, Stenålder. Pyramus och Thisbe i samma urna (*Lohe*). — Nr. 10: Synspunkter på planläggning av krematorier (*Kurt Jeansson*) m. m. — Nr. 11: Göteborgs avdel. av S.E.F. under 67 år. De 3 skovlar mull (*Arvid Åsbrand*). Göteborgs nya krematoriet invigt (arkitekter: professorerne *E. G. Asplund* † og *Sven Ivar Lind*). Hur Göteborg fått sitt nya krematorium. Är Göteborgs gamla krematorium värt att bevaras som kulturhistoriskt minnesmärke? Nr. 12: Kurs i kyrkogårdskultur i Wästerås. Göteborgs gamla krematorium. Uttalanden vid tillkomsten av Göteborgs nye krematorium. Incineratoranläggningen i kapellkrematoriet i Göteborg.

Landsbygraveren nr. 10: Gravsteders udformning (*Aage Fich*). Vejledning til aflønning af landsbygravere m. m. Bilag: katalog fra Zachariassens planteskole; skitseforslag og beskrivelse af plantninger på 6 m² grave (usignede). Nr. 12: Hvad har vi lært af granpyntningen i år? (*Aage Fich*). Kursuset i Grindsted m. m. (*Ingv. Bertel-*

sen). En lille betragtning over et grimt ord (Dødgraver; *Andreas Andersen*). Fra grandækningskursuset i Grindsted 1951 (*Niels B. Jepsen*).

Menighedsrådenes blad nr. 9: Hvordan indretter man urnehaver? (havearkitekt *Johannes Tholle*). Vore kirkegårdes stilling i nutiden (kommunal eller kirkelig; havearkitekt *Emil Böttiger*). To henvendelser til kirkeministeriet (den ene om sækularisering af kgd.). To gode redskaber (det ene til rensning af drænledninger). Har De en brugt kirkeklokke? (*Aug. Nielsen*). — Nr. 11—12: Kirkegårdsproblemer (foredrag af insp. *Sv. Hansen*). Vejledning til aflønning af landsbygravere.

Pharos nr. 4: Proposed new crematoria (6. Bolton). Cremation in Japan. Sunderland crematorium opened. Cremation in Austria.

Stenhuggertidende nr. 9: Graverprovision (*Edv. Ploug*). — Nr. 11: Delegeretmødet (her bl. a. behandlet spørgsmål om graverprovisionen samt midler til udgivelse af et værk om god gravmøle-kunst).

Steinmetz und Bildhaver nr. 9: Die schrift als ausdrücksmittel (*F. H. Ehmke*). — Schrift als schmuck (*Artur Sansoni*). — Schrift als schaffen des Volksbund deutsche Kriegsgräberfürsorge (*Werner Lindner*). — Idee und gestaltung (gravmøle og kirkegård). — Die schrift am grabmal (*Konrad Schmid*). — Beschriftung eines grabsteins nach vorliegende masszeichnung. — Nr. 10: Handwerker und künstler, 1846 og 1951. Idee und Gestaltung (gravsten). Bemühungen um das Grabmal aus Hartgestein. Nr. 11: Ehrenstätten des Volksbundes deutsche Kriegsgräberfürsorge. — Nr. 12: Der Naturwerkstein im Kirchenbau (*Gerhard Langmaack*). Idee und Gestaltung (gravsten).

Vor Viden nr. 41: De første agerbrugere (*Therkel Mathiassen*); bl. a. om deres gravskikke; dyssekammeret m. v. — Nr. 46: Dolktiden (samme); bl. a. om hellekister.

BOGANMELDELSER

Register til tidsskriftet Vore Kirkegaarde, udarb. ved Alice Nissen, 4°, 20 s., Foreningen f. Kgsk., Haderslev 1951, kr. 2,00.

Under redaktion af havebrugskand. *Alice Nissen* har „Foreningen for Kirkegårdskultur“ udsendt et forfatter- og emneregister til samtlige i årene 1923—1950 udkomne hefter af „Vore Kirkegaarde“ (Bind I—XVI) og derved afhjulpet et savn hos alle kirkegårdsinteresserede.

Enhver tidsskriftsabonnement har sørgelige erfaringer med at orientere sig i gamle årgange, der ofte mister deres værdi som opslagsmateriale. Det udsendte register har samme format som bladet. Forrest står forfatterregistret, der opregner 161

forskellige bidragydere, efterfulgt af emneregistret, opdelt i ca. 150 stikord, som er nøglen til de gamle årganges ca. 1400 sider kirkegårdsstof, hvor alle facer, det være sig kirkelige, æstetiske, økonomiske eller tekniske, er blevet alsidigt belyst af sagkyndige penne.

Forfatteren fortjener tak for sit omhyggelige arbejde, og registret kan anbefales på det bedste til alle, der kan erhverve det for kun 2 kr. ved henvendelse til foreningens kontor, Teatersti 6, Haderslev. Medlemmer af Ffk. har endda 10 pct. rabat på denne lille pris.

Hans Røno.

Max Mann: Pflanzenbaulehre der Topfpflanzen-gärtnerei. I. 2. oplag, 8°, 69 s., Ernst Ulmer, Ludwigsburg. DM. 3,00.

Dette hefte, som nu efter forfatterens død er udkommet i 2. oplag, bearbejdet af *W. Rauth*, giver en let overskuelig beretning om jordarter, gødningsarter og omplantning indenfor potteplante-kulturen for den, der er gartner, og den, der vil være det. Det er et led i en lang række hefter, der beskæftiger sig med havebrug og vinavl og er en god ledesnor for fagets studerende og udøvende.

Ursula Hansen.

Gerd Krüssmann: Die Laubgehölze. 8°, 410 s., 2. opl., Paul Parey, Berlin 1951. 33,60 DM. indb.

Forfatteren er leder af centralen i Dortmund for bedømmelse af træer og buske og en anerkendt og fremragende dendrolog. Han har søgt oplysninger over hele verden for at behandle emnet så omfattende, som man finder det her med 5850 arter og former. Man kan betegne bogen som den gyldne mellemvej mellem den udprægede bestemmelses-håndbog og et værk som „Buske og træer“. Bogen omtaler ikke arterne i systematisk rækkefølge, men alfabetisk, og behandler alligevel planterne rent systematisk med en kort beskrivelse af specielle kendetegn og har 60 tavler, som viser sorter-ernes skelnemærker indenfor de forskellige arter. Det er første gang, man i Tyskland har anvendt betegnelsen med stjerner efter planternes brug-barhed, som bedømmelsesudvalget her i landet benytter; desuden anføres hårdførheden med et, to eller tre omvendte V-er. Bogen begynder med en kort redegørelse om dendrologiens grundsetninger og udtryk for herefter at behandle planterne og slutte med en opstilling af synonyme og tyske plantenavne.

Denne bog er af særlig værdi for den anlægs-gartneriske praksis, hvor der forudsættes så megen kendskab, at man kan undvære lange bestem-melsestabeller, og der er taget hensyn til de nyeste aftaler og beslutninger indenfor dendrologien samt nomenklaturreglerne, sådan som de blev fastlagt i Stockholm 1950. Man kan betegne *Gerd Krüss-manns* bog som den mest moderne og koncentre-

rede i denne art, og den er en fremragende støtte for praktikeren.

Ursula Hansen.

Dansk tidsskrift-index. 36. årg., 1950. Udg. Statens bibliotekstilsyn, 8°, 432 s., N. nord. forlag, Kbh. 1951.

Atter ligger dette register over faglige artikler på bordet, hvilket noteres med tilfredshed; ankomst: medio september. Der er ikke registreret noget under begravelsesvæsen, hvad indexet formentlig ikke kan gøre ved. Ligeså er man vel uden skyld i, at tidsskriftet *Byplan* ikke er registreret, hvad det burde have været. Derimod bør man sørge for a jourføring af nærværende tidsskrifts og dets udgivers retskrivning i henhold til gældende regler og anvendt praksis.

Aage Jørgensen: Danske gravminder af smedejern. 8°, 136 s., Ejnar Munksgaard, Kbh. 1951. Kr. 12,00.

Som nr. 59 i serien Danmarks Folkeminder har tegneren *Aage Jørgensen* udsendt en yndig bog om folkelige gravmæler af smedejern, hvortil han i en årrække har samlet materiale. Foruden et forord af forfatteren er der en orientering af museums-konsulent *Poul Halkjær Kristensen*, og så følger 106 nydelige helsides tegninger af smedejernsgravmæler fra vore kirkegårde. En del af dem har før været omtalt og afbildet i VK, men aldrig i denne smukke og følsomme streg, som er *Aage Jørgensen*'s. Vi anbefaler bogen til vore læsere, og vi håber, at den må kunne få indflydelse på kommende tiders udformning af gravmæler. Men hvem skriver bogen om trægravmælerne?

Else Dahl: Kyrkogården. Fol., s. 485—98, særtryk Västerås stift i ord och bild.

Med megen fortjenstfuldhed tager dette store værk, hvoraf nærværende er et lille særtryk, sig også af kirkegårdene, og forfatterinden behandler her disses fortid og nutid i Dalarna, Falun, Köping, Västerås o. s. v. Der er nogle få billeder; men det undrer anm., at der ikke er bragt billeder af de gamle smedejernsgravmæler, de morsomme, mønstrede grusgrave m. v., som VK. før har bragt en hel del om.

V. Malling: Nogle byplanproblemer II. 4°, 58 s., Dansk byplanlaborat., Kbh. 1951. Blandt mange andre aktuelle spørgsmål behandles også kirkegårdenes grænser imod naboer.

N. J. Sennels: Primula. 8°, 136 s., Alm. d. Gartnerf., prakt. håndb. nr. 27, Kbh. 1951, kr. 10,70.

En meget omfattende behandling af primula til stue og til friland, deres dyrkning, sygdomme m. m. Ikke mindre end 64 illustrationer støtter teksten.

Erik Lundberg: Arkitekturens formspråk II. 4°, 744 s., 80 plancher, 3 farvebilleder. Nordisk Roto-gravtryk, Stockholm 1951. Kr. 62,00 heftet.

Da vi for 6 år siden havde den glæde at anmelde første del af denne bog, kunne vi ikke undlade at bruge udtrykket *imponerende*, — og så var det altså endda kun en første del. Nu foreligger 2. del, der bestemt ikke er mindre imponerende. Som undertitel hedder den „studier over arkitekturens kunstneriske værdier i deres historiske udvikling“ med tilføjelse af, at det drejer sig om den yngre antik i perioden fra år 300 før til 600 efter Kristi fødsel. Afsnittene betegnes med titlerne senantikens stad, byggeteknik og udvikling. I forordet fremhæver forfatteren, at materialet i bogen er fremkommen ved hans personlige studier i marken og derfor bundet i en vis fortrolighed overfor bygningsmonumenterne, — at der dog også citeres andre, fremgår bl. a. af den vedføjede litteraturfortegnelse. For vore læsere kan det måske interessere at erindre om, at ikke mindst gravkapeller, kirker, mausolæer og sarkofager er bevaret fra disse tider og behandles af forfatteren.

Under Afrikas sol, ved Folmer Nielsen. 8°, 64 s., Dansk forenet sudanmission, Kbh. 1951.

Dette er 34. årg. af missionselskabets julebog, i hvilken der bl. a. omtales, at det er 40 år siden, at den danske sudanmission blev stiftet. Der er også nogle fornøjelige billeder fra dagliglivet derude.

Eric Hofsjö: Toner ur töcknet. 8°, 96 s., Saxon & Lindströms, Stockholm 1951. Kr. 6,00.

Med disse toner fra tykningen debuterer trädgårdsmanden *Eric Hofsjö* med en samling på godt 50 digte. Forf. er i 1951 fyldt 50 og er rejsende for Weibulls A/B. Samlingen er rubriceret i 6 afsnit, men egentlig er det forbavsende, så lidt naturlyriken er repræsenteret. Mest er det let vemodige toner og livsfilosofi, der også strækker sig ud over døden, som når forfatteren beder Gud skærme ham imod efter døden at komme til at bo i de saliges by med gader af guld og luften fuld af harpeklange; han ber i stedet om at måtte blive forvandlet til en åkande, som lever i hans barnheds sø.

G. A. R. Philips: The Rock Garden and Alpine Plants. 8°, 310 s., Collingridge Lmted., London 1951. 15 sh.

Dette er 2. udgave af *Philips* bog om klippehaver og alpine vækster; første udgave kom i 1946. Den giver udmærkede anvisninger fra en erfaren mands hånd, men lovlige få illustrationer; disse fremtræder iøvrigt fint på særlige tryksider af krideret papir. Plantelisterne er meget omfattende; f. eks. nævnes mere end et halvt hundrede hårdføre orkideer. Også stenplanter indendørs (drivhus etc.) behandles. Bogen indgår pænt i den store litteratur for haveejere og gartnere, som forlaget har udgivet, og hvis liste omfatter en

snes af almindelig art, ligeså mange om blomsterforuden nogle om frugt- og køkkenhaver og endnu en sne monografier om vandbassiner, clematis, campanula, hække o. s. v., — noget både for unge begyndere og for viderekomme.

Gardens and Gardening 1951. 8°, 176 s., London & New York 1951, 15 sh.

Dette årsskrift af *The Studio* er især helligt blomsterløgvekster til haver, indendørsbrug og til de forskellige årstider; men det bringer dog også som det første dessiner i tekst og billeder for anlæg eller omlægning af haver, store og små, — selv om (som udgiverne skriver) „de store haver turde ligge udenfor de fleste af vore læsers områder.“ Billeder og tryk er førsteklases og har også bud til danske læsere.

RESOLUTIONER m. m.

Kirkeministeriets Skriv. (18/7 1944) (til Stiftsøvrigheden over Ribe Stift) ang. en **Besværing over, at Stiftsøvrigheden havde forlangt et bestemt Skema lagt til Grund ved Udarbejdelsen af en Kirkegaardsvedtægt samt krævet de foreslaaede Takster for Gravstedserhvervelse forhøjede.**

I det med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 7. f. M. hertil indsendte Andragende har A. Sogns Menighedsraad besværet sig over, at Stiftsøvrigheden ved Stadfæstelsen af Vedtægten for A. Kirkegaard har forhøjet de af Menighedsraadet foreslaaede Takster for Erhvervelse af Gravsteder paa Kirkegaarden, idet Raadet bl. a. har anført, at de saaledes fastsatte Takster efter dets Formening vil lægge afgørende Hindringer i Vejen for Bevarelsen af de større Familiegravsteder.

Menighedsraadet har derhos givet Udtryk for den Opfattelse, at dets Ret til at stille Forslag angaaende Affattelsen af Kirkegaardsvedtægten er gjort illusorisk ved Stiftsøvrighedens Forlangende om, at det af Provsteforeningen udarbejdede Forslag skal anvendes som et Skema, saa at kun uvæsentlige Ændringer kan finde Sted heri, og saaledes at de aabne Punkter i Skemaet udfyldes af Stiftsøvrigheden, ikke af Menighedsraadet.

Det fremgaar bl. a. af Sagen, at Taksten for Erhvervelse af Gravsteder med flere end højst 2 Gravpladser af Stiftsøvrigheden er fastsat til 5 Kr. pr. Gravplads, at Stiftsøvrigheden ligeledes har forhøjet de af Menighedsraadet foreslaaede Takster for Erhvervelse af Gravsteder paa een Gang for flere end een Fredningsperiode til Beløb, der ligger væsentlig højere end de af Menighedsraadet foreslaaede, samt at der af Stiftsøvrigheden med Hjemmel i Lov om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde af 30. Juni 1922 § 25, Stk. 5, er fastsat en særlig Takst for Erhvervelse af Gravsteder til Personer, der ikke hører til Folkekirken,

medens Menighedsraadet ikke ønskede en saadan Bestemmelse optaget i Udkastet.

Ved Sagens Forelæggelse for Ministeriet har Hr. Stiftamtmanden og Deres Højærværdighed henvist til, at Menighedsrådet i Medfør af fornævnte Lovs § 23, Stk. 1, kun har Ret til at stille Forslag angaaende Affattelse af Kirkegaardsvedtægten, hvorhos De — forsaavidt angaar Kravet om Benyttelse af det af Provsteforeningen udarbejdede Forslag om Skema — har udtalt, at en forsvarlig Kirkegaardsvedtægt vanskeligt lader sig udarbejde, uden at man har en overskuelig og lovmæssig Form at bygge paa.

Således foranlediget skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet intet finder at erindre imod de af Stiftsøvrigheden ved Stadfæstelsen af Vedtægten fastsatte Takster.

Med Hensyn til Menighedsraadets Protest mod den af Hr. Stiftamtmanden og Deres Højærværdighed ønskede Benyttelse af den ommeldte Blanket* som Grundlag ved Udarbejdelsen af Vedtægtsforslaget bemærkes, at det ogsaa efter Ministeriets Skøn vil være paakrævet, at en saadan Blanket*) lægges til Grund ved Udfærdigelsen, men at det jo iøvrigt staar Menighedsraadet frit for i det enkelte Tilfælde at stille Forslag om saadanne Ændringer i Blankettens Tekst, som maatte forekomme Menighedsraadet hensigtsmæssige.

Kirkeministeriets Skriv. (29/7 1944) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aalborg Stift) ang. en Bestemmelse i en Kirkegaardsvedtægt om Betaling for Gravplads til visse udensognsboende, jfr. Lov om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. af 30. Juni 1922 § 25, Stk. 3.

Af den med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 26. Maj 1944 dertil indsendte Sag fremgaar det, at Kaastrup Sogns Menighedsraad har anholdt om Stiftsøvrighedens Approbation paa det hoslagt tilbagefølgende Udkast til en ny Vedtægt for Kaastrup Kirkegaard, i hvilken Vedtægt der under § 14, Stk. 1, er optaget en saalydende Bestemmelse: „§ 14. Udensognsboende Medlemmer af Folkekirken, der har Ægtefælle begravet paa Kirkegaarden, eller som har boet deres væsentligste Tid i Sognet, saa de regnes for at høre til Sognet, samt Børn af Forældre, der hører til i Sognet, saafremt disse Børn ikke har fast Bopæl (eget Hjem) andetsteds, betaler for 1 Fredningsperiode for indtil 2 Gravpladser 0 Kr. pr. Grav og iøvrigt efter Reglerne i §§ 12 og 13 med Tillæg af 0 Kr. pr. Grav.“

Stiftsøvrigheden, der i Skrivelse af 18. Juni 1943

har henstillet til Menighedsraadet at lade den nævnte Bestemmelse affatte i Overensstemmelse med Bestemmelserne i § 25, Stk. 3, i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v., har ved Sagens Indsendelse hertil udbedt sig Ministeriets Afgørelse med Hensyn til, om Bestemmelsen i § 14, Stk. 1, maatte kunne godkendes i den af Menighedsraadet ønskede Affattelse.

I Anledning heraf skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet er enig med Stiftsøvrigheden i, at Vedtægten § 14, Stk. 1, ikke bør godkendes i den foreslaaede Affattelse, men at der bør gives nævnte Bestemmelse samme Ordlyd som Lovens § 25, Stk. 3.

Det bemærkes i denne Forbindelse, at Hensigten med Lovens § 25, Stk. 3, er at give de i Stk. 3 nævnte udensognsboende — og kun disse, jfr. Udtrykket „andre udensognsboende“ i § 25, Stk. 4 — en Ret til at erhverve Gravplads paa Kirkegaarden, men at det er en ufravigelig Forudsætning, at der skal erlægges Betaling for Gravstedsretten, og at denne Betaling skal være fastlagt i Vedtægten.

Særlig bemærkes, at der ikke er Grund til i Vedtægten udtrykkelig at nævne saadanne udensognsboende, „som har boet deres væsentligste Tid i Sognet, saa de regnes for at høre til Sognet“, da det staar Menighedsraadet frit for i det enkelte Tilfælde at fastsætte, hvilke udensognsboende der skal anses for „paa særlig Maade at være knyttet til Sognet.“

Endelig skal man bemærke, at der i den af Menighedsraadet foreslaaede Formulering af § 14, Stk. 1, imod Lovens Bestemmelser i § 25, Stk. 3, er udeladt Forældre, der har Børn begravet paa Kirkegaarden.

Kirkeministeriets Skriv. (31/7 1944) (til Socialministeriet) ang. Begravelse paa Kirkegaarden i Saksjøbing af Alumner paa Maribo Amts Arbejds- og Plejeanstalt i Saksjøbing.

I Skrivelse af 23. Februar 1944 har Socialministeriet udbedt sig en Udtalelse fra nærværende Ministerium over den hoslagt tilbagefølgende Sag, hvorunder der i Anledning af, at N. N., der den 11. December 1941 afgik ved Døden i Maribo Amts Arbejds- og Plejeanstalt i Saksjøbing, hvor han var dømt til at tages i Forvaring af det offentlige, er bleven begravet paa Saksjøbing Kirkegaard, er rejst Spørgsmaal, dels om Kirkegaardsbestyrelsens Ret til eventuelt at nægte at modtage afdøde Alumner fra nævnte Anstalt til Begravelse paa Saksjøbing Kirkegaard, dels om, hvorvidt der — som i det foreliggende Tilfælde sket — kan afkræves den Kommune, der maa bekoste den paagældende Begravelse, Betaling for Brug af Kirkeklok-

*) Formularer til vedtægter forhandles af Foreningen for kirkegårdskultur, red. anm.

kerne, Orgelspil og Sang, Vederlag til Ringeren og særskilt Betaling for Vedligeholdelse af Gravstedet.

I Anledning heraf skal man efter stedfunden Brevveksling med Stiftsøvrigheden over Lolland-Falsters Stift, hvis Erklæring er paategnet Sagen, herved tjenstlig meddele, at Kirkebestyrelsen — som udtalt i nærværende Ministeriums Skrivelse af 29. Juli 1931 til nævnte Stiftsøvrighed — ikke kan vægre sig ved at lade Begravelser af Alumner fra Maribo Amts Arbejds- og Plejeanstalt foregå på Saksøbing Kirkegaard, samt at der ej heller kan kræves Betaling for Brug af Kirkeklokkerne, Orgelspil og Sang, Vederlag til Ringeren og særskilt Betaling for Vedligeholdelse af Gravstedet, idet Anstaltens Alumner med Hensyn til disse Ydelser maa henregnes til Pastoratets Beboere.

Kirkeministeriets Skriv (3/8 1944) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyens Stift) ang. Spørgsmaalet om Afholdelse af Udgifter til Gaver, Blomster og Kranse m. v. af de kirkelige Kasser.

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 11. December 1943 hertil indsendt Andragende har Provst for Gudme og Vinding Herreder N. N. anført, at Menighedsraadene udviser stigende Tilbøjelighed til af de kirkelige Kasser, hvis Under-skud dækkes ved Ligning paa Menigheden, at afholde Udgifter, hvis Udredelse ikke kan anses for hjemlet, eller om hvis Tilstedelighed der i alt Fald maa rejses Tvivl, f. Eks. til Gaver eller Blomster ved Præsters eller Kirkebetjentes Jubilæer, Kranse ved Præsters og Menighedsraadsmedlemmers Begravelser og lign.

Med Henvisning hertil har Provst N. N. henstillet, at der af Ministeriet maatte blive udfærdiget et Cirkulære, indeholdende Vejledning med Henvisning til, hvilke Udgifter der maa afholdes af de kirkelige Kasser, og hvilke der ikke kan tillades afholdt.

I Anledning heraf skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet ikke finder at kunne udsende et almindeligt Cirkulære vedrørende et Område, hvor det i saa udpræget Grad som her drejer sig om Enkeltafgørelser af meget forskellig Art, og hvor den endelige Afgørelse i høj Grad beror paa et Skøn over samtlige foreliggende Omstændigheder. Imidlertid vil nogen Vejledning kunne hentes fra de af Ministeriet hidtil truffne Enkeltafgørelser, hvoraf en Række er anført i den af Ekspeditionssekretær Louis Petersen udarbejdede kommenterede Udgave af Kirkelovene af 1922 med senere Ændringer, Side 64—

65 og 99—100, for henholdsvis Menighedsraads-kassens og Kirkekassens Vedkommende.

Det tilføjes, at Ministeriet maa holde for, at der bør indskræpes Menighedsraadene den størst mulige Tilbageholdenhed med Hensyn til Udgifter paa det her omhandlende Omraade, og man skal bede Menighedsraadene anmodet om, forinden ikke allerede tilladte Udgifter afholdes, at rette Forespørgsel herom til Stiftsøvrigheden, der i Tvivltilfælde bedes forelægge Sagen for Ministeriet.

Kirkeministeriets Skriv. (25/s 1944) (til Biskoppen over Aarhus Stift) ang., at det ikke er tilladt Folkekirkens Kirker at flage med Splitflag, m. m.

Kirkeministeriets Skriv. (26/s 1944) (til Biskoppen over Københavns Stift) ang. Tilvejebringelse af Oplysninger til Brug ved Kirkeførelsen i Tilfælde, hvor en Person er afgaaet ved Døden udenfor København, men er begravet i København.

I et med Deres Højærværdigheds Skrivelse af 8. August 1944 hertil indsendt Andragende har Sognepræst for Asminderød og Grønholt Menigheder N. N. forespurgt, hvorvidt det i Tilfælde, hvor en Person er afgaaet ved Døden udenfor København, men er begravet i København, paahviler Københavns Begravelsesvæsen eller den ved Begravelsen fungerende Præst at tilvejebringe og til Dødsstedets Sognepræst at videresende Oplysning om afdødes Forældre og ægteskabelige Stilling.

Saaledes foranlediget skal man efter stedfunden Brevveksling med Direktoratet for Københavns Begravelsesvæsen meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at den af Københavns Begravelsesvæsen i Tilfælde som det omhandlede Blanket, hvoraf et Eksemplar vedlægges, indeholder de Oplysninger, som Begravelsesvæsenet i Medfør af Ministeriets Cirkulære af 4. Juli 1893 er pligtigt at meddele Dødsstedets Sognepræst udenfor København, naar Begravelsen er foregaaet i København, og at der yderligere i Blanketten er optaget en Rubrik til Oplysning om den afdødes ægteskabelige Stilling, hvorimod der ikke er afsat nogen Rubrik til Oplysning om afdødes Forældre.

I denne Forbindelse skal man derhos henlede Opmærksomheden paa, at de ommeldte Oplysninger om afdødes forældre og ægteskabelige Stilling efter det i Kirkebogsskemaet anførte kun skal skaffes saa vidt muligt“, jfr. herved det i Ministeriets Skrivelse af 27. November 1926 til Biskoppen over Aarhus Stift udtalte, og at det naturligvis forudsættes, at ogsaa Dødsstedets Sognepræst søger at skaffe de fyldigst mulige Oplysninger til Brug ved Førelsen af Ministerialbøgerne.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 17 nr. 9

Generalforsamling

Foreningen for kirkegårdskultur afholder sin årlige ordinære generalforsamling på »Harmonien« i Haderslev lørdag den 21. juni 1952 kl. 10,30. Dagsorden ifølge lovene.

JOHS. HANSEN,
landstingsm., fung. formand.

/H. F. Jørgensen,
landsretssagfører, sekretær.

I tilslutning til generalforsamlingen holdes kl. 12,30 frokost på »Harmonien«. Kl. 14 andagt ved stiftsprovst A. Flensmark i Domkirken. Kl. 14,30 udflugt og studiefærd til Haderslevs, Tyrstrups, Christiansfelds, Allers og Fjelstrups kirkegårde. Kl. 20 møde på »Harmonien« med taler af biskop C. W. Noach og kirkegårdsinspektør Hans Rønø.

NB. Man bedes notere sig dato m. m. Der kommer ikke yderligere indkaldelse.

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Nye medlemmer

Afdeling A.

257. Jorløse menighedsråd.

Afdeling C.

977. Gartner J. Møllerup-Thomsen, Baagø, Assens.

Afdeling D.

123. Bygartneren, Raadhusgaten 9, Drammen, Norge.

124. Hautausmaan, Puutarha, Turku, Finland.

125. Arkitekt Samuel Kalden, Karlstad, Sverige.

126. Lepaan Puutarhaopiste, Lepä, Finland.

Kontingentindbetaling

Da kontingentet til Foreningen for kirkegårdskultur for året 1952—53 nu er forfaldet til betaling, anmodes medlemmerne om snarest belejligt at indbetale det til postkonto 11915, Roskilde. Beløbet er det samme som i fjor. Udlændinge bedes ordne det gennem deres bank, da beløbet ikke kan gireres til udlandet. Bedes indbetalt inden 20. april.

FRA DANSKE DAGBLADE

²¹/₁₁ (Aarhus Stiftst.): Udv. af Lisbjerg kgd. (anlægsst. Søren Petersen).

²⁶/₁₁ (Vendsyssel Tid.): Planer om udv. af Børglum kgd.

²⁸/₁₁ (Aarhus Amtstid.): Der er udarbejdet planer til udv. af Venge kgd.

²⁸/₁₁ (Ny Tid): Byen betaler 87,000 og staten 246,000 til Vejgård ny kgd.

³⁰/₁₁ (Hørsholm Avis): Blidstrup kgd. skal udvikles.

³⁰/₁₁ (Holbæk Amts Venstrebl.): Udv. af Kalundborg kgd. koster 45,000 kr.

³/₁₂ (Fyns Tid.): Ringe kgd.s udv. er indviet af pastor Blauenfeldt (inspektør O. Raahauge-Askegaard).

⁷/₁₂ (Kristel. Dagbl.): Kyholm, de dødes ø...

¹²/₁₂ (Hejmdal): Sønderborg menighedsråd har godkendt overslag og plan for 2den del af Sønderborg ny kgd. (havearkitekt Johannes Tholle).

¹³/₁₂ (Flensborg Avis): Der søges statstilskud til udv. af Skærbæk kgd. (havearkitekt Johannes Tholle).

¹³/₁₂ (Fr.borg Amts Avis): Arbejdet med udv. af Egebæksvang kgd. er sat i gang (havearkitekt C. Th. Sørensen).

¹³/₁₂ (Skive Folkebl.): Udv. af Skive kgd. foreslås af havearkitekt C. Th. Sørensen, således at man regulerer skråningen, så den kommer til at fremtræde med smukke kurver. Hele skråningen skulle udlægges med græs og hist og her skulle plantes smukke lyse træer enkeltvis og i grupper. Og her kommer vi til det centrale i planen: På egnede steder af skråningen skulle der kunne anlægges grave enkeltvis eller nogle få samlet mellem eller under træerne. Disse grave kunne fremtræde meget smukt, idet der naturligvis måtte udøves en vis censur af æstetiske grunde. Der kan ikke blive tale om jerngelændere og lignende, men almindeligvis skal de udformes meget enkelt med ikke for høje gravmonumenter — ja, noget af det smukkeste vil nok være grave dækkede med skråningens græs og kun markeres ved en sten og måske nogle buske. Der skal ikke megen fantasi til at udmale sig hvor smuk en sådan kirkegårdsafdeling kan udformes på denne sydskråning. Det vil blive en blanding af parkanlæg og kirkegård.

¹³/₁₂ (Middelfart Venstrebl.): På Middelfart menighedsråds møde i aftes rejste fru Suhr spørgsmålet, om der ikke savnedes tilsyn af en kirkegårdsarkitekt i Middelfart en gang imellem, f. eks. hvert fjerde eller femte år. Arkitekten skulle give råd og stikke de store retningslinier ud for kirkegårdene, navnlig gjaldt dette, når man før eller siden skal udvide den ny kirkegård. Forslaget vakte livlig diskussion.

¹⁴/₁₂ (Sorø Amtstid.): Korsør kgd. skal udvides med ca. ¹/₃, idet den udstrækkes helt op til Mathiesens planteskole. Det er kun en del af arealet, der skal drænes, og den øvrige jordbund er godkendt af kredslægen. Selve dræningsplanerne er udarbejdet af arkitekt *Raahauge-Askegaard*, Odense.

¹⁴/₁₂ (Herning Folkebl.): Arealet for udv. af Ikast kgd. afvandes.

¹⁴/₁₂ (Kristel. Dagbl.): Vore kirkegårdes stilling i nutiden (kronik, *Emil Böttiger*).

¹⁴/₁₂ (Kerteminde Avis): Kerteminde mhsr. har vedtaget at indrette urnehave på kgd.s nordre del.

¹⁷/₁₂ (Svendborg Amtstid.): Bregninge kgd. skal udvides.

¹⁸/₁₂ (Social-Demokraten): Bevillingen til konkurrencen om en centralkgd. i Lyngby forhøjet med 10,000 til kr. 30,000.

²¹/₁₂ (Østsjæll. Soc. Dem.): Kongsted kgd. må udvides.

²¹/₁₂ (Vordingborg Dagbl.): Vordingborg kommune låner kr. 20,000 til kgd.sudv.

²¹/₁₂ (Assens Amts Avis): Menighedsrådet i Assens har bevilget kr. 3500 til urnehave på kgd.

²²/₁₂ (Venstres Folkebl.): Udv. af Tureby kgd. er færdig.

²⁹/₁₂ (Hejmdal): Fra kirkegårdene (kronik, *Aug. F. Schmidt*).

1952:

⁸/₁ (Demokraten): Ingen centralkgd. i Viby. Kirkeministeriet meddelte, at det tilbagekaldte en tidligere givet tilladelse til anlæg af en centralkirkegård på „Vidtskue“s jorder og i stedet meddeltes approbation af anlæg af en ny kirkegård ved og omkring den påtænkte „Fredenskirke“, hvortil kommunen har skænket en byggegrund øst for Rosenvangsallé, samt tilladelse til udvidelse af Viby kirkegård. Kirkeministeriet brugte bl. a. som motivering, at anlægget af centralkirkegård med opførelse af begravelseskapel, som fra flere sider også indenfor sognerådet hævdedes ville være nødvendig, ville koste 1,400,000 kr., hvorimod anlæg af en kirkegård omkring den påtænkte Fredenskirke og udvidelse af Viby kirkegd. kunne gøres for 905,000 kr., en besparelse på 500,000 kr.

¹²/₁ (Viborg Stifts Folkebl.): Kirkegårdsudvalget i Viborg holdt i går et møde for at drøfte krematorieplanerne. Der forelå to projekter, som arki-

tekt *J. M. Danielsen* har udarbejdet. Udvalgets interesse var størst for det mindste af projekterne, der er sådan, at kapellet med krematorietilbygningen ikke kommer graverboligen nærmere end en halv snes meter. Det største projekt omfatter et særligt urne-udleveringsrum, som man ikke synes er absolut påkrævet. Det vil formodentlig blive ordnet således, at udleveringen skal foregå i kapellet.

¹³/₁ (Jydske Tid.): Begravelsespladsen for de allierede flyvere i Åbenrå er færdig (havearkitekt *R. Th. Christensen*).

¹⁵/₁ (Jyllandsposten): Krematoriet i Åbenrå tænkes indviet i marts.

¹⁶/₁ (Demokraten): Hornslet kgd. udvides (landinspektør *Krintel*).

¹⁷/₁ (Vestkysten): En gravstensaffære med den russiske ambassade i København og kirkeværgen i Varde, lærer Olaf Bjarnesen, som hovedimplicerede er under opsejling i Varde i anledning af, at der mellem jul og nytår — uden menighedsrådets kendskab — blev opsat 5 gravsten med stjerne, hammer og segl over grave med russere, der omkring kapitulationen i 1945 døde i krigsfangenskab i Oksbøl og senere blev begravet på kapelkirkegården i Varde.

Gravstenene er „skænket af det sovjetiske fædreland“ og udført hos et københavnsk stenhuggerfirma efter bestilling fra ambassaden. Det pågældende firma har en række bestillinger på lignende sten til andre kirkegårde landet over, men menighedsrådet i Varde finder det højst besynderligt, at man ikke er blevet informeret af kirkeværgen om sagen.

„Vestkysten“ har forelagt spørgsmålet for kirkeminister Hermansen, som siger, at den omtalte udsmykning af gravstenene ikke er en sag, som ministeriet vil eller kan blande sig i. Når de russiske myndigheder ønsker at udsmykke gravminder rejst over landsmænd med deres nationale symbol, har de naturligvis lov at gøre det.

²¹/₁ (Nordsjælland): Bladet refererer en lignende sag som ovenf. anført fra Hornbæk kgd. om mindesmærker på russiske grave.

²³/₁ (Hejmdal): Til det i vort blad udliciterede arbejde med udvidelse af Skærbæk kirkegård kan vi meddele nedenstående oplysninger:

Det omhandlede areal er på ca. 6000 m², hvori er inkluderet den eksisterende allé fra Ribe landevej. Desuden omfatter arbejdet omsætning af hele stengærdet langs Ribe landevej og 3 sæt nye låger i de eksisterende hegn.

Udvidelsen, der foregår ind i præstegårdshaven, omfatter dels en gravgård, som straks gøres færdig, dels en, som først anlægges senere og altså foreløbig er i reserve.

Desuden rummer den en urnehave, en vandkumme og en kapelplads; den sidste udlægges indtil videre med græs.

Den ny gravgård kommer til at rumme godt 200 gravpladser. Ideen i anlægget af gravgården er baseret på de nuværende forhold på kirkegården, hvor gravene kun er 2 m lange, mens de ifølge gældende lov skal være 2,5 m lange; ved på udvidelsen at lægge en græsrabat langs gravene og mellem 2 græsrabatter at lægge en flisegang, opnår man både at kunne bevare de 2 m lange grave som type og alligevel ved begravelser at have et stykke mere at gå på (nemlig græsrabatten); flisegangen benyttes i det daglige af dem, der passer gravene og aflægger besøg ved dem, og kan altså sikre en tørskoet færdsel mellem gravene. Arrangementet er altså både noget nyt — og dog baseret i den særlige tradition i Skærbæk.

Da arbejdet med kirkegårdens udvidelse tænkes udført med tilskud fra arbejdsministeriet, kan det nøjagtige tidspunkt for dets iværksættelse ikke fastsættes nu, men man håber det vil kunne ske snart. Arbejdet er tilrettelagt og tilsynet med det udøves af havearkitekt *Johannes Tholle*, København, som jo har forestået så mange andre kirkegårdsanlæg i Sønderjylland.

³⁰/₁ (Svendborg Avis): Vejstrup sogneråd har vedtaget at forrente og afdrage ⁴/₅ af omkostningerne på kr. 37,000 ved kgd.udv. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

²/₂ (Berl. Tid.): Konkurrencen om en centralkgd. i Lyngby-Taarbæk afgjort (se hovednr. s. 90 ff).

⁴/₂ (Randers Dagbl.): Jordkøb til Vorup kgd. (8000 m², kr. 14,000).

⁷/₂ (Sønderjyden): Ulkebøl sogneråd går ind for menighedsrådets plan om at udvide kgd. imod syd (havearkitekt *Johannes Tholle*), da udvidelse imod nord vil koste ca. 20,000 kr. mere.

¹²/₂ (Aarhus Amtstid.): Ebeltoft har søgt byrådet om areal for udv. af kgd.

¹⁴/₂ (Heimdal): Licitationen over udv. af Skærbæk kgd.: Samlet arbejde: M. Nielsen, Skanderborg, 43,982 kr., N. J. Christiansen, Rømø, 138,000 kr., Holger Bjerning, Herning, 61,893 kr., Viggo Jensen, Skærbæk, 81,927 kr. - Smedearbejdet: Georg Lassen, Skærbæk, 4,149 kr., F. C. Walthauer, Esbjerg, 4,512 kr. - Plantningsarbejdet: Will. Fromsejer, Skærbæk, 7,102 kr., gartner Aaquist, Hvidding, 9,005 kr.

¹⁶/₂ (Social-Dem.): Hvidovre forbereder sig på at indrette kgd. på Kettevej.

²⁰/₂ (Berl. Tid.): Gentofte er forberedt på at måtte udv. kgd.

²⁰/₂ (Loll. Tid.): Kirkeministeriet ønsker andet kirkegårdsareal i Nakskov.

²²/₂ (Ribe Stiftstid.): Gredstedbro får nu egen kirkegård.

²⁶/₂ (Nordsjæll. Venstrebl.): Ministeriet godkender kgd.s-udv. i Hillerød.

²⁷/₂ (Børsen): Holmens og Garnisons kgd. får deres anvendelsesperiode forlænget til år 2000.

²⁹/₂ (Møns Dagbl.): Man venter at udv. af Stensby kgd. kan komme i gang i sommer.

¹⁰/₃ (Holbæk Amts Venstrebl.): Jyderup kgd. skal udvides.

¹⁵/₃ (Fr.borg Amtstid.): Sovjet-vandalisme på vore kirkegårde.

¹⁵/₃ (Sydsjæll. Soc.-Dem.): Den store regulering i Karrebæk begyndt.

FRA NORSKE DAGBLADE

²/₁₁ (Adresseavisen): Urnefeltet på Lademoen kgd. utv.

¹³/₁₁ (Opland Arbejderbl.): Utv. av kgd. ved Nykirke i Snertingdal?

²¹/₁₁ (Haugesunds Avis): Kopervik kgd. skal utv. 1952:

¹³/₂ (Vestfold): Sanar øvre kgd.sutv.

¹⁴/₂ (stds.): Skjee kgd. skal utvides.

FRA SVENSKE DAGBLADE

¹⁰/₁₁ (Östergötl. Dagbl.): Skogskgd. i Katrineholm invigd av biskop *Aulén* (60,000 m², kr. 300,000).

²⁴/₁₁ (Lunds Dagbl.): Omgestaltung på Norre kgd. i Lund.

⁵/₁₂ (Strengnäs Tidn.): Utformn. av kgd. i Åker diskuteres.

¹⁵/₁₂ (Norra Västerbotten): Skellefteå har vedtaget kgd. i Boliden efter trgdsark. *Sven Hermelins* förslag.

²¹/₁₂ (Mora Tidn.): Trädgårdsarkitekterne fru *Ulla Bodorff* og hr. *Sven Hermelin* har givet konkurrenceförsl. til Mora nya kgd.

1952:

⁵/₃ (Sydsvenska Dagbl.): Kyrkogd. i Fosie vidgas.

FRA TIDSSKRIFTERNE

American Cemetary, nov.: The Cemetery and Public Relations. A Cemetery „Beautifully Different and Forever Beautiful.“ — Dec.: Springhill's New service Building a Model of Efficiency. Catholic cemeteris hold their fourth annual conference. — Jan.: Greenlawn, a beauty spot in the Gulf region of Texas. Christmas in the Cemetery (julekrybber etc.). — Febr.: Telling fra cemeteries Story over the Air (radioudsendelse). Home grown public relations. Graves registration service winning new honors in Korea.

Byplan, nr. 17: De københavnske kirkegårde (gensvar af havearkitekt *Johannes Tholle*).

Der Naturstein, nr. 12 (1951): Familiengrabmal. Grabmal. — Nr. 1 (1952): Familiengrabstätte m. m. Friedhof und Grabmal. Die Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal ist gegründet. — Nr. 2: Friedhof und Grabmal als Gestaltungsproblem (*Hans Schiller-Fürth*). Sind Friedhofsvorschriften zulässig? Darf die Friedhofsverwaltung Grabsteine umlegen? — Nr. 3: Technik des Entwurfs. Friedhof und Grabmal. Alte Grabsteine der Eifel (*Werner Lindner*). Die Inschrift auf dem Grabstein (*Ernst Wilhelm Neumann*).

Garden und Landschaft nr. 12 (51): Unsoldatische Soldatenfriedhöfe. — Nr. 3 (52): Friedhofsordnung m. v.

Ignis nr. 1: Kistor utan handtag — för eldbegängelse. Konstnärlig utsmyckning av Kvibergskrematoriet i Göteborg. Frågan om ett andra krematorium i Göteborg. Helsingfors krematorium har fått ljusrum. Bombstormens offer och deras grav (Hamborg). — Nr. 2: Krematoriet i Monaco (*René Hofmann*). Svendborgs nye urnelund indviet (skolebestyrer *Magnus Lund*). — Nr. 3: Kyrkogårdskistnadernas nedbringande (*Elma Övden*). Krematoriet i Katrineholm har fått konstnärlig utsmyckning.

Landsbygraveren, nr. 2: Ringning søn- og helligdage. Anlæg af mistbænke. Begonia til udplantning (*J. Hvuid*). Stedsegrønne træer (*Aage Fich*). — Nr. 3: Rosenbeskæring (*J. Hvuid*). Motorredskaber og løn (*P. Pedersen*).

Menighedsrådenes blad, nr. 2: Krematoriernes antal stigende.

Pharos, nr. 1: Towards a new law (om kremering). Some Aspects of Crematoria Planning (*Kurt Jeansson*).

Steinmetz und Bildhaver, nr. 1: Naturstein im Friedhofsbild (*Werner Lindner*). Idee und Gestaltung (gravsten). — Nr. 2: Friedhofskultur in Hameln. Idee und Gestaltung.

KIRKEGÅRDEN PÅ TEATRET

For hvem, der „kender sine klassikere“ er det ikke noget nyt, at der i *J. L. Heibergs* satiriske komedie „En sjæl efter døden“ findes en scene, der hedder på kirkegården; men det er jo ikke os alle, der har det præcent. Imidlertid går i sæsonen 1951/52 netop dette skuespil på Det kgl. Teater, og man har i *Sven Gades* dekorationer lejlighed til at nikke genkendende til motiver fra Københavns Assistentens kirkegård. „En sjæl efter døden“ er nu over 100 år gammelt, men opførtes dog først på teatret i 1891, og på Det kgl. kom det først frem i 1935; det var da med *Gades* dekorationer, som vi stadig kan glæde os ved; ligeså var dengang som

nu *Holger Gabrielsen* den avdøde borger („sjælen“).

ÆRESKIRKEGÅRD FOR KONCENTRATIONSLEJRFANGER

Efter Tysklands kapitulation og ophøret af naziregimet, er der af det nye Tyskland („det fjerde rige“) gjort en hel del for at rehabilitere mindet om dem, der døde i kampen imod Hitler-regimentet. Der er således på kirkegårdene indrettet særlige æresgrave for koncentrationslejrens ofre, hvilke benævnes „kazettengraber“ (af kz: koncentration). I Øst-Holsten er der i landsbyen *Timdorf* yderligere indrettet en hel æreskirkegård. Denne skal omfatte ofrene fra to store dampere, der rummede en mængde fanger hovedsagelig fra østtyske lejre, og som blev sænket i Østersøen. En hel del af ligene drev i land og blev jordet på forskellige landsbykirkegårde langs kysten. Den internationale kz-forening har krævet disse ofre samlet, og forbundsregeringen har foranlediget den nævnte særlige kirkegård anlagt. Den ligger på en skråning i det fri landskab; anlægget er projekteret og ledelsen forestået af firmaet *Harry Maasz* (ved gartenarkitekt fru *Liddy Maasz*), og det ligger nu næsten færdigt med veje, beplantning, terrasering og et monumentalt egetræsors, ligesom der allerede er begravet nogle af ofrene; andre vil senere blive overflyttet dertil. Der tænkes anbragt mindesmærker på hver sten; men hertil har der hidtil savnedes penge.

BOGANMELDELSER

Die Freiland-Schmuckstauden. V—X. Hefte 93—97 af *Grundlagen und Fortschritte im Garten- und Weinbau*. 8°. Eugen Ulmer, Stuttgart, 1951.

Ti hefter i lommeformat behandler stauderne, deres kultur, anvendelse og pleje, deres afstamning og udvikling samt i alfabetisk orden arterne og sorterne for den gartneriske praksis. Man finder planterne med en kort beskrivelse af deres udseende, formering og sorter, deres krav og forudsætninger for den gode trivsel. Forfatterne har opstillet tabeller over, hvilke stauder der egner sig for givne forudsætninger; skygge, sol, og forskellige jordarter samt for deres blomstringstid efter årstiderne. Man finder mange spørgsmål besvaret, eksempler på egnede planter til at opnå bestemte virkninger, sådanne, der kan udvikle sig uden særlig pleje, dække skovbunden eller bruges til afskæring eller drivning. Hvert eksempel viser et utal af muligheder.

Hefterne nr. 93—97 er kun en del af den række, der omfatter stauderne og behandler i nr. 93 stauderne fra *Lamium* til *Oxytropis*, hvis forfatter er *Heinz Hagemann*; nr. 94 *Pæonia* til *Pyrethrum* af *Leo Jelitto*; nr. 95 *Ramondia* til *Synthyris* af *Wil-*

helm Schacht, mens nummer 96 beskriver anvendelse og pleje af stauder i have, park og landskab af *C. R. Jelitto*, og nr. 97 staudernes afstamning og dyrkningens udvikling af *Friedrich Meyer*.

Ursula Hansen.

Albert Vogelmann: Die Begonien und ihre Kultur. 8°, 116 s., Eugen Ulmer, Stuttgart. 1951. 4,20 Dm.

For gartnere og dem, der ellers holder af begonier, bringer dette lille hefte, hvad man kunne ønske at vide. Systematisk finder man det almene om arten, det specielle om sorterne fra formeringen, viderekultur til deres kendetegn, deres anvendelse, sygdomme og skadedyr. Det væsentlige er fremhævet, uvæsentligt er kun nævnt eller udeladt.

Ursula Hansen.

Katri Luostarinen: Puutarha ja maisema. 8°, 218 s. Werner Söderström, Helsingfors. 1951.

Den finske trädgårdsarkitekten *Katri Luostarinen*'s bok: "Trädgården och landskapet" behandlar på finska trädgården som en del och en fortsättning på något stort och helt, nämligen landskapet. Boken är delsavsedd som en lärobok, idet den behandlar en stor del av det praktiska arbetet i trädgårdens anläggning, skötsel beväxtning, valet av träd, buskar och blommor m. m. Speciellt väl behandlet är landställets trädgårdar, men villan och sommarstuge-trädgårdarna ha ej heller försummats. I första hand är bokens ändamål dock att väcka intresset för skapandet av trädgårdar i Finland. Detta främst med tanka på tillvaratagandet av det egenartade och natursköna finska landskapet som bakgrund vid trädgårdens utformning. Boken är rikt illustrerad och talrika ritningar av olika trädgårdar belysa verket.

S. 96—101 finnes några rador och bilder från finska kyrkogårdsförhållande av särskilt intresse för denne tidnings läsare.

Leif Olsson & Maj-Lis Backmann.

Lustgården, årsskrift for „Föreningen för dendrologi og parkvård“ 1950—51. 8°, 225 s., pris 15 sv. kr.

Denne publikation fra vort rige broderland kan karakteriseres med eet ord: fornem; fornem i udstyr, fornem i indhold, fornem i redaktion; en æstetisk glæde at blade i og en intellektuel at studere. En række skandinaviske fagfolk er bidragydere, bl. a. vor landsmand, overgartner Jens Østergaard, der beretter om sine undersøgelser af Ulmus Hørsholmii's historie, udbredelse og anvendelse. Hefteets sidste 70 sider er et forbilledlig godt redigeret generalregister til *Lustgårdens* 30 første årgange, hvor også kirkegårdskulturen har fundet sin omtale.

Den danske søsterforening, Dansk dendrologisk

forening, der kun er få år gammel, hilses velkommen af docent Hylander, der som gæst har deltaget i en af denne forenings ekskursioner til syd-sjællandske parker og skove. Det er fristende at citere et par linier af docentens kommentarer: „Kanske skulle jeg ønske at få rapporten om höstexkursionen ännu fylligare för en nordbo som undertecknad voro de besökta parkerna ju fyllda till råge av märkvärdigheter, men för de mera bortskämda danskarna var naturligtvis åtskilligt av detta om ej vardags- så dock ej kalasmat.“

Det er fristende at returnere: For enhver dendrologisk interesseret er *Lustgården* ikke hverdagskost, men et festmåltid.

Hans Røno.

J. Hempelmann: Friedhofsgärtnerei. 3. oplag. 8°, 312 s., Paul Parey, Berlin og Hamborg, 1952. Indb. 32,60 DM.

Vi har allerede 2 gange anmeldt *Hempelmanns* kirkegårdshåndbog, nemlig for første udgave 1927 i VK IV s. 58, for 2. XIII tillægss. 29—30, og vi gør det gerne tredje gang. Den har som undertitel: Anlæg, drift og vedligeholdelse af kirkegårde og grave, og den omfatter således praktisk talt alt, hvad kirkegårdsledere eller kirkegårdsprojekterende kommer ud for; nogen stor forskel er der ikke på de 3 udgaver; udgave 1 havde 321 sider og 191 billeder, 2. 290 og 233 og 3. 323 og 258. Den sidste udgave har atter noget om jødekirkegårde, hvad udgave 2 ikke havde; men afsnittet om de kultiske fordringer er iøvrigt indskrænket til fordel for et meget kort (og noget utilfredsstillende) afsnit om de historiske forudsætninger for nutidens kirkegårdsanlæg. I afsnittet bemærkelsesværdige kgd. er de øst for „jernetæppet“ gået ud (Dresden) og Münster kommet til; i afsnittet retslige forhold bemærker man med undren, at de legale retningslinier af 1937 stadig er ved magt de fleste steder. At iøvrigt krigsgravene har fået større plads er naturligt for et Tyskland efter to tabte storkrige.

Arthur v. Kruedener: Ingenieurbiologie. 8°, 172 s., Ernst Reinhardt, München-Basel, 1951. DM 7,80.

I denne bog gør forfatteren grundigt rede for sammenhængen i naturen og disse forholds betydning for ingeniørvæsenets arbejde især med veje i landskabet. Fra sin virksomhed som sagkyndig ved autobanerne bringer han ypperlige eksempler. Bogen har imidlertid bud også til mange andre end vejbyggere, og den yder værdifuldt til hjælp såvel for anlægsgartnere som havearkitekter, f. ex. i hvad den anfører om undergrundsvand, naturlig plantebestand som vejviser for jordbundsforhold o. s. v.

Gardens & Gardening III, 8°, 144 s., 155 ill., The Studio, London og New York, 1952, 18 s.

I dette 3die bind i The Studios udsendelser for haveejere m. fl. omtales Hardy Plants (stauder og bregner). I en halv snes artikler fortælles lødigt og fornuftigt om iris, ridderspore, pæoner m. fl. og deres gruppering i blandede stauderabatter m. fl. steder. En indledende artikel er af havearkitekten *Brenda Colvin*, som nylig er blevet formand i den britiske havearkitektforening, nylig har været i Spanien og som kvinde og fagmand har sin særlige måde at sige det på, hvad der skal siges om englændernes haver og om haven til fornøjelse. Hun minder om, at rigmændenes drivhuse og overlæssede blomsterbede i skiftende farveorgier fra maj til vinter ikke er mere, hvorfor betragtningerne såvel som arbejdet nu må være anderledes end før; men stauderabatten er alligevel noget lige så britisk som cricket-spillet på det grønne græs, — så en bog om stauder er heller ikke nu uden interesse. Tværtimod, — og den har bud også til os.

Dansk anlægsgartnerforening 1902—52. Redigeret af havearkitekt Eig. Kiær. 4°, 48 s., Kbh. 5/2 52.

I dette lille skrift, der behandler anlægsgartneriet i Danmark gennem 50 år, er der adskillige læseværdige stykker, og redaktøren har haft held til at dele sol og vind lige. Der bringes naturligvis også en del billeder fra kirkegårdenes område, mens de i teksten ikke har fået megen plads.

Friedhof-gestaltung. 8°, 16 s., Landesverband der Bildhauer und Steinmetze, Südbaden, 1951.

Dette lille skrift i bredt oktav, der er udgivet af en stenhuggerorganisation, som har samarbejdet med det badenske landskulturvæsen, indeholder billeder og tekst, som på en udmærket måde propaganderer for en bedre gravmælekultur. Det er et udmærket eksempel, som danske stenhuggerorganisationer godt kunne tage sig til hjerte i samarbejde med havearkitekter, — men tænk, om også selve kirkeministeriet ville gå ind for et positivt arbejde for en forbedring af gravmælekulturen. —

Dansk ligbrændingsforening. To foldere. 1951.

I sin agitation og sit oplysningsarbejde har DL ladet udarbejde en folder med titlen: Udtalelser om spørgsmål ligbrænding vedrørende (16 s.), og en anden: Hvad man bør vide om ligbrænding (8 s.). De nævnte udtalelser stammer fra ca. 40 personer (borgmestre, læger, redaktører, politikere, præster m. fl.), der alle kan finde noget godt ved ligbrændingen, — hver ud fra sit standpunkt. I Hvad man bør vide refereres tekniken, motivering, askeanbringelsesmåder o. s. v.

Landscape Architecture. 4°, 76 s., ringbog. Dep. of Landscape Architecture, Harvard, Mass., USA.

I anledning af, at det i 1951 var 50 år siden, at der ved *Harvard* universitet i USA påbegyndtes

uddannelse af havearkitekter ved den såkaldte *Graduated School of Design* er der ved *Lester Collins* og *Thomas Gillespie* med tilladelse af skolens forstander udgivet et lille værk med illustrationer af arbejder, som studerende eller færdiguddannede amerikanske havearkitekter har udført, og dertil nogle artikler om havekunstneriske eller landskabsgartneriske emner. Foruden af studerende er der bidrag fra et halvt hundrede, blandt hvilke figurerer 1 fra Skotland og 1 fra England. Emnerne, som er behandlet, spænder vidt, og behandlingen i modeller og andet synes frisk og afvekslende, tegnefærdigheden tildels ganske udmærket; perspektiver og planer suppleres med en hel del fotogengivelser.

Tor Nitzelius: Blommande buskar och träd. Lommeformat, 368 s., plus 32 farvepl., Saxon & Lindströms forlag, Stockholm 1952, kr. 10,75.

Forfatteren, som nu er amanuensis ved Göteborgs botaniske trädgård, har tidligere udgivet en lille bog om havens vakreste blomster, og den nu udsendte fordeler ligesom hin stoffet efter årstiderne. Det er en pæn og nyttig bog, der efter sit format er let at ha' i lommen på excursionser. Forfatteren kalder rosa francofurtana for kirkegårdsrosen.

Garten und Haus, ved Herbert Hoffmann. 3die oplag, 4°, 192 s., 271 illustr., Julius Hoffmann, Stuttgart 1951.

Anmelderen erindrer ikke at have set de tidligere udgaver og bemærker sig, at denne udgave er nydelig, trykt på krideret papir med som regel store reproduktioner af fotografier samt små planskizzer dertil. Teksten er indskrænket til en halv snes sider i begyndelsen, og derefter kommer den kun som billedtekster. Udvalget af billeder er gjort efter motivet i bogens undertitel: De smukkeste tyske og fremmede privathaver og deres huse, — de fleste er tyske, nogle fra Svejts, enkelte fra Danmark (Anka Rasmussen og C. Th. Sørensen) samt England (Brenda Colvin) og USA; et svensk motiv er smukt, men angår ikke nogen privathave (Karlskoga kirkegård).

Hilding Claesson: Tid för upplåtelse av gravplats. 4°, 4 s.

Som flyveblad, der er udsendt af forfatteren, foreligger gengivelse af hans foredrag på kirkegårdsrådet i Helsingborg 1951.

N. J. Sennels: Freesia, anemoner og ranunkler. 8°, 102 s., Alm. d. gartnerf., 2. udg., Kbh. 1951.

Efter kun 7 års forløb er der udsendt en ny udgave af denne for visse blomsterdyrkere så aktuelle bog.

Devereux Butcher: Exploring our National parks and Monuments. 8°, 224 s., 2den reviderede udgave. Samme forfatter: Exploring the National

Parks of Canada. 8°, 84 s.; begge forlagt af National Parks Association, henhv. 1949 og 1951.

Den førstnævnte er en stærkt udvidet udgave af den tidligere i vort blad anmeldte bog om USAs nationalparker og nationalmonumenter, skrevet af den i disse ting særligt kyndige forfatterinde. Den sidstnævnte er en førsteudgave vedrørende Canadas herligheder; i udstyr ligner de to bøger hinanden, og indholdet er rigt og varieret. Skønt Canada i areal er større end USA, kan det ikke præstere slet så mange og så rigt varierede naturområder som USA, og dets nordligere beliggenhed gør jo også, at sne og is dominerer mere der end i USA. Trods disse kuldemotiver må vi dog forundres over, hvad bogen kan vise af skønt i disse regioner, af hvilke mange er Grønlands nabo. Bøgerne burde finde megen udbredelse, ikke mindst blandt dem, der agter sig til disse lande, på visit eller som emigranter.

J. E. Ohlsens Enkes nyheder 1952.

I lighed med flere andre store frøfirmaer har J. E. O. i år kun udsendt et hefte med nyheder og ingen hovedkatalog; heftet er værdifuldt, — men lad os alligevel håbe på mindre papirpriser næste år.

RESOLUTIONER m. m.

Kirkeministeriets Skriv. (3/8 1944) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Viborg Stift) om de periodiske Eftersyn af de kirkelige kasser og om Adgang for et Menighedsraadsmedlem til at forlange sig Kasse og Kassebog forevist.

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 21. Juli 1944 hertil indsendt Andragende fra Provst for Fjends Herreds Prosti N. N. paa Provstudvalgets Vegne forespurgt,

1) om et Menighedsraad kan lade de i Ministeriets Cirkulære af 1. Juli 1933 omhandlede periodiske Eftersyn af de kirkelige Kasser foretage ved et hvilket som helst af sine Medlemmer, og

2) om en Kasserer kan nægte et Medlem af Menighedsraadet Adgang til Kasse og Kassebog, samt — saafremt en saadan Adfærd fra Kassererens Side er uberettiget — hvad der i saa Fald vil kunne foretages overfor Kassereren.

I Anledning heraf skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at det ommeldte Eftersyn af Kirkens Kasser bør foretages enten af Menighedsraadet in pleno eller af et af Raadet dertil bemyndiget Udvalg af Raadets Medlemmer, eventuelt et enkelt dertil bemyndiget Menighedsraadsmedlem.

Kassereren er ikke berettiget til at nægte Menighedsraadet eller et dertil bemyndiget Udvalg eller Medlem af Raadet Adgang til Kasse og Kassebog og, saafremt han skulde formene de til-

synsførende Personer en saadan Adgang, bør der vælges en ny Kasserer, og Kirkens Kasse og Kassebog fratages ham, eventuelt ad Rettens Vej.

Ministeriet er derhos tilbøjeligt til at mene, at det maa følge af det Raadet paahvilende solidariske Ansvar, at ogsaa et enkelt Menighedsraadsmedlem er berettiget til at forlange sig Kasse og Kassebog forevist, selvom han ikke af Raadet er øemyndiget til at foretage Eftersyn paa dettes Vegne.

Kirkeministeriets Skriv. (28/8 1944) (til Biskoppen over Aalborg Stift) ang., hvorledes der skulde forholdes med Kirkebogstilsførslen vedrørende nogle paa Havet omkomne Fiskere fra Klitmøller.

I en med Deres Højærværdigheds Skrivelse af 10. August 1944 hertil indsendt Sag har Sognepræst for Vester Vandet og Øster Vandet Menigheder N. N. forespurgt, hvorledes der skal forholdes med Hensyn til Kirkebogstilsførsler vedrørende 12 Fiskere fra Klitmøller, som den 1. Juni og den 5. August d. A. er omkommet paa Havet, herunder navnlig i hvilke Tilfælde Tilførsel skal ske med Nummer i Protokollen over Døde.

Ved Sagens Fremsendelse hertil har Deres Højærværdighed udtalt, at der med Hensyn til de ommeldte Kirkebogstilsførsler bør forholdes saaledes, at kun de i Sognet døde Personer og de paa Sognets Grund ilanddrevne Strandvaskere samt de til Sognet fra Havet indbragte Lig indføres i Sognets Dødsprotokol med Nummer, medens alle andre paa Sognets Kirkegaard begravede (men altsaa udenfor Sognet døde) Personer indføres uden Nummer, samt at der formentlig ikke kan være noget til Hinder for, at Sognepræsten blandt „særlige Tilførsler“ indfører Navne og Data samt Personalialia vedrørende dem af Sognets Beboere, der omkommer paa Havet, men hvis Lig ikke findes.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet kan henholde sig til det af Deres Højærværdighed saaledes udtalte.

Kirkeministeriets Skriv. (30/8 1944) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Aalborg Stift) ang., hvorvidt en om et Gravsted anbragt Stensætning, der rager et Stykke ud i den tilstødende Kirkegaardsgang, kan kræves rykket tilbage fra Gangen paa Gravstedsejerens Bekostning.

I det med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 5. August 1944 hertil indsendte Andragende har Hillerslev Sogns Menighedsraad forespurgt, om det er berettiget til at kræve, at Ejeren af et Gravsted paa Hillerslev Kirkegaard paa egen Bekostning rykker en om Gravstedet anbragt Stensætning, der rager ca. 25 cm ud i den tilstødende Kirkegaardsgang, ad hvilken Kisterne føres til det nye Lighus paa Kirkegaarden, de 25 cm tilbage fra Gangen.

Det er i Sagen oplyst, at der til Stensætningens Anbringelse i 1932 ikke blev indhentet den fornødne Tilladelse fra Kirkegaardsbestyrelsen, der imidlertid heller ikke protesterede imod den paagældende Foranstaltning.

Saaledes foranlediget skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet maa holde for, at den fremsatte Forespørgsel maa besvares bekræftende, men at Spørgsmaalet iøvrigt henhører under Domstolenes Afgørelse.

Kirkeministeriets Skriv. (26/9 1944) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Københavns Stift) ang., at der ikke af de kirkelige Kasser kan ydes Tilskud til Dækning af Udgifter ved Kirkebetjentes Uddannelse paa Kursus, Studierejser eller lignende.

I Skrivelse af 8. September d. A. har Stiftsøvrigheden indberettet, at der i Anledning af, at Landsby-Graverforeningen paatænker at afholde et Kursus paa Høng Husmandsskole fra den 2. til den 6. Oktober d. A. for Gravere i Københavns, Roskilde og Lolland-Falsters Stifter, er rejst Spørgsmaal om, hvorvidt der af Menighedsraadene maatte kunne ydes de Gravere, der maatte ønske at deltage i det paagældende Kursus, et Tilskud hertil af Kirkekassen — for Kirker i privat Eje af Kirkebetjeningskassen.

Med Henvisning hertil har Stiftsøvrigheden derhos henstillet, om det efter Omstændighederne maatte kunne tillades, at et Tilskud som det omhandlede — med Provstiudvalgets Approbation — afholdes af Kirkekassen eller — for Kirker i privat Eje — af Kirkebetjeningskassen eller Menighedsraadskassen.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele, at det ved Bestemmelserne i Lov om Folkekirkens Lønningsvæsen udenfor København og Frederiksberg af 28. April 1931 § 21, Stk. 1, jfr. § 53, 3die Stk. I. Nr. 5, samt Lov om Menighedsraad af 30. Juni 1922 § 20, Stk. 1, kun er overladt til Menighedsraadene med Provstiudvalgets (eller Overtilsynets) Godkendelse at træffe Bestemmelse om, hvilke Honorarer der skal ydes til det med en Kirkebetjentstilling paa Landet, henholdsvis i Købstæderne, forbundne Arbejde, hvorimod det efter Ministeriets Formening maa ligge udenfor Menighedsraadenes Kompetence at træffe Beslutning om Anvendelse af de kirkelige Kassers Midler til Dækning af Udgifter vedrørende en Kirkebetjents eventuelle personlige Uddannelse, Studierejser eller lignende.

Kirkeministeriets Skriv. (27/9 1944) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Viborg Stift) ang., at Kapitaler, hvis Renter er bestemt til i Vedlige-

holdelsestiden at dække den aarlige Udgift til Gravsteders Vedligeholdelse, ikke kan tillades udbetalt Kirkegaardsbestyrelsen i Stedet for at oplægges, m. m.

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 12. September 1944 hertil indsendt Andragende har Menighedsraadet for Skive Købstad og Skive Landsogn anholdt om, at Kapitaler, der erlægges for Vedligeholdelse af Gravsteder paa Skive Kirkegaard for en Fredningsperiode paa 20 Aar, straks maa udbetales Kirkegaardsbestyrelsen til Brug ved Kirkegaardens Drift i Stedet for i Henhold til Bestemmelsen i § 18, Stk. 2, 1ste Pkt. i kgl. Anordning af 10. December 1927 angaaende Kirkegaarde at oplægges blandt Kirkens Kapitaler under Stiftsmidlerne.

I Anledning heraf skal man meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet ikke vil kunne bifalde, at en Kapital, hvis Renter er bestemt til i Vedligeholdelsestiden at dække den aarlige Udgift til et Gravsteds Vedligeholdelse, straks forbruges ved, at Kapitalen indgaar i den aarlige Drift af Kirkegården.

En Kapital som den omhandlede kan derimod efter Vedligeholdelsestidens Udløb med Ministeriets Tilladelse anvendes til Kirkegaardens Udvidelse eller til Arbejde ved Kirkegården, jfr. § 18, Stk. 2, 2det Pkt., i ovennævnte kgl. Anordning.

Kirkeministeriets Skriv. (28/9 1944) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Roskilde Stift) ang., at det ikke af Hensyn til Kirkegaardens Regulering kan tillades mod de paagældende Gravstedsejeres Protest at inddrage nogen Del af Gravsteder, for hvilke Fredningstiden ikke er udløben.

I et senest med Hr. Stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds Skrivelse af 5. September 1944 hertil indsendt Andragende har Haslev Menighedsraad anholdt om Tilladelse til i Forbindelse med en Regulering af Haslev Kirkegaards Hovedgang Vest—Øst at ekspropriere de paa det hoslagt tilbagefølgende Rids afmærkede Dele af nedenævnte to Gravsteder:

Vedkommende Gravstedsejere har ifølge det oplyste ikke villet give deres Samtykke til det i Forbindelse med Reguleringen paatænkte Indgreb i deres Gravsteder.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at der i de foreliggende Tilfælde, hvor Gravstedernes Fredningstid ikke er udløben, ikke imod vedkommende Gravstedsejeres Villie kan inddrages nogen Del af de paagældende Gravsteder, jfr. herved Bestemmelserne i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v., § 19, Stk. 1, og § 24, Stk. 2.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 17 nr. 10

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Generalforsamling

Foreningen for kirkegårdskultur afholdt sin ordinære generalforsamling i Haderslev den 21. juni 1952 med dagsorden i henhold til lovene.

Foreningens fungerende formand, landstingsmand *Johs. Hansen*, aflagde, efter at have mindet foreningens afdøde, mangeårige formand biskop *C. I. Scharling*, beretning for året 1951/52, hvoraf det fremgik, at foreningen havde haft et støt arbejdsår.

I beretningen omtalte formanden bl. a. arbejdet med at udgive et gravfæstebrev, idet det oplystes, at arbejdet hermed var overdraget til et udvalg, der regner med i løbet af indeværende år at kunne give et udkast til et gravfæstebrev, som det herefter er foreningens hensigt at udgive i lighed med de publicationer, som der tidligere er udgivet fra foreningens side. Endvidere omtaltes spørgsmålet om at udgive de gældende regler vedrørende ligbrænding, men da disse regler er meget omfattende, og da der endnu ikke er udgivet et ministerielt regulativ for ligbrænding, vil man afvente regulativet, forinden der tages endelig stilling til, hvorvidt og i hvilket omfang der fra foreningens side bør foretages nogen udgivelse af de omhandlede bestemmelser, til afløsning af foreningens småskrift nr. 2, der indeholder de nu ophævede lovbestemmelser om ligbrænding.

Foreningens regnskab godkendtes, og der var enighed om, ikke mindst blandt de af bestyrelsens medlemmer, der selv er medlemmer af et menighedsråd, at agitere for at få flere menighedsråd indmeldt i foreningen, idet rådsmedlemmerne erklærede, at foreningens arbejde krævede støtte og opmærksomhed netop fra menighedsrådets side.

Stiftsprovst *C. Bay*, Aalborg, blev foreslået som medlem af bestyrelsen, og efter, at han var blevet valgt ind i bestyrelsen, valgtes han eenstemmigt til formand for foreningen.

Foreningens mangeårige kasserer, kirkegårdsinspektør *Hans Rønø*, Roskilde, ønskede at nedlægge sit hverv som kasserer, og i stedet for blev kirkegårdsinspektør *Rud Nielsen*, Horsens, valgt til foreningens kasserer.

Følgende bestyrelsesmedlemmer genvalgtes: kirkegårdsinspektør *J. Gravesen*, arkitekt *Marius Pedersen*, M. A. A., Holbæk, kirkegårdsinspektør *V. Rud Nielsen*, Horsens,

menighedsrådsformand, lærer *Steen Steensen Blicher*, Nykøbing F., og stenhuggermester *Carl Hansen Glem*, Roskilde.

Næste års mødested for generalforsamlingen blev fastsat til Fyens stift.

Efter en andagt i Haderslev Domkirke ved stiftsprovst *Flensmark*, samledes deltagerne til en udflugt, hvortil man var inviteret af Haderslev menighedsråd, og efter at have set kirkegårdene i Gl. Haderslev sogn og Haderslev by, kørte man til Christiansfeld, hvor de nyregulerede dele af Tyrstrup kirkegård toges i øjesyn. Efter at være trakteret med kaffe af menighedsrådet gik turen til Brødremenighedens kirkegård i Christiansfeld, hvis særpræg de fleste kender, og ved denne kirkegård gælder det særlige, at gravstederne ikke sløjfes.

Deltagerne tog derefter til Aller og Fjelstrup kirkegårde, og den almindelige opfattelse var, at man også på Haderslev-egnen havde fået øjnene op for de værdier, der ligger i, at kirkegårdene fremtræder som en fredfyldt plet.

Om aftenen afholdtes der offentlig møde, hvor biskop *Noack*, Haderslev, og kirkegårdsinspektør *Rønø*, Roskilde, talte. Biskoppen fremsatte på en interessant og tankevækkende måde sit syn på kirkegårdene og det arbejde, der her blev gjort, og understregede særligt, at en betingelse for en god kirkegårdskultur i særlig grad var baseret på, at den enkelte gravstedsbruger havde sans for at medvirke til at forskønne de afdødes hvilested, således, at kirkegårdene kunne svare til kirkegårde i ordets bogstavelige forstand. Foredraget vil senere fremkomme i Vore Kirkegårde.

Kirkegårdsinspektør *Rønø* talte interessant om kirkegårdsbeplantningen, illustreret af gode lysbilleder.

H. F. Jørgen.

Regnskab for året 1951—52

INDTÆGTER:

Kassebeholdning pr. 1. april 1951 ...	kr.	97,81
Kontingenter	»	5819,00
Tilskud: Kirkeministeriet	1000,00	
Landbrugslotteriet .	1000,00	» 2000,00
Forlagsvirksomhed m. v.		» 1009,87
		<u>ialt kr. 8926,68</u>

UDGIFTER:

Kontorhold	kr.	1546,90
Vore Kirkegårde	»	4869,99
Møder, generalforsamling	»	1118,24
Blomster, krans	»	148,50
Diverse	»	784,70
Kassebeholdning pr. 31. marts 1952 .	»	458,35
		<u>ialt kr. 8926,68</u>

Roskilde, den 15. april 1952.

Hans Rønø, kasserer.

Regnskabet med tilhørende bilag er gennemgået efter kassebogen, og der er intet fundet at bemærke. Kassebeholdningen ved årets slutning er tilstede.

København, den 13. juni 1952.

A. Falmer-Nielsen. P. F. Jensen.

Nye medlemmer

Afdeling C.

978. Ejvind Vennevold, Hygum pr. Klinkby.
979. Graver og kirkegårdsgartner Hans Larsen, Ringe.
980. Graver W. Gram, Vossvej 4, Fredericia.
981. Stiftsprovst Carl Bay, Dr. Christinesvej 20, Aalborg.
982. Stenhuggermester Ivan Schmidt, Nakskov.
983. Graver Løfvall, Gråsten.
984. Stenhuggerfirmaet M. Billedschou, Stormgade 59, Esbjerg.
985. Stenhuggermester Knud Nørgaard, Vester-gade 8, Hurup, Thy.
986. Stenhuggermester Karl Rasmussen, Fredens-gade 1, Silkeborg.

INTERNATIONAL HAVEBRUGSUDSTILLING

Vi har fra komitéen for den internationale havebrugsudstilling i Hamborg modtaget foreløbigt program for denne udstilling, der finder sted fra maj til oktober 1953. Det var oprindeligt tanken, at den 2den forbunds-havebrugsudstilling skulle finde sted i denne by i 1953, men man har ændret det til at blive en international udstilling under indtryk af olympiade-stemningen fra 1952. Udstilling inrettes i tilslutning til den permanente havebrugsudstilling i *Plan-ten un blomen*, der ligger lige overfor Dammtorbanegården, og området, der er tilrådighed, er på 30 ha. For udstillingen står som ansvarlig fristaden og hansestaden Hamborg i forbindelse med et centralforbund for tyske gartnere. Med erfaringerne fra andre tyske udstillinger med gode mønsterkirkegårdsanlæg (jævnfør hovednumret side 110-11) må det beklages, at man ved nærværende „olympiade“ er afstået fra at indrette sådanne i Hamborg; det samme gælder iøvrigt også for kolonihaver etc. Angående studie af kirkegårde henviser man til, at man jo kan besøge den fra gammel tid så berømte Ohlsdorff kirkegård. Ganske vist var denne i de første år efter Tysklands kapitulation i et forfald, hvis grænseløshed næppe kan forstås af dem, der ikke oplevede det; men den siges nu atter at være i orden — og værd at se.

FRA DANSKE DAGBLADE

$\frac{1}{3}$ (Østsjæll. Soc. Dem.): Kgl. bygningsinspektør, professor *Kaj Gottlob*, arkt. *Marinus Ander-*

sen og et udvalg fra Karrebæk menighedsråd, bestående af kunstmaler *Essendrop* og sognepræsten *Laursen Vig* var torsdag eftermiddag samlet på kirkegården for at gennemgå det vedtagne forslag med hensyn til en udvidelse og regulering af Karrebæk kirkegård og de arbejder, der vil opstå i forbindelse hermed.

$\frac{18}{3}$ (Jydske Tid.): Gravsten med hammer og segl på kgd. i Haderslev.

$\frac{19}{3}$ (Loll. Tid.): Der skal anl. ny urnehave på Nakskov kgd.

$\frac{20}{3}$ (Helsingør Dagbl.): Protest fra ligbrændingsfolk imod priserne på kgd.

$\frac{21}{3}$ (Information): Mindesmærke på kgd. (*Th. Aalholm*).

$\frac{25}{3}$ (Lol. F. Venstrebl.): Mindretallets forslag om kgd. i Nakskov vedtaget.

$\frac{27}{3}$ (Grenaa Folketid.): Udvalgt af Ebeltøft kgd. ved køb af jord.

$\frac{28}{3}$ (Hejmdal): En fælles gravplæne til urner på Sønderborg ny kgd.?

$\frac{3}{4}$ (Odder Dagbl.): Odder kgd.s udvalgt. Udliciteres af landinspektør *Chr. Andersen*; der kom eet tilbud på 6698 kr.

$\frac{18}{4}$ (Roskilde Soc.Dem.): Udvalgt af Roskilde kgd.?

$\frac{21}{3}$ (Børsen): Rødovre er i gang med kirkegårdsanlæg til 1,75 mill. kr.; den skal hedde Grøndalslund kgd.; klokkefårn og kapel er tegnet af arkitekt *Viggo Boesen*, Lyngby.

$\frac{22}{3}$ (Soc.Dem.): Der exproprieres 4300 m² af „Kirkebakken“s jorder til udvalgt af Brøndbyvester kgd.

$\frac{23}{3}$ (Skive Folkebl.): Haderup kgd. udvides, og der bygges nyt kapel (havearkitekt *Johannes Tholle*; arkitekt *Hansen-Møller*).

$\frac{23}{3}$ (Randers Amts avis): Arbejdet med Hobro ny kgd. ledes af kirkegårdsagt. *Verner Nielsen*.

$\frac{24}{4}$ (Venstres Folkebl.): Fjenneslev kgd. udvides på nabogrund, hvor huset nedrives.

$\frac{30}{4}$ (Sønderjyden): Udvalgt af Sønderborg Ny kgd. er nu financieret; menighedsrådet skal skaffe halvdelen (125.000), og kommunen giver lige så meget (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{30}{4}$ (Vejle Amts Folkebl.): Provst *Kr. Otte* indviede i går Farre ny kgd.

$\frac{3}{5}$ (Vestkysten): Skæbner på gravstene i Hee. Et besøg på den smukke kgd.

$\frac{6}{5}$ (Venstres Folkebl.): Kirkegårdens udvidelse ved Hvalsø sognekirke har vist sig stadig at have bevågen interesse for byens og sognets beboere. Forleden var en deputation hos kirkeministeren med en sogneadresse med 648 underskrifter, der ønskede udvidelsen foretaget øst for nuværende kirkegård. Arealet mod gaden ønskes anvendt til opgang, beplantning m. v. Ministeren gav deputationen håb om, at area-

let mod øst vil blive taget i brug til udvidelsen. $\frac{7}{8}$ (Vestsjæll.): Karrebæk kirkegårds udvidelse og regulering er nu så langt fremme, at man muligvis vil kunne blive færdig til pinse. I tilslutning til den udvidede kirkegård indrettes en mindeplads med den gamle mølle som baggrund, og mindestenen over den begravede amerikanske flyver flyttes hertil. Det er entreprenør *Johs. Christensen*, Herlufsholm, der forestår arbejdet.

$\frac{10}{100}$ (Vestkysten): Beretninger og sagn fra kgd. i Møgeltønder og Ballum.

$\frac{10}{100}$ (Ekstrabl.): I Skive skal anlægges en ny kirkegård, der bliver noget af en turistattraktion. På den stejle skråning, der fra den gamle kirke og Aakjærs-monumentet fører ned mod Karup å, skal der plantes træer og sås græs. Hist og her i denne park skal der kunne købes enkelte gravsteder, der kun må udsmykkes, så de harmonerer med de usædvanlige omgivelser. Nederst ved engene anlægges almindelige gravsteder (havearkitekt *C. Th. Sørensen*).

$\frac{14}{100}$ (Nationaltid.): Lille pige dræbt under væltende gravsten (Rønne).

$\frac{14}{100}$ (Vendssyssel Tid.): Den ny kgd. i Løkken gøres færdig.

$\frac{15}{100}$ (Hejmdal): Udv. af Gråsten kgd. godkendt som beskæftigelsesarbejde (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{16}{100}$ (Ålborg stiftstid.): Tyverier og vandalisme på Ålborg kgd.

$\frac{16}{100}$ (Roskilde Soc.Dem.): Stemning for at nedsætte en kommission til undersøgelse af Roskilde kgds. arealforhold.

$\frac{16}{100}$ (Demokraten): Tøstrup kgd. skal udvides imod syd.

$\frac{17}{100}$ (Vejele amts avis): Gadbjerg kgd. skal udvides (havearkitekt *Johannes Tholle*) og der skal bygges nyt kapel (arkitekt m. a. a. *Minor Plum Tholle*).

$\frac{17}{100}$ (Vestkysten): Fra Rødding kgd.

$\frac{17}{100}$ (Bornholms avis): Alle gravsten skal rettes op på Rønne kgd.

$\frac{17}{100}$ (Holstebro dagbl.): Arbejdet med udvidelse af Haderup kirkegård udliciteret.

$\frac{19}{100}$ (Aftenbl.): En stor begravelsesplads på fem gravsteder, hvoraf de to gemmer støvet af generaløjntant *Heinrich von Kauffmann* og hustru, bedsteforældre til Danmarks ambassadør i Washington *Henrik Kauffmann*, medens de tre ligger ubenyttede, er for øjeblikket genstand for en strid mellem familien og det offentlige. Kirkeministeriet har grebet ind i sagen og meddelt, at de tre ubenyttede gravsteder inden tre måneder skal være bragt i behørig stand. Sker dette ikke, vil de blive overtaget af kirkegården i Middelfart.

$\frac{21}{100}$ (Nordsjælland): En del af kgd. i Slangørup er blevet reguleret.

$\frac{22}{100}$ (Fyns Tidende): Gartner *A. Lange* skal anlægge urnegrave i Assens.

$\frac{23}{100}$ (Helsingør Soc.Dem.): Udv. af Hellebæk Gamle kgd. indviedes Kristi himmelfartsdag af provst *Iisager* (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{23}{100}$ (Sønderjyden): Landets 22. krematorium (Åbenrå) indviet af pastor *Hoffmann-Madsen*.

$\frac{24}{100}$ (Svendborg avis): Ringe kgdsudv. et taget i brug (inspektør *O. Raahaug-Askegaard*).

$\frac{26}{100}$ (Nordsjælland): Ved den offentlige licitation vedrørende udvidelse af Vinderød kirkegård indkom 14 gyldige tilbud, hvoraf vi bringer de fem laveste: anlægsgartner *Vedersø Larsen*, Søborg, 82.753 -kr., anlægsgartner *S. Leicht Groot*, Hillerød, 86.481 kr., entreprenør *Simonsen & Skander*, Helsingør, 98.544 kr., anlægsgartner *Petersen & Fuglsang*, København, 99.790 kr. Menighedsrådet har antaget anlægsgartner *Leicht Groot*, Hillerød, til at udføre arbejdet.

$\frac{26}{100}$ (Roskilde dagbl.): Hærværk på St. Ibs kgd.

$\frac{28}{100}$ (Tidens tegn): Udv. af Sønder kgd. i Kolding aktuel.

$\frac{30}{100}$ (Sorø amtstid.): Tyverier på kgd. i Slagelse.

$\frac{31}{100}$ (Vestkysten): Vestjydske kgd. (Brøns).

$\frac{4}{100}$ (Kristel. dagbl.): Frederiksberg får ny kgd. ved Hvissinge.

$\frac{6}{100}$ (Socialdemokraten): Udv. af kgd. i Brøndbyøster er forestående.

$\frac{6}{100}$ (Viborg stifts folkebl.): På Haderup kro åbnedes onsdag eftermiddag de tilbud, der var indkommet på opførelse af en nyt ligkapel i Haderup samt arbejder i forbindelse med en udvidelse af kirkegården. Tilbudene ser således ud: Murerentreprisen: Anker Eskildsen, Haderup, 18.914 kr. Tømrerarbejdet: Ramsing Maskinsnedkeri 1302 kr., S. Winding, Holstebro, 1700 kr., Finn Rasmussen, Holstebro, 1942 kr., Lauritz Lauritzen, Haderup 2500 kr. Snedkerarbejdet: Finn Rasmussen, Holstebro, 2075 kr., S. Winding 2200 kr., Lauritz Lauritzen 2250 kr., Ramsing Maskinsnedkeri 2489 kr. Glarmesterarbejdet: Lauritz Lauritzen 225 kr., Ramsing Maskinsnedkeri 254 kr. Blikkenslagerarbejdet: Ivan Lundstrøm, Viborg, 518 kr., M. Harild, Haderup, 702 kr. Smedearbejdet: E. Andersen, Haderup, 560 kr. Elektrisk installation: M. Godsk, Haderup, 760 kr., Alfred Priess, Vinderup, 789 Kr., J. P. Laursen, Skive, 847 kr. Kirkegårdens udvidelse: Samlet tilbud: Anlægsgartner Hedegaard Larsen, Viborg, 16.014 kr., anlægsgartner Glud, Viborg, 25.129 kr., en-

trepreneur Svend Johansen, Haderup, 32.320 kr.,
 entrepreneur M. Nielsen, Skanderborg, 32.752
 kr., gartner Chr. Hedegaard, Høgild, 35.566 kr.
 Det samlede arbejde minus vandindlæg, bæn-
 ke og trælåger: Gartner Ernst Andersen, Skive,
 19.528 kr., N. E. Jeppesen, Hillrød, 30.183 kr.
 Det samlede arbejde minus vandindlæg: Gart-
 ner Holger Bjerring, Herning, 25.692 kr. Til
 plantningsarbejdet: Gartner Marius Søgaard,
 Kjeldbjerg, 930 kr. Vandindlæg: Smed E. An-
 derssen 765 kr. Bænke: Lauritz Lauritzen 685
 kr. Låger: Lauritz Lauritzen 385 kr.
 $\frac{7}{6}$ (Sydsjælland): D. 19. juni vil kirkeministeren
 nedlægge grundsten til det ny kapel på Næstved
 Østre kgd.

$\frac{9}{6}$ (Licitationen): Licitation over kgdsudv. og
 ligkapel i Gadbjerg: Bygningsarbejder: Tøm-
 rerm. A. Høj, Gadbjerg, 5.430 kr., murermester
 Laur. Lund, Gadbjerg, 8.474 kr. Anlægsarbej-
 der: Entrepr. J. Madsen, Tørring, 23.303 kr.,
 entrpr. Laur. Hansen, Løgstør, 29.450 kr., en-
 trpr. Th. Demant, Varde, 20.715 kr., entrpr.
 M. Nielsen, Skanderborg, 26.950 kr., anlægs-
 gartner N. E. Jeppesen, Hillerød, 23.219 kr.,
 Gartnernes Akts., Vejle, 21.164 kr., anlægsgart-
 ner H. Bjerring, Herning, 17.703 kr., gartner
 H. Bæk, Gadbjerg, 3.443 kr.

$\frac{10}{6}$ (Skive Avis): Ved en licitation i går over
 jordarbejdet og vejarbejdet m. v. ved udvidelsen
 af Skive kgd., var indkommet følgende to tilbud:
Jespersen og Sørensen, Skive, 98.750 kr., *Laurits
 Hansen*, Kølby pr. Løgstør, 165.000 kr.

$\frac{10}{6}$ (Viborg Stifts Folkebl.): Arkitekt *J. M. Dani-
 elsens* krematorieprojekt til Viborg godkendt i
 Viborg.

$\frac{12}{6}$ (Ribe Stiftstid.): Kgd. i Gredstedbro færdig.

$\frac{14}{6}$ (Berl. Aften): 20 mill. kr. sparet ved at be-
 holde de gl. kgd. (Holmens og Garnisons i Kbh.)

FRA SVENSKA DAGBLADE

$\frac{26}{3}$ (Stora Stads och Bergslags Tid.): Kyrko-
 gårdsfrågan i Nora.

$\frac{29}{3}$ (Landskrona-posten): Plan om krematorium
 i Landskrona.

$\frac{3}{4}$ (Stockholms Tidn.): Många städer vill upp-
 föra krematorier.

$\frac{9}{4}$ (Mariestads-Tidn.): Amnehärads nya kyrko-
 gård (av arkitekt *S. Kaldén*).

$\frac{30}{4}$ (Östergötlands folkblad): Uppdraget att
 slutgiltigt utforma planen för utbyggnad av
 Risinge kyrkogård kommer att gå till träd-
 gårdskonsulent *Erik Lind* i Linköping om kyr-
 korådets förslag vinner fullmäktiges gehör. I
 den arkitektavlan som anordnats har de av
 konsulent *Lind* och stadsträdgårdsmästaren
Carl Fredby i Karlskoga upprättade förslagen

av priskommittén ansetts likvärdiga och det
 torde därför komma att utgå två första pris.

FRA NORSKE DAGBLADE

$\frac{18}{3}$ (Østlendingen): Utbredning av Elverum
 kgd.

$\frac{20}{3}$ (Sarpen): Opparbeidelsen av den utv. kgd.
 i Borge.

$\frac{9}{4}$ (Østlendingen): Utbedringen av Elverum
 kgd.

$\frac{15}{4}$ (Hallingdølen): Utv. av kgd. i Hol.

$\frac{16}{4}$ (Fædrelandsvennen): Utv. av Oddernes kgd.
 til 40.000 kr.

$\frac{20}{4}$ (Vårt Land): Kgd. i Nordland utsmykkes.
 Der er satt igang kurser i samarbejd med me-
 nighetsrådene.

$\frac{3}{6}$ (Haugesunds avis): Skåre vil nytte den
 gamle gravplassen på Udland.

FRA TIDSSKRIFTERNE

American Cemetery march: Modernizing an
 Old Cemetery (*R. K. Donaldson*). Millions Pay
 Last Respects To England's Dead King. A Com-
 munity Rallies to Restore an Old Cemetery
 (*Marie Nelson*). — April: Near the Eternal
 (*Russell Reitz*). Rehabilitation of a small ce-
 metery in Upstate New York (*Lucille Britt*).
 Living and Dying. San Jacinto — "The most
 elongated cemetery in the World". (*Ray F.
 Wyrick*).

Arkitekten nr. 19: Resultatet af konkurren-
 cen om en centralkirkegård med tilhørende
 kapelanlæg for Lyngby-Tårnbæk kommune (*Jo-
 han Pedersen*; jævnfør VK. s. 90—96).

Blomster nr. 4: Billede af kirkedekoration
 ved begravelse.

Byplan nr. 4: under omtalen af det grønne i
 byen, også omtale af kgd. (*Erik Mygind*).

Der Naturstein nr. 4: Ein Beitrag zur Gestal-
 tungslehre (*Ulrich Niedhorn*). — nr. 5: bilags-
 blad bl. a. grundformer og kultegninger af
 gravsten. Der sarkophag als Denkmal. — Nr. 6:
 Carrara. Desuden diverse billeder af gravsten.

Garten und Landschaft nr. 4: Ideenwettbe-
 werb für Grabfelde- und Grabstättengestaltung.
 Friedhof der Stadt Schwertel/Ruhr.

Gartner-Tidende nr. 16: Binderiplanter IV. (*S.
 Melkær*).

Havekunst nr. 2: Kirkegårdskonkurrencerne
 i Næstved, Örebro og Lyngby (*Georg Georg-
 sen*). — Nr. 3: Spredte bemærkninger om et
 konkurrenceprogram (for kgd.; *Georg Boye*).

Ignis nr. 4: Jordfästning och sänkning av
 kistan i kyrkan (*Carl E. Rohdin*). Eldbegän-
 gelseskicket är en välkommen lösning på svår-
 bemästrade problem (*Nils Lönberg*). Kring

1951 års eldbeg.-siffror (*Elma Övden*). Ask-behandlingsapparaten i Norrköpings krematorium. — Nr. 5: Behovet av centralkrematorium i Sundsvall. Uttredning betr. centralkrematorium för Sundsvall och närliggande landskommuner (*Kurt Jeansson*). Författarna och eldbegängelsen. Våra begravningsplatser. ”De två kapellen” (*Bengt Romare*). Byggnadstilstånd för krematorier. — Nr. 6: Svenske eldbegängelseföreningen 70 år (*Victor Petrèn*). Västerås kapellkrematorium i Vardande (*Carl Mangård*). Rationalisering av kyrkogårdarnas prispolitik (*Erik Hägge*).

Landsbygraveren nr. 4: Kristrup kirke og kirkegård (*Marie og Marius Knudsen*). Stedsegrønne hække (*J. Hviid*). Småbuske og småplanter (*Aage Fich*); bilag bl. a. tegninger til gravsteder, sign. AAF. — Nr. 5: Det ringer tredje gang (om klokkeringning; *W. Balslev*). En rost fra Thurø. Stedmoder (*J. Hvid*). Graverens Gerning og dennes kirkelige Værdi (*Emil Böttiger*).

Menighedsrådenes blad nr. 5: Bør kirkegårds-taksterne tages op til revision? Er de store centralkirkegårdes tid forbi? (samtale med havearkitekt *Johannes Tholle*). — Nr. 6: I formandens spalte notits om oplægning af gravstedsmidler. Ejendommelig ny kirkegård i Skive. Når gravfredens forstyrres.

Pharos May: Towards a new Law. 60th. Crematorium opened at Birmingham. The official annual Cremation Conference, Margate. 61th. Crematorium opened at Kingston-Upon-Thames. Proposed New Crematoria.

Steinmetz und Bildhaver nr. 3: Idee und Gestaltung (gravmæle) m. m. — Nr. 4: Inschrift, Symbol und Schmuck auf dem Grabzeichen (*Rudolf Pfister*). Idee und Gestaltung.

BOGANMELDELSER

Guido Harbers: Der Wohngarten, 3. udg., 4°, 160 s., 363 illustr.; Forlag Georg Callwey, München 1952. DM. 27.—.

Denne bog kom i 1ste udgave 1932, i 2den 1936 og foreligger nu i 3die. Titlen er egentlig uoversættelig til dansk, forsåvidt som vi i hvert fald ikke har et andet ord at sætte i stedet for det tyske; men vi forstår jo udmærket, at der med bogen menes en behandling af de spørgsmål, som hører til haven ved hjemmet. Bogen er nydelig udført på krideret papir og med nogle farvetryk; billederne stammer hovedsagelig fra Tyskland, men der er dog også dumpet nogle svejtsiske og et enkelt dansk motiv ind deri. De vigtigste kapitler benævnes sådan noget som rumelementer ved haven, lys og far-

ve, byggeelementer (sten, jord, metal, vand), planter samt plantetabeller m. m., og det må skønnes, at der er behandlet de spørgsmål, som med rimelighed kan forventes at findes i den, og at den kan være til god nytte både for amatører og gartnere.

Dansk Ligbrændingsforening. Beretning for året 1951. 8°, 116 s., Kbh. 1952.

Af den nys udsendte beretning fremgår det, at kremationsprocenten for hele landet nu er 20,0, mens den for Frederiksberg, der har den højeste af nogen danske byer, er helt oppe på 54,7. Der omtales indretning af fællesgrav på Københavns Assistens kirkegård, omlægning af samme ved Søndermark (Frederiksebrg) og indretning af urneanlæg i Svendborg (jvnfr. VK. side 108-10). Endelig følger referat af den lukkede, internationale kongres i København i maj i fjor. Der ofres 25 sider på udredning af begravelsesforholdene på Fæøerne i fortid og nutid — hvilket redaktionen skal komplimenteres for; det er højst interessant stof.

Idrettsplassen. Planlægning. Bygning. Vedlikehold. 8°, 108 s., udg. af Kirke- og undervisningsdepartementet; statens ungdoms- og idrettskontor. Oslo 1952.

Nærværende skrift er formet som et referat af en konference om idrætsanlæg i Oslo (maj 51) og støtter sig til den i 1947 udgivne større bog om idrætsanlæg. Foredragene omfatter både planlægning, indretning og vedligeholdelse af idrætsanlæg af mange slags samt deres finansiering m. m., og der er en del billeder til. Det må undre, at der ikke på dansk forlag er udsendt lignende skrifter; men de norske yder dog også hos os god hjælp.

Föreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndare. Handlingar og Medlemsförteckning, henholdsvis 1951 og 1952.

På ikke mindre end 33 sider folio foruden nogle bilag foreligger i statelig duplikering referat af FSKs møder i Helsingborg-Sjælland fra 1951. Af særlig værdi er de udmærkede udtalelser af arkitekt *Widmark* om gravmælekunstens udvikling og de krav, der fra en kirkegårdsstyrelses side må stilles angående disse, deres indskrifter, polering osv. — Og så serverer foreningen tilmed en medlemsfortegnelse i samme stilfulde udstyr. Og hvorledes? Jo først fortegnelse A med medlemmerne i kronologisk orden for indvalg og med angivelse af fødselsdata, dernæst: B-forteignelse med adresse og telefon, og C ordnet efter bopæl og med expeditionstid m. v. — hvad kan man mere vente end et så omhyggelig og oplysende register! Selv de korresponderende medlemmer

er med, — Gravesen som den eneste uden både telefon og fødselsdata, — hvorfor det? I et cirkulære, der er bilagt, proklameres næste generalforsamling til 31. juli til 2. august i Eskildstuna.

Foreningen af kirkegårdsinspektører m. v. i Danmark. Referat.

Det siges at være første gang, at denne udmærkede forening udsender et referat af sin generalforsamling, og det hilses hjerteligt velkommen. Det er på 10 sider og kan bl. a. af denne grund ikke være så udførligt i sin behandling af sit stof som det tilsvarende svenske hefte, selv om det danske er skrevet tæt. Vi ønsker foreningen fortsat lykke i bestræbelserne.

Gunnar Weibull: Gräsarter för bättre gräsmattor. 8°, 12 s.

I særtryk foreligger nærværende beretning om forsøg med græsfrø til plæner; det anføres, at græsplæner f. ex. udelukkende af *agrostis stolonifera* undtagelsesvis kan nå højeste kvalitet; men at en kombination af grovere og finere frø dog bør tilstræbes.

Imperial War Graves Commission. Thirty-second annual report. 8°, 48 s., London 1952. 2 s. 6 d. netto.

Denne 32. rapport fra *Her Majesty's Stationery Office* omtaler bl. a., at registreringen af de faldne fra 1914—18 er fortsat og publiceret i 940 dele, og at der er registreert 570.000 medl. af Commonwealth's styrker som faldne i krigen 1939—45; der var 20.612 grave med faldne, der ikke kunne identificeres individuelt. Registre over de civile faldne er deponeret i 4 bind i skrinet i Westminster Abbey og omfatter 66.438 navne. Fra *Danmark* nævnes, at der er rejst Headstones og Cross of Sacrifice i Åbenrå, og 5. maj holdtes højtidelighed på Svinø. Og så er der mere end en snes afbildninger af britiske soldatergrave i (næsten) alverdens lande.

RESOLUTIONER m. m.

Kirkeministeriets Cirk. (^{30/1} 1944) (til Stiftsøvrighederne) vedr. **Aftaler om Kirkernes Overtagelse af Gravstedsvedligeholdelse mod Erlæggesse af et Beløb een Gang for alle.**

Ifølge § 18, Stk. 2, i den i Medfør af § 29 i Lov af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. udfærdigede kgl. Anordning angaaende Kirkegaarde af 10. December 1927 er det bestemt, at Vederlag for Kirkens (Kirkegaardens) Overtagelse af Vedligeholdelsen af Gravsteder, der erlægges med et Beløb een Gang for alle, skal oplægges blandt

Kirkens Midler, hvilket for Kirker udenfor Købstæderne vil betyde, at Beløbene, bortset fra særlig hjemlede Undtagelser, skal indbetales blandt Stiftsmidlerne, jfr. § 5 i Lov om Kirkers Bestyrelse af 30. Juni 1922 og Ministeriets Cirkulære af 22. Februar 1918.

I de senere Aar er det imidlertid gentagne Gange kommet til Ministeriets Kundskab, at der i vid Udstrækning, uanset den fornævnte Bestemmelse, anvendes den Fremgangsmaade, at Overtagelsen af Gravstedsvedligeholdelser mod Indbetaling af et Beløb een Gang for alle søges ordnet under Medvirken af en af Kirkens Funktionærer paa den Maade, at saadanne Beløb, i Stedet for at indbetales til Kirken, indsettes paa Konto i et lokalt Pengeinstitut, idet det samtidig aftales, at Graveren ved Kirken eller en anden til Kirken knyttet Person — ikke sjældent Kirkeværgen — aarligt kan hæve enten et Beløb efter den paagældendes eget Skøn eller eventuelt forud aftalt fast Beløb, for Eksempel Renten af Kapitalen, som Vederlag for Vedligeholdelsen.

I de overfor Ministeriets oplyste Sager af den omhandlede Art synes vedkommende Pengeinstitutter i intet Tilfælde at have paataget sig noget som helst Ansvar for Gravstedsvedligeholdelsen eller at have faaet overdraget Myndigheden til at træffe Bestemmelse om Vedligeholdelsen, og Kontrol med Vedligeholdelsen er normalt ejheller i Henhold til Aftalerne forbeholdt Indskyderne af Kapitalen, som i det overvejende Antal Tilfælde end ikke har været vedkommende Pengeinstitut bekendt. I mange Tilfælde, hvor kun Renterne eller en Del af Kapitalen medgaar til Vedligeholdelsesudgiftens Dækning, er der derhos ikke truffet nogen Bestemmelse om, hvorledes der skal forholdes med Retssummen paa vedkommende Konto, naar Vedligeholdelsestiden er udløben, eller dersom Retten til Gravstedet ikke bliver fornyet ved Fredningstidens Udløb.

Idet Ministeriet herved henleder Opmærksomheden paa den anførte Praksis, skal man udtale, at man maa anse denne for uforenelig med Bestemmelsen i § 18 Anordning af 10. December 1927. Men selv om man vilde bortse herfra, maa Ministeriet anse den omhandlede Praksis for uheldig, idet det findes principielt urigtig, at Dispositioner over saadanne Kapitaler uden om de sædvanlige Tilsynsmyndigheder, og uden at der i Stedet indføres nogen anden Kontrol, kan foretages af Personer, der i det paagældende Forhold optræder i deres Egenskab af Funktionærer ved Kirken.

Endvidere vil den omhandlede Praksis i

mange Tilfælde stride direkte imod Kirkens økonomiske Interesser, og hertil kommer tillige, at de Personer, der indbetaler de paagældende Beløb, utvivlsomt i de fleste Tilfælde gaar ud fra, at Kirken ved de trufne Aftaler overtager Garantien for Gravstedets Vedligeholdelse, medens Forholdet i Virkeligheden er det, at Vedligeholdelsespligten mod Betaling een Gang for alle kun gyldigt kan overtages af Kirken paa de i §18 i den ovennævnte Anordning omhandlede Vilkaar.

Ministeriet maa derfor saavel under Hensyn til de ifølge Anordningen gældende Bestemmelser som i Kirkens og de paagældende Privates Interesse finde det paakrævet, at den foran beskrevne Praksis nu bringes til Ophør derved, at man drager Omsorg for, at ingen af de til Kirken knyttede Personer fremtidig direkte medvirker ved eller giver Anvisning paa saadanne Aftaler. I Forbindelse hermed bør man tage op til Overvejelse, om det ikke maatte findes rettest, at der i Kirkegaardsvedtægten optages Bestemmelser om passende faste Takster for Kirkens Overtagelse af Gravstedsvedligeholdelse, hvor saadanne Takster ikke allerede findes, og i Tilfælde, hvor Taksterne er saaledes fastsat, at de muligt maa antages at være den egentlige Grund til, at man har søgt at ordne sig paa anden måde, bør man snarest optage Taksterne til Revision.

Det bemærkes, at den Omstændighed, at Menighedsraadet i nogle Tilfælde ved Ansættelse af Vederlaget for Graverens Arbejde ved Kirken kan have regnet med det aarlige Tilskud, som han gennem de i Pengeinstitutter indsatte Gravstedskapitaler har kunnet opnaa, ikke giver nogen Berettigelse til at fortsætte den hidtidige Praksis; men at man i saadanne Tilfælde eventuelt bør søge de økonomiske Betingelser, der bydes Graveren, ændret paa passende Maade, saaledes at der ogsaa under den ændrede Situation bydes ham rimelige Vilkaar.

Med Hensyn til de Kapitaler, der i Øjeblikket findes anbragt i Pengeinstitutter i Henhold til Aftaler som de beskrevne, bør der derhos snarest søges foranlediget foretaget Opgørelse for hver enkelt Kirkes Vedkommende og tilvejebragt Oplysning om de Aftaler, der er truffet i hvert enkelt Tilfælde, hvorefter det i det Omfang, som de trufne Aftaler og Kapitalernes Størrelse gør det forsvarligt, eller man finder det nødvendigt under Hensyn til den Medvirken ved Aftalerne, der er ydet af Repræsentanter for Kirken, bør søges indledet Forhandling med de paagældende Pengeinstitutter og eventuelt tillige de private interesse-

rede om Kapitalernes Overførelse til Administration blandt Kirkens Kapitaler, imod at Kirken paatager sig Vedligeholdelsespligten, medens det i de øvrige Tilfælde og i de Tilfælde, hvor Overførelse af Kapitalen ikke kan gennemføres, udtrykkeligt bør tilkendegives vedkommende Pengeinstitut, og dersom man nu har forhandlet med private interesserede om Sagen, tillige disse, at Vedligeholdelsespligten ikke er overtaget af Kirken, og at denne derfor intet Ansvar kan have for den fremtidige Vedligeholdelse, hvorhos der bør drages Omsorg for, at Kontrabøgerne med Pengeinstitutterne i saadanne Tilfælde ikke fremtidig opbevares hos Personer, der repræsenterer Kirken, men tilbageleveres til vedkommende Pengeinstitut.

Ministeriet forudsætter, at det kun i særlige Undtagelsestilfælde bliver nødvendigt at forelægge Ministeriet de paagældende Sager, idet det overlades til Stiftsøvrigheden at træffe Afgørelse ogsaa i Tilfælde, hvor man ved Indbetaling i sin Tid af de paagældende Kapitaler i væsentlig Grad er afvejet fra de i Vedtægterne fastsatte eller efter sædvanlig Praksis anvendte Takster, og det tilføjes, at man intet har at erindre imod, at det overfor de paagældende Pengeinstitutter erklæres, at man fra Stiftsøvrighedens Side forpligter sig til at tilbagebetale Kapitalerne, saafremt det senere skulde vise sig, at Private kan dokumentere Ret til at træffe Bestemmelse angaaende disse, saaledes at Pengeinstituttet herigennem og gennem Kirkens Overtagelse af Ansvaret for Gravstedsvedligeholdelsen paa det aftalte Vilkaar, sikres mod økonomisk Risiko ved Afgivelse af Kapitalerne.

For at undgaa Misforstaaelse bemærker Ministeriet slutteligt, at der selvfølgelig ikke fra Kirkens Side kan indvendes noget imod Aftaler, hvorved et Pengeinstitut, andre Institutioner eller Private virkelig paatager sig Ansvaret for og den nærmere Ordning samt Kontrollen med et Gravsteds Vedligeholdelse mod Indbetaling af et Vederlag een Gang for alle, men at der iøvrigt, saaledes som det allerede fremgår af det foran anførte, ikke er Ministeriet noget Tilfælde bekendt, hvor et Pengeinstitut har paataget sig et saadant Ansvar.

Kirkeministeriets Skriv. (29/12 1944) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyens Stift) ang. **Godkendelse af, at Ligbærervæsenet i Assens Købstad overtages af Menighedsraadet, m. m.**

Kirkeministeriets Skriv. (9/1 1945) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Ribe Stift) ang. **Spørgsmaal om Optagelse i en Kirkegaards Vedtægt af Takster for Kirkens Overtagelse af Grav-**

steders Vedligeholdelse og fra Graverens Udførelse af Vedligeholdelsesarbejder for private m. m.

Af den med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 15. September 1944 hertil indsendte Sag fremgaar det, at Hr. Stiftsamtmanden og Deres Højærværdighed har anmodet Nørre Bork Sogns Menighedsraad om at fremsætte Forslag til Ændring af Bestemmelserne i den hoslagt tilbagefølgende, under 15. November 1929 approbrede Vedtægt for Nørre Bork Kirkegaard.

Det fremgaar endvidere af Sagen, at Menighedsraadet ikke har ment, at de omhandlede Ændringer i Vedtægten er paakrævede.

Med Henviisning hertil har Hr. Stiftamtmanden og Deres Højærværdighed ved Sagens Forelæggelse forespurgt, om Ministeriet med Stiftsøvrigheden er enig i, at det bør paalægges Menighedsraadet i Kirkegaardsvedtægten at optage nærmere Takster angaaende Kirkens Overtagelse af Vedligeholdelse af Gravsteder. Stiftsøvrigheden har dernæst oplyst, at Ønsket om Fastsættelse af Takster for Graverens Udførelse af Arbejder med Vedligeholdelsen af Gravsteder for private skyldes den Opfattelse, at Menighedsraadet bør have nogen Indseende med, hvilke Gebyrer der af Graveren beregnes for den aarlige Vedligeholdelse af Gravsteder.

Saaledes foranledigt skal man, idet bemærkes, at det ifølge Loven paahviler Stiftsøvrigheden at fastsætte de nærmere Bestemmelser i Kirkegaardsvedtægten, medens Menighedsraadet kun har en Forslagsret med Hensyn til disse, tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet med Hr. Stiftamtmanden og Deres Højærværdighed er enig i, at det efter Forholdene maa anses for ønskeligt, at der i Vedtægten fastsættes Takster for Kirkens Overtagelse af Vedligeholdelsen af Gravsteder paa Kirkegaarden.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om Optagelse i Vedtægten af Takster for Graverens Udførelse af Vedligeholdelsesarbejder for private, der har Gravsteder paa Kirkegaarden, skal man ganske henstille, om det efter Omstændighederne skønnes fornødent at kræve en saadan Bestemmelse optaget imod Menighedsraadets Ønske.

Det tilføjes, at Ministeriet forudsætter, at der gives Menighedsraadet Lejlighed til at er-

klære sig angaaende Størrelsen af de Takster, som Stiftsøvrigheden herefter maatte finde det rigtigst at optage i Vedtægten forinden Taksternes endelige Fastsættelse.

Efter Sagens Anledning tilføjes, at det er en Selvfølge, at Stiftsøvrigheden som Overtilsyn har været berettiget til at kræve de i Sagen tilvejebragte Oplysninger om eventuelle Gravstedskapitaler, der maatte indestaa i private Pengeinstitutter.

Kirkeministeriets Skriv. (19/2 1945) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Haderslev Stift) ang. **tvende paa en Landsbykirkes Overslag opførte Udgiftsposter: Honorar til Graveren for Gravkastning og „Feriegodtgørelse“.**

I Anledning af, at der under Udgiftspost 17 a er opført et Beløb af 375 Kr. som Honorar til Graveren for Gravkastning, skal man derhos meddele, at Ministeriets, uanset at Overførelsen af den omtvendede Udgift til den kirkelige Ligning er uden positiv Hjemmel i den kirkelige Lovgivning, efter Omstændighederne ikke vil modsætte sig, at denne Ordning fremdeles praktiseres, dog kun under Forudsætning af, at der tages behørigt Hensyn hertil ved Fastsættelsen af de Beløb, som i Henhold til Kirkegaardsvedtægten vil være at afkræve som Betaling for Gravstedets Erhvervelse, idet disse Takster bør afpasses herefter, saaledes at det, naar det drejer sig om Begravelse af uden-sognsboende eller af udenfor Folkekirken staaende Sognebeboere, tages i Betragtning, at disse ikke har ydet noget Bidrag til Sognets Kirkeligning og altsaa heller ikke til de gennem denne tilvejebragte Beløb til Dækning af Udgifterne til Graves Kastning, forsaavidt disse Udgifter efter den i Sognet bestaaende Ordning er lagt over paa Kirkeligningen, jfr. herved Princippet i Lov af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirker og Kirkegaarde m. v. § 25, Stk. 4 og 5, sidste Punktum.

Med Hensyn til den under Post 17 c opførte „Feriegodtgørelse“ bemærkes endelig, at Ministeriet forudsætter, at der hermed sigtes til Betaling af Vederlag til Vikar, idet der ikke kan tilkomme Funktionærer, der oppebærer fuldt Honorar ogsaa i Ferietiden, Feriepenge, jfr. herved Ministeriets Cirkulære af 30. Marts 1942.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 17 nr. 11

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Administrationen.

Efter at kirkegårdsinspektør *Hans Rønø* i sommer har nedlagt sit hverv som kasserer, og landsretssagfører *H. F. Jegsen* også har ønsket at ophøre med at fungere som sekretær, har i henhold til de på bestyrelsesmøde og generalforsamling givne bemyndigelser forretningsudvalget overgivet såvel kasserer- som sekretærforretningerne til kirkegårdsinspektør *Volmer Rud Nielsen*, som forud havde erklæret sig villig til at varetage det dermed forbundne arbejde. Idet man her gentager den mundtlige tak for det udmærkede arbejde, som den hidtidige kasserer og sekretær har udført i foreningens interesse, tilføjes det for en ordens skyld, at begge bevarer deres sæde i bestyrelsen.

Foreningens kontor har herefter adressen: Silkeborgvej 23, Horsens, girinumret forbliver 11915; telefonnumret er Horsens: 1974.

Ålborg, den 27. aug. 1952.

(sign.) *Carl Bay*.

Nye medlemmer.

Afdeling A.

158. Helsingør kirkegårdsudvalg.

Afdeling C.

987. Stenhuggermester Sigvald Hansen, Skanderborgvej 100, Århus.

988. Stenhuggermester Børge Forsberg, Skolegade 4, Haderslev.

989. Stenhuggermester Chr. Feddersen, Søndergyden, Rødding.

990. Bogtrykker Andreas Hansen, Borgergade 28, Horsens.

Afdeling D.

126. Kyrkogårdsträdgårdsmästare Sixten Frank, Maratongatan 22, Enköping, Sverrig.

127. Helge Berggren, Alingås, Sverrig.

SVENSK E OG DANSKE KIRKEGÅRDS- MØDER

Lidt før end sædvanligt holdt *Föreningen Sveriges kyrkogårdsföreståndare* i år sit møde d. 31. juli til 2. august, og det var forlagt til Eskildstuna, hvor kyrkogårdsf. *Enock Nilsson* forestod programmet og dets gennemførelse. På mødet drøftedes aktuelle spørgsmål; desværre måtte et foredrag af inspektør *O. Raa-*

haug-Askegaard udgå, da han var blevet forhindret i at rejse. Fra Danmark deltog iøvrigt kirkegårdsinspektør *Jens Gravesen*. Mødet var vel besøgt, og excursionerne vellykkede og lærerige.

Foreningen af kirkegårdsinspektører og gravere m.v. i Danmark holdt sit årsmøde i Haderslev, hvor også *Foreningen for kirkegårds-kultur* tidligere i år har haft sit (jevnfør VK tillægsside 61), og hvor kirkegårdsinspektør *J. Haumann* forestod sagerne. Også dette møde var velbesøgt og begunstiget af godt vejr. Lektor, akademigartner *G. Georgsens* foredrag må nævnes blandt mødets mærkepæle. En excursion førte deltagerne fra det bakkede landskab i øst til de flade marskegne i vest, hvor man fik lov til at komme helt ned til den tyske grænsebom ved Rudbøl. Af gæster fra Sverige mødte fru og hr. *H. Claesson* fra Lund; men de holdt på, at de var private rejsende. For venlig invitation til mødets første dag takker også dette blads redaktør.

FRA DANSKE DAGBLADE

13% (Løgstør avis): Vandalisme på Farstrup kgd.

17% (Randers Soc.Dem.): Mammen kgd. er blevet udvidet med 5000 m², og der bygges kapel.

17% (Socialdem.): Brøndbyvester kgd. udvides med 1/4 ha.

18% (Assens Amtsavis): Kærum kgd. udvides med 1/4 ha af anlægsgartner *Alf. Jacobsen*.

19% (Hørsholm avis): Søborg mhsr. lader opføre mur om kgd. efter arkitekt *Holbirks* tegning.

21% (Socialdem.): Glostrup skal indrette kgd. på 8 1/2 td. ld. af Pilehøjgårds jorder.

22% (Jydske Tid. m. fl.): Kirkegårds-kultur (referat af Ffk.s generalforsl.).

24% (Skive avis): Skive kgd. udvides af *Jesper- sen & Sørensen* for kr. 98.750 (havearkitekt *C. Th. Sørensen*).

25% (Sorø amtstid.): Det ny kgd.sanlæg i Hilerød tages i brug.

27% (Jydske Tid.): Åbenrå kgd. skal omlægges.

27% (Thisted Soc.Dem.): Herning Gamle kgd. en seværdighed.

27% (Berl. Tid.): På Tibirke kgd. har der gennem de sidste uger fundet en lang række gravrøvier sted. Folk, som besøgte gravene, har ikke kunnet forstå, at roserne, som stod i knop, ikke sprang ud. Man har nu opdaget, at de mest veludviklede af knopperne hver aften er

blevet klippet af og fjernet fra ca. en halv snes gravsteder. I Vejby har man måttet lukke kirken, der normalt står åben hele dagen for andagtssøgende, fordi alterlysene og lyseholderne til stadighed bliver stjålet.

$\frac{3}{7}$ (Morsø Folkebl.): Der bygges kirke på Møholms kgd. (arkitekt *Mundt og Bertel Nielsen*).

$\frac{5}{7}$ (Sydsjæll. Soc.Dem.): Grundstensnedlæggelse til kapellet på Næstved Østre kgd. (arkitekterne *H. C. Hansen & Viggo S. Jørgensen*).

$\frac{9}{7}$ (Sjællands Posten): Jyderup kgd. skal udvides.

$\frac{10}{7}$ (Vordingborg Dagbl.): Der drøftes ny kgd. i Vordingborg.

$\frac{11}{7}$ (Svendborg amtstid.): Thurø kgd. skal udvides mod øst.

$\frac{11}{7}$ (Dannevirke): Øsby kgd. er udvidet (havearkitekterne *Kn. Preisler & A. Thomsen*; anlægsgartner *Jørgen Jensen*).

$\frac{13}{7}$ (Fyns stiftstid.): Årup kgd. er udvidet (inspektør *O. Raahauge-Askegaard*).

$\frac{22}{7}$ (Ærø Folkebl.): Marstal kgd. kortlægges med regulering for øje (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{25}{7}$ (Jydske Tid.): Der er holdt licitation over den planlagte udvidelse af kgd. i Gråsten. Der indkom følgende tilbud: Afsætning, rydning, vej- og ganganlæg: Stenderup-Jensen, Sønderborg, 58.900 kr., rydning, indhegning, planering, tilplantning og tilsåning: Victor Hansen, Gentofte, 57.650 kr., rydning, indhegning, dræning, planering, bænke, vandkummer, affaldssamlere, tilplantning, tilsåning og vedligeholdelse: Valdemar Greve, Åbenrå, 95.752 kr., Wulff, Rinkenæs, 69.940 kr., rydning, jordarbejde, vej- og ganganlæg, tilplantning, tilsåning og affaldssamlere: gartner Carstensen, Gråsten, 70.701 kr., indhegning, vandkummer og affaldssamlere: smedemester Schultz, Gråsten, 11.600 kr., samt bænke- og vandkummer: bygmester Manner Jakobsen, Gråsten, 8023 kr. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{29}{7}$ (Kristel. Dagbl.): Jødiske kgd. ødelægges igen i vore dages Tyskland.

$\frac{1}{8}$ (Århus amtstid.): Udvidelse af Odder kgd. er i gang (landinspektør *Chr. Andersen*).

$\frac{3}{8}$ (Nordsjæll. Soc.Dem.): Nyhuse ny kgd. i brug til efteråret.

$\frac{8}{8}$ (Nordsjæll. Soc.Dem.): Reguleringen af Slangerup kgd. er i gang.

$\frac{12}{8}$ (Jydske Tid.): En kgd. bør ikke være et kartotek (af et foredrag af *G. Georgsen*).

$\frac{13}{8}$ (Sorø amtstid.): Udvidelse af Korsør kgd. er nu godkendt (inspektør *O. Raahauge-Askegaard*).

$\frac{14}{8}$ (Socialdemokraten): Kirkeministeriet har

godkendt Glostrups køb af Pilehøj i Hersted-øster til kgd.

$\frac{17}{8}$ (Fyns Tid.): Urnehaven i Assens er færdig (gartner *E. Lange*).

$\frac{20}{8}$ (Århus amtstid.): Ebeltoft søger jord til udvidelse af kgd.

$\frac{21}{8}$ (Århus amtstid.): St. Pauls kgd. i Hadsten skal udvides.

$\frac{21}{8}$ (Venstres Folkebl.): Finderup kgd. udvides i retning af Gierslev.

$\frac{23}{8}$ (Jydske Tid.): Åbenrå får nu en kirkegårdsarkitekt (*Rasmus Th. Christensen*) til at lede omlægningen m. m.

$\frac{30}{8}$ (Langel. Avis): Udvidelse af Tullebølle kgd. indvies d. 7. 9. af pastor *Christiansen*.

$\frac{1}{9}$ (Nordsjæll. Soc.Dem.): Egebæksvang ny kgd. indviet. De første planer til denne udvidelse kom frem i 1949, hvor menighedsrådet henvendte sig til ingeniør *Langgaard* i Helsingør. Men i ministeriet ønskede man en speciel kirkegårdsarkitekt, og det blev arkitekt *C. Th. Sørensen*, København, som leverede tegningerne. Det oprindelige projekt lød på 56.000 kroner, og selve arbejdet i dag har kostet 65.458,30 kroner, men derfra må trækkes forskellige udgifter til indkøb af værktøj og andet, som egentlig ikke berører selve udgifterne til anlægget, således at man er nede på de udgifter, man først havde regnet med. Jordarealet er betalt med 21.675,00 kroner til Gurre skovdistrikt. Anlægsgartner *P. Kjul* har for udførelsen af anlægsarbejdet fået 14.862,32 kroner. En del af kirkegården må slet ikke beplantes. På disse grave må der kun ligge en plade eller diskret sten. I det hele taget må der ikke på noget sted af kirkegården beplantes højere end 30 cm.

$\frac{3}{9}$ (Sydsjæll venstrebl.): Demonstration for landsbygravere på Everdrup kgd.

$\frac{4}{9}$ (Fyns Tid.): Strid om gravplads på Middelfart kgd.

$\frac{5}{9}$ (Præstø avis): Arbejdet med udvidelse af Stensby kgd. påbegyndt (havearkitekt *Johannes Tholle*; anlægsgartner *H. Hansen*).

$\frac{8}{9}$ (Østsjæll. Folkebl.): Lyderslev kgd. reguleres af havearkitekt *N. Ulrichsen*.

$\frac{19}{9}$ (Vestkysten): Der er tale om udvidelse af Tarm kgd.

$\frac{20}{9}$ (Fr.borg amtstid.): Den nye kgd. i Hillerød hedder nu Søholmskirkegården.

FRA NORSKE DAGBLADE

$\frac{12}{10}$ (Nidaros): Risa kgd. skal utvivlsomt.

$\frac{13}{10}$ (Dagen Bergen): Venare kyrkjegardar.

$\frac{14}{10}$ (Østlendingen): Utv. av Elverum kgd. aktuell.

- $\frac{2}{3}$ (Brømneysands avis): Kurs i kyrkjegardsstell i Sømna.
- $\frac{2}{3}$ (Velgeren): Påkrevet utv. av Gjøvik kgd.
- $\frac{2}{3}$ (Dasavisa): Utv. av Frengen kgd.
- $\frac{2}{4}$ (Varden): Mage kgd. i Telemark pusses opp.
- $\frac{2}{7}$ (Nordlands avis): Nu har vi sjansen til å få en pen kgd. på Hemmes berget.
- $\frac{2}{8}$ (Helgeland arbejderbl.): Statens kgd.skonsulent ser på kgd. i distriktet.
- $\frac{3}{5}$ (Samhold): Raufoss kgd. skal forskjønnnes.
- $\frac{4}{6}$ (Glåmdalem): Planmessigt arbejde settes i gang på Vinger kgd.
- $\frac{4}{6}$ (Samhold): Landåsbygda får snart egen kgd.
- $\frac{1}{6}$ (Varden): Hjarthdal kgd. skal pyntes opp.
- $\frac{1}{2}$ (Østlendingen): Alvdal kgd. forskjønnnes.
- $\frac{1}{4}$ (Indre Attenhus blad): Etterhvert skal hele Sørum kgd. omreguleres.
- $\frac{1}{6}$ (Adresseavisen): Stell bedre med domkirkegården i Trondheim.
- $\frac{1}{8}$ (Tvedestrandposten): Utv. av Dypvåg kgd. med 20×20 meter.
- $\frac{2}{6}$ (Fylkesavisen): Kgd. i Telemark blir enklere; dugnadsarbeid i en rekke byer har ført til gode resultater siger fylkesgartner Foss.
- $\frac{2}{6}$ (Folkets røst): Utv. av Askim kgd.
- $\frac{2}{6}$ (Haugesunds dagbl.): Kgd. i Haugesund blir enklere og penere, sier fylkesgartner Alv. Skarpeid.
- $\frac{2}{6}$ (Follo Arbeiderbl.): Vakrere utformn. av kgd. i Ski ved herredsgt. Einar Homo.
- $\frac{1}{7}$ (Hanstad Tid): Areal til utv. av kgd. på Tofta innkjøpt.
- $\frac{8}{8}$ (Stavanger): Utv. av Ølen kgd.

FRA SVENSKE DAGBLADE

- $\frac{1}{2}$ (Dagens nyheter): Kgd. vid havet (Harboøre).
- $\frac{2}{2}$ (Eskilstuna Kuriren): Kyrkogårdsmänn kongressmöts.
- $\frac{1}{8}$ (Folket): Eskilstuna imponerade som kyrkogårdsvårdare.
- $\frac{1}{8}$ (Eskilstuna Kuriren): Begravningsfria söndagar kyrkogårdschefers önskan.
- $\frac{4}{8}$ (Sydsvenska dagbl.): Kyrkogårdsinvigning i V. Strö.
- $\frac{2}{8}$ (Göteborg-posten): Källered's nya kyrkogård invigd.
- $\frac{4}{6}$ (Umebladet): Krematorium byggs i samband med ny kyrkogårdsanläggning i Skellefteå.

FRA TIDSSKRIFTERNE

American Cemetery may: Legal Pointers for Cemetery Officials (A. L. H. Street). Please Don't Sentiment (Len Leourd). Four Generations of One Family Helped Wildwood Grow.

Explaining Special Perpetual Caret Lotowners. Over Two Million Deaths in Calcutta's 1950 Cholera Plague. Disinterment and Removal of Bodies from Cemeteries. — June: Cleveland Cemetery's "Garden Show" attracts many Visitors. Forest Lawn's 17 Years of Progress in Charlotte, NC. Contract With the Family before Interment (Raymond L. Brennan). July: Maintaining our Heritage (Fred C. Hopton). Dignity and Beauty (Oak Hill Memorial Park, San Jose, Cal.). Public Relations should start with Your lot Owners. — August: A 70-Year-old Cemetery that has taken the Years in stride (Woodlawn in Syracuse, NY).

Byplan nr. 19: Projekt til kirkegård og kapel, Kongens Lyngby (Alvar Aalto og J. J. Barüel). Kirkegårder, polemikk, politikk og planlegging (Eyvind Strøm).

Der Naturstein nr. 7: Wertloses und wertvolles Grabmalschaffen (Werner Lindner). — Nr. 8: Alte Granitkunst m. m. — Nr. 9: Die Granitindustrie auf neuen Wegen. Anmerkungen zu der neuen Grabsteinserie des VDg ... in Essen. Grabmalgestaltung im Streit der Meinungen (Josef Römer).

Ignis nr 7: Malmö krematorium 20 år (H. Lingby). Böra bårhus inrättas i krematorier? Nr. 8: Tillkomsten av Östersunds krematorium (Olof A. Persson). Krematoriebyggets genomförande (ibid.). Beskrivning över krematoriet i Östersund. Incineratoranläggningen i Östersunds krematorium. — nr. 9: kyrkan och eldbegängelsen. Eldbeg. en kulturfaktor. Urnlundar, deras anläggning och betydelse (kyrkogårdsf. G. Granquist). Bårhus-krematorium. Konstnadsfri kremation i Göteborg.

Landsbygraveren nr. 6: Honorartillæget (Nørlyk). Sommergødskning (J. Hviid). Graverens gerning og dennes kirkelige værdi (Emil Bottiger). Nr. 7: Myrer. Nr. 9: Urnegårde (Carl Weltzer). Kirkegårdsbesøg. Om Hækklipning (H. V.). Drivning af blomsterløg (J. Hviid).

Menighedsrådenes blad juli-august: De russiske gravsten endnu engang. Sept.: Foreningen for kirkegårdskultur (referat af generalforsl.).

Pharos nr. 3: 62nd Crematorium opened at Skipton. The new Cremation Act. War memorial. The Radiant Heating Cremation Furnace.

Pigtråd nr. 9: Ryvangen (E. Lowe).

Steinmetz und Bilhaver nr. 6: Kunst und Handwerk, eine Einheit (Karl Wenke) Sonderchau „Friedhof und Grabmal“ auf der „Gruga 1952“ in Essen (Walter Karnapp). Idee und Gestaltung. — Nr. 7: Mustergrabenanlage am Westfriedhof in Nürnberg (Clausz). Nr. 8: Friedhof- und Grabmalgestaltung in Bremen

(*Emil Theil*). Der osterholzer Friedhof (*Erich Ahlers*). Eine Grosse Stadt und ihr Friedhof (*Werner Lindner*). Grabmal und Grabbeet (*Werner Lendholt*). Von der anlage eines Gräbersfeldes bis zum Erwerb einer Grabstelle (*Helmut Lehmkuhl*). Idee und Gestaltung. — Nr. 9: Die Aufgaben des Grabzeichens (*Rudolf Pfister*). Der Friedhof in Marienthal (*Maximilian Maria Schulz*). Der ländliche Friedhof als besonders Vedantwortsreiche Gestaltungsaufgabe.

Stenhuggertidende nr. 6—7: Foreningen for kirkegårdskultur (referat af generalforsamling).

Viola 13/8: Kyrkogårdsföreståndarnas kongress i Eskilstuna (*Hilding Claesson*). 3/8: Kyrkogårdsdagar i Färgelanda (kursus).

BOGANMELDELSER

Franz Boerner: Der Schnitt der Ziergehölze. 8°, 105 s., hefte 105 Grundlagen u. Fortschr. im Garten und Weinbau; Eugen Ulmer, Ludwigsburg 1952. DM 4,80.

Igen en lille fremragende afhandling i rækken: Grundlag og fremskridt i have- og vindyrkning. Det giver svar på de spørgsmål, der opstår, når det drejer sig om beskæring eller nedskæring af buske og træer, som så ofte foretages rent skematisk. Dette hefte kan siges at være et af de mest formålstjenlige skrifter om dette emne og behandler det fra de grundlæggende synspunkter til den individuelle fremgangsmåde, fra beskæringen i planteskolen ved behandlingen af vej- og allétræer.

Fr. Meyer: Die Nadelhölzer einschl. Ginko. 8°, 174 s., hefte 103 Grundlagen u. Fortschritte im Garten- und Weinbau; Eugen Ulmer, Ludwigsburg, 1952, DM. 7,—.

Giver det første grundlæggende kendskab om koniferer for den unge gartner eller den, der måtte ønske at få et indblik i emnet for at gå videre og studere mere udførlige værker. Heftet er i sin kortfattede form et udmærket middel til indblik i dette meget omfattende område af dendrologien; der behandles nåletræernes afstamning, deres historie, familiernes særkende, deres anvendelse, plantning og pleje, formeringen samt sygdomme og skadedyr. Alt i alt „en ouverture i operaen om nåletræerne“.

Ursula Hansen.

Ulla Bodorff: Landskapsvård och trädgårdsanläggningar. Fol., 12 s. Særtryk af Bygnadsvärlden nr. 18 1952.

Dette lille skrift, der er blevet til i anledning af den internationale havearkitektkongres i

Stockholm (juli 52) og er forfattet af den svenske havearkitekt, indeholder også nogle linjer om kirkegårde og er et propagandaskrift med arbejdsforslag for landkommunerne i Sverige.

Dansk Tidsskrift-Index. 37. årg. 1951. 8°. 392 s. Nyt nordisk forlag, Kbh. 1952.

Dette nyttige leksikon behandler begravelsesvæsen i afsnittet lægekunst og kirkegårde under kunst (byplan etc.), mens det synes, som om gravmælekunst og skulptur er undgået registrering. Vi anbefaler indexet til alle, der vil holde rede på, hvad der er skrevet om enkelte emner i 1951.

Dansk Naturfredning. Årsskrift 1951. 8°, 88 s. Dansk Naturfredningsforening 1952.

I beretningen lægger man især mærke til den udførlige omtale af den fortjenstfulde fredning af kirkers og kirkegårdes omgivelser. Selv om arbejdets gennemførelse er slut på den skete basis, må det dog ikke glemmes, at der stadig sker noget omkring kirkerne, og at opmærksomheden ikke må slappes her overfor.

Die Friedhof-Fibel. Ved Rudolf Pfister. 8°, 160 s. Georg D. W. Callwey, München 1952. DM 12,50.

Bogens titel betyder sådan noget som kirkegådens abc; den behandler en række aktuelle spørgsmål, der er lige brændende hos os som andetsteds i den vesterlandske kulturkreds, og den er sat op med megen smartnes som et propagandaskrift, der viser gode eksempler og slemme gegenbeispiel, i hvilke sidste billederne har fået en effektiv overstrengning, så man ikke er i tvivl om forfatterens mening om spørgsmålet. Gravmælerne fylder den væsentligste del, og ikke mindst i dette tema vises adskillige motiver, som nok kunne give en fornyelse inden for nordisk gravmælekultur. Alle, der arbejder med kirkegårdens problemer i stort såvelsom i små detaljer som gravsteder og gravmæler, vil kunne finde noget af værdi for arbejdet i denne smukke bog.

Anne Ashberry: Miniature Gardens. 8°, 120 s. George Newnes Limited, London 1951. 15 s.

Med miniaturehaver menes ikke de lilliputhaver, som i de senere år er anlagt ved husterassen i parkbebyggelserne og ej heller de miniaturehaver, som man indretter på gravstederne, men dem, som vi ellers i Danmark kalder sådan noget som „japanhaver“. Forfatterinden har fået ideen til at skrive om indretning af disse, efter at hun i nogle år havde boet i London og der ikke kunne nøjes med nogle blomsterplanter i et vindue, men gav sig til at lave miniaturer — og så bad folk hende om ideer til nogle hos dem selv, og så kom

denne bog. Den handler altså om dværgtræer i mange variationer og andre planter for disse meget små forhold i skåle, jardinierer etc. — om planlægningen, tilplantningen og pasningen. Hun er gået meget alvorligt til værks og giver virkeligt gode råd i denne specielle teori af havekunst og have dyrkning. Den er rigt illustreret.

Fred J. Chapple: *The Heater Garden.* 8°, 180 s. W. H. & L. Collingridge Lim., London og New York, 1952. 21 s.

Dette er bogen om hede-haver, eller skal vi oversætte den til lynghaver eller lynchpartier i haver. Den må siges at komme ind under begrebet, at hvad den bog ikke siger om lynch og lynchdyrkning i haver, er ikke værd at vide. Ud over erica i en masse former, varieteter og kompositioner tales der lidt om calluna, og den slutter med en kalender for blomstring af erica, der viser, at i hvert fald i England har hver måned sine erica i blomst — måske dog med undtagelse af november, hvor forfatteren må tage hjælp fra calluna. Der er megen og fyldig tekst, men kun få billeder.

A. D. C. Le Suer: *Hedges, Shelterbelts and Screens.* 8°, 128 s. Country Life Lim., London 1951. 15 s.

Om denne bog om hække, læbælter og dækplantninger siges på smudsomslaget, at den er for gartnere, landbrugere og havebrugere, samt at den er fyldt med facts, figurer og kultur-anvisninger til nytte både for amatører og fagfolk. Og da de nævnte elementer er ældgamle i britisk (navnlig sydengelsk) kulturlandskab, har de århundreders erfaring at bygge på. Der berettes om stedsegrønne klippede hække, blomsterhække, skærmpantninger, levende hegn m. m., og et udmærket stikordsregister letter bogen. Mangt og meget er lig danske forhold, men der er dog tydeligvis et mildere klima lagt til grund for erfaringerne, end vi kan regne med, både i valg af planter og på anden måde. Der er 28 gode illustrationer.

Walter Kallauch: *Die Schnittblumenkultur in der Erwerbsgärtnerei.* 8°, 142 s. Eugen Ulmer, Ludwigsburg, 1952. DM 6,80.

Som nummer 2 i rækken af håndbøger for erhvervsgartneri foreligger denne af afdelingsleder, statlig og diplom. gartenbauinspektør *Kallauch* fra den højere havebrugsskole i Osnabrück. Den har 72 illustrationer og behandler kulturer af alt, hvad man med rimelighed kan forlange. Bogen turde have interesse for de handelsgartnerne eller kirkegårdsgartnerne, som producerer kranseblomster, grønt m. m.

A. W. Holbrook: *A Dictionary of british Way-*

side Trees. 16°, 236 s., Country Life Lmt., London. 4de udg. 1949. 8 s. 6 d.

I bogen behandles og beskrives 46 træer, som altså efter britisk opfattelse egner sig som vejtræer (hvormed der ikke menes allétræer) lige fra ask til valnød, og fra cedertræer til wellingtoniana; desuden nogle kratvækster som slåen, vildrose, snebolle m. fl. Bogen synes især beregnet som en hjælp for folk, der træffer på træer i landskabet, og som især om vinteren, når løvtræerne står uden blade, ikke formår at skelne dem, uden at bogen dog kun må betragtes som botanisk. Afbildningerne er dels meget udmærkede stregillustrationer af grene, blade, frugter m. m. og dels fotogengivelser af enkelte eller parvise træer, oftest i vinterdragt. Er forsåvidt en parallel til *Gram* og *Jessens* danske bog om træer og buske i vinterdragt, men mere fyldig end denne.

Helge Finsen: *Arkitekten Ulrik Plesner.* 8°, 112 s. Selskabet for Arkitekturhistorie; København 1951.

Som indledning til et samarbejde mellem arkitektens forlag og selskabet for arkitekturhistorie er udgivet denne nydelige bog om arkitekten *Ulrik Plesner*. Man kan måske undres over, at det netop er blevet denne arkitekt, der indledes med; men forklaringen herpå er formentlig den, at det var dette stof, der først lå færdigt til udsendelse. Forfatteren giver iøvrigt både sagligt og personligt en ypperlig karakteristik af Plesner, og det serveres i et smukt og livfuldt sprog, så man meget gerne læser bogen i eet stræk. Men hvorfor omtaler han „Mønsterhusene“ på Mariendalsvej som „Forsøgshusene“? I ældre leksika såvel som i stedets lokalhistorie og omtale figurerer de fra gammel tid og stadigt som „Mønsterhusene“, og anmelderen kan fra 14 års beboelse af een af lejlighederne skrive under på, at for nygifte passede navnet på ejendommen ganske udmærket. Er nærværende bog at betragte som forsøgsbog, må det ønskes, at den dog også kan være mønster for kommende mange i samme slags.

RESOLUTIONER m. m.

Kirkeministeriets Skriv. (17/2 1945) til Stiftamtmanden og Biskoppen over Haderslev Stift) ang. forskellige Spørgsmaal i Forbindelse med en Kirkes Overtagelse af Gravstedsvedligeholdelse.

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 4. Februar 1945 hertil indsendt Andragende har Vejstrup Sogns Menighedsraad i Forbindelse med Spørgsmaalet om Inddragelse blandt Stiftsmidlerne af de Vejstrup Kirke tilhørende Grav-

stedskapitaler forespurgt, hvor lang Tid Kirkens Vedligeholdelsespligt er gældende i de Tilfælde, hvor der ikke i de enkelte Kontrabøgers Vedtegninger er fastsat noget om Vedligeholdelsestidens Længde.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Forpligtelsen til at vedligeholde de Gravsteder, til hvis Vedligeholdelse der er hensat mindre Beløb end angivet i Vedtægtens § 24 — som af Stiftsøvrigheden ved Sagens Fremsendelse hertil udtalt — bør ophøre ved Udløbet af Fredningstiden, der for en Voksen-Grav i Henhold til Vedtægtens § 8 er 30 Aar.

For de øvrige Gravsteder maa der forholdes med Hensyn til Vedligeholdelsen i Overensstemmelse med det i Kirkegaardsvedtægten fastsatte, idet Ministeriet dog bemærker, at der efter hidtidig Praksis ikke anerkendes nogen Vedligeholdelsespligt udover i det længste 100 Aar.

Kirkeministeriets Skriv. ($\frac{1}{4}$ 1945) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Viborg Stift) om, at Fundatsen for et Legat, hvis eneste principale Formaal var Vedligeholdelse af et privat Gravsted, ikke fandtes egnet til kgl. Stadfæstelse ad mandatum, m. m.

Kirkeministeriets Skriv. ($\frac{1}{4}$ 1945) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyens Stift) ang. Afgørelsen af, hvorvidt en Kirkegaards Regulering nødvendiggor, at en Del af et Gravsted paa Kirkegaarden inddrages, herunder om Betydningen af, at Gravstedet maatte være henlagt til en bestemt Ejendom.

I det med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 21. Oktober 1944 hertil indsendte Andragende har Sdr. Broby Menighedsraad besværet sig over, at Provstiudvalget har vægret sig ved at godkende, at en Del af Gaardejer N. N. tilhørende Gravsted inddrages i Forbindelse med en paa-tænkt Regulering af Sdr. Broby Kirkegaard.

Saaledes foranlediget skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet, da det i Sagen er oplyst, at det i § 22 i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 ommeldte Syn efter foretagen Besigtigelse paa Stedet har udtalt, at en Regulering af Kirkegaarden ikke nødvendiggor Inddragelse af nogen Del af det ommeldte Gravsted — hvilket Standpunkt Provstiudvalget har tiltraadt — maa holde for, at Spørgsmaalet om Gravstedets Regulering herefter maa anses for bortfaldet, jfr. Bestemmelserne i § 11, Stk. 1, i kgl. Anordning af 10. December 1927 og § 10, Stk. 2, i den den 21. September 1940 approberede Vedtægt for Sdr. Broby Kirkegaard.

Løvrigt skal Ministeriet med Hensyn til det under Sagen inddragne Spørgsmaal om Betydningen af, at det ommeldte Gravsted skulde høre til de i nævnte Lovs § 25, Stk. 7, omtalte, saakaldte „Gaardgravsteder“ tilføje, dels at det virkelig drejer sig om et saadant „Gaardgravsted“, i hvilken Henseende bemærkes, at Bevisbyrden herfor formentlig maa paahvile Ejeren af Gravstedet, dels at det, selv om det bevises, at det her drejer sig om et „Gaardgravsted“, dog altid maatte anses for tvivlsomt, hvorvidt ikke ogsaa saadanne Gravsteder maatte kunne inddrages under en af § 32-Synet godkendt Regulering af Kirkegaarden, jfr. det i Ministeriets Skrivelse af 29. November 1938 (G. R. 1938 pag. 492—94) udtalte, hvorefter Spørgsmaalets Afgørelse sluttelig maa henhøre under Domstolene.

Kirkeministeriets Skriv. ($\frac{25}{4}$ 1945) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Viborg Stift) ang., hvorvidt Kirkebetjentene ved Ilskov Kirke havde været pligtige til uden Vederlag at medvirke ved en af Sognepræsten i Bording paa Ilskov Kirkegaard forrettet Begravelse af en i Bording Sogn bosiddende Person.

Kirkeministeriets Cirkulærskriv. ($\frac{1}{5}$ 1945) (til Biskopperne m. fl.) ang., at Anmeldelse til Skifteretten ikke er fornøden med Hensyn til Dødsfald blandt de udenlandske Flygtninge, som for Tiden opholder sig her i Landet, m. m.

Kirkeministeriets Cirkulærskr. ($\frac{16}{5}$ 1945) (til Stiftsøvrighederne) ang. Fjernelse eller Ændring af saadanne paa Kirkegaardene anbragte Mindesmærker, Indskrifter, politiske Symboler eller lignende, som maa anses for at være upassende paa Baggrund af Begivenhederne i Besættelsesaarene, m. m. (jevnf. VK. XV pag. 67—68).

Kirkeministeriets Skriv. ($\frac{27}{6}$ 1945) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Fyens Stift) ang. Forstaaelsen af Bestemmelserne om Erhvervelse af Gravplads og Betalingen herfor i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922 § 25, Stk. 2—4.

... Ministeriet skal henstille, at der til den af Stiftsøvrigheden den 30. April 1930 approberede Vedtægts Post 10, Stk. 3, føjes følgende Bestemmelse:

„Ret til at blive begravet paa en af Kirkegaardene har desuden saadanne udensognsboende, der enten har Ægtefælle, Forældre eller Børn begravet paa Kirkegaarden, eller som paa særlig Maade har været knyttet til Nyborg Kirkedistrikt. I opstaaende Tvivlstilfælde tilfalder den endelige Afgørelse Stiftsøvrigheden, jfr. § 25, Stk. 3, i Lov Nr. 282 af 30. Juni 1922“, og at det udtrykkelig fastsættes i Vedtægten, hvilken Betaling der skal erlægges for Grav-

plads i de Tilfælde, der falder ind under Lovens § 25, Stk. 3.

Der maa derhos foretages fornøden Ændring i Vedtægtens Post 10, Stk. 2.

Efter den Anledning, Sagen dertil giver, undlader man ikke at bemærke, at Bestemmelsen i Lovens § 25, Stk. 3: „I opstaaende Tvivlstilfælde tilfalder den endelige Afgørelse Stiftsøvrigheden“, maa antages alene at vedrøre Spørgsmaalet om, hvorvidt Afdødes Tilknytning til Sognet har været af en saadan Art, at vedkommende kan falde ind under Paragrafens Bestemmelse om *Ret* til at blive begravet paa Kirkegaarden.

Ministeriet forventer at modtage Indberetning om, hvilke Ændringer der herefter agtes stadfæstet i Nyborg Kirkegaardsvedtægt, og dermed den hoslagte tilbagefølgende Vedtægt paany indsendt hertil.

Kirkeministeriets Skriv. (2/7 1945) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Ribe Stift) ang. **Adgang for en Gravstedsejer til at passere over et Nabogravsted m. m.**

I den med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 2. Maj d. A. hertil tilbagefulgte Sag har Fru N. N. besværet sig over, at der er blevet lagt hende Hindring i Vejen for at benytte den sædvanlige Indgang til hendes Gravsted Nr. 32 paa A. Kirkegaard. ...

Et Flertal indenfor Menighedsraadet er af den Opfattelse, at Indgangen til Gravstedet bør flyttes hen i det sydlige Hjørne, idet der herved bliver Adgang til Gravstedet fra en Gang paa Kirkegaarden, medens Fru N. N. paa sin Side har gjort Krav paa, som hidtil, at faa Adgang ad en Passage over O. O.'s Gravsted.

Ved Sagens Forelæggelse for Ministeriet har Hr. Stiftamtmanden og Deres Højærværdighed indstillet, at Klagerinden faar Adgang til sit Gravsted ad en 24" bred Gang over O. O.'s Gravsted, regnet fra den paa det hoslagte tilbagefølgende Kort nærmere angivne Gang mod Syd og indtil den nordligste Granitøjle ved Indgangen.

Saaledes foranlediget skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Fru N. N., der har overtaget Gravsted Nr. 32 sammen med sin Mand uden anden Adgangsvej end Passagen over Gravsted Nr. 28, og som uden Protest fra Indehaveren af Gravsted Nr. 28 indtil 1944 har benyttet denne Gang, herved maa antages at have erhvervet Ret til at passere over Gravsted Nr. 28 til den eksisterende, nu med 2 Granitøjler afmærkede Indgang til Gravsted Nr. 32.

Ministeriet er derhos med Stiftsøvrigheden

enigt i, at det er rettest, at Sagen ordnes derved, at Klagerinden faar Adgang til sit Gravsted ad en 24" bred Gang over O. O.'s Gravsted, regnet fra den paa det omhandlede Kort nærmere angivne Gang mod Syd og indtil den nordligste Granitøjle ved Indgangen.

Det tilføjes, at Spørgsmaalet iøvrigt henhører under Domstolenes Afgørelse.

Kirkeministeriets Skriv. (2/7 1945) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Viborg Stift) ang., **at en Ordning, hvorefter Kommunen overtager Vedligeholdelsen af Sognekirkegaarden, mod at der fremtidig vederlagsfrit udlægges Gravplads til enhver Sognebeboer m. v., ikke vil kunne godkendes.**

Kirkeministeriets Skriv. (2/7 1945) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Haderslev Stift) ang. **to til Minde om faldne tyske Soldater paa en Kirkegaard anbragte Mindesmærker, der var forsynet med Hagekors og Solkors.**

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 18. Juli d. A. hertil indsendt Andragende har Sognepræst for Uge Menighed N. N. med Henvi-
sing til Ministeriets Cirkulærskrivelse af 16. Maj d. A. indberettet, at der paa Uge Sogns Kirkegaard til Minde om to i den nu afsluttede Krig faldne tyske Soldater er anbragt henholdsvis en utilhugget Granitsten og en lille Marmorplade, der, foruden med tyske Indskrifter, er forsynet med henholdsvis et Solkors- og et Jernkors-Tegn.

Det er endvidere oplyst, at der ikke hidtil — hverken fra Befolkningens eller Menighedsraadets Side — er fremsat Krav om Fjernelse af de nævnte Symboler.

Saaledes foranlediget skal man tjenstlig meddele til Efterretning for videre Bekendtgørelse, at Hagekors og Solkors som hedenske Symboler ikke vil kunne tolereres, men at der iøvrigt ikke vil være Anledning til Indskriden overfor de to Monumenter.

Kirkeministeriets Skriv. (2/7 1945) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Ribe Stift) ang. **en Kirkes Overtagelse af Vedligeholdelsen af et i en Skov indrettet Gravsted for dræbte Frihedskæmpere m. m.**

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 20. Juli d. A. hertil indsendt Andragende har Vejen Sogns Menighedsraad anholdt om Ministeriets Godkendelse af, at der er indrettet Gravsted i den Direktør O. Vang Lauridsen tilhørende Vejen Skov for 2 Frihedskæmpere, Politibetjent Kornelius Madsen og Hans Thorkild Hansen, der den 16. April 1945 under en Sabotageaktion blev dræbt af en tysk Patrulje.

Det fremgaar af Sagen, at Gravstedet er be-

liggende paa det Sted i Vejen Skov, hvor de nævnte Frihedskæmpere blev fundet nedgravet, og at Gravstedet er indviet af Sognepræsten for Vejen Menighed, Provst N. N. Endvidere fremgaar det af Sagen, at Direktør Vang Lauridsen har erklæret sig villig til paa den ham tilhørende Ejendom at lade tinglyse Deklaration angaaende Gravstedets Fredning m. v.

I Anledning heraf skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet kan godkende, at der er indrettet Gravsted i Skoven paa det anførte Sted, og at Menighedsraadet paa Kirkens Vegne overtager Ansvaret for den fremtidige Vedligeholdelse, paa Vilkaar, at Begravelsespladsen behørigt indhegnes, at Begravelsespladsen, saa længe den opretholdes som saadan, tillige med det samme omgivende Hegn og Mindesmærke, som derpaa maatte blive anbragt, fredes og vedligeholdes af Vejen Kirke og hvert 3die Aar underkastes Provstesyn paa Kirkens Bekostning, at der ikke maa nedsættes flere Lig i Gravstedet, at der ikke i Fremtiden indrettes Anlæg til Drikkevandsledning indenfor 50 Meters Afstand fra Begravelsespladsens Grænser, at der forbeholdes det offentlige Ret til at kræve Gravstedet nedlagt, naar dette i Tidens Løb af sanitære eller andre Grunde maa anses for at være nødvendigt, at der i dette Øjemed inden 6 Uger fra Dato udstedes og tinglyses en Deklaration som Hæftelse for den omhandlede Ejendom, hvorved den nuværende og efterfølgende Ejere forpligter sig til at efterkomme de ovenstaaende Bestemmelser i det Omfang, de angaar Ejendommen, saa længe Begravelsespladsen opretholdes som saadan, og at den til Gravpladsens Bevaring og Udsmykkelse indsamlede Kapital indbetales til Stiftsmidlerne som en Vejen Kirke tilhørende Kapital, hvoraf de aarlige Renter udbetales Kirken til Bestridelse af de med Vedligeholdelsen af Begravelsespladsen forbundne Udgifter.

Kirkeministeriets Skriv. (7% 1945) (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Københavns Stift) ang., at der ikke findes Hjemmel til paa Søn- og Helligdage at undlade den paabudte Klokkeringning Morgen og Aften.

Kirkeministeriets Cirk. (20% 1945) (til Stiftsøvrighederne) ang. Tilskud til Kirkegaardsudvidelser der er paakrævet som Følge af Begravelse af tyske Flygtninge

Kirkeministeriets Skriv. (20% 1945) (til Stift-

amtmanden og Biskoppen over Haderslev Stift) ang. en Begravelsesplads i Als Nørreskov i Egen Sogn for nedstyrkede britiske Flyvere.

I et med Stiftsøvrighedens Skrivelse af 4. August 1945 hertil indsendt Andragende har Sognepræst ved Horsens Klosterkirke N. N. indberettet, at han den 26. Juli 1945 har indviet en i Als Nørreskov i Egen Sogn beliggende Grav, hvori Ligene af 3 eller 4 engelske Flyvere, som den 29. September 1944 er styrtet ned over Als, ligger begravet, hvorhos Sognepræsten har forespurgt, om der vil være at lyse Fredningsdeklaration paa den omhandlede Gravplads.

Saaledes foranlediget skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet om Sagen har brevvækslet med Direktoratet for Statsskovbruget, der har oplyst, at Gravens Tilstand vil være sikret, naar der i Distriktets Driftsplan optages en Bemærkning herom, hvorhos Direktoratet har erklæret sig villigt til at varetage Gravstedets Vedligeholdelse. Derimod har Direktoratet af naturfredningsmæssige Grunde ment at maatte fra raade, at der rejses Hegn omkring Graven, hvilket efter det oplyste ogsaa er unødvendigt.

Det tilføjes, at Ministeriet herefter ikke skønner, at der er Anledning til at kræve Tinglysing af nogen Deklaration om Fredning, og at man ej heller har fundet det fornødent at udfærdige nogen kgl. Bevilling til Indretning af Begravelsesplads.

Kirkeministeriets Skr. (27/10 1945) (til Biskoppen over Fyens Stift) ang. Spørgsmaalet om en Begravelsesforretnings Beføjelse til at rekvirere Kirkebogsattester til Brug ved Begravelser, m. m.

I et med Deres Højærværdigheds Skrivelse af 3. Oktober 1945 hertil indsendt Andragende har Sognepræst for Kullerup og Refsvindinge Menigheder N. N. forespurgt, hvorvidt en Begravelsesforretning er berettiget til at rekvirere Udskrifter af Kirkebøgerne uden at præstere Fuldmagt fra rette Vedkommende.

Provst for Gudme og Vinding Herreders Prosti O. O. har i sin i Sagen afgivne Erklæring udtalt, at han maa anse det for givet, at en Begravelsesforretning ligesom enhver, der paa andres Vegne rekvirerer Attester, maa fremvise Fuldmagt fra rette Vedkommende ved Begæring om Udfærdigelse af Attester til Brug ved Begravelse.

Ved Sagens Fremsendelse til Ministeriet har Deres Højærværdighed sluttet Dem hertil.

(fortsættes)

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 17 nr. 12

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Nye medlemmer

Afdeling C.

991. Entreprenør M. Nielsen, Skydebanevej, Skanderborg.
992. Kirkegårdsinspektør R. Th. Christensen, Tøndervej 115, Åbenrå.
993. Anlægsgartner R. V. Rasmussen, Mosegårdsvej, Thorsvang, Horsens.

PRÆSTEN VED GRAVEN

I en artikel om „vi og vore døde“ som tanker ved allehelgen har *Ein. Brandt Nielsen* i Præsteforeningens blad nr. 45 1952 bl. a. også anført noget om, hvad der kan bevæge præsten ved graven, og vi tillader os heraf at citere efterfølgende linjer:

Og på samme måde, som vi røber os i vort forhold til de døde, røber vi os i den måde, vi tager afsked med dem, skiller os af med dem.

Som præst oplever man et så ofte, hvordan mennesker, der sidder i ens stue for at aftale begravelse, viser, hvor svært det er at undgå alle de ting, vi har talt om. „Præsten vil nok sige noget godt om far,“ siger de f. eks., „han havde måske nok sine fejl, men han var inderst inde et godt menneske.“ Som om altså døden har afsløret det, der lå inderst inde. Ja, der er nogle, som ligefrem bestiller en ligprædiken. Den døde skal have en smuk udgang. I sig selv er det vel naturligt at gøre udgangen så smuk som muligt. Men det står alt for ofte i kontrast med livet.

Og alt for ofte fortoner man i denne trang til at gøre begravelsen smuk dødens frygtelige alvor.

På landet har man vel endnu sans for dødens realiteter. Den åbne grav, vandet, der driver af jorden, tågen, der står over kirkegården, regnen, der hænger i tujabuskene som tårer. Der forstår man endnu, hvad døden er. Men i storbyerne forstår man det næppe mere. Der har teknikken ændret hele billedet. På det moderne krematorium ser man ikke den åbne grav. Kister står så smukt på katafalken. Der er blomster og lys, orgel og solosang, professionelle kor. Eller en cello. Og når alt er forbi, sænkes kisten, eller de gyldne døre glider sammen, mens de kommunale embedsmænd i kælderen gør klar til brændingen. Teknik. Tempo. Udenfor rasler sporvognen videre, S-toget pi-

ber i kurven. Vi skal videre. Det er, som om mennesket ikke engang har tid til at lade den døde opløses og tilintetgøres i jorden. Ilden, krematorieovnen gør på få timer, hvad naturen er 20 år om at gøre.

Men alt for ofte kniber det med sammenhængen mellem os og vore døde, mellem det liv, vi skal leve, og den død, vi skal dø. Der er en sammenhæng. Der er en virkelighed, som døden afslører, men den virkelighed ligger i os selv, i livet ...

FRA DANSKE DAGBLADE

$\frac{2}{10}$ (Ny dag): Kgd.sudv. på Svingelvej i Nakskov vedtoges i aftes endnu en gang.

$\frac{2}{10}$ (Århus amtstid.): Kommunen har overladt mhrs. jord til udv. af kgd. i Ebeltoft.

$\frac{3}{10}$ (Jydske Tid.): Burkal sikres areal til udvidelse af kgd. mod vest.

$\frac{3}{10}$ (Jydske Tid.): Mhrs. og gravere på møde i Sommersted.

$\frac{4}{10}$ (Licitationen): Udvidelse af Sønderborg ny kgd. udbudt af stadsingeniøren i henhold til den af havearkitekt *Johannes Tholle* udarbejdede plan.

$\frac{4}{10}$ (Skive Folkeblad): Udvidelse af kgd. i Skive er overdraget murermester *Peter Sørensen* (Skive) efter havearkitekt *C. Th. Sørensens* plan.

$\frac{6}{10}$ (Licitationen): Der er udarbejdet projekt til krematorium i Viborg.

$\frac{6}{10}$ (Randers dagbl.): Den projekterede kgd. i Pindstrup snart påkrævet.

$\frac{7}{10}$ (Billedbladet): Tyskerkgd. på Ekeberget ved Oslo forarger nordmændene.

$\frac{13}{10}$ (Roskilde dagbl.): Kgd.ssagen i Brøndbyerne fremmes.

$\frac{15}{10}$ (Svendborg amtstid.): Vejstrup kgd. udvides omtrent til det dobbelte (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{15}{10}$ (Ringsted folketid.): Der er bevilget kr. 11.000 til redskabshus m. v. på Sorø Ny kgd.

$\frac{17}{10}$ (Jydske Tid.): I går blev der på stadsingeniørens kontor [i Sønderborg] holdt licitation over en række arbejder, bl. a. flytning af 6500 kubikmeter jord ved udbygningen af den ny kirkegård mellem Ringgade og Grundtvigsallé. Der var her fra byen indgået følgende tilbud: Stenderup-Jensen 129.429 kr., Otto Viereck 133.373 kr. og P. Villadsen 139.891 kr. Desuden var der indgået tilbud fra en udenbysboende, det lå på 225.000 kr. Mandag aften holder fællesudvalget for kirkegårdsudvidelsen møde, og det kan herefter ventes, at der straks vil blive

taget fat på arbejdet, som i nogen tid vil give beskæftigelse til 30—40 arbejdsmænd.

¹⁸/₁₀ (Randers dagbl.): Tøstrup kgd. skal udvides (havearkitekt *Emil Böttiger*).

²²/₁₀ (Socialdemokraten): Der agtes indrettet kgd.-udvidelse, hvor Store Magleby præstegård nu ligger.

²³/₁₀ (Sydsjæll. Soc. Dem.): Kransen hejst på kapellet på Næstved Ny kgd.

²⁵/₁₀ (Sorø amtstid.): Dræningsarbejdet på Gørlev kgd. udføres af entreprenør *Ejnar V. Sørensen*.

²⁸/₁₀ (Berl. Aften): Udtalelse om kgd.skulturen af overgraver *A. S. Arendt* (Randers).

³⁰/₁₀ (Villab. bl.): Hærværk mod norsk frihedskæmpergrav på Gentofte kgd.

³¹/₁₀ (Assens amts avis): Kgd.sreguleringer drøftet på møde for de fynske gravere.

⁹/₁₁ (Fr.borg amts avis): Sagen om udvidelse af Humlebæk kgd. er gået i orden (havearkitekt *Georg Boye*).

¹¹/₁₁ (Hørsholm avis): Udv. af Frederikssund kgd. fortsættes (havearkitekt *Johannes Tholle*).

¹⁴/₁₁ (Nationalt.): Grønlandsk kgd. indrettes på Kbh. Vestre kgd.

¹⁵/₁₁ (Hejmdal): Løgumkloster kgd. udvides af docent *Sørensen*.

¹⁸/₁₁ (Sydfyn): Licitationen over Vejstrup kgd. gav 17 tilbud.

¹⁹/₁₁ (Viborg Stifts folkebl.): Udvidelse af Mammen kgd. er færdig.

²¹/₁₁ (Ringkøbing amts dagbl.): Udvidelse af No kgd. over nuværende skoles grund.

²⁶/₁₁ (Loll. Falst. folketid.): Nr. Alslev kgd. udvides i en frugtplantage, der er købt for kr. 35.000.

²⁷/₁₁ (Licitationen): Udvidelse af Vejrumbro kgd. udbydes (havearkitekt *Johannes Tholle*).

²⁷/₁₁ (Holstebro avis): Planer om ny kgd. i Tarm.

²⁷/₁₁ (Roskilde tid.): Udvidelse af Hvalsø kgd. forestås af havearkitekt *K. Preisler*.

²⁹/₁₁ (Svendborg avis): Menighedsrådet i Vejstrup har nu taget stilling til de mange tilbud, som indkom ved licitationen for nylig vedrørende udvidelsen af kirkegården i Vejstrup. Den samlede pris er på næsten 30.000 kr. Arbejdet er overdraget til *H. Larsen*, Odense (entreprenør- og byggearbejdet) tømrermester *Andersen*, Vejstrup (tømrerarbejdet), smedemester *Rasmussen*, Vejstrup (den ny hovedlåge) og *Øksbjerg Planteskoles* afdeling i Oure (planteskolearbejderne).

³/₁₂ (Fåborg avis): Hillerslev kgd. skal udvides.

³/₁₂ (Holbæk amtstid.): Stenmagle kgd. skal udvides.

³/₁₂ (Ny dag): Kommunen må ikke overlade menighedsr. grund til kgd. i Nakskov uden vederlag.

⁴/₁₂ (Skive folkebl.): 14.000 kr. til ny kgd. i Brårup.

⁵/₁₂ (Fr.borg amts avis): Der er bevilget kr. 50,00 til forarbejder til udførelse af den ny centralkgd. i Lyngby (arkitekterne *Iversen & Plum*; jvf. VK sag 90 ff i hovednumret).

⁷/₁₂ (Jydske Tid.): Sommersted kgd. ældste del skal reguleres af havearkitekt *Johannes Tholle*.

⁹/₁₂ (Berl. Tid.): Der er bygget ny kgd. på den ny kgd. i Rødovre (arkitekt *Viggo Boesen*; artikel herom vil fremkomme i VK.).

FRA NORSKE DAGBLADE

³/₉ (Sarpsborg arbejderbl.): Hagearkitekt *Ingrid Steinersen* har utarb. plan til den gl. kgd. i Sarpsborg.

²/₁₀ (Fylkesavisen): Planer om kgd. på Nemset.

⁹/₁₀ (Hadeland brandbu): Sørum kgd. utvides.

¹¹/₁₀ (Totens bl.): Utv. av Hoff kgd.

²⁰/₁₀ (Tvedeslandsposten): Der blir 29.9. dugnat på Vegårshei kgd. ved fylkesgt. *Tveito*.

²⁴/₁₀ (Østlandets bl.): Garder kgd. skal utv.

⁹/₁₀ (Sandefjords bl.): Sandar ny kgd. utv. m. 15 mål.

¹⁵/₁₀ (Larvik morgenavis): Utv. av Berg kgd. medfører expropriation.

³¹/₁₀ (Arbejder avisa): Moholt kgd. utv.

⁴/₁₁ (Folkets røst): Det ny gravkapell og krematorium i Askim.

FRA SVENSKE DAGBLADE

⁵/₁₀ (Nya Kristinehamn posten): Krematoriebyggnaden bör oppföras uten dröjsmål.

¹⁷/₁₀ (Lund dagbl.): Förslag til krematorium på Lunds Norra kgd. uppgjorts av arkitekterna *Sven Backström* och *Leif Reinius*.

¹⁹/₁₀ (Sydsvenska dagbl.): Krematoriefrågan i Ystad.

³⁰/₁₀ (Sydsvenska dagbl.): Höganäs får krematorium.

FRA TIDSSKRIFTERNE

American Cemetery sept.: Code og Ethics adopted at ACA Convention. — Okt.: The Memorial Gardens Ass. promotion. Fairview 958 acres on the Palisades in New Jersey. Vandalism as a community Problem.

Der Naturstein nr. 10: Selbstkritik an einigen Grabmalentwürfen (*W. Lindner*). Das Bildhauerhandwerk als Mittler bei der kulturellen Ausgestaltung der Friedhöfe (*F. Hofmeister*). Stein und Bronze.

Garten und Landschaft nr. 11: Gedanken zur Friedhofskultur (*W. Schmidt*). Über die neuen Friedhöfe der Städte (*W. Lendholt*). Vom Beispielswert des alten Grabmals (*W. Lindner*). Das neuzeitliche Grabmal (*H. H. Westphal*). Gedanken zur Friedhofsgestaltung (*Gartenamt Bremen*). *Friedhofsplanung*; eine Aufgabe des Gartenarchitekten (*C. L. Schreiber*). Bepflanzung des Friedhofs (*Hans Ulrich Schmidt*). Der landliche Friedhof (*H. Aldinger*). Die Friedhofsgärtnerischen Aufgabe auf kirchlichen Friedhöfen (*E. Wolter*). Zur Tätigkeit des Friedhofsgärtners (*F. Zwingel*) m. m.

Havekunst nr. 7: Kirkelige kirkegårde. — Nr. 8: Øsby kirkegård (*K. Preisler*).

Ignis nr. 10: Årliga kyrkogårdsomkostnader i några orter med och utan krematorium (*Elma Övden*). Invigningen av krematoriet i Östersund. Nya krematorier (*V. Petrén*), m. m. Nr. 11: Kolumbariet i Östersunds nya kyrka (*C. Sjöman*). Fællesgraven (*M. Lund*). Östersund urnlund. Våra kyrkogårdar.

Landsbygraveren nr. 10: Kursus på Vrå højskole (referat) m. m. Efterårsarbejder (*J. Hviid*). — Nr. 11: Fra Sommersted (om et kursus). Gravstedsanlæg (*J. Hviid*).

Menighedsrådenes blad nr. 11: Vi kan være vor kirkegårdskultur bekendt (*C. W. Noach*). Nyt (28/11 52): Kirkebelysning.

Pharos nr. 4: Cremation in Scotland (Sir *John Mann*). The Cremation Act 1952. New Garden of Remembrance at Leicester. The Church and the Cremation (The Lord Bishop of Rochester).

Steinmetz und Bildhaver nr. 10: Beispiele für die praktische Beratung bei der Gestaltung von Ehrenmalen (*W. Lindner*). Grabmale aus Granit und verwandeten Hargesteinen (*W. Karnapp*). Idee und Gestaltung. — Nr. 11; Wiederum Krieger-Ehrenmale (*R. Pfister*). Ehrenmale nur im Sinne der Gefallenen (*Gustav Albert*). Friedhöfe der Mahnung u. Versöhnung (*C. L. Schreiber*). Der Anteil des Schriftbildners am gestalterischen Werk (*Hans Gettner*). Idee und Gestaltung.

BOGANMELDELSER

Friedhof und Denkmal. Hefte 1: Ehrenmale. Grundsätze und Beispiele ihrer Gestaltung. 8°, 56 s. Im Bärenreiter, Kassel 1952. DM. 2.80.

Heftet drejer sig om, hvorledes man kan og ikke skal indrette mindesmærker over de faldne fra den anden verdenskrig og dennes øvrige ofre, af hvilke sidste ikke mindst Tyskland har haft mange. Materialet er udelukkende tegninger og nogen tekst, det første ved *Werner Lindner* og det sidste af *Fritz Hille*.

Der er i overvejende grad anlagt landskabelige betragtninger, men eksempler på løsninger også af mindesmærker i og ved kirker eller på kirkegårde gives dog også. Dette første hefte behøves efterfulgt af hefter om kors, gravmæler og stof, gravsmykning og meget mere.

Arnold Whittick: War Memorials. 4°, 182 s., Country Life Ltd., London 1946. 30 s.

Denne rigt illustrerede og meget instruktive bog fra 1946 giver ganske naturligt praktisk taget intet om færdige krigsminder fra den anden verdenkrig. Derimod gennemgår den typer og motiver ikke blot for den første verdenskrig, men går tilbage til fjerne tiders mindesmærker på Akropolis, i Rom m. fl., til nationalmindesmærker i Washington, industrimindesmærker i Stockholm (Milles) osv. Og så analyserer den spørgsmålet om, hvorvidt et krigsmindesmærke skal være traditionelt i dyre og dyrebare materialer og kun til pynt, eller om det skal være noget nyttigt, f. eks. en park, et bibliotek, en klinik etc.; hos os blev det jo fjerde-maj-kollegierne, som blev de fornemste krigsmindesmærker. Uden at være spredt er bogen vidtfaavnende og fortrinlig at få forstand af, og da krigsmindesmærker siden 1918 synes at have stadig aktualitet, er bogen desværre også aktuel.

Robert Zander: Geschichte des Gärtneriums. 8°, 120 s. Eugen Ulmer, Stuttgart, 1952. DM. 4.60.

I serien „Grundlagen und Fortschritte im Garten- und Weinbau“ er denne lille og bekvemme bog om den historiske udvikling indenfor tysk gartneri kommet frem. Efter forskellige afsnit sluttet s. 96 af med en kronologisk tabel af stor hjælp for den historiske forskning, og heri finder vi flere gange Hirschfeld nævnt, — s. 113 kommer kildeangivelse og sidst et sagregister. Det var morsomt, om man kunne få en tilsvarende over dansk gartneri.

Beverley Nichols: Grosse Liebe zu kleinen Gärten. 8°, 240 s. Dietrich Reimer (Berlin), 1951.

Dette er en tysk udgave af en engelsk bog om havearbejdet og livet sammen med blomster; så langt er altså dog samarbejde og samforståelse kommet i den vestlige verden. Den engelske originaltekst findes under titlen: „Down the Garden Path“, som anmelderen har stående i 16. udgave (1934); men den er nok kommet adskillige gange siden. En hyggelig bog for haveelskere, der aldrig kan komme til at læse nok om deres hobby.

Hans van Bracht: Grabmale aus Naturstein. 8°, 32 s., upag.; Callwey, München. DM 1,80.

En brochure, som er udarbejdet ved fagbladet for stenhuggere, godt et halvt hundrede fortrinligt reproducerede avbildninger af gravmæler i naturstensmateriale; vil utvivlsomt kunne have sin betydning hos publikum såvel som de unge stenhuggere — også hos os.

Sunset patio book. 4°, 176 s. Lane publishing co., Californien, USA. 2. udg. 1952.

Patio betyder sådan noget som et indre gårdrum i et spansk hus, — eller skal vi sige en „havegård“. På s. 9 i nærværende bog fra Californien, hvori berettes om hundreder af måder at indrette sådan en ting på, causeres der over, hvad man kan mene med udtrykket patio, — og billeder og tekster viser gode og dårlige eksempler i en broget blanding, for børn og voksne, for milde og tempererede klimaer med store muligheder for frit udendørs liv, hvor ingen mure sætter snævre arealgrænser. Trykket står på mat, håndgjort papir.

E. Grobstok: Norsk hagebok. 8°, 304 s., plus tavler. Ernst G. Mortensens forlag, Oslo 1952.

I nærværende havebog har havearkitekt *Elef Grobstok* nedlagt et langt livs erfaringer og givet læsere både med og uden faglig ballast en mængde let læste anvisninger af værdi. Af indholdet skal nævnes, at cirka halvdelen af bogens sider går til behandling af vækstlivet (hvorunder biologiske forhold, temperatur- og jordbundsforhold omtales); det historiske får en halv snes sider med typiske illustrationer og havens forhold resten. Det er typisk for valg af stof, at nyttehaven kun får 4—5 sider; det er altså prydhaven eller opholdshaven, der har taget hovedparten af interessen hos forfatteren. Skal vi fremhæve noget, må det blive siderne om, hvad vor tids have kræver; tillige at der er nyttige registre, litteraturfortegnelse, farvetavler, staudenøgler i specielle farvesammensætninger, zonekort over Norges klimaforhold og fortegnelse over konsulenter og fylkesgartnere. Bogen er flere steder skrevet i tiltaleform til læserne og i almindelighed i et for danske læsere letfatteligt norsk. Da billederne kun sjældent står lige i tilknytning til teksten, kunne vi have ønsket en henvisning fra tekst til billeder og omvendt.

Håndbog for bygningsindustrien. Bind 14. 4°, 898 s., Kbh. 1952.

Som de tidligere håndbøger vrirler dette bind af oplysninger, der er placeret i afsnit som fælleskatalog, navnelister, afhandlinger, byggesager, oversigter og beregninger. Det er svært at opgive, hvad læserne af vort blad har mest interesse i, og vi skulle tro, at der ikke er et afsnit, uden at de vil finde netop den ting, der søges; det er blot om at have den rigtige evne til at søge. Er det oplysning om, hvad landinspektøren hedder, — eller er det et spørgsmål om rente af obligationer, — eller er det pladsbehovet for siddende, liggende eller stående mennesker eller en lastbil, — eller er det spørgsmålet om forskellige former for perspektivtegning eller valg af materialer: HBF giver besked. —

RESOLUTIONER m. m.

(fortsat fra pag. 76)

Saaledes foranlediget skal man tjenstlig meddele til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at Ministeriet med Provsten og Deres Højærværdighed er enigt i, at en Begravelsesforretning i Overensstemmelse med de gældende Regler maa fremvise en skriftlig Fuldmagt fra rette Vedkommende ved Rekvision af Attester til Brug ved Begravelser.

Efter den Anledning, Sagen dertil giver, skal man derhos tilføje, at Præster ikke er pligtige at udfærdige Kirkebogsattester i Henhold til telefonisk Rekvision.

Kirkeministeriets Skriv. 1/11 1945 (til Biskoppen over Haderslev Stift) ang. en **Besværing over, at en Præst ved Begravelsen af Liget af en ukendt Kvinde havde foretaget Jordpaakastelsen uden at være iført Embedsdragt.**

Det fremgår af Sagen, at Begravelsen beklagedes af Kommunen, og at Provstens Medvirken skete efter Opfordring af Sogneraadets Formand.

Saaledes foranlediget skal man herved anmode Dem om at ville tilkendegive Provst O. O., at denne ved den paagældende Lejlighed burde have været iført gejstlig Embedsdragt.